

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**METROPOLİS BULUNTULARI IŞIĞINDA BATI
ANADOLUDAKİ HELLENİSTİK-ROMA DÖNEMİ
MUTFAK KÜLTÜRÜ**

Yaşar Serkal YILDIRIM

**Danışman
Prof. Dr. Binnur GÜRLER**

2010

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

2003800469

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Yaşar Serkal YILDIRIM
Tez Başlığı : Metropolis Buluntuları Işığında Batı Anadoludaki Hellenistik-Roma
Dönemi Mutfak Kültürü
Savunma Tarihi : 09.11.2010
Danışmanı : Prof.Dr.Binnur GÜRLER

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Binnur GÜRLER	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Orhan POLAT	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Akın ERSOY	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Recep MERİÇ	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr.Gürcan POLAT	EGE ÜNİVERSİTESİ	

Yaşar Serkal YILDIRIM tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "**Metropolis Buluntuları Işığında Batı Anadoludaki Hellenistik-Roma Dönemi Mutfak Kültürü**" başlıklı Doktora Tezi olarak () oybirliği ()oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Metropolis Buluntuları Işığında Batı Anadoludaki Hellenistik Roma Dönemi Mutfak Kültürü**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13/12/2010

Yaşar Serkal YILDIRIM

ÖZET
Doktora Tezi

**(Metropolis Buluntuları Işığında Batı Anadolu'daki Hellenistik-Roma Dönemi
Mutfak Kültürü)**

Yaşar Serkal YILDIRIM

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Arkeoloji Programı**

Batı Anadolu'daki Hellenistik ve Roma Dönemi mutfak ve mutfak kültürünü incelediğimiz bu çalışmanın esas amacı Metropolis'te ortaya çıkarılmış kalıntılar ölçeğinde Antik Dönem'de Batı Anadolu'daki konutlarda mutfakın yerini ve önemini tespit edip mutfak kültürü hakkındaki bilgilerimizi arttırmaktır.

Bu çalışmayı gerçekleştirmek için öncelikle antik kaynaklar taranmış, antik dönem mutfak mimarisi ile ilişkili olarak Metropolis'te ortaya çıkarılmış konutlar incelenmiş ve bu konutlar ile ilgili yayınlardan ve tezlerden faydalanılmıştır. Daha sonra Metropolis'te bulunmuş olan insan iskeletlerine ait çene kemikleri ve konutlarda bulunmuş hayvan kemikleri konunun uzmanları ile birlikte incelenerek Metropolis mutfak kültürü bağlamında, Metropolis insanının beslenme ve pişirme alışkanlıkları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak da Metropolis buluntuları ışığı altında Batı Anadolu'nun Priene, Pergamon, Erthrai, Ephesos, Antandros ve Smyrna gibi diğer antik kentlerde konutlar da mutfak olduğu düşünülen mekânlar incelenerek Batı Anadolu'nun Hellenistik ve özellikle de Roma Dönem'i mutfak yapısına ışık tutulmaya çalışılmıştır. Konu çok geniş boyutlu bir yapıya sahip olduğu için konu bütünlüğünün dağılmaması için mutfakın konut içerisindeki konumu, mimari tarzları ve öncelikle mutfakla ilişkili olarak pişirme kapları incelenmiştir.

Sonuç olarak: Antik yazarların da aktarmış olduğu veriler ışığında Batı Anadolu'da özellikle Roma Dönemi'nde tricliniuma sahip olan avlulu

konutlarda mutfak mekanı olmalıdır. Konut içerisinde ki konumu olarak da genelde kanalizasyon sistemini ortak kullanabileceği latrina veya banyo gibi mekanlara yakın olarak inşa edilmiştir. Metropolis'te özellikle Tüccar evi olarak da anılan Ada-5 ve Resepsiyon Salonu olarak adlandırılan konutlarda mutfak yapısı olduğu düşünülen kısımlar aktarılmıştır. Metropolis'de bulunmuş insan iskeletlerine ait çene kemikleri ve hayvan kemikleri ışığında Metropolis insanın daha çok tahıl ağırlıklı bir beslenme alışkanlığına sahip olduğu ve çoğunlukla gıdalarını güveç tarzı kaplarda pişirdikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konut, Mutfak, Culina, Pişirme kapları, Kemikler

ABSTRACT

Doctoral Thesis

**(The Culinary Culture of Hellenistic and Roman Periods in Western Anatolia
in The Light of The Ruins of Metropolis)**

(Yaşar Serkal YILDIRIM)

**Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Archeology Department
Archeology Program**

The main purpose of this study, in which we examined the kitchen and the culinary culture of Hellenistic and Roman periods in Western Anatolia, is to increase our knowledge about the kitchen culture, determined by the position and importance of the kitchen in the houses of Western Anatolia in the antique age, on the scale of the remains revealed in Metropolis

In order to succeed this study, first, the ancient literature was scanned, the houses revealed in Metropolis were examined in connection with the ancient architecture of the kitchen, and publications and theses relating these houses of Metropolis were made use of. After that jawbones belonging to human skeletons revealed in Metropolis and animals bones found in these houses were both examined by experts in these fields and this was used to shed light on the nutrition and cooking habits of the people of Metropolis. Finally, in light of the ruins of Metropolis, sites thought to be kitchens in the houses of the other ancient cities of Western Anatolia such as Priene, Pergamon , Erthrai , Ephesos, Antandros and Smyrna were analyzed, attempting to bring light to the kitchen architecture of Hellenistic, and especially Roman periods of Western Anatolia. Since the subject has a comprehensive structure , the location of the kitchen in the house, the architecture and the architectural styles of the kitchen, and primarily in relation to the kitchen, the cooking pots were examined to avoid the structure of the issues falling apart.

In conclusion: In the light of the data provided by ancient authors, court houses having tricliniuma would have been kitchen sites in Western Anatolia especially in Roman periods. This kitchen was generally built to be close to the bath or latrina in order to share the drainage system. In Metropolis, especially the house Ada-5 known as the Merchant house, and in the properties referred to as the Reception Salons, the sites thought to hold a kitchen structure were explained. In light of the jawbones belonging to human skeletons and the animal bones found in Metropolis, it was revealed that people had a predominantly cereal-based diet and cooked their food in casserole-style containers.

Keywords: Home, Kitchen, Culina, Cooking pots, Bones

İÇİNDEKİLER

METROPOLİS BULUNTULARI IŞIĞINDA BATI ANADOLUDAKİ HELLENİSTİK-ROMA DÖNEMİ MUTFAK KÜLTÜRÜ

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRAC	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK DÖNEM KAYNAKLARININ IŞIĞINDA BESLENME VE MUTFAK

1.1. HOMEROS DÖNEMİ VE SONRASI BESLENME	5
1.2. KLASİK VE HELLENİSTİK DÖNEM	7
1.2.1. Julius Pollux	17
1.2.2. Athenaios	17
1.3. ROMA DÖNEMİ	18
1.3.1. Marcus Gavius Apicius	20
1.3.2. Vitruvius.....	25
1.3.3. Roma Öğünleri	32
1.3.4. Roma Dönemi'nde Kullanılan Bazı Önemli Baharat ve Soslar	34
1.3.4.1. Karabiber.....	35
1.3.4.2. Silphium ve Asafoetida (Şeytan Tersisi).....	35
1.3.4.3. Yabani Kereviz	38
1.3.4.4. Garum	38
1.3.5. Macellumlar	42
1.3.5.1. Macellumların Genel Özellikleri	43
1.3.5.2. Anadolu Macellumları	44

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK DÖNEM MUTFAK VE TRİCLİNİUM MOBİLYALARI

2.1. YUNAN MUTFAK VE YEMEK ODALARI İLE İLİŞKİLİ

OLABİLECEK MOBİLYALAR	48
2.1.1. Masa	48
2.1.1.1. Tip-1, Üç Ayaklı Dikdörtgen Masa	48
2.1.1.2. Tip-2 Dört Ayaklı Dikdörtgen Masa	53
2.1.1.3. Tip-3 Tek Destek Üzerinde Dura Masalar	54
2.1.1.4. Tip-4 Üç Ayaklı Masalar	54
2.1.1.4. Tip-5 İki Destekli Dikdörtgen Masalar	55
2.1.2. Arkalıklı Basit Sandalyeler	56
2.1.2.1. Erken Dönem Sandalyeleri	56
2.1.2.2. Geç Dönem Sandalyeler	58
2.1.3. Tabure	59
2.1.3.1. Dört Dikey Ayaklı ve Arkalıksız Tabure	59
2.1.3.1.1. Tip-1 Tabureler	59
2.1.3.1.2. Tip-2 Tabureler	60
2.1.3.1.3. Tip-3 Tabureler	60
2.1.3.1.4. Tip-4 Tabureler	61
2.1.3.1.5. Tip-5 Tabureler	61
2.1.3.2. Katlanır Tabureler	61
2.1.3.2.1. Ayakları Kavisli ve Ayakucu Hayvan Ayağı Biçiminde Olan Katlanır Tabureler.....	62
2.1.3.2.2. Düz Sade Ayaklı Katlanır Tabureler	62
2.1.3.2.3. Sandık Tipi Tabureler	63
2.1.4. Raflar	63
2.1.5. Kline	64
2.1.5.1. Hayvan Ayaklı Klineler	67
2.1.5.2. Ayakları Tornalanmış Klineler	68
2.1.5.3. Dikdörtgen Ayaklı Klineler	70
2.1.5.3.1. Dışı Oymalı Dikdörtgen Ayaklı Klineler	70
2.1.5.3.2. Düz Dikdörtgen Bacaklı Klineler	72

2.2. ROMALILARDA MUTFAK VE YEMEK ODALARI İLE İLİŞKİLİ OLABİLECEK MOBİLYALAR	73
2.2.1. Romalılarda Masa	73
2.2.1.1. Tip-1, Üç Ayaklı ve Tip-2 Dört Ayaklı Masa	74
2.2.1.2. Tip-3, Üç Ayaklı Yuvarlak Masa	74
2.2.1.3. Tip-4, Tek Ayaklı Yuvarlak Masa	75
2.2.1.4. Tip-5, Yatay Ayaklı Dikdörtgen Masa	76
2.2.2. Arkalıklı Sandalye	77
2.2.3. Tabureler	78
2.2.4. Roma Döneminde Raflar (Pegma, Loculamentum, Pluteus).....	78
2.2.5. Roma Klineleri	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDE BATI ANADOLUDAKİ ANTİK KENTLERDE MUTFAK YAPISININ GELİŞİMİ

3.1. EGE BÖLGESİNİN BİTKİ ÖRTÜSÜ VE İKLİMİ	82
3.2. HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDEN ÖNCE BATI ANADOLU'DA MUTFAK YAPISININ GELİŞİMİ.....	84
3.2.1. Sardeis	84
3.2.2. Daskyleion	89
3.2.3. Kolophon	90
3.3. HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ'NDE BATI ANADOLUDA MUTFAK YAPISININ GELİŞİMİ.....	92
3.3.1. Priene	92
3.3.2. Erythrai	98
3.3.3. Pergamon	99
3.3.3.1. Konsül Attalos'un Evi	101
3.3.3.2. II Nolu Peristylli Ev'in Mutfak Yapısı	102
3.3.3.3. VII Nolu Konutun Mutfak Yapısı	103
3.3.3.4. Pergamon'da Bulunan Lokantalar	105
3.3.3.4.1. Orta Kentte, Mermer Salonun Yanındaki Lokanta	105
3.3.3.4.2. X Nolu Yapı İçerisindeki Mutfak Mekânı	107
3.3.4. Ephesos	107

3.3.4.1. Yamaç Evleri II.'de Bulunan Konutlardaki Mutfak Mekânları	108
3.3.4.2. Konutlara Yönelik Yeni Tarihlemeler	109
3.3.4.3. 2 Nolu Konuttun Yapım Evrelerine Bağlı olarak Triclinium ve Mutfak Mekanları	110
3.3.4.3.1. 1. Yapı Evresi	111
3.3.4.3.2. 2. Yapı Evresi	111
3.3.4.3.3. 3. Yapı Evresi	111
3.3.4.3.4. 4 ¹ . Yapım Evresi ve Yıkım	112
3.3.4.4. 2 No'lu Konuttaki Mutfak Mekanları	113
3.3.4.4.1. SR29a Mutfak Yapısı	113
3.3.4.4.2. SR30 Mutfak Yapısı	115
3.3.4.4.3. SR 24 Triclinium	115
3.3.4.4.3.1. Zemin Mozağı	116
3.3.4.4.3.2. Zeminin Tarihlendirilmesi	118
3.3.4.4.3.3. SR 24 Nolu Tricliniumda Bulunan Mozaikli Apsis Yapısı	118
3.3.4.4.3.4. Nişlerin Tarihlenmesi	120
3.3.4.4.3.5. SR 28 Nolu Mekan	121
3.3.4.5. IV. Konut Alanın Yapım Evrelerine Bağlı Olarak Triclinium ve Mutfak Mekânları	123
3.3.4.5.1. Hellenistik Yapı Evresi	123
3.3.4.5.2. 1. Yapı Evresi	123
3.3.4.5.3. 2. Yapı Evresi	123
3.3.4.5.4. 3. Yapı Evresi	123
3.3.4.5.5. 4. Yapı Evresi	124
3.3.4.5.5. 4 ¹ . Yapı Evresi	124
3.3.4.5.6. SR 9d Nolu Mutfak Mekânı	125
3.3.4.5.7. Mozaik	126
3.3.5. Smyrna	127
3.3.6. Antandros	129
3.3.6.1. Mutfak	129
3.3.6.2. Triclinium	132

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METROPOLİS ANTİK KENTİ-A-5 VE A-7 YAPI ADALARI- RESEPSİYON SALONU

4.1. METROPOLİS ANTİK KENTİNİN KONUMU	134
4.2. METROPOLİS'İN MEVCUT YAPILARI VE ŞEHİRCİLİK	135
4.2.1. Yukarı Kent	135
4.2.2. Orta Kent	136
4.2.3. Aşağı Kent	138

BEŞİNCİ BÖLÜM

METROPOLİS'TE MUTFAK VE YEMEK ODASININ KONUMU

5.1. A-5 YAPI ADASI	140
5.1.1. Tüccar Evi ve Mekanları	141
5.1.1.1. M-1 Mekanı (Tetrastyle Atrium).....	142
5.1.1.2. M-2 Mekanı (Culina).....	144
5.1.1.3. M-5 Mekanı	145
5.1.1.4. M-3a ve M-3b Mekanları (Triclinium).....	147
5.1.1.5. Tüccar Evi'nin Diğer Mekanları	152
5.1.1.6. Tüccar Evi Çatı Örtüsü	154
5.1.1.7. Tüccar Evi Planının Değerlendirilmesi	155
5.1.1.8. Tarihlendirme	156
5.2. A-7 YAPI ADASI	160
5.3. RESEPSİYON SALONU VE ONA BAĞLI MEKANLAR	161

ALTINCI BÖLÜM

METROPOLİS'DE MUTFAK İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ARKEOMETRİK ÇALIŞMALAR

6.1. Hayvan Kemikleri Ön Raporu	166
6.2. Metropolis Konutlarından Çıkan Hayvan Kemikleri ile İlgili Sonuçlar	182
6.3. Metropolis'te Bulunmuş İskeletlerdeki Çene Kemikleri Üzerinde Yapılan İncelemeler	184
6.4. Dental Değerlendirme Raporu	188
6.4.1. Yöntem	188

6.4.2. Buluntular	189
6.4.3. Dişler	189
6.4.4. Genel Değerlendirme	189
6.4.5. Metropolis Resepsiyon Salonun Mozaikleri Üzerindeki Balık Tasviriler.....	193
6.4.6. Metropolis Resepsiyon Salonu Mozaikler Üzerindeki Kuş Tasvirleri.....	194
SONUÇ.....	196
KAYNAKLAR.....	205

KISALTMALAR

AA	Archäologischer Anzeiger.
AASOR	The Annual of American Schools of Oriental Research
AnzWien.	Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse.
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı.
AST	Arkeometri Sonuçları Toplantısı.
AvP	Altertümer von Pergamon. Deutsches Archäologisches Institut.
FiE	Forschungen in Ephesos veröffentlicht vom Österreichischen Archäologischen Institut in Wien.
JHS	Journal of Hellenic Studies.
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı.
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Öjh	Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien
RE	Pauly-Wissowa. Real-Encyclopadie der klassischen Altertumswissenschaft (1893-).
TÜBA-AR	Türkiye Bilimler Akademisi ve Arkeoloji Dergisi
TürkAD	Türk Arkeoloji Dergisi.

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1. Silpium ticaretini gösteren resim (Şahin, s.77, Res.1).
- Şekil 2. M.Ö. 431-420'ye ait Kyrene sikkesi (Şahin, s.77 res.3)
- Şekil 3. Efes Macellumu'nun üstten görünümü, (Atik, 2002, s.54, Resim 1).
- Şekil 4. Metropolis mezar steli, (Aybek, 2009, Levha 56, 226).
- Şekil 5. Ephesos mezar steli (Atalay, s. 122, Lev. 36, Kat. No. 59).
- Şekil 6. Çift taraflı Amphora (Richter, 312-313).
- Şekil 7. Bir kyliks üzerinde symposion sahnesi ve masanın altındaki köpek tasviri,
(Richter, 363).
- Şekil 8. Üç ayaklı bronz masa Candelabrum, (Richter, s. 468).
- Şekil 9. Bir krater üzerinde dört ayaklı masa taşıyan hizmetkâr betimlemesi,
(Richter, 265).
- Şekil 10. Mısır, XVIII Sülale Dönem'ine ait bir stelin üzerinde ki resmin bir parçası,
(Richter, 37).
- Şekil 11. Campanian'da bir krater üzerinde Symposion, (Richter, 368).
- Şekil 12. Pergamon'da bulunmuş yatay destekli masa, (Richter, 378).
- Şekil 13. Pompeii, Vettii'nin evindeki duvar resmi üzerinde şarap yapan
Eros figürleri, (Richter, s. 379).
- Şekil 14. Priene'de bulunmuş yatay destekli masa, (Wiegand-Schnader, s. 176,
Abb. 169).
- Şekil 15. Bir Hydra üzerinde sandalye tasviri, (Richter, 276).
- Şekil 16. Bir levha üzerinde cenaze tasviri. (Richter, 166).
- Şekil 17. Bir Melian kabartması üzerinde flüt çalıcısı. (Richter, 169).
- Şekil 18. Darius vazosu üzerindeki Pers consülleri, (Richter, 190).
- Şekil 19. Poseidippos'un mermer heykeli, (Richter, 194).
- Şekil 20. Eski Mısır ağaç oturağı, (Richter, 199).
- Şekil 21. Geometrik bir vazo üzerinde cenaze sahnesi, (Richter, 615)
- Şekil 22. Parthenon doğu frizi üzerinde oturan Tanrı tasviri, (Richter, 204).
- Şekil 23. Siphnian hazine binası üzerindeki tanrı tasvirleri, (Richter, 213).
- Şekil 24. Bir amphora üzerinde yün eğiren kadın tasviri, (Richter, 222).
- Şekil 25. Amphora üzerinde oturan yargıç tasviri, (Richter, 42).
- Şekil 26. Oturak üzerinde Poseidon tasviri, (Richter, 230).

- Şekil 27. Geometrik vazo üzerinde cenaze sahnesi, (Richter, 330).
- Şekil 28. Bir tabure taşıyan heykelcik figürü, (Richter, 233).
- Şekil 29. Pompeii’de duvar resmi üzerinde Asklepios figürü, (Richter, 251).
- Şekil 30. Ayna tutan kadın tasviri, (Richter, 256).
- Şekil 31. Bir Apulian Volütlü Krater’i üzerinde bir tabure’ye oturmuş,
ayna tutan kadın tasviri, (Richter, 264).
- Şekil 32. Korinth krateri üzerinde Symposion, (Richter, 616).
- Şekil 33. Bulgaristan Kasanlık’de mezardaki duvar resmi üzerinde oturan kadın
tasviri, (Richter, 79).
- Şekil 34. Mutfakta (?) iki Satyr tasviri, (Richter, 411).
- Şekil 35. Bir boyunlu amphora üzerinde ayakkabıcı dükkanı tasviri, (Richter, 362).
- Şekil 36. Bir pelike üzerinde ayakkabıcı dükkanı tasviri (Richter, 412).
- Şekil 37. Bir mermer cenaze steli üzerinde raf tasviri, (Richter, 414).
- Şekil 38. Bir cenaze steli üzerinde raf tasviri, (Richter, 415).
- Şekil 39. Teos’dan bir cenaze steli üzerinde raf tasviri, (Richter, 416).
- Şekil 40. Makedonya, Pydna’dan mermer cenaze kline örneği, (Richter, 322).
- Şekil 41. Antik Mısır’dan ahşap yatak, (Richter, 287).
- Şekil 42. Bir kylix üzerinde lir çalan adam tasviri, (Richter, 390).
- Şekil 43. Sardeis’de bulunan taş yatak, (Richter, 389).
- Şekil 44. Geometrik vazo üzerinde cenaze tasvirindeki kline örneği, (Richter, 293).
- Şekil 45. Erken Korinth vazosu üzerinde symposion sahnesi (Richter, 294).
- Şekil 46a. Priene’de 14 No’lu evde bulunmuş parçalardan canlandırılmış bronz kline
(Rumscheid-Koenigs, s. 103, Res. 87).
- Şekil 46b. Bronz kolçak, (Richter, 306).
- Şekil 47. Bergama da bulunmuş, bir cenaze kabartması üzerinde torna ayaklı kline
tasviri. (Aybek, 2010, s. 161).
- Şekil 48. Thasos’dan mermer cenaze kabartması, (Richter, 317).
- Şekil 49. Bir vazo üzerinde Achilles, Priam ve ölü Hektor tasviri, (Richter, 316).
- Şekil 50. Ephesos yakınlarındaki Belevi Maousoleion’ dan cenaze klinesi,
(Richter, 325).
- Şekil 51. Pergamon’dan Telephos frizi üzerinde bir klinenin ucu, (Richter, 326).
- Şekil 52. Bir kylix üzerinde symposion, (Richter, 332)

- Şekil 53. Pişmiş topraktan uyuyan kadın heykelciği, (Richter, 335).
- Şekil 54. Mermer masa ayakları, (Richter, 574).
- Şekil 56. Bronz masa, Naples, (Richter, fig. 563).
- Şekil 57. Cenaze kabartması, İstanbul, (Richter, 568).
- Şekil 58. Bronz masa, Naples, (Richter, 567).
- Şekil 59. Aslan başı şeklinde masa ayağı Metropolis, (Aybek, 2009, s. 207, Lev. 63, 249).
- Şekil 60. Griphon pençesi, Metropolis, (Aybek, 2009, s. 207, Lev. 63, 252).
- Şekil 61. Bronz donanımlı mermer masa, (Richter, 566).
- Şekil 62. Mermer masa desteği, Vatican, (Richter, 573).
- Şekil 63. Mermer masa desteği, Vatican, (Richter, 578)..
- Şekil 64. Rhamnous'da Apollo Zoster'in kutsal alanında mermer sandalyeler, (Richter, 196).
- Şekil 65. Pompeii'de bulunan bir duvar resmi üzerinde sandalye tasviri, (Richter, 510).
- Şekil 66. Pompeii, Villa dei Misteri'de bulunan duvar resminden bir detay, (Richter, 515).
- Şekil 67. Ostia'dan bir mermer kabartma üzerinde ayakkabı dükkânı, (Richter, 585).
- Şekil 68. Porto Ostia'dan bir kabartma, (Richter, 523).
- Şekil 69. Bir sikke üzerinde, tabure tasviri, (Richter, 525).
- Şekil 70. Pompeii'den Bronz Kline, Naples, (Richter, 532).
- Şekil 71. Şekil 70'deki klineden bir detay, (Richter, 534).
- Şekil 72. Bronz Kline Parçaları, (Richter, 545).
- Şekil 73. Suriye'den bir lahit üzerinde, kline tasviri, (Richter, 551).
- Şekil 74. Sardeis'in Hermos Ovası'ndan görünümü, (Cahill, 2010, s. 76-77, Res. 2).
- Şekil 75. Yerel Lidya evinin planı, (Cahill, 2010, s.91, Res.23).
- Şekil 76. Lidya evinin kalıntıları, Sardeis.
- Şekil 77. Sardeis yüksek tutamaçlı pişirme kapları, (Cahill, s.95, Res. 28).
- Şekil 78. Sardeis'den metal süzgeç, (Özgen-Öztürk, s. 109, Cat. 64).
- Şekil 79. Sardeis'den bronz kepçe, (Özgen-Öztürk, s. 84, Cat.28).
- Şekil 80. Lidya evinden taş havan ve tokmak, (Cahill, 2010, Res.2).
- Şekil 81. Lidya, yüksek ayaklı tabaklar (Cahill, 2010, s. 96, Res. 30)

- Şekil 82. Sardeis’de Lidya evinde bulunan öğütme taşları, (Cahill, s. 126, Res. 1).
- Şekil 83. Sardeis, ritüel yemek sunularına ait mutfak gereçleri, (Cahill, 2010, Res. 4).
- Şekil 84. Daskleion, duvar VIIIa ve duvar VIIIb (Bakır vd. 2007, Res.6).
- Şekil 85. M.Ö 6. yy. Lydia skyphosu (Bakır vd. 2007, Res.7).
- Şekil 86. VIII No’lu duvarın batısındaki ocak (Bakır vd. 2007, Res.8).
- Şekil 87. Açma’nın genel görüntüsü (Bakır vd. 2007, Res.5).
- Şekil 88. Kolophon konut alanından genel görünüm (Holland, s.126).
- Şekil 89. Kolophon ev kalıntıları ve sokak görünümü (Holland, s.129).
- Şekil 90. Priene konut alanının günümüzdeki görünümü
- Şekil 91. Priene 23 No’lu ev, kabartma şeklinde yarın sütuna sahip renkli stüko duvar canlandırması, (Rumscheid - Koenigs s. 150, Res. 133).
- Şekil 92. 8 No’lu Güney Evi’nin andronu, (Rumscheid – Koenigs, s. 102, Res. 85).
- Şekil 93. Priene, 33 No’lu evin planı (Rumscheid – Koenigs, s.141, Res.124)
- Şekil 94. Erythrai, Hellenistik Dönem villasının kuzeydoğudan görünümü,
(Akurgal, s.17, Res. 23).
- Şekil 95. Erythrai, Hellenistik Dönem villasının planı (Akurgal, s.18, Res. 24)
- Şekil 96. Antik Pergamon Aşağı Kent’te bulunan konutlar, (Radt, 2002,
s.78, Res.29).
- Şekil 97a. Demeter kutsal alanının kuzeyindeki konutların planı,
(Radt, AvP XV/3, s.3).
- Şekil 97b. Konut VII, 4 No’lu odanın M.Ö. 1. yüzyıla ait klineli canlandırması.
(Radt, AvP XV/3, s. 54, Abb. 31).
- Şekil 98. Ortakent’de ki mermer salonun günümüzde ki görüntüsü.
- Şekil 99. Ortakent, lokantadan görünüm, (Radt, AA 1976, s. 313, abb.12).
- Şekil 100. 2 No’lu Yamaç evinin genel planı, (Krinzinger FiE VIII, Taf.384).
- Şekil 101a. Ephesos Yamaç evi 2’de bulunan SR 27a No’lu mutfağın doğudan,
genel görünümü.
- Şekil 101b. Ephesos Yamaç evi 2’de bulunan SR 30 No’lu odanın günümüzde ki
genel görünümü.
- Şekil 102. Ephesos 2 No’lu Yamaç evinin mozaikli genel planı
(Krinzinger FiE VIII, Taf.408).
- Şekil 103a. II No’lu konut, SR 24 No’lu Triclinium’un doğudan görünümü.

- Şekil 103b. II No'lu konut, SR 24 No'lu Triclinium'un canlandırması,
(Nordmayer-Sommer, Forum Archaeologiae 44/IX/2007, <http://farch.net>).
- Şekil 104. II No'lu konut, SR 28 No'lu mekânın günümüzde ki iç görünümü.
- Şekil 105. II No'lu yamaçevleri, IV. Konutta bulunan SR 9d mutfağın görünümü
(Rembart, <http://farch.net>, 04.09.2010).
- Şekil 106. A Mekanı, üst seviyedeki toprak dolgulu sokak ve taş döşeli cadde izleri
(Akın, Şifa parseli kazıları, res.18).
- Şekil 107. A Mekanı kuzey bölme duvarı ve tezgah izleri,
(Akın, Şifa parseli kazıları, res.10).
- Şekil 108. Şifa parselinin kazı sonrası durumu (Akın, Şifa parseli kazıları, res.26).
- Şekil 109. Antandros, Roma villasının genel planı, (www.antandros.com)
- Şekil 110. Antandros, Roma villasında latrinanın yanındaki mutfağın(?) genel
görünümü (Antandros kazı arşivi).
- Şekil 111. Antandros,Roma villasında geç dönem mutfak (?) mekanının genel
görünümü (Antandros Kazı Arşivi).
- Şekil 112. Antrandos, Roma villası içerisindeki ekmek fırınının görünümü
(Antandros Kazı Arşivi).
- Şekil 113. Metropolis ve çevresi haritası (Kılıç, 2003; Harita 3.2).
- Şekil 114. : Orta Kent Planı (Kılıç; Şekil 108
- Şekil 115: Metropolis Antik Kenti (Kılıç, Şekil 107).
- Şekil 116. Metropolis kent planı önerisi (Kılıç, Şekil 111).
- Şekil 117. Tüccar Evi planı (Ölçek: 1/125), (Kılıç, Şekil 112b).
- Şekil 118. Metropolis, Tüccar evinin 3 boyutlu genel planı (Çizim: Ali Kazım Öz).
- Şekil 119. Tüccar Evi, M-1, Mozaikli hol (İyi şanslar mozaïği) (Kılıç, Şekil 116).
- Şekil 120. Tüccar Evi, M-1, Mozaikli Hol, BONA FORTUNA (Kılıç, Şekil 119).
- Şekil 121.Tüccar Evi, M-1, Mozaikli Hol, ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ (Kılıç, Şekil 120).
- Şekil 122. Tüccar Evi, M-5 (Kılıç, Şekil 136).
- Şekil 123. Tüccar Evi, *Culina* 'nın kuzeydoğusunda ki tezgahın görünümü, 2010.
- Şekil 124. Tüccar Evi, mutfağın üstten genel görünümü.
- Şekil 125. Tüccar Evi, mutfağın 3 boyutlu canlandırması, (Çizim: Ali Kazım Öz).
- Şekil 126. Tüccar Evi, M-5, ölçü taşı, (Kılıç, şekil.142).

- Şekil 127. Tüccar Evi, M-3a ve M-3b (Kılıç, Şekil 143)
- Şekil 127b. M-3a, triclinium mekanının üç boyutlu canlandırması,
(Çizim: Ali Kazım Öz).
- Şekil 128. Triclinium'un doğudan görünümü.
- Şekil 129. Tüccar Evi, M-3a, seki, (Kılıç, Şekil 147).
- Şekil 130. Tüccar Evi, M-3a, mermer kaplamalı tezgah, (Kılıç, şekil.148).
- Şekil 131. Tüccar Evi, M-3a, mermer ölçü taşı, (Kılıç, Şekil.149).
- Şekil 132. Tüccar Evi, M-3b, kapı eşiği.
- Şekil 133. Tüccar Evi, M-3b duvarları.
- Şekil 134. Tüccar Evi, M-1, Impluvium, (Kılıç, Şekil. 123).
- Şekil 135. Tüccar Evi, impluvium'un 3 boyutlu canlandırması, (Çizim. Ali Öz).
- Şekil 136. Tüccar Evi, M-9, Sarnıç, (Kılıç, Şekil 122).
- Şekil 137. Tüccar Evi, M-1, Mermer Masa Ayağı, (Kılıç, Şekil 127).
- Şekil 138. Ephesos Yamaçevler, Mermer Masa Ayağı, (Kılıç, Şekil 128).
- Şekil 139. Tüccar Evi, Restitüsyon, beşik çatı, (Kılıç, Şekil 160b).
- Şekil 140. Tüccar Evi, Restitüsyon, atrium tetrastylum, (Kılıç, Şekil 162a).
- Şekil 141: Tüccar Evi, M-1, Mozaikli Hol, Yıldız Motifi, (Kılıç, Şekil 172).
- Şekil 142. Resepsiyon Salonu mozaikli taban, (Kılıç, Şekil 173).
- Şekil.143 Tüccar Evi, M-1 Mozaikli Hol, detay, (Kılıç, Şekil. 176).
- Şekil. 144 Tüccar Evi, M-1, Mozaikli Hol, kantharos, (Kılıç, Şekil 175).
- Şekil. 145 A-7 Yapı Adası (Ölçek 1/450), (Kılıç, Şekil 178).
- Şekil. 146 A-7, ön planda M-2, arka planda M-1 ve M-3, (Kılıç, Şekil 179).
- Şekil 147. A-7, M-1, Ocak (Kılıç, Şekil 184).
- Şekil 148. A-7, M-3, (Kılıç, Şekil. 185).
- Şekil 149. A-7, Merdivenli Yol, (Kılıç, Şekil 188).
- Şekil 150. Resepsiyon Salonu, Plan, (Ölçek: 1/100), (Kılıç, Şekil 194).
- Şekil 151: Resepsiyon Salonu, 97-1 Mekanı, (Kılıç, Şekil 195).
- Şekil 152a: Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, Dionysios, (Kılıç, Şekil 196a).
- Şekil152b: Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, Ariadne, (Kılıç, Şekil 196b).
- Şekil 152c: Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, (Kılıç, Şekil 196a).
- Şekil 153a: Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, masklar, av kuşları ve geometrik
Desenler, (Kılıç, Şekil 197a).

GİRİŞ

Varoluşundan beri insanlığın en önemli sorunu beslenme ve barınma olmuştur. İnsanın gelişimine paralel olarak beslenme ve barınma olanakları çeşitlilik kazanmış ve gelişim göstermiştir. Ateşin bulunması ile insanoğlu bulduğu besinleri pişirmeye başlamıştır. Özellikle, arkeolog ve antropologlarca “Neolitik Devrim” olarak anılan dönemde insanoğlunun kilden yapılmış kap kacak yapmayı öğrenip kullanmaya başlaması değişik yiyecekleri pişirebilmesi için geniş bir imkân sunmuştur. Orta Anadolu’daki Çatalhöyük gibi önemli Neolitik merkezlerde bu gelişim daha net bir şekilde görülebilmektedir.

Ve zaman içerisinde insanoğlunun, köyden kentleşme sürecinde kat ettiği mesafe boyunca barındığı konutların mimarisi ve fonksiyonları da gelişmiş ve nihayetinde beslenme alışkanlıklarına bağlı olarak konutlar içerisinde depolama ve besinleri pişirmek için mekânlar oluşturulmaya başlanmıştır. Bu mekânlar zaman içerisinde özellikle gösterişli büyük konutlar içerisinde ayrı bir mekân olarak gelişimini devam ettirmiştir.

M.Ö. II. bine gelindiğinde Kültepe/Kaniş Karum’da II. evreye ait yerleşimde, pek çoğu iki katlı dörtgen planlı konutların içerisinde ocak ve fırınların dışında maltızın ve mangalın bulunduğu depolama ve pişirme kaplarının kullanıldığı mutfak mekânlarına sahip oldukları anlaşılmıştır¹. Acemhöyük² kazılarında da içinde kap kacağın ve ocağın olduğu mutfak alanları bulunmuştur. M.Ö. 7. yüzyılın sonu veya M.Ö. 6. yüzyılın başında ise İskitler tarafından tahrip edilen Yukarı Anzaf Kalesi’nin kalıntıları arasında içinde tandırın, pithos ve mutfak kap kacakları ile karbonlaşmış mercimek ve nohut parçalarının bulunduğu mutfak mekânları ortaya çıkarılmıştır. M.Ö. 546 yılında Perslerin saldırısı sonucu tahrip olan Sardeis’de yapılan kazılar sonucu bu tahrip tabakası içerisinde bir mutfak mekânı daha ortaya çıkarılmıştır.

¹ Asuman Albayrak, Ülkü M. Solak, Ahmet Uhri. Hitit Mutfağı, Metro Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 43–44; Tahsin Özgüç. Kültepe, YKY, İstanbul, 2005, ss. 53–72.

² Aliye Öztan, “1994 Acemhöyük Kazıları”, XVII. KST, Cilt:1, Ankara, 1995, ss. 209–214.

Netice itibari ile ortaya çıkarılan tüm bu mutfak mekânları ve onların içerikleri Anadolu'da gelişmiş bir mutfak kültürü olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak günümüzde Batı Anadolu'da yapılan kazılara baktığımızda Klasik Dönem'den Roma'ya kadar mimari kalıntılardan ve küçük buluntulardan net okunabilir mutfak mekânlarının daha az tespit edildiğini görüyoruz.

İşte tam bu noktada da antik Metropolis kenti konut alanında ortaya çıkarılan ve mutfak olduğunu düşündüğümüz mekân önem kazanmaktadır. Çünkü Roma Dönemi'nde Batı Anadolu'daki antik kentlerde mutfak olduğu düşünülen mekânlar olmakla beraber Ephesos Yamaç Evleri II'deki konutlarda bulunan mutfak mekânları dışında kesin olarak mutfak diyebileceğimiz mekânlardan bahsetmek zordur. Bu noktadan hareketle "Metropolis Buluntuları Işığında Hellenistik ve Roma Dönemi Mutfak Kültürü" adı altında hazırlamış olduğumuz bu tezle mutfak konusuna açıklık getirmeye çalışılmıştır. Eldeki olanaklar ölçüsünde Batı Anadolu'da antik kentlerde ortaya çıkarılmış mutfak olarak tanımlanan mekânlar tespit edilip bunların mimari özellikleri ve yemek ve kabul odası olarak adlandırabileceğimiz oikos ve triclinium yapıları ile olan ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın daha verimli olabilmesi için de daha çok mutfak ve triclinium mekânlarının mimari yapısı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun dışında eldeki bilgiler ışığında kentlerin beslenme alışkanlıkları da irdelenmeye çalışılmıştır. Mutfak ve triclinium dışında bu mekânlarda kullanılabilecek masa, sandalye, tabure, raf ve kline gibi mobilyalar hakkında bilgi verilmiştir. Bunlarla ilişkili olarak Metropolis ve yakın civarında bulunan antik kentlerde ele geçmiş mobilya parçaları ve kabartmalar üzerindeki tasvirlerden örnekler verilmek suretiyle mekânların iç tasarımı ve onların kullanım şekilleri aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Mutfak ile ilişkili olarak antik kaynaklara baktığımızda: İlk olarak Homeros'un eposlarını incelediğimizde, evin kısımlarından bahsettiği bölümlerde mutfaktan bahsedilmemektedir. Hesiodos'un eserlerinde mutfak kültürü ile ilişkili olabilecek pek çok bilgi vermekle birlikte ayrı bir mekân olarak mutfak veya triclinium yapısından bahsedilmemiştir.

Klasik çağ komedyacı yazarları “*optaneion*” veya “*mageireion*” denen mutfak işlevli bir mekândan söz ederlerse de arkeolojik verilere bakıldığında Olynthos’da M.Ö. 4. yüzyıla ait mutfak olduğu belirtilen mekânlar dışında bu dönem için mutfaktan bahsetmek zordur.

M.S. II. yüzyılda Roma Dönemi’nde yaşamış antik yazarlardan Athenaios M.S. II. yüzyılda yaşamış olmasına rağmen verdiği bilgilerle ve atıfta bulunduğu antik dönem yazarları sayesinde de mutfak mimarisi hakkında olmasa dahi Hellenistik Dönem’in mutfak kültürü hakkında çok önemli bilgiler vermiştir. Roma Dönemi’nde “*culina/coquinaria*” olarak adlandırılan mutfak mekânı ve triclinium olarak adlandırılan şölen ve kabul odasının konut içerisinde ki konumu hakkında en geniş bilgi Vitruvius tarafından verilmiştir. Roma Dönemi mutfak kültürü açısından bakıldığında Marcus Gaius Apicius’un “*De re coquinaria*” adlı eseri bu dönemde yenilen yemeklerin tariflerini vermesi açısından eşsiz bir kaynaktır.

Bu tez konusu içerisinde mutfak yapılarının gelişimine antik kaynaklar ve ortaya çıkarılmış buluntular dâhilinde ana hatlarıyla değindikten sonra Metropolis antik kentinde ortaya çıkarılmış Ada-5, Ada-7 ve Resepsiyon Salonu olarak adlandırılan konutlardaki mimari kalıntılar ve diğer küçük buluntular ışığında Metropolis mutfak kültürüne ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Bu tezi yaparken Metropolis ile ilgili yapılmış basılmamış yüksek lisans³ ve doktora tezlerinin yanı sıra yayınlanmış makale ve kitaplardan faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra kimi zaman Antandros kazı başkanı Doç. Dr. Gürcan POLAT, Sardeis kazı başkanı Prof. Dr. Nicolas CAHİLL, Pergamon kazı başkanı Prof. Dr. Felix PİRSON, Ephesos kazı başkanı Assoc. Prof. Sabine LADSTÄTTER, Smyrna kazı başkanı Yar. Doç. Dr. Akın ERSOY, Metropolis kazı başkanı Yar. Doç. Dr. Serdar AYBEK ve Metropolis kazısı onursal başkanı Prof. Dr. Reçep MERİÇ ile yüzyüze görüşülerek kendilerinden gerek sözlü gerekse yazılı ve görsel bilgi

³ Yüksek lisans tezlerinden faydalanmamı sağladıkları ve yardımları için Uzm. Murat KILIÇ ve Uzm. Eda GÜNGÖR’e çok teşekkür ediyorum.

alınmıştır⁴. Bunların dışında Metropolis’de bulunmuş nispeten sağlam insan çene kemikleri Prof. Dr. H. Serdar ÇÖTERT⁵ tarafından ve konutlardan çıkan hayvan kemik buluntuları da Prof. Dr. Vedat Onar tarafından incelenmiş ve bu buluntular hakkında ön raporlar hazırlanmıştır⁶. Ayrıca Resepsiyon Salonu’nda bulunan mozaiklerdeki kuş figürlerinin türleri hakkında Prof. Dr. Mehmet SIKI⁷’dan ve balık resimleri hakkında da Uzm. Erhan IRMAK⁸’dan bilgi alınmıştır. Elde edilen bu veriler doğrultusunda antik dönemde Metropolis halkının beslenme alışkanlıklarına ışık tutulmaya çalışılmıştır.

⁴ Antandros kazı başkanı Doç. Dr. Gürçan POLAT, Sardeis kazı başkanı Prof. Dr. Nicolas CAHILL, Pergamon kazı başkanı Prof. Dr. Felix PIRSON, Ephesos kazı başkanı Assoc. Prof. Sabine LADSTATTER, Smyrna kazı başkanı Yar. Doç. Dr. Akın ERSOY, Metropolis Kazı başkanı Yar. Doç. Dr. Serdar AYBEK ve Metropolis kazısı onursal başkanı Prof. Dr. Reçep MERİÇ ve kazıların ekip üyelerine yardımlarından dolayı çok teşekkür ediyorum. Ayrıca danışman hocam Prof. Dr. Binnur GÜRLER’e ve Yrd. Doç. Dr. Orhan POLAT’a yardımlarından ve yönlendirmelerinden ötürü teşekkür ederim.

⁵ Metropolis’de bulunmuş çene kemiklerinden nispeten sağlam olan 9 kadar alt çene kemiği, Ege Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Prof. Dr. Serdar ÇÖTERT tarafından incelenerek bir ön rapor hazırlanmıştır. Bu ön rapor hakkında ki bilgiler ss. 184-192’de detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Yardımlarından dolayı kendisine çok teşekkür ediyorum.

⁶ Metropolis’de Ada-5, Ada-7 ve Resepsiyon Salonu’ndan çıkmış hayvan kemikleri İstanbul Üniversitesi, Veteriner Fak., Anatomi Anabilim Dalı, Prof. Dr. Vedat Onar tarafından incelenerek bir ön rapor hazırlanmıştır. Bu ön rapor hakkında ki bilgiler ss. 166–183’de yer almaktadır. Yardımlarından dolayı kendisine çok teşekkür ediyorum.

⁷ Resepsiyon Salonu’nda bulunan resimli mozaik üzerindeki üç adet kuş figürlerinin ne tür kuşlar olabileceği hakkında, Ege Üniversitesi Fen Fak., Biyoloji Böl. Prof. Dr. Mehmet SIKI hocamızın bilgisine başvurulmuştur. Bu konudaki görüşlerine sf. 194-195’de detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Yardımlarından dolayı kendisine çok teşekkür ediyorum.

⁸ Resepsiyon Salonu’nda bulunan resimli mozaik üzerindeki üç adet balık figürün ne tür balıklar olabileceği hakkında Uz. Erhan IRMAK’ın bilgisine başvurulmuştur. Bu konu hakkındaki bilgiye ss. 193-194 ‘den ulaşabilirsiniz. Yardımlarından dolayı kendisine çok teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK DÖNEM KAYNAKLARININ IŞIĞINDA BESLENME VE MUTFAK

1.1. Homeros Dönemi ve Sonrası

Antik Dönemin ünlü ozanı Homeros'un İliada ve Odysseia adlı eposları bu kahramanlar çağında beslenmenin ete dayandığı izlenimi uyandırmaktadır. Özellikle de sık sık yineledikleri şölenlerde keçi, koyun ve domuz gibi hayvanların etini yedikleri anlaşılmaktadır. Yemekten az önce kesilen bu hayvanların ilkin bir kısmı tanrılara sunulduktan sonra geri kalan kısmı ateşin üzerinde pişirilip yanında içilen şarapla birlikte yenmekteydi.

Ancak eposlardaki kahramanların beslenme şeklinin sıradan halkın beslenme şekliyle aynı olmadığı düşünülmektedir. Nitekim Delemen'in⁹ vermiş olduğu bilgiye göre: Geometrik Dönem kap kaçağın arasında etten çok, lapa ve sulu yemekler için elverişli olan çanak, tas ve kâse tipleri baskındır. Bununla birlikte sonraki yüzyılların daha iyi belgelenen beslenme tablosunun tahıl ağırlıklı olması bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca İlyada ve Odysseia'da ambrosia ve nektarla beslenmenin ölümsüzlere özgü olması ve bu yiyeceklerin tanrılara yakıştırılması da bunun bir kanıtı olsa gerektir. Özellikle başlangıçta arpanın daha çok kullanılırken daha sonra buğdayın da önem kazanmaya başladığını söyleyebiliriz. Örneğin temel besin maddelerinden ekmeğin ya da bir tür yufka ekmeği olduğu anlaşılan mazanın önce arpa unundan yapılırken giderek buğday unu onun yerini almıştır. Bu dönemde lahana, ıspanak, pazı, ebegümeçi, kuşkonmaz, pırasa, soğan, fasulye, bezelye, mercimek ve bakla gibi sebzelerden söz edilmektedir. Sebzeler çiğ ya da haşlanarak yenilmiş, baklagillerden lapa kıvamında yemekler yapılmıştır. Homeros döneminde bu mekân yine söz konusu olmamaktadır.

Homeros'dan sonra gelen ünlü antik dönem ozanlarından Hesiodos'un "İşler ve Günler" olarak Türkçeye çevrilmiş olan "*Erga kai Hemera*" adlı eserinde kardeşi

⁹ Delemen, İ. Antik Dönemde Beslenme, İstanbul, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 5-6.

Perses'e çiftlik işleri ile ilgili olarak öğütler vermektedir. Bu öğütlerden bazıları şöyledir.

“Seni seveni çağır sofrana, sevmeyeni değil¹⁰.”

“Fıçının açılış ve bitişinde bol bol iç ama ortasında tutumlu ol. Dibini bulan fıçıyı esirgemek saçma¹¹.”

“Ortak masraflı şölenlerde surat asma: Keyfin daha büyük, masrafın daha az olur¹².”

“Orion ve Sirius gökün tepesine gelip te,
Gül parmaklı Şafak, Kutup Yıldızı'nı gördü mü,
O zaman, Perses, topla getir bütün salkımları,
On gün on gece açıkta tut,
Beş gün, beş gecede kapa üstlerini.
Altıncı gün çıkar özünü salkımların,
Doldur küplere Dionysos tanrının,
Sevinç yüklü nimetlerini¹³.”

Şarabın yapımı dışında özellikle satır aralarında Babylos şarabından övgüyle bahsetmektedir.

“O zaman bir kayanın gölgesine uzanmalı insan,
Byblos şarabı, güzelce kabarmış ekmeğe olmalı,
Emzirme olmuş keçilerin sütü,
Ormanlarda beslenmiş bir dananın
Ya da yeni doğmuş bir kuzunun eti.
İçer kızıl şarabı yatarsın gölgeye,
Gönlünce yer içersin doyasıya,
Serin yellere doğru çevirip yüzünü,
Tertemiz bir kaynaktan su alıp,
Bire üç katarsın şarabına¹⁴.”

¹⁰ Hesiodos. “İşler ve Günler”, Eseri ve Kaynakları, çev. A. Erhat- A. Kadir, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977, 342.

¹¹ Hesiodos, 368, 369.

¹² Hesiodos, 722

¹³ Hesiodos, 610-615.

¹⁴ Hesiodos, 585–595.

Hesiodos, İşler ve Günler adlı eserinde, şölenlerinde özenerek yetiştirdikleri meyveleri yediklerinden bahsetmektedir. Ancak üzüm dışında ne tür meyvelerin yetiştirildiğine değinmemiştir.

“Bol bol meyvelerini yerler şölenlerde,
Özene bezene işledikleri bahçelerinin.
Toprak bereketli bir hayat sunar onlara,
Dağda meşenin tepesi palamut dolar¹⁵”

Arkaik Dönem’de beslenmenin ağırlığını yukarıda da belirttiğimiz gibi et ürünlerinden daha çok tahıl ve sebze ağırlıklı bir beslenme hâkimdir. Bunun yanı sıra antik dönem beslenmesinde balık ürünleri özellikle taze tüketilenin yanı sıra salamura, isleme ve kurutma yöntemleriyle konserve edilmiş balıklarda günlük beslenmede önemli bir yer tutardı. Bu konuda Anadolu’da özellikle Karadeniz kıyısındaki Pontos(Karadeniz) ve Propontis (Marmara Denizi) öne çıkmaktadır. Bu evrede en sevilen meyveler incir, üzüm ve elmadır. İncir yaş ya da kuru olarak sofraya getirilmiştir. Üzüm sofrada ve şarap yapımında kullanılmıştır. Bu dönemde Yunanlıların Barbar olarak adlandırdıkları doğulu halkların sofralarının daha etkileyici ve göz alıcı olmasıyla ünlüdür. Özellikle İonia başta olmak üzere Anadolu’daki Yunanlılar göz alıcı doğu mutfağının etkisinde kaldılar¹⁶. Bu etki Anadolu’dan göç eden göçmenler sayesinde Sicilya ve Güney İtalya taşınmıştır.

1.2. Klasik ve Hellenistik Dönem

M.Ö 5. Yüzyılın sonlarından ve M.Ö. 4. yüzyılın başlarından itibaren ekonomik, sosyal ve ticaretin gelişmesi ve buna bağlı olarak değişen hayat şartlarına bağlı olarak beslenme alışkanlıklarına da önemli yenilikler olmuştur. Çok çeşitli ekmek ve çörekler yapan fırınlar kurulmuş, fırıncılık bir meslek dalı olarak gelişmiştir.

¹⁵ Hesiodos, 231–233.

¹⁶ Delemen, s. 8.

Yukarıda da daha önce belirttiğimiz üzere gelişen ticaret ürün çeşitliliğini de artırmıştır. Atina artık Fenike'den hurma ve buğday, Suriye'den incir, Lykia'dan isli et, Paphlagonia'dan badem ve ceviz ithal ediyordu. Artık uzak diyarlardan getirilen baharatlar oldukça revaçtaydı.

İ.Ö 5. yy'ın ünlü sofistlerinden Platon tarafından yazılmış ve Türkçeye “Şölen” olarak çevrilmiş eserinde bu dönemde ki symposionlara dair değerli bilgiler bulunmaktadır. Bu eserde Platon, Agathon'un evinde verilen yemekte yaşananları anlatmaktadır. Sokrates ile şölene giden Aristodemos konuklanacağı eve vardığı zaman:

“ Seninki Agothon'n evine gelince, kapıyı ardına kadar açık bulmuş ve bir tuhaflık olmuş orada. Evin içinden bir uşak hemen onu karşılamaya gelmiş; almış, yemeğe başlamak üzere uzandıkları yere götürmüş¹⁷. Aristodemos şölenin başına geldiği zaman ev sahibi olan Agothon ona “Sen Aristodemos, yerleş şu sedire, Eryksimakhos'un yanına.” diyerek ona yer gösterir¹⁸.

“Bir hizmetçi, uzanmadan önce Aristodemos'un eline su dökerken, başka hizmetçi gelmiş... Sonra başlamışlar yemeğe Sokrates hala meydanda yok. Agathon ikide bir onu aratmak istermiş, Aristodemos bırakmazmış. Birden Sokrates çıkagelmiş. Her zamanki kadar da geç kalmamış, ama nerdeyse yemeğin yarısındalarmış. Bunun üzerine Agathon ki en uçtaki sedirde yalnızmış: “Buraya gel Sokrates demiş¹⁹. Yanıma yerleş de komşuların avlusunda içine doğan hikmet bir dokunuşta bana geçsin²⁰...”

“(...)Sonra Sokrates sedire uzanmış, hep beraber yemişler, Tanrı için şarap dökmüşler, şarkılar söylemişler, bütün adetleri yerine getirdikten sonra, başlamışlar içmeye. Söze ilk başlayan Pausanias olmuş, aşağı yukarı şunları söylemiş (...)”²¹

¹⁷ PLATON. Şölen-Dostluk, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, İ. Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006. s.174 e.

¹⁸ Platon, Şölen, s.175 a.

¹⁹ Misafirlerin üstüne uzandıkları sedirler sofraya etrafında nal biçiminde dizilmiş benziyor. Her sedire iki veya üç kişi uzanmıştır. Uçtaki sedirde ev sahibinin sağındaki yer şeref mevkidir. Agathon buraya Sokrates'i oturtur.

²⁰ Platon, 175d.

²¹ Platon, 176a.

Bu arada şölenlerin bazen istenmeyen misafirlerini baştan savmak için Agathon şu sözleri kullanmaktadır: “Bakın kimdir gelen Tanıdıklarsa içeri alın, yoksa içkiyi bitirdik yatıyoruz deyin.”²²”

Bunun dışında içki içmeye başlamadan önce herkesin gerekince içmesini ve symposionu en güzel şekilde yönetmesi için bir içki başkanının seçildiğini anlıyoruz. Alkibiades’in başında çelenklerle Agathon’un Şölenine sarhoş bir şekilde katıldıktan sonra “Bunları söylerken, Alkibiades şeritleri Sokrates’in başına takmış ve sedire uzanmış. Hey dostlar! Demiş uzanır uzanmaz, pek ayık duruyorsunuz. Gevşemeyin böyle, için bakalım. Hep içeceğiz demedik mi? İçki başkanlığını üstüme alıyorum, gereğince içesiniz diye. Bir kocaman kâse getirt bana Agathon, varsa. Ama dur isteme, getir ulan şu buz çanağını²³! Sekiz kotyl’dan²⁴ fazla alırdı gördüğü çanak. Alkibiades onu doldurtup dibine kadar içmiş...²⁵.”

Ve yine Alkibiades Şarap ile ilgili olarak: “Şarap insana (çocuk olsun olmasın) doğruyu söyletmeseydi²⁶” (Alkibiades “çocuk doğru söyler” ve “Şarap doğruyu söyletir” diye iki atasözünü birbirine eklemiş olsa gerek.)

Ksenophon’un Şölen’i, Platon’un aynı adı taşıyan yapıtı kadar bilinmemesine rağmen, tıpkı onun gibi, İlkçağ Hellen yazınının başyapıtlarından biridir²⁷.

Ksenophon’un burada yine Kallias’ın, Autolykos ve onun babasına kendi evinde vermiş olduğu şölen ile ilişkili olarak yaşananları konu almaktadır. Ayrıca yolda karşılaştığı Sokrates, Kritoboulos, Hermogenes, Antisthenes ve Kharmides’i şölenine davet etmiştir. Burada şölen öncesi davetlilerin karşılanması, şölene hazırlanması ve şölen sırasında yapılan eğlenceler hakkında güzel bilgiler vermiştir.

²² Platon, 212d.

²³ Platon, 213 e.

²⁴ İki litreden fazla.

²⁵ Platon, 214 a.

²⁶ Platon, 217e.

²⁷ Ksenophon, Şölen, Spartalıların Anayasası, çev. Bilge Umar, Sergi, İzmir, 1984, (1984).

“ Sofra kaldırılıp tanrılar onuruna yere şarap döküldükten ve bir ağızdan çok şükür havası söylendikten sonra. Onlar içki içmeyi sürdürürken, Syrakusai’li bir adam, yanında pek ustalıkla kaval çalan bir kızcağız, cambazlıktan da anlayan bir köçek kız ve hem çok güzel oynayan hem telli saz çalan bir oğlanla, içeri girdi. Adam bunların hünerini, para karşılığında, sergilemekteydi. Kavalcıyla telli saz çalıcısı içki içenlere bir şeyler çaldıktan ve her ikisi bol bol alkışlandıktan sonra, Sokrates, Kallias’a dönerek, sözü açtı: “Gerçekten, Kallias, bizi ağırlayışına diyecek yok. Bize kusursuz bir sofrada yedirip içirmekle yetinmedin, gözümüze kulağımıza da şölen çektin. Eksiğimiz hoş kokulu sürünme yağı diyerek karşılık verdi Kallias. Şimdi onu da getirtip sürüneceğiz²⁸”

“O sırada çalgıcı kız kaval çalmaya, köçek kız oynamaya başladı. Köçek kız oynarken, oğlan, birer birer, çemberleri- bunlar 12 taneydi- ona atıyordu. Kız, bir yandan oynuyor, bir yandan da atılan her çemberi önce tutuyor, sonra kendi başı üzerinde döne döne yükselecek biçimde yukarı fırlatıyor, düşen çemberi yeniden tutuyordu ve bu sırada, çemberin çıkacağı yüksekliği, düşüp yeniden tutulacağı zamanı, çalınmakta olan havaya göre, pek ustaca ayarlıyordu²⁹”.

“Sonra Sokrates yeniden sözü aldı: Evet, içki içmemizi ben de isterim dostlar; çünkü içki insanın içinde, tıpkı kandil yağının alevi beslemesi gibi, mutluluk duygusunu canlandırır, Bununla birlikte, sanıyorum ki insan bedeni, toprağa atılmış tohumlara benzer: Tanrının yağmuru tohumları pek bol suya boğarsa tohumlar hava alamaz, yeşerip boy atamaz; oysa kendilerine yararlı olacak kadar suyu içerlerse dimdik büyürler, çiçeklenirler, ürün verirler. Biz de onlara benzeriz: İçkiyi pek çok içersek, az sonra, gövdemizle canımızla yere serilir kalırız, bir şeyler konuşmak şöyle dursun soluk almakta bile zorluk çekeriz. İşte böyle; içki sunucu çocuklar bize küçük çanaklarla, fazla bekletmeden şarap getirirlerse, - Gorgias’ın söylediği çeşitten pek süslü bir deyişi kullanalım- şarap bizim içimizde, sabah serinliğinde yapraklar üzerindeki çiğ damlaları gibi usulca özümленir. Bu düşüncüyü herkes doğru buldu; yalnız Philippos, içki sunanların, yetenekli koşuculara özenircesine hızlı iş görmesini

²⁸ Ksenophon, 1984, II, s. 12–13.

²⁹ Ksenophon, 1984, II, s. 15.

istedi. Sunucular da öyle yaptılar. Bundan sonra, telli saz çalıcısı oğlan, telli sazını bırakıp kaval çalmaya başladı. O kadar güzel çalıyordu ki herkes hayran kaldı³⁰”.

“(…) Yine Homeros, bir yerde, soğanın pekiyi içki mezesi olduğunu söyler (İliada XI 630.) Şimdi bize soğan getirirlerse, Homeros’u bilmekle insanın ne gibi yararlar sağladığını hemen anlayacaksınız, çünkü çok daha istekle içki içeceksiniz³¹.”

“Sokrates: gerçekten öyle! Ama hani benim aklıma bir şey geldi ki, Kharmides, senin aklına gelenden daha az tuhaf değil. Soğan, yalnız içkinin tadını arttırmakla kalmaz, yemeğin dadını da arttırır; kısacası o, eşi bulunmaz bir doyum isteği arttırıcısıdır. Şimdi biz bir de yemekten sonra soğan yersek, korkarım, Kallias’ın evinde tam cümbüş yaparız. Kallias, “ Yok, hiç korkma” dedi. “Savaşta gidecek olanlar, soğan yerler, daha saldırgan olurlar; bunun gibi, çoğu kez, dövüşecek horozlara da soğan yedirirler. Ama bizi asıl ilgilendiren, dövüşme değil, sevişmedir.³²”

Antisthenes’in yeme içmenin daha çok tadına varılması için önerisi vardır³³: “(...) Yenilenin içilenin daha çok tadına varmayı sağlayıcı bir yöntem de şu: Tadına varmak istediğim şeyleri yiyip içmeden önce, onlara karşı gerçekten gereksinme duymamı, yiyip içme isteğimin gelmesini beklerim; bakın şimdi karnım tok olduğu için şu güzelim Taşoz şarabını bile tadına varmadan, öylesine içmekteyim...”

Ksenophon, “Spartalıların Anayasası” adlı eserinde hayranlığını tüm insan soyunun en akıllısı olarak kabul ettiği Lykourkos’un³⁴, Sparta’da yapmış olduğu yasalardan övgüyle bahsederken çocukların beslenmesine ilişkin olarak: “Lykourgos, bunun gibi erkek çocukların hiçbir zaman karınlarını tıka basa doyuracak ölçüde

³⁰ Ksenophon, 1984, II, ss. 21–22.

³¹ Ksenophon, 1984, IV, s. 32; Homeros, İliada, XI 630.

³² Ksenophon, 1984, IV, s. 33.

³³ Ksenophon, 1984, IV, s. 44.

³⁴ Ksenophon, 1984, I, s. 87.

yemek yememesini, açlığa dayanmak konusunda az çok deneyim kazanmasını buyurdu.”

“Böyle olmakla birlikte, Lykourgos, erkek çocukların açlıktan kıvranmak durumuna düşmemeleri için, aslında onlara her gereksinme duyduklarını bu yoldan kolayca elde etmek olanağı vermediği halde, açlıklarını gidermek için yeterli alacak kadar yiyeceği çalmalarını hoş gören bir yasa koydu; hatta peynir hırsızlığında, çok peynir çalmak, onurlandırıcı bir beceri sayılıyordu”³⁵

Bundaki amacının ise Lygourgos’un böylece çocukların yiyecek bulmakta olabildikçe becerikli olabileceklerini ve bu sayede de daha iyi birer asker olarak yetişeceklerini ve savaş hileleri konusundan yetenek kazanacaklarını düşünmüş olduğunu aktarmaktadır³⁶.

Lygourgos’un yeme içme ile ilgili olarak koymuş olduğu kurallardan, kentlerin sosyal yaşantısındaki temel unsurların, kentte yaşayan insanların yemek kültürünü de etkileyip şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Sparta gibi savaşçı yönleri ile tanınmış bir toplumun yeme alışkanlığı da doğal olarak bundan etkilenmiş ve diğer Yunan kentlerinde olmayan ve Ksenophon’un söylediğine göre diğer kentlerde uygulanması pek de mümkün olmayan bir sistem yarattılmıştır.

“İnsan hayatının her evresini yasalarla belirlemeye çalışan Lygourgos yeme içme konusunda da bazı düzenlemeler yapmıştır. Buna göre; “Lygourgos zamanında Sparta’lılar, diğer Hellenler gibi, yemeklerini evde yiyorlardı ama o, çoğunluğun yemek konusundaki yasalara uymadığını bildiği için, bu kez de, yemeklerin orta yerde herkesin gözü önünde yenmesi kuralını çıkardı. Böyle olunca, halkın yasa çiğnemeye daha az eğilim göstereceğini düşündü”³⁷.

“Lykourgos, ayrıca, yiyeceğin dağıtımına alınması ilkesini getirdi; öyle ki, artık bireyler ne tıka basa yiyecekler, ne de aç kalacaklardı. Diğer yandan, herkesin

³⁵ Ksenophon, 1984, II, ss. 92–93.

³⁶ Ksenophon, 1984, II, s. 93.

³⁷ Ksenophon, 1984, V, s. 99.

dağıtımdan alınacak payının dışında pek çok yiyecek, avcılarca elde ediliyordu. Başkaları da bazen avcılara ekmek vererek bunları alıyor ve dağıtımda hereksin payına düşen ortak yiyeceklerin yanı sıra; herkesin sofrasında, pahalıya çıkmaksızın, zevkle yenecek bir şeyler bulunabiliyordu³⁸.”

“Lykourgos, bunlara ek olarak, insanın gerek bedenini gerek aklını tökezleten aşırı içki kullanımını kısıp düzene sokmak üzere, kişilerin yalnız susayıp gerçekten içkiye gereksinme duyunca içki kullanması ilkesini getirdi; bu ilkeye uyulunca içkinin hem daha az zararlı olacağını hem de daha çok tat alarak içileceğini düşünüyordu. Zaten yeme içme açıkta birlikte yapıldığına göre, bir kimsenin kendini ya da çoluk çocuğunu doymak bilmez oburluk nedeniyle ya da aşırı içkicilik nedeniyle yıkıma sürüklemesi olanağı kalır mıydı³⁹?”

“Bununla birlikte, Lykourgos, başka toplumlarda egemen olan, -Aç kalan varsa, bana ne-, umursamazlığına, kendi yurdunda yer bırakmadı. Bazen olur ki, ava çıkıp da pek geç kalmış kişiler, böyle olacağını bilip de ona göre önlem almış bulunmadıklardan, acıkır, yiyecek sıkıntısına düşerler. İşte bundan esinlenerek Lykourgos şu yasayı koydu: Yiyeceği olup da yiyen, karnını doyuran avcı, kalanını güzelce sarıp sarmalayarak dıştan bağlamalı ve ortada bırakmalıdır; ta ki, yiyeceği olmayıp da oralarda dolanan biri, bırakılan yiyeceği bulabilsin, bağını çözüp açsın, yesin kalanını da sarıp sarmalayarak bıraksın. Herkes yiyeceğini böylece birbiriyle bölüşe bölüşe, pek az malı mülkü olan kişiler bile, gereksinme duydukları her yiyecek bakımından, ülke üretiminden pay alabilmektedirler⁴⁰.”

Ksenophon’un bu kadar övgüyle bahsettiği yasaların kendi zamanında da uygulanıp uygulanmadığı yönündeki merakımızı da eserin sonunda: “Eğer, Lykourgos’un koyduğu yasalar günümüzde de hiçbir değişiklik yapılmaksızın uygulanıyor mu, sorusu sorulacak olursa, buna, hiç kuşkusuz, olumlu yanıt veremem” diyerek cevaplamıştır⁴¹.

³⁸ Ksenophon, 1984, V, ss.99–100.

³⁹ Ksenophon, 1984, V, s. 100.

⁴⁰ Ksenophon, 1984, VI, ss.103–104.

⁴¹ Ksenophon, 1984, XIV, s. 119.

Klasik çağ komedyacı yazarları optaneion veya mageireion denen mutfak işlevli bir mekândan söz ederler. Arkeolojik verilere bakıldığında ilk olarak Olynthos'da mutfak olduğu belirtilen mekânlara bakılmalıdır. Olynthos'daki mutfak mekânlarının genellikle 4,6 x 5,6 m. boyutlarındaydı. Bu geniş odalar bazen bir ocak veya kısa kenarında bir sıra direklerle ayrılmış bir veya iki küçük odaya da sahip bulunmaktaydı⁴². Olynthos'daki bu mutfak mekânları dışında bu döneme ait iyi korunmuş olarak bulunmuş, pek fazla bir örnek yoktur⁴³. Batı Anadolu açısından baktığımızda ise Olynthos'dakiler kıyaslamak mümkün olmasa da Kolophon'daki konutlarda bazı mekânların mutfak amaçlı kullanılmış olabileceğinden bahsedilmektedir⁴⁴. Koepfner gibi araştırmacılara göre ise Klasik Dönem evlerinde mutfak birimi yoktu; yemek oikosta hazırlanıp pişiriliyordu⁴⁵.

Klasik Dönem'den sonra gelen Hellenistik Dönem'de ise Doğu ile Batı'nın kaynaşması sonucu ortaya daha sonrasında tarihçiler tarafından Hellenizm olarak adlandırılan Hellenistik bir kültür ortaya çıkmıştır. Hellenizm sözcüğünü ilk kez bilimsel bir terim olarak kullanan Alman tarihçi J. G. Droysen bununla Yunan kültürünün Yunanistan sınırları dışına çıkıp Akdeniz Bölgesi ve Ön Asya'da Doğu kültürü ile tanışıp kaynaşması sonucu ortaya çıkan ortak kültürü tanımlamak için kullanmıştır⁴⁶. Bu Hellenistik kültür Büyük İskender'in Asya seferleriyle başlamakta, etkilerini uzun zaman göstermekle beraber esas itibari ile Mısır'ın Romalılar tarafından fethi ile sona ermektedir. M.Ö. 330 ile M.Ö. 30 yılları arasındaki 300 yıllık dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır.

Büyük İskender'in (III. Alexandros) fetihleri sonunda Yunan kültürü Akdeniz bölgesinden Hindistan içlerine kadar yayılmış, Doğu kültürü ile geniş bir alanda kültürel alışveriş içerisinde olmuştur. Bu kültürün bu kadar büyük bir genişlik kazanmasında bu bölgelere göç eden Yunanlı göçmenler önemli rol oynamıştır.

⁴² Nicholas Cahill. Household and City Organization at Olynthus, Yale University Press, London, 2002, s. 80.

⁴³ Delemen, s.18. Hacı Zeyrek. "Grek ve Roma Evleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bil. Ens., İstanbul, 1991, s. 22.

⁴⁴ Daha detaylı bilgi için 91- 93 sayfalara bakınız.

⁴⁵ Zeyrek, s. 22.

⁴⁶ Arif Mufid Mansel. Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara,1995, ss. 507-508.

Büyük İskender'in ordularının bir taraftan Hindistan'a, diğer taraftan Mısır içinde yapmış olduğu fetihler Yunan ticaretine yepyeni pazarlar açmış, çeşitli ham maddeler sağlamış, sanayinin ve ekonominin kalkınmasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemde ekonomik ve askeri bakımdan önemli yerlerde önemli kentler kurmuştur. Aristokrat kesim dışında ticaretle zenginleşmiş bir kesim daha ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemde tarım ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır: botanik ve jeoloji önemli ilerlemeler kaydetmiş, türlü ülkelerin iklim ve coğrafya durumlarını anlatan elkitabları yayınlanmaya başlamıştır. Özellikle Mısır ve Anadolu'da buğday tarımına önem verilmiştir. Aynı zamanda üzüm bağlarına ve zeytinliklere bilimsel surette bakılmaya, yeni meyve, sebze ve ot türleri yetiştirilmeye başlanmış, yeni hayvan cinsleri keşfedilmiştir⁴⁷.

Büyük İskender'in ölümünden (M.Ö.323) sonra kurduğu imparatorluk yirmi yıl kadar süren savaşların sonunda komutanları arasında paylaşıldı. Burada konumuzla ilişkili olarak Hellenistik krallıklardan Ptolemaioslar'dan ve onların kurduğu İskenderiye (Alexandria) kentinden kısaca bahsedeceğiz. Ptolemaioslar, İskenderiye'yi Mısır'ın kapısı haline getirmişler ve bu şehri başkent yapmışlardır. Ptolemaios I Soter (M.Ö. 304–285) ve onu izleyen Ptolemaios II Philadelphos'un (M.Ö. 285–246) barışsever ve kültüre önem veren kimseler olması sayesinde, İskenderiye kısa zamanda Hellenistik Dönem'in en önemli ticaret ve kültür merkezlerinden biri olmuştur⁴⁸.

Büyük İskenderin M.Ö. 331'de kendi adıyla kurduğu İskenderiye kentinde Ptolemaios Krallar'ı Hellenistik Dönem'in en büyük kütüphanelerinden birini kurmuşlardır. Antik kaynaklarda da bu kütüphaneye değinilmiştir. Seneca, Titus Livius'un; "İskenderiye kütüphanesi krallara uygun ve onların isteklerine göre kurulmuş" demiş olduğunu belirtir⁴⁹. İçerisinde 400.000 kitabın yanmış olduğunu dile getirir⁵⁰. Vitruvius ise Ptolemaioslar'ın Pergamon'da kurulan kütüphane ile

⁴⁷ Mansel, s. 505.

⁴⁸ Nuray Yıldız, Antikçağ Kütüphaneleri, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul, 2003, 66.

⁴⁹ Yıldız, s.71; Seneca, Epist.Mor., IX.5.

⁵⁰ Seneca, Epist.Mor., IX.5.

rekabete girdiklerini ve kısa zamanda büyük bir kütüphane kurmuş olduklarından bahseder.⁵¹ Athenaios, Ptolemaios II. Philadelphos'un servetinden bahsederken çok sayıda kitabı olduğuna değinmiştir.

Hellenistik Dönem'in bu büyük ve ünlü kültür merkezi tarihte birkaç kez tahrip edilmiştir. Bunlardan ilki I. Caesar'ın Mısır'a yaptığı sefer sırasında kütüphanenin tahrip olduğu ve kitapların en azından bir kısmının yanmış olduğu sanılmaktadır.⁵² I. Caesar'ın tahrifinden sonra Museion'a bağlı kütüphanenin ortadan kalkmasından sonra Serapeion kütüphane olarak kullanılmış olmalıdır. Daha sonra ki dönemlerde zaman zaman kütüphanenin tahribe uğramış olabileceği ileri sürülse de genel olarak İskenderiye kütüphanesinin M.S. 391 yılında İmparator I. Theodosius'un putperest tapınakların kapatılması ile ilgili buyruktusu doğrultusunda İskenderiye patriği Theophilos zamanında Serapis Tapınağı ve Serapeion'un tahrip edildiği kabul edilmektedir⁵³. Hellenistik Dönem'in arşivi konumundaki bu kütüphanenin ve kitaplarının tahrip edilip yok edilmiş olması bilim için büyük bir kayıptır.

Yukarıda yazılanları şöyle bir düşününce antikçağdan günümüze kalabilmiş mutfak kültürü ile ilgili en değerli yazınsal kaynakların yazarlarından ikisinin İskenderiye gibi önemli bir kültür ve ticaret merkezinden çıkmış olmasının sadece bir desadüf olmadığı daha iyi anlaşılmaktadır. İskenderiyeli Pollux ve Athenaios eserlerini her ne kadar, Klasik ve Hellenistik Dönem'den çok daha sonra Roma İmparatorluğu zamanında yazmış olsalar da onların vermiş olduğu bilgiler sayesinde ki İskenderiye Kütüphanesi'nin yok olması sırasında kaybolan pek çok eser hakkında bilgi edinebiliyoruz. Özellikle de Athenaios'un *Deipnosophistai* adlı eseri bu açıdan eşsiz bir hazinedir. Dolayısıyla da mutfak kültürü açısından önem arz eden bu iki antik yazarın hayatına ve eserlerine aşağıda kısaca değinmek yararlı olacaktır.

⁵¹ Vitruvius. **Mimarlık üzerine On Kitap (De Architectura)**, çev. S. Güven, İstanbul, 1990, VII, 4.

⁵² Yıldız, ss. 75-76.

⁵³ İskenderiye kütüphanesi'nin tahrifi ile ilgili olarak daha geniş bilgi için Yıldız, Antikçağ Kütüphaneleri, ss. 75-88 arasındaki sayfalara bakınız

1.2.1. Julius Pollux

İskenderiye'den Yunanlı veya Mısırlı retorikçi ve gramercidir. İmparator Antoninus veya Marcus Aurelius zamanında Roma'da bir okul açtı ve Commodus'un öğretmenlerinden biri oldu. Daha sonra İmparator Commodus onu Atina'daki Hitabet kürsünün başına atadı. Ünlü Yunan yazarı Lukianos *Rhetorum Praecepter* adlı eserinde onu alaya alır. Eserlerinden sadece Commodus hayatta iken yazıp ona adadığı *Onomasticon* günümüze kalabilmiştir⁵⁴.

Julius Pollux'un M.S. II. yüzyıla ait *Onamastikon* adlı eserinde tiyatro ve müziğin yanı sıra din, hukuk, insan anatomisi, ahlak, savaş, bilim, sanat, çiftçilik, aşçılık ve diğer konuları da içermektedir. İçermiş olduğu konular dışında diğer yazarların eserlerine de atıfta bulunmuştur. Konular alfabetik sıraya göre düzenlenmemiştir. Eser kısmen retorik el kitabı niteliğindedir. Eserin orijinali kaybolmuştur. Varolan elyazmaları eksik ve eklemeli kopyalarından derlenmiştir⁵⁵.

1.2.2. Athenaios

Antik çağın yemekle ilgili en önemli kaynağının yazarı İskenderiyelidir. Athenaios'un *Deipnosophistae* (Yeme İçme Uzmanları ya da Sofistler Yemekte anlamına gelmektedir) adlı eseridir. Klasik ve Hellenistik Dönem mutfak ve sofraya kültürüne ilişkin eşsiz bir bilgi kaynağıdır. Mısır'ın Naukratis'inde bir Yunanlı olan Athenaios (yaklaşık M.S. 170–230) Roma'da yaşamıştır. Her ne kadar, İ.S. 2. yüzyılın sonlarında yazmış olsa da kendilerinden yüzyıllar önce yazılmış ve çoğu günümüze erişmemiş olan yazılı kaynaklardan faydalanmıştır. Bu kaynakların arasında Mithaikos, Arkhestratos, Semonaktides gibi aşçı yazarların, Philistron, Diokles ve Mnesitheos gibi hekim –yazarların kitapları da vardır⁵⁶.

⁵⁴ Petr Barr Reid Forbes, Robert Browning, Nigel Guy Wilson, Julius Pollux Biography. <http://biography.jrank.org/pages/5280/Julius-Pollux.html> (25.10.2010)

⁵⁵ Forbes vd. <http://biography.jrank.org/pages/5280/Julius-Pollux.html> (25.10.2010)

⁵⁶ Delemen, s.2.

Deipnosophistae'de (Yeme İçme Uzmanları ya da Sofistler Yemekte) Athenaios kendinden önceki engin yazın birikiminden alıntılar yapar; yöntemi, bir şölende yemeklerin hazırlanışı ve yenilmesine ilişkin birçok konuyu tartışanların bilgilerini ve kıvrak zekâlarını, bol bol dolaylı söz ya da alıntılarla göstermektir. Filozoflar, ozanlar, oyun yazarlarından alıntılar arasında, Hellen dünyasının aşçıları ve tat uzmanlarının yazıları ve daha pek çok şey vardır.⁵⁷

Geleneksel olarak on beş kitaptan oluşmuştur. Kendisinden önce yazılmış, ancak ne yazık ki günümüze kalamamış antik yazarların kaynakları hakkında da onun sayesinde bilgi edinebilmekteyiz. Büyük İskenderiye Kitaplığı'nın (Mouseion) yerle bir olması sırasında, Dorion'un "Balıklar Üzerine" adlı yapıtının, İatrokles'in "Hamur İşleri Üzerine" kitabının ve daha başkalarının yok olduğunu öğrenmek insanı üzüyor. Yine de, en ünlü ve etkili yazarlardan birinin, özellikle balığın her türüsünün ele aldığı yazılarından bazı parçalar günümüze kalabilmiştir. Gela'lı Arkhistratos, M.Ö. 4. yüzyıl Sicilya'sında Syrakusa'ya egemen olmuş tiranların zengin yaşamındaki incelmışliği yansıtan, altı ayaklı ölçüyle kaleme aldığı destanda Gastroloji üzerinde durur⁵⁸.

1.3. Roma Dönemi

Roma mitolojisine göre devlete ismini veren Romulus tarafından M.Ö. 753 yılında kurulmuş olan Roma başlangıçta kendi kendine yeten bir tarım toplumu olarak tahıl ağırlıklı bir beslenmeye sahipti. Özellikle Kızılca buğday unundan yapılmış puls adlı bulamacın çok yaygın olması sebebi ile Yunanlılar, Romalılardan "*pultiphagoi*" yani puls yiyenler olarak bahsetmekteydiler⁵⁹.

M.Ö. 6. yüzyılda Yunan kolonistlerin tanıttığı zeytin ile birlikte Roma mutfağına Yunan yemek kültürü sirayet etmeye başlamıştır. Roma toplumunda mutfak kültürü Yunan toplumunda olduğu gibi devletin sınırlarına ve ticaretin ve kültürel ilişkilerinin gelişimine bağlı olarak basit olandan karmaşık olana doğru bir

⁵⁷ Bober, s. 96.

⁵⁸ Bober, s. 97.

⁵⁹ Delemen, s. 21.

gelişim gösterir. M.Ö. 3. yüzyılın sonunda Kartaca Savaşları'ndan üstün çıkan Roma'nın verimli tarım ve maden kaynakları elde etmesi ekonomik ve sosyal yapıda değişikliklere yol açmıştır. “*Latifundia*” adı verilen büyük çiftlikler ortaya çıkmıştır. Yeni toprak sahipleri Yunanca yazılmış el kitaplarından faydalanarak bilgilerini geliştirmişlerdir⁶⁰.

Roma'nın genişleme politikasının devam etmesi sonucunda yeni topraklar yeni kaynaklar kazanılmıştır. Hellenistik yaşam tarzında olduğu gibi Roma yaşantısı da artan zenginliğe bağlı olarak giderek lükse yönelmeye başlamıştır. Özellikle Hellenistik dünya ile olan ilişkisinin etkisi bunda büyüktür. Antik kaynaklardan bunun yansımalarını okumak mümkündür. Roma'da üst düzey yöneticilikte yapmış Cato (M.Ö. 239–149) gibi antik yazarlar Hellen sanatının ve beğenisinin böyle hızlı yayılmasından yakınıyordu: Biz yenik düşenleri tutsak alacağımız yerde onlar bizi tutsak aldı.” Ozan Horatius benzer duyguları iki yüzyıl sonra dile getirecektir⁶¹. Özellikle Sicilya ve Güney İtalya, Hellen yeme içme kültürünün tadının çıkarıldığı yerlerden biriydi. Cato⁶² (M.Ö. 234-149), Varro (M.Ö.116-27)⁶³, Collumella⁶⁴ gibi tarımsal konularda yazmış bu yazarlar bir Roma çiftliğinin nasıl olması gerektiği konusunda aydınlatıcı ve yararlı bilgiler vermişlerdir. Önemli devlet görevlerinde de bulunmuş olan Cato gelenekçi bir Romalı olarak Roma erdemleri olarak gördüğü sadelik ve tutumluluğun savunucusu olmuştur.

Fetihler sonucu Roma toplumundaki değişimin en iyi örneklerinden biri de Lucius Licinius Lucullus (M.Ö.106–56)'dur. Lucullus, eski Roma'nın tutumluluğunu ve disiplinli yaşamının bütün özelliklerini kişiliğinde toplamıştı. Oysa Anadolu'da VI. Mithridates ile savaştığı uzun yıllar boyunca Anadolu'nun zenginliklerini ve zevklerini tanıması, orada edinmiş olduğu servet dolayısıyla değerlerinin kökten değiştiği anlaşılıyor⁶⁵. Anadolu'dan dönüşünde sadece zengin bir adam değil aynı zamanda zevk ve eğlence sahibi bir adam olmuştur. Bunun yanı sıra Plinius'un

⁶⁰ Delemen, s. 22.

⁶¹ Bober, s. 201; Horace, Epistles, II, I, s. 156.

⁶² Cato. **On Agriculture** (De Agri Culture), çev. W.D. Hooper, Loeb Classical Library, Cambridge, Mass, 1979.

⁶³ Varro. **On Agriculture** (Res rusticae), çev. W.D. Hooper, Loeb Classical Library, Cambridge, 1979.

⁶⁴ Collumella. **De re Rustica**, Cilt: 1-3, çev. A.B. Ashetal, London, 1941

⁶⁵ Bober, s. 207.

aktardığına göre: Lucullus'un VI. Mitridates'i yendiği M.Ö. 74 yılına kadar İtalya'da kiraz ağacı yoktur. Kirazı Pontus'dan İtalya'ya ilk getiren kişinin *Lucius Lucullus* olduğunu aktarır⁶⁶.

İmparatorluğun sonraki yıllarında da devam eden bu zevk düşkünlüğü, antik dünyanın en ünlü gurmesi Apicius'un "*De re Coquinaria*" adlı yemek kitabında vermiş olduğu yemek tariflerinden de anlaşılmaktadır. Roma'nın bu en ünlü gurmesinin hayatı ve kitabı aşağı'da daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır⁶⁷. Aynı şekilde Klasik Antik Dönem'den günümüze kalabilmiş *De Architectura*'nın yazarı Vitruvius'da konumuz açısından bakıldığında çok önemli bir yer ihtiva ettiğinden dolayı aşağıda daha detaylı bir şekilde yer verilmiştir.⁶⁸

Petronius'un *Satyricon*'da anlattığı Trimalchio'nun şöleni olağan bir Roma uygulamasını tam olarak yansıtmasa da bu dönemde hazzın ulaşılmış olduğu hayal gücünü göstermesi açısından ilginç bir örnektir. Petronius aslında bu eserinde ticaretle sonradan zenginleşmiş bu azatlı köle vasıtasıyla bu lüks düşkünlü zenginlerin görgüsüzlüğü ile dalga geçmiştir.

Zengin bir azatlı olan Trimalchio'nun şöleninde misafirlere bülbül kızartması, Pegasus sanılsın diye kanatlar takılmış kızarmış bir tavşan ve çevresindeki sosta yüzen balıklar ile burçlar kuşağı düzenine göre donatılmış aparatifler sunulmuştur. En ilgi çekici olanı da dişi bir domuzun karnının servis sırasında kesilmesi ile içinden ardış kuşlarının çıkıp ucmaya başlaması ve avcı kıyafetli kölelerin kuşları avlamaya çalıştığı kısımdır⁶⁹.

1.3.1. Marcus Gavius Apicius

Roma dünyasından günümüze kalan yemek tarifleri ile ilgili en temel kaynak Marcus Gavius Apicius'un, "*De re Coquinaria*" adlı (dilimize "Pişirme

⁶⁶ Plinius, DT, XV, XXX.

⁶⁷ Daha detaylı bilgi için ss. 21-24'e bakınız.

⁶⁸ Daha detaylı bilgi için ss. 25-32'ye bakınız.

⁶⁹ Petronius. *Satyricon*, Ed. Michael Heseltine, Loeb Classical Library, Cambridge, Mass, 1969, XXXVI- XI; Bober, s. 194.

Sanatı” olarak da çevirebileceğimiz) kitabıdır⁷⁰. Apicius, Tiberius Dönemi’nde, M.S. 1. yüzyılın başında yaşamış ünlü bir gurmedir⁷¹. Bober’dan edindiğimiz bilgiye göre: 15. yüzyılda, kitabın 9. Yüzyıldan kalma elyazması kopyaları bulununca, özellikle yazarın adı dolayısıyla bir sorun ortaya çıktı. Çünkü yazmalardan birinin (Vatikan Urb. Lat. II46) başlık sayfasında majüsküller şöyle kısaltılıp ayrılmıştı: INC(IP(IT)/API/CAE. Hümanistler yazarın adını Apitius Caelius olarak yorumladılar. 19. yüzyılın sonuna doğru başlayan birçok basılı kopyada, 1922 tarihli modern Teubner basımına dek bu ad belirtilmeye devam edildi. Kimi araştırmacılar Tiberius’un çağdaşı, daha sonraki hem pagan, hem de Hıristiyan yazarlarca yüksek yaşamın simgesi sayılmış ünlü damak tadı uzmanı Apicius’un konuştuğu Latince olamayacak bir metin üzerinden sorunları çözmeye çalışmıştır⁷².

Dalby ve Grainger⁷³, adlı araştırmacılar “Antik Çağ Yemekleri ve Yemek Kültürü” adlı kitaplarında Apicius’dan bahsederken şu bilgileri vermişlerdir: “Bu eşsiz derlemenin, Roma İmparatorluğu’nun sonuna, olasılıkla M.S. 400 civarına tarihlendiği sanılır. Böyle bir metni tarihlendirmek çok zor bir meseledir. Apicius, bu tarihten dört yüz yıl öncesine, Augustus zamanına ait efsanevi bir gurmenin adı idi. Tanıdığımız kitabın adını ondan aldığı belli, ama ne kadarı gerçekten ona aitti? ‘Apicius’un eserleri’nin, M.S. 120’de zengin bir sanat meraklısının başucu kitabı olduğu söylenir. Acaba, bildiğimiz Apicius’u okurken mi uykuya daldı bu adam? Büyük olasılıkla, hayır... Birçok pahalı malzeme gerektirmesine karşın, Apicius ciddi bir uygulama kitabıdır. Zenginlerin yatakta okuması için değil, aşçıların yararlanması için ‘kaba Latince’ ile yani alt sınıf Latincesi ile yazılmıştır.”

Günümüzde ise artık Bober’ın da belirtmiş olduğu üzere *De re coquinaria*’yı M.S. 1. yüzyıl başlarında yaşamış Apicius’un kaleme aldığı konusunda uzlaşma sağlanmış gibi gözüküyor. Ancak hemen belirtmemiz gerekir ki Geç Antik dönemde (muhtemelen 4. veya 5. yüzyılın başında)⁷⁴ bu önemli kaynağın yok olup gitmesini engellemek isteyen bir derlemeci tarafından çeşitli kaynaklardan

⁷⁰ E. Evans, “Dining with the Ancients”, *Archaeology* 43-6,1990, 56.

⁷¹ Evans, s. 56.

⁷² P. Pyllis Bober, *Sanat Kültür ve Mutfak*, İstanbul,2003, sf. 176.

⁷³ Dalby, A.- Grainger, S., “Antik Çağ Yemekleri ve Yemek Kültürü”, İstanbul, 2001, sf.143.

⁷⁴ Bober, s.177; Evans, E., “Dining with the Ancients”, *Archaeology* 43-6,1990, 56.

toplanarak bir araya getirilmiş olduğu düşünülmektedir⁷⁵. Yemek adlarındaki *Commodus*⁷⁶ ve *Elagabalus*⁷⁷ vb. M.S. 2. ya da 3. yüzyıldan bazı şahsiyetler ile ilişkilendirilmesi de bunu doğrular niteliktedir. Apicius'a atfedilen tarifleri yapısal ve stilistik yönden karşılaştırmalı olarak inceleyen Brant'a göre ise: Apicius'a atfedilen 478 tariften yalnızca 300 tanesinin İmparatorluk Dönemine tarihlenebileceği düşünülmektedir⁷⁸.

Derleyen kişi yalnızca Apicius'un, biri genel yemek kitabı ve biri de soslarla ilgili olan kitabını değil tarım ve beslenme düzenine ilişkin Helen el kitaplarından kimi yerleri de kitabına dâhil etmiş ve bu bilgileri Apicius'a mal etmiştir. Kitap her birine Yunanca adlar verilen on kitaptan oluşmuştur:

1. Epimeles- Şef
2. Sarcoptes- Et
3. Cepuros- Bahçeden
4. Pandecter- Türlü tabaklar
5. Ospreos- Baklagiller
6. Aeropetes- Kümes hayvanları
7. Polyteles-Süslü yemekler
8. Tetrapus-Dört ayaklılar
9. Thalassa- Deniz ürünleri
10. Halieus-Balık sosları

Antik dönemin en meşur gurmelerinden biri olan Apicius'un, bu ününü neye borçlu olduğunu günümüze ulaşan antik yazarların anlattıklarından öğrenmekteyiz. Özellikle onun iştahı ve neden intihar ettiği ile ilgili olanı onun neden bu kadar ünlü olduğunu açıklar niteliktedir. Seneca'nın onun nasıl intihar ettiğini anlattığı öyküsüne göre: Apicius mutfağında yüz milyon sestertius harcadığının farkına varınca, para durumunun genel bir değerlendirmesini yapmıştır, Mal varlığının 10 milyon sestertius tuttuğu anlaşılınca artık eski hayat statüsünü devam ettiremeyeceği

⁷⁵ Bober, s.177.

⁷⁶ J. D. Vehling, *Apicius Cookery and Dining in Imperial Rome*, Dover Publications, New York,1977, sf 134. (197 nolu tarif)

⁷⁷ Vehling, s. 134. (197 nolu tarif)

⁷⁸ Sema Atik, "Marcus Gavius Apicius ve Garum", **III. ve IV. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu**, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Arkeoloji Bölümü Dergisi, Ek Dizi No: 2, Ankara, 2008, s. 17.

korkusuyla kendisini zehirleyerek intihar etmiştir. Ancak bir Romalı askerin ortalama yıllık maaşının M.S. 2. yüzyılda 900 sesterce olduğu hesaba katılınca Apicius'un intihar etmesi karşısında Seneca'da şaşkınlığını belirtir⁷⁹.

Apicius hakkındaki ilginç öyküyü Seneca dışında Martial'de bize aktarmaktadır ve Suidas, Albino ve diğer yazarlar ciddi bir eleştiri olmaksızın bu öyküyü tekrarlamışlardır⁸⁰. Apicius gulam içerisindeki kendi iştah açıcılarına yüz milyon *sesterti* harcamıştır⁸¹. Sonuç olarak şu söylenebilir ki Apicius hesap zamanı geldiğinde kendi zevki için yapmış olduğu yüklü harcamalardan sonra sadece on million sestertiisinin kaldığını anlayınca, eski hayat stilini devam ettiremeyeceği korkusuyla zehir içerek intihar etmiştir.

Yaşlı Plinius'da Apicius'un zor beğenirliğini, lezzet konusunda ki buluşlarını ve o dillere destan savurganlığına değinmiştir⁸². Plinius ondan biraz da kaba bir üslupla “ *nepotum omnium altissimus gurges*-tüm zamanların en müsrifi ve sefahat düşkününü” olarak bahseder. Yaşlı Plinius'un aktardığına göre o zamanlar Hindistan'dan yeni getirilen karabiber, lezzet düşkünlerinin aradığı pahalı bir baharattır⁸³. Apicius'un yaşadığı yıllarda bir sofrada karabiber kullanımı o yemekte ki savurganlığa işaret etmektedir ki; Apicius'a mal edilen tariflerin hemen hepsinde de karabibere rastlanmaktadır⁸⁴.

Apicius'un damak zevki ve çok iştahlı oluşunu konu edinen çeşitli öyküleri günümüze ulaşan antik kaynaklardan öğrenmek de mümkündür. Roma mutfak sanatı ile ilgili bu anlatımlardan bir tanesi Seneca'nın *Epistulae morales*'inde aktarılmaktadır⁸⁵.

⁷⁹ Seneca, *Ad Helviam* 10. 8: Bober, s.177; Atik, 2008, s. 17.

⁸⁰ Vehling, s. 10.

⁸¹ Vehling, s. 10; Atik, 2008, s. 17.

⁸² Plinius'da Apicius'a yapılan atıflar şunlardır: *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi), VIII, Ixxvii, 209; IX, xxx, 66; X, lxxviii, 133; XIX, xli, 137, 143; Bober, s.177.

⁸³ Plinius, *Naturalis Historia*, XII, xiv, 26–29.

⁸⁴ Atik, 2008, s. 17.

⁸⁵ Seneca, *Epistulae Morales*, 15. 3(95) 42; Atik, 2008, s.17, metnin Türkçeye çevirisi bu makaleden alınmıştır. Seneca'nın *Epistula Morales* adlı eseri için verilen tarih yaklaşık M.S. 63–64 yıllarıdır.

“İmparator Tiberius kendisine gönderilen çok büyük boyutlardaki bir barbunun macelluma gönderilip satılmasını emretti ve şöyle dedi: “ Ama neden balığın ağırlığından bahsedip bazı insanları heyecanlandırıyorum ki?”. Söylendiğine göre 22 kg. geliyordu “Dostlar, Apicius veya Publius Octavius bu barbunu almazsa çok şaşarım. İmparatorun tahminleri doğru çıktı, her ikisi de balık için fiyat teklif ettiler. Octavius kazandı ve arkadaşlarının arasında hem imparatorun tahminleri doğru çıktı, her ikisi de balık için fiyat teklif ettiler. Octavius kazandı ve arkadaşlarının arasında hem imparatorun sattıracağı bir balığı 5000 sestertiusa almış olmaktan, hem de Apicius tarafından alınamayan bir balığı olmaktan dolayı büyük prestij kazandı.”

Tiberius Dönemi’nde geçtiği anlaşılan bu hikâye de İmparatorun devrin belli başlı lezzet meraklılarının şevkini sınamak ve belki de biraz eğlenmek için, balığı kendisine ayırmak yerine macelluma gönderip açık artırmaya çıkarmayı tercih eder ve balık 5000 sesterce gibi çok yüksek bir paraya bir banker olan P. Octavianus tarafından alınır. En yüksek fiyattan bir düşüğünü veren de Apicius’tur⁸⁶.

Bober’ında atıfta bulunduğu bu öyküde bahsedilen balık barbun değil kefaldir⁸⁷. Ancak, Atik tarafından belirtilmiştir ki metinde bu kelime “*mullus*” olarak geçer ve Atik’in dipnot olarak verdiği bilgiye göre antik dönem balık türleri için Wilkins’de “*mullus*” kırmızı barbuna karşılık gelmektedir⁸⁸.

Ancak para kazanma amacı güden P. Octavianus aynı balığı macellumda tekrar satmış olsa bile, hem ünlü gurme Apicius’a karşı açık artırmayı kazanmış olmak, hem de İmparator Tiberius’un satışa çıkardığı bir balığı satın almak kendisine büyük bir prestij sağlamış olmalıdır. Az bulunan balık türlerinin macellum adı verilen pazarlarda açık artırma usulü ile satılmasının alışılmış bir yöntem olduğu bilinmektedir⁸⁹.

⁸⁶ Bober, s. 178; Atik, 2008, ss.16–17.

⁸⁷ Bober, s.178.

⁸⁸ Atik, 2008, s.16, çevirideki balıkla ilgili bu bilgi dipnot (dipnot 9) olarak verilmiştir.

⁸⁹ Atik, 2008, s.17.

Bunun dışında M.S. 2. yüzyıldan Tertullianus ya da M.S. 4. yüzyıldan Aziz Hieronymus gibi yazarlar tarafından da Apicius'dan bahsedilmiştir.

Apicius'un horozun ibiklerinden bir yemek yarattığını, yağ ve suyunun bütün lezzeti içinde kalsın diyerek kümes hayvanlarını tüylerini yolmadan ve temizlemeden önce yarı haşladığını, etleri ve deniz ürünlerinde bol miktarda garum sosu kullandığını, mulsum'u (balla tatlandırılmış şarap) domuzlara birdenbire içirerek hayvanların ciğerlerinin daha canlıyken pate yapılmak üzere terbiyelenerek hazırladığını öğreniyoruz. Zorla büyütülmüş ciğer düşüncesine incelik katmakla kalmamış, aynı zamanda domuzları kuru incir ile şişmanlatma yöntemini de bulmuştur. İncirleme yöntemi ile domuz ciğerine aktarılan tat sonra her hayvanın ciğerinde denenmiştir. Günümüzde batı dillerinin hemen hepsinde bu incirleme sözcüğüne ait bir fiil vardır. (fegato-İtalyanca, figado Portekizce, higado - İspanyolca vb.)⁹⁰.

Apicius'un kitabı "*De re coquinaria'da*" bazı yemekler onun adı ile anılmaktadır: Sala Cattabia Apicianum (bir tür karışık salata), Patina Apicana, Minutal Apicianum (çoğu kez artan yemeklerden yaratılan yahni çeşitleri), Conchicla Apicia (Fransız cassoulet'sinin atası bir baklagil karışımı) ve Ofellae Apicianae ("kırıntılar" anlamına geliyor).

1.3.2. Vitruvius

Vitruvius Roma Cumhuriyet Devri'nin son yüzyılında, yaklaşık M.S. 90 -20 yılları arasında yaşamış ünlü bir mimardır. Vitruvius bu ününü günümüze kadar gelebilmiş mimarlık ve mühendislik konusun da eşsiz bir kaynak olan "*De Architectura*"'sına borçludur. On kitaptan oluşan bu eserin en önemli özelliği kendisinden önce yazılmış ancak günümüze ulaşmamış bazı Yunan ve Roma teorik ve teknik yayınlarının kısmen özeti olmasının yanı sıra dönemin yapı geleneklerini kendi deneyimlerini de katarak bir mimarlık kitabı oluşturmasıdır.

⁹⁰ Atik, 2008, s.18.

Dilimize de “Mimarlık Üzerine On Kitap” olarak çevrilmiş bulunan “De Architectura” on bölümden oluşmaktadır⁹¹: Birinci kitap mimarın eğitimi ve mimarlık sanatının ana öğelerinden başlayıp kent kurmada dikkat edilecek genel kurallarından; ikinci kitap ilk konutların nasıl yapıldığından; üçüncü ve dördüncü kitap ise dini mimarlık ve tapınaklar konusundan; beşinci ve altıncı kitaplar kentin idari ve kültürel yapıları ve konutlar konusundan; yedinci kitap binaların ince işçiliği ve süslemelerini; sekizinci kitap su donatımı, yeraltı suları, su kemerleri, hazne ve sarnıçlardan; dokuzuncu kitap güneş ve su saatleri gibi zaman ölçen aletlerin yapımından, onuncu kitap mekânîk bilimi, özellikle savaş makinelerinden bahsetmektedir.

Yazmış olduğu bu kitap sadece kendi döneminin mimarları için değil kendisinden sonra ki mimarlar için de önemli bir başvuru kaynağı olmuştur. Vitruvius’un De Architectura’sının günümüz çevirileri, Valentine Rose ve Hermann Müller-Strübing’in 1867 yılında yayınladıkları *Vitruvii De Architectura libri decem* ve onun Valentine Rose tarafından 1899 yılında düzeltilerek çıkan baskılarına dayanmaktadır⁹².

Mutfak kültürü açısından da önemli bilgiler veren Vitruvius, *De architectura* adlı kitabında Yunan evinin bölümlerini anlatırken şu bilgileri vermiştir:

“Yunanlılar, atriumlara gerek duymadıklarından onları inşâ etmezler; ancak ön kapıdan giren kişiler için fazla geniş olmayan geçitler yaparlar; bunların bir tarafında ahırlar, diğer tarflarında da kapıcıların odaları olup geçitin sonu, kapılarla kapanır. İki kapı arasındaki bu yer Yunanca’da *θυρωρείον* olarak adlandırılır. Peristile buradan girilir. Peristilin üç tarafında revaklar, güneye bakan tarafında ise, birbirleriyle epeyce aralıklı ve bir baştaban taşıyan iki anta vardır...”⁹³

⁹¹ Vitruvius, s. Xiii.

⁹² Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap(De architectura), çev. Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. Xi.

⁹³ Vitruvius, s. VI, VII, 1.

“(…)Revakların tüm çevresinde güncel kullanım için yemek odaları ve yatak odalarıyla köleler için odalar bulunur. Konutun bu kısmı “gynaecoonitis” olarak adlandırılır⁹⁴.”

“Bunlarla ilgili olarak eşit yükseklikte dört revakla çevrili veya güney yüzünde diğerlerinden daha yüksek sütunların yer aldığı daha görkemli peristilleri bulunan daha geniş bölümler vardır. Bu tipte yüksek revakları olan peristyllere Rodos peristili denir. Bu bölümlerin kendi heybetli kapılarıyla alımlı giriş aluları vardır; peristillerin revakları cilalı, düz veya kabartmalı stükolar ve ahşaptan kasalı tavanlarla süslüdür; kuzeye bakan revakta Kyzikos biçeminde yemek odalarıyla resim galerileri; doğuda kütüphaneler, batıda ek oylumlar, güneyde ise dört yemek kanepesinin kolaylıkla sığabileceği, ayrıca servis ve eğlenceler için bol yeri bulunan kare şeklinde geniş ölçülerde odalar yer alır⁹⁵.”

“Erkeklerin yemek davetleri bu büyük odalarda yapılır; çünkü Yunan geleneklerine göre ev sahibesinin bu davetlerde hazır bulunması adet değildir. Aksine, bu tür peristiller, erkekler burada kadınlar tarafından rahatsız edilmeden yaşadıklarından erkek bölmeleri olarak bilinirler. Ayrıca, solda ve sağda dışarıdan gelen konukların peristillere alınmadan kendi bağımsız kapıları ile girebilecekleri ve uygun yemek odalarıyla yatak odalarının da bulunduğu ufak konuk birmeleri vardır. Çünkü Yunanlılar zenginleşip yaşamları daha lüks hale gelince, dışarıdan gelen konuklar için yemek odaları ve erzak ambarları yapmaya başladılar; konukları ilk gün yemeğe çağırıp, ertesi gün onlara tavuklar, yumurtalar, sebzeler meyveler ve diğer kırsal ürünleri gönderiyorlardı. Sanatçıların, konuklara gönderilenleri simgeleyen resimlere *xenia* demeleri bu yüzdendir. Böylelikle, aile reisleri de, bu tür konuk bölümlerinde kendilerini mahremiyet ve özgürlük içinde hissettiklerinden, evlerinden uzakta olmadıklarını düşünüyorlardı⁹⁶.”

“İki peristil ve konuk bölümleri arasında bulunan ve avlu arasında orta yerde bulunan ve avlu ortasında ortayerde buldukları için ‘mesaulos’ adı verilen geçitler

⁹⁴ Vitruvius, s. VI, VII, 2.

⁹⁵ Vitruvius, s. VI, VII, 3.

⁹⁶ Vitruvius, s. VI, VII, 4.

vardır; bizim halkımız bunları “andron” diye adlandırmıştır. Ancak bu, terimin ne Yunanca ne de Latince kullanımına uymaması nedeni ile biraz gariptir. Yunanlılar, genellikle erkeklerin yemekli partilerinin yapıldığı büyük odalara içeriye kadınlar girmediği için $\nu\delta\rho$ $\nu\epsilon\zeta$ diyorlar...⁹⁷.”

Bununla birlikte, Vitruvius odaların konumlarından bahsederken, mutfaktan bahsetmemekle birlikte yemek odalarının boyutları ve mevsimlere göre konumu hakkında da bilgi vermiştir. Buna göre, yemek odalarının uzunluğu, genişliklerinin iki katı olmalıdır. Dikdörtgen şeklindeki odaların yüksekliği, uzunluk ve genişlik ölçülerini toplayıp sonucun yarısını alarak hesaplanmalıdır. Fakat ekoylum (eksedra) ve oecus'larda yükseklik, genişliğin birbuçuk katına kadar çıkartılabileceğinden ve üç tip oecusdan bahseder⁹⁸:

1. Korinth Tipi Oecus: Bir kaide veya zemin üzerinde oturan, üzerlerinde baştabanları bulunan ve koronaları ahşap veya stükodan yapılan tek kat sütun dizilerinden oluşur.
2. Mısır Tipi: Sütunların üzerinde baştabanları yer alır bunlardan duvarlara uzanan döşeme kirişleri yerleştirilir. Baştabanların üzerine alttaki sütunlardan $\frac{1}{4}$ oranında daha küçük olan ikinci katın sütun dizisi yükselmekte ve bunların arasında pencereler bulunmaktaydı.
3. Kyzikos Tipi: Genellikle kuzeye yönlendirilmiş bahçe manzarasına ve ortada çift kanatlı kapıları vardır. Yükseklikleri genişliklerinin bir buçuk katıdır.

Bu üç tipin ortak özelliği olarak simetrik uyumdan ve dışa açılan pencerelerden dolayı da ışığın öneminden bahsedilebilir.

Yemek odalarının mevsimlere göre konumu için ise, kışlık yemek ve banyo odalarının akşam ışığından faydalanabilmesi için güney batıya bakmalıdırlar; bunun bir başka nedeni de, bütün görkemi fakat azalan ısıyla batan güneşin, o kısma akşamları tatlı bir sıcaklık vermesi olarak, açıklar. İlkbahar ve sonbahar mevsiminde

⁹⁷ Vitruvius, s. VI, VII, 5.

⁹⁸ Vitruvius, s. VI, III, 8-10.

ise yemek odalarının uygun bir ısıda olması için doğuya bakması gerektiğini, çünkü pencereler o yönde olursa, onların üzerinden batıya yönelen güneşin bu odaları kullanıldıkları zamanda uygun bir ışıktaki tutacağını belirtmiştir. Yazlık yemek odaları için ise şu bilgileri vermiştir: “Yazlık yemek odaları kuzeye bakmalıdır; çünkü o yön gündönümünde diğerleri gibi güneşin izlediği yol üstünde olmadığı için sıcaktan kavrulmaz; her zaman serin kaldıklarından, odaların kullanımı hem sağlıklı, hem de hoştur...”⁹⁹

Vitruvius’un bahsetmiş olduğu mevsimlere göre ayarlanmış yemek odaları kentli, zenginlerin özel konutları için geçerli olmalıdır. Nitekim Vitruvius’un vermiş olduğu bilgiler arasında konutların planlamasının kişinin sosyal ve ekonomik durumu gözetilerek yapılmasının önemine değinmektedir¹⁰⁰.

Vitruvius kent konutlarının düzenin ve odalarının konumundan bahsettiği kısımda mutfak yapısına değinmemesine rağmen çiftlik evi bölümünde bir çiftlik evinde mutfağın nerede olması gerektiğini detaylı bir şekilde anlatmıştır. Vitruvius, ölçüsü çiftliğin boyutlarına ve ürünün miktarına bağlı olan çiftlik evinde mutfağın avlunun en sıcak yerinde olması gerektiğini belirttikten sonra diğer yağ odası, banyo, şarap odası ve ahır gibi mekânları da mutfağa göre konumlandırmıştır.

“Mutfak, avlunun en sıcak yerinde olmalı, öküzlerin ahırları da, yemlikleri mutfağın ateşine ve gökyüzünün doğu kısmına bakacak şekilde, yanında yer almalıdır...”¹⁰¹,

“Banyo odaları da mutfağın yanında yer almalıdır; çünkü kırsal yörede bu konumdaki bir banyoyu hazırlamak uzun bir süre almayacaktır. Yağ çıkarma odası da mutfağın yanında olmalıdır; böylelikle zeytinin meyvesini işlemek kolay olacaktır. Yanında, pencereleri kuzeyden ışık alan şarap odası yer almalıdır. Güneşin ısıtabileceği başka herhangi bir yöne bakan bir odada ısı, şarabı etkileyerek gücünü azaltacaktır”¹⁰².

⁹⁹ Vitruvius, s. VI, IV,1-2.

¹⁰⁰ Vitruvius, s. I, II, 9.

¹⁰¹ Vitruvius, s. VI, VI, 1.

¹⁰² Vitruvius, s. VI, VI, 2.

“Yağ odası, ışığını güneyden ve sıcak kısımlarından alacak şekilde konumlandırılmalıdır; çünkü yağ fazla soğumamalı, az bir ısıda sıvı halde tutulmalıdır. Boyut olarak bu odalar, ürünü ve her biri yüzyirmi galon alan ve dört ayak çapında yer kaplayan gerekli sayıda küpü barındıracak büyüklükte yapılmalıdır...¹⁰³”

Bunların dışında Vitruvius, ahırın çiftlik evinin en sıcak fakat mutfak ateşinden uzak bir yerde olması gerektiğini; yemliklerin de mutfaktan ayrı ve açıkta, doğuya doğru yapılması gerektiğini belirtir. Ayrıca, fırınların da yangın tehlikesine karşı çiftlik evinden ayrı yapılması gerektiği üzerinde durmuştur¹⁰⁴.

Vitruvius’un vermiş olduğu bilgiler ışığında kent konutlarının ana mekânı olarak avlu ve triclinium öne çıkarken kırsal kesimdeki çiftlik evlerinde ise mutfak öne çıkmaktadır. Ancak Vitruvius’un vermiş olduğu çiftlik evi planında mutfak evin odak noktası halindedir. Bir çiftlik evinde bulunması gereken ahır, yağ odası ve banyo gibi mekânları hep mutfağa göre konumlandırmış iken yemlikleri ise mutfaktan ateşinin yaratacağı tehlikelerden korumak için mutfaktan uzakta ayrı bir mekân olarak yapılmasını tavsiye etmiştir. Buna Boscoreale villası örnek olarak verilebilir. Vitruvius’un çiftlik evi bölümünde ki mutfağın konumuna değinmiş olmakla beraber mutfağın boyutları ve içeriği hakkında herhangi bir bilgi vermez. Vitruvius her ne kadar çiftlik evi dışında mutfak hakkında bilgi vermese de, anlatmış olduklarından Roma Dönemi’nde evin içerisinde ayrı bir mekân olarak mutfak fikrinin olgunlaşmış olduğu anlaşılmaktadır.

Delemen¹⁰⁵, Zeyrek¹⁰⁶ gibi antik dönem konutlarında mutfağın yeri hakkında bize bilgi veren modern araştırmacıların görüşüne göre ise; Roma evinin merkezini oluşturan atrium gündelik hayata dair pek çok işlevi üstlenmesinin yanı sıra yemek pişirilip yenilen bir mutfak işlevi de görmüştür. Zamanla da yalnızca yemek pişirmeye ayrılmış bir mutfak mekânı olarak *culina/cocus/coquinaris* ortaya

¹⁰³ Vitruvius, s. VI, VI, 3.

¹⁰⁴ Vitruvius, s. VI, VI, 5.

¹⁰⁵ Delemen, s. 49.

¹⁰⁶ Zeyrek, s. 63.

çıkıştır¹⁰⁷. Bunun dışında mutfak kültürüyle ilişki olarak zengin atriumlu Roma konutlarında ziyafet salonu triclinium; şehir evlerinde üst katta yer alan yalnızca yemek odası olarak kullanılmış “cenaculum”, ve büyük şölen salonu olarak kullanılan oecus’lar bulunmaktadır¹⁰⁸.

Mutfağın ev planı içerisinde standart bir konumundan bahsetmek zordur. Genellikle, evin genel düzenini bozmayacak şekilde yerleştirilmiştir. Mutfağın ortak bir kanalizasyon sisteminden yararlanması amacıyla banyo ve tuvalet ile iç içe olduğunu düşünürsek konut içerisinde kanalizasyon sistemine en yakın yerde yer almasının uygun olacağı düşünülmektedir. Pompeii ve Herculaneum’da bulunan domus tipi konutlarda mutfak genellikle peristilin, ender olarak da atriumun yakınındadır. Yazılı kaynaklarda seçkin Romalıların konutlarındaki büyük mutfaklardan söz etmesine rağmen günümüze kadar gelebilmiş konutlarda ki mutfak olarak tanımlanmış mekânların boyutları genellikle 3x4 m.yi aşmaz¹⁰⁹.

Roma konutunda mutfak mekânının en güzel örneklerinden bir tanesini Pompeii’deki Vettiuslar evinde görülmektedir¹¹⁰. Vettiuslar evi çok iyi korunmuş ocaklı bir mutfağa sahiptir. Mekânın ana ögesi ocaktır. Duvara bitişik olarak yer olan ocak dikdörtgen bir çıkıntı şeklindedir. Ateş bu çıkıntının içinde yakılır ve mutfak kapları ya yüzeydeki bu çıkıntının üzerine oturtulur ya da uçayakların üzerine oturtulurdu. Ocağın altındaki boşluk yakacak deposu olarak kullanılırdı. Çoğu zaman bacadan yoksun olan bu mekânlarda, ateşin dumanı ocağın üzerindeki bir pencereden veya kapıdan dışarı verilirdi.

Bir iki istisna dışında sabit tezgâhın mekânın temel öğeleri arasında yer almaz genellikle ahşap tezgâh ve raflardan yararlanılmaktaydı. Bazı kap ve kacaklar da ocağın üzerindeki çivilere asılırdı.

¹⁰⁷ Zeyrek, s. 63

¹⁰⁸ Zeyrek, s. 60–61.

¹⁰⁹ Delemen, s.49.

¹¹⁰ Evans, E., “Dining with the Ancients”, *Archaeology* 43-6,1990, 56; Bober, ss.173-174..

1.3.3. Roma Öğünleri

Roma toplumunda öğünler günün evrelerini belirleme de yardımcı olan önemli zamansal işaretlerdir. Fakir halk genellikle iki öğün, askerler bir öğün “*parandium*” ile yetinmesine rağmen üç öğün normal kabul edilirdi¹¹¹. İlk öğün gündeğumundan üçüncü veya dördüncü saate kadar yenen (genellikle 10’a kadardır) ve daha çok kahvaltı özellikleri taşıyan “*ientaculum*”’dur. Her hangi bir yerde yapılırdı. O esas olarak ekmekek, peynir, zeytin ve şarap veya bir önceki akşamdan evde kalanlardan (zeytin, meyve veya etler) oluşmaktaydı¹¹². Daha sonra gelen öğün yaklaşık öğlen saatlerinde(*prandium*) yenen ve genellikle sabah kahvaltısından daha ağır olmayan “*prandium*”dur. Menü basit ekmeekten et, sebze ve meyveye kadar değişebilmekteydi. Öğle yemeği genellikle çabuk ve seremonisiz olarak yenilen bir yemek olarak tanımlanmıştır¹¹³.

Günün esas öğünü ise *cena* idi. Kışın sekizinci saat ve yazın dokuzuncu saatte yemek hazırlanıp yenmeye başlanırdı (14–16 saatleri arası). *Cena* erken dönemde öğle saatlerine rastlasa da zamanla özellikle kentlerde iş hayatının zorluklarından ötürü ana öğün akşamüstü saatlerine ertelenmiştir¹¹⁴. Birkaç saatten gece yarısına kadar her hangi bir zamanda sonlanabilirdi. Ev sahibi ne kadar zenginse bir ziyafet o kadar erken başlayabilir ve o kadar geç saatlerde sonlanabilirdi. Bu öğün üç bölüme ayrılabilir. Önce *gustatio* ve *gustus*, yani iştah açıcı olarak tatlı-ekşi soslara yatırılmış yeşillikler, zeytin, yumurta, istavrit, tonbalığı gibi balıklar, istiritye, midye gibi kabuklu deniz ürünleri sofraya getirilirdi¹¹⁵. Bu ürünler zengin sofralarının ziyafete dönüştüğü *cena* öğününde muhakkak yer alırdı. Ve salyangozlar ara sıcak olarak oldukça revaçtaydı.

¹¹¹ P.W. Foss. “Kitchens and dining-rooms at Pompeii: the spatial and social relationship of cooking to eating in the Roman household”, Ph.D. thesis, University of Michigan 1994, s. 26; John Percy Vyvian Dacre Balsdon. *Life and Leisure in Ancient Rome*, Bodley Head, London, 1969, s. 55; Emily Gowers. *The Loaded table: representations of food in Roman literature*, Clarendon Pres, Oxford, 1993, s. 17.

¹¹² Foss, s. 26; Ahmet Yeşiltepe, “Anadolu Ustaları”, NTV Tarih, Sayı: 17, 2010, s.75.

¹¹³ Horatius. *Satires; Epistles and Ars Poetica*, çev. H.R. Fairclough, Loeb Classical Library, Cambridge, Mass, 1978, I, VI, 127-128; Foss, s. 26.

¹¹⁴ Delemen, s. 39.

¹¹⁵ Foss, s. 28–29; Yeşiltepe, s. 75.

Prima mensa, yani ana yemek dönemsel değişiklikler olmakla birlikte İmparatorluk döneminde artan zenginliğe bağlı olarak çiftlik ve kümes hayvanlarının etleri her sınıftan kişinin sofrasına daha sık girmeye başlamıştır. Domuz, sığır, koyun eti ve kümes hayvanları ana yemek olarak yenilirdi. Sülün, horoz, keklik, çulluk, ördek, güvercin, flamingo, baykuş, turna kuşu ve bıldırcın ile birlikte tarla faresi, horozibiği, yavru domuzun döl yatağı ve kaz ciğeri zamanla mönülerin ana yemek bölümünde yer almıştır¹¹⁶.

Bunun yanı sıra farklı coğrafyalardan getirilen av hayvanlarının etleri özellikle de Afrika'dan getirilen boa yılanları, maymun, iri kertenkeleler, timsahlar ekzotik tatlar olarak zengin sofralarında yer bulmaya başlamıştır. Hatta bu o kadar abartılı bir hal almaya başlamıştır ki M.Ö. 2. ve 1. yüzyıl boyunca özel yaşamı düzenleyen bazı yasalar yürürlüğe sokulmuştur. Bu yasalara göre, özel davetlerde davetli sayısı ve böyle bir davet için ne kadar para harcayacağını sınırlıyor veya Afrika'dan getirilen devekuşu ve papağan gibi hayvanların ikramı yasaklanıyordu¹¹⁷.

Cena'nın ikinci ve son bölümü *secunda mensa*'dır. Bu bölümde tatlı, meyve ve yemişler sofraya getirilirdi. Bu tatlıların en popülerleri, mevsime göre *patina de piris*, yani armut suflesi ya da çekirdeği çıkarılan hurmanın içine ceviz konulduktan sonra bal veya şaraba batırılması ile yapılan *dulcia domestica* idi. Ayrıca sütlü krep ile ballı şarap ve baharatlı hamur işi tatlılar, kırılmış ceviz ve fındıkla süslenmiş meyveler gibi yiyecekler de tüketilirdi¹¹⁸.

Bu yemeklerin büyük bölümü Güney İtalya, Ege, Kuzey Afrika ve İspanya'dan getirilen zeytinyağı ile pişirilmekteydi. Tereyağı başlangıçta pek tercih edilmemesine rağmen, daha sonra popüler olmuştur. Ayrıca yemeklerinde ve salatalarında sos olarak aşağıda daha ayrıntılı olarak değinilmiş olan *garum* veya onun biraz daha kalitelisi *liquamen*'i eksik etmezlerdi.

Roma mutfağında coğrafi nedenlerden ötürü, günümüz mutfağının ayrılmaz bir parçası olarak görülen domates, patates, fıstık, kahve, kakao ve M.S. 2. yüzyıla kadar da portakal, mandalina, greyfurt gibi ürünleri bulamazdınız.

¹¹⁶ Yeşiltepe, s. 75.

¹¹⁷ Bober, s. 203.

¹¹⁸ Yeşiltepe, s. 75.

1.3.4. Roma’da Kullanılan Bazı Önemli Baharatlar ve Soslar

1.3.4.1. Karabiber

M.Ö. 31 yılında Roma’nın Mısır’ı topraklarına katması ile Doğu ile olan ticaret artmış ve Hindistan’a kadar uzanmıştır. Ve çok geçmeden Roma ile Hindistan arasında Kızıldeniz’in limanları kullanılarak doğrudan ticaret yapılabilir hale gelmiştir. Bunun neticesinde Yunanlıların bildiği ancak çok pahalı olması sebebi ile cimrice kullanabildiği Doğu’dan getirilen baharatların tüketimi Roma İmparatorluğunun ilk yüzyıllarında artış göstermiştir. Yaşlı Plinius’un aktardığına göre o zamanlar Hindistan’dan yeni getirilen karabiber, lezzet düşkünlerinin aradığı pahalı bir bahattır¹¹⁹. Yüzyılın ortasında ise hala lüks bir ürün olan karabiber daha geniş bir kesimin kullanabileceği bir ürün haline gelmiştir¹²⁰.

Sözü edilen baharat ticareti en üst noktasına M.S. II. yüzyılda, Traianus Dönemi’nde, tacirler Malezya ve Çinhindi’ne kadar gittiklerinde ulaşmıştır¹²¹. Kullanılan baharatın tümü mutfağa yönelik olmamakla birlikte (tıp ve parfümeri gibi alanlarda da yoğun olarak kullanılmaktadır) Roma gümrüklerinin kayıtlarında 84 tip kadar farklı ithal ürüne rastlanmıştır. Bunlar arasında: Çin tarçını (cassia) ve yaprağı, mutfakta kullanımı henüz gerçekleşmemiş olan karanfil, zencefil, susam, kakule, Hint sümbülü (kökü ve yaprağı), costus bulunmasının yanı sıra özellikle karabiber ilk sıradaydı. Öyle ki karabiber, kimyon ve asa foetida (silpium olarak kullanılan Yakınoğu şeytantesi) ile Roma halkının çok tükettiği yerli aromaları tamamlayan yabancı aromaların temelini oluşturmaktaydılar¹²². Hatta bu Doğu ticaretinin artması Roma İmparatorluğu’nun çökme nedenlerinden biri olarak belirtilmektedir¹²³.

¹¹⁹ Plinius, *Naturalis Historia*, XII, xiv, 26–29.

¹²⁰ Christian Boudan. *Mutfak Savaşı*, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 47.

¹²¹ Boudan, s. 47.

¹²² Boudan, s. 48.

¹²³ Boudan, s. 47.

1.3.4.2. Silphium ve Asafoetida (Şeytan Tersisi)

Gerek Yunan, gerekse Romalı olsun antik dönem lezzet düşkünlerinin dilerinden düşürmediği, meşhur baharatlardan birisi de İngilizce’de silphium adıyla anılan *silphion*’dur. İngilizce çevirisinde *laser* ve *laser root* olarak da kullanılmıştır. Latince metinlerde ise “*Silphium, laser ve laseris radice(m) (laser root)*” olarak geçmektedir¹²⁴.

Sir Arthur Evans, Girit Lineer A Yazısı’nda silphium’a ait bir simge bulunduğunu düşünmesine rağmen Minos-Mykenai uygarlıkları arasında ticaret konusu olup olmadığı belgelenebilmiş değildir¹²⁵. Balyaların gemiye yüklenişini gösteren M.Ö. 6. yüzyıla ait bu Sparta kabında Kyrene’nin tekelinde bulunan silphium ticaretinin betimlenmiş olabileceği belirtilir (Şekil 1)¹²⁶.

Günümüzde Libya toprakları içinde kalan Yunan kolonisi antik Kyrene silphium’u en makbul olanıydı ve tükenene kadar Kyrene’nin baş ihracat malzemesi olmuştur. Özellikle M.Ö. 6. yüzyıldan başlayarak Klasik Dönem’de kullanımı azalmakla birlikte Hellenistik Dönem’e kadar Kyrene sikkeleri üzerinde kent simgesi olarak bu bitki kullanılmıştır.¹²⁷ M.Ö. 6. yüzyıla ait Kyrene sikkesi üzerinde de kent için çok önemli bir ekonomik kaynak olan silphium bitkisi çok net bir şekilde görülmektedir (Şekil 2)

Silphium bitkisi bir baharat olarak yemeklerde yaygın olarak kullanılmasının yanı sıra tıpta da kullanılmıştır. Antik yazarlardan Yaşlı Plinius’un vermiş olduğu bilgiye göre; özellikle soğuk algınlığına karşı, idrar söktürücü olarak, doğum kontrolünde, sindirimi rahatlatıcı olarak, yılan ve akrep ısırılmalarına karşı yağ ile karıştırılarak merhem olarak vb. tıpta kullanılmıştır¹²⁸. Plinius’un vermiş olduğu bilgilerden antik dönemde, günümüzdeki tabiri ile, adeta her derde deva bir ilaç

¹²⁴ <http://users.ipa.net/~tanker/apicius.htm> (05.05.2010) buradaki Latince metindeki kelimeler esas alınmıştır.

¹²⁵ Bober, s. 109.

¹²⁶ Bober, s. 110; Dalby-Grainger, s. 18.

¹²⁷ Mustafa Şahin, “Kyrene Sikkeleri Üzerinde Betimlenen Silphium Bitkisi Işığında Antik Çağda Doğum Kontrolü”, TÜBA-AR II, İstanbul, 1999, s. 72.

¹²⁸ Plinius, N.Historia, XII. 49.

olarak da kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Şahin'e göre bu bitki mutfaktan çok tıbbi amaçlar için özellikle de doğum kontrolünde kullanılmıştır¹²⁹.

M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış tarihçi Herodotos¹³⁰, Kyrene hakkında bilgi verirken Silphium tarlalarının genişliğinden de bahsetmiştir: “(...) Kyrene'lilerin açmış oldukları Platea adası bu aradadır ve yalı boyunda Menelaos limanı ile Aziris vardır, Kyrene'liler orada da oturmuşlardır. Silphium tarlaları buradan başlar ve Platea adasından Syrtis'e kadar uzanır.” Buna göre yaklaşık 125 mil uzunluğunda ve 35 mil genişliğinde bir alanı kapsar¹³¹.

Ancak antik yazarlardan Yaşlı Plinius bu çok sevilen silphium adlı baharatın aşırı tüketim sonucu artık bulunamadığını yazar: “Yıllar varki Libya'da görülmemiştir. Otlakları kiralayan tacirler, yüksek kazanç kokusu alınca, koyunları silphium tarlalarında otlamaya salmışlardı. Belleklerde kalan tek bitki imparator Nero'ya gönderilmişti. Eğer bir hayvan ümit veren bir sürgüne rastlarsa, belirtisi, koyunun bunu yedikten sonra hızla uykuya dalması, keçinin ise oldukça yüksek sesle aksırmasıdır. Bununla birlikte, uzun zamandır Roma'da bize getirilen tek silphium, İran ve Ermenistan'dan gelen olmuştur ki, yeterince bol ise de, Kyrene'ninki kadar iyi değildir¹³².”

Daha önce yukarıda ayrıntılı bir şekilde değinmiş olduğumuz antik yazarlardan Apicius'un 10 kitaptan oluşan *De re Coquinaria* adlı eserinde en az 78 ayrı yemek tarifinde adı geçmektedir¹³³. Apicius'un yemek tariflerine baktığımızda “silphium, laser ve laser root” adlarından biri; VIII., “τετράπους” (dört ayaklılar) adlı kitabında yer alan 69 yemek tarifinden 24'ün de bulunmaktaydı¹³⁴. Buna karşılık Apicius'un; IX., *Θάλασσα* (deniz ürünleri) kitabında verilen deniz ürünleri ile ilgili 36 yemek tarifinden sadece 2 tanesinde bulunurken, X., *λιεύς* (balıksosları) adlı

¹²⁹ Daha geniş bilgi için bakınız: Şahin, s. 74.

¹³⁰ Herodotos, Herodot Tarihi, (çev. Müntekim Ökmen), İstanbul, 1991, s. 238 (IV. 169).

¹³¹ Şahin, s. 67.

¹³² Plinius, XIX, 39; Türkçe çevirisi için, Dalby-Grainger, 18. sayfaya bakınız.

¹³³ Yukarıda 25.-29. sayfalar arasında Apicius'a detaylı bir şekilde değinilmiştir. Silphium ile ilgili olarak Apicius'un *De re Coquinaria* adlı eserinin J. D. Vehling, *Apicius Cookery and Dining in Imperial Rome*, Dover Publications, New York, 1977” adlı kitaptaki İngilizce çevirisi esas alınmıştır.

¹³⁴ Vehling, ss. 183-219 sayfaları arasındaki 69 yemek tarifi incelenmiştir; daha geniş bilgi için Vehling'in *Apicius Cookery and Dining in Imperial Rome* kitabına bakınız.

kitabında verilen 36 adet balık ile ilgili yemek tarifinden sadece bir tanesinde rastlanmamaktadır¹³⁵. Apicius'un kitabunda verilen yemek tariflerine dayanarak kaba bir oranlama yapacak olursak silphium'un en çok 1/3 ile VIII. kitapta kırmızı etin kullanıldığı yemek tariflerinde en az da 1/36 ile X. kitapta balık ve deniz ürünlerinden yapılan yemek tariflerinde tercih edildiği söylenebilir. Buradan silphium baharatının balık yemekleri ile pek tercih edilmediği anlaşılmaktadır.

Apicius'un vermiş olduğu yemek tariflerinde o kadar sevilen bir baharattır ki birkaç yemek tarifi adını bile; *Laseratum* (Laser Flavour) ve *Pullum Laseratum* (Chicken with Laser) örneklerinde olduğu gibi bu bitkiden almıştır. Burada adları geçen iki yemek tarifinin Türkçe çevirisi aşağıda verilmiştir.

*Laseratum*¹³⁶: Kyrene veya Parthia'dan laser (Yunanlılar tarafından *Silphion*, Romalılar tarafından *laserpitium* olarak adlandırılır) ılık biraz ekşi et suyu içerisinde dağıtılır; veya karabiber, maydanoz, kuru nane, laser kökü, bal, sirke ve et suyu. Yemeğe katılan malzemelerin oranları hakkında bir şey söylenmediği için yemeğin tadı ve görüntüsü hakkında yorum yapmak zordur.

*Pullum Laseratum*¹³⁷ (Chicken with Laser): Tavuğu özenle temizleyin, garnitür ile toprak güveç kabının içine yerleştirin. Dövmüş karabiber, yabani kereviz, şarap ile ıslatılmış *laser* ekle et suyu ve tatımlık şarap ve onu ateşin üzerine koy; servis yapılacağı zaman üzerine karabiber serp.

Kyrene silphium'u en makbul olanıydı; ancak Plinius'un zamanında tükenmesi ile onun yerine kullanılan Apicius'un yemek tarifinde de bahsettiği üzere

¹³⁵ Bu sayısal araştırma, J. D. Vehling Apicius Cookery and Dining in Imperial Rome, Dover Publications, New York, 1977 adlı kitabında verilen Apicius'un kitabının çevirisi esas alınarak yapılmıştır.

¹³⁶ Yemek tarifi Vehling'in kitabındaki çeviri esas alınmıştır. Laser Flavor: Laser is prepared in this manner: Laser (which is also called laserpitium by the Romans, While the Greeks call it silphion) from Cyrene or from Parthia is dissolved in lukewarm moderately acid broth; or pepper, parsley, dry mint, laser root, honey, vinegar and broth.

¹³⁷ Vehling, s.151, VI. Kitap, 240 numaralı yemek tarifi; İngilizce ceviri şu şekildedir: "Dress the chicken carefully clean, garnish and place in an earthen casserole crush pepper, lovage, laser moistened with wine add broth and wine to taste, and put this on the fire; when done serve with pepper sprinkled over".

Parthia silphiumu kullanılmaya devam etmiştir¹³⁸. Silphium bitkisi, Hindistan'da hing adındaki veya Türkçe'de "şeytancersi" (asafetida) adındaki akrabaları ile günümüzde de soyunu devam ettirmektedir¹³⁹.

1.3.4.3. Yabani Kereviz (*Lovage-Levisticum officinale*)

Apicius'un yemek tarifleri kitabına adı en çok geçen ottur. Doksandandan fazla yemek tarifinde adı geçmektedir. Özellikle *Apicius'un De re Coquinaria* adlı eserinin V. kitabındaki baklagiller ve X. kitabındaki balık ve deniz ürünleri ile ilgili yemek tariflerinin yaklaşık olarak 2/3'de bu ot kullanılmıştır¹⁴⁰. VIII. kitaptaki et yemeği ile ilgili verilen tariflerde bu oran yaklaşık olarak 1/2 oranındadır. Yemek tariflerinden anlaşıldığı kadarı ile bu ot antik Roma mutfağının temel otlarından biridir.

Tadının acı ve keskin olması sebebi ile günümüz modern mutfağında pek tercih edilmemekle birlikte Roma yemeklerinin temel malzemesi olarak antik dönem mutfağı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ilıman iklimi seven bu bitki Ege kıyılarında da yetişmektedir. Bu ot İzmir'deki aktarlarda idrar yollarına iyi geldiği söylenerek kurutulmuş olarak satılmaktadır.

1.3.4.4. Garum

Antik dönemde hemen hemen tüm tariflerde adı geçen balık sosu ise garum'dur. Antik dönemde yaygın olarak kullanılan balık soslarının en ünlüsü ve ticari açıdan en önemlisidir. *Garum* üretimi başlı başına bir endüstri dalıdır. Roma'da MÖ. 2. yüzyılda lüks tüketim maddeleri arasında yer alırken, Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren ve özellikle İmparatorluk Dönemi'nde zeytinyağı, sirke, şarap gibi mütevazı mutfaklarda bile yaygın olarak kullanılan temel tüketim maddelerinden biri halini alır. Anadolu'da Klazomenai, Kyzikos ve Bythinia Bölgesi'nde büyük çapta üretimi yapılmaktadır¹⁴¹.

¹³⁸ Vehling, s.55, I. kitap, 31 nolu yemek tarifinde bahsi geçmektedir.

¹³⁹ Bober, s. 109.

¹⁴⁰ Burada ki hesaplamalar Vehling'in kitabındaki Apicius çevirisi esas alınarak yapılmıştır.

¹⁴¹ Plinius, *Naturalis Historia* 19. 7, Atik, 2008, s.18; daha geniş bilgi için bkz. M. Ponsich-M. Tarradell, *Garum et industries antiquae de salaison*, 1965.

De re coquinaria'da yer alan yemek tariflerinde garum sosunun diğer sıvıların biri veya birkaçı ile birlikte kullanıldığı görülür. Ancak Apicius hiçbir zaman sıradan garum'dan söz etmez. Onun tariflerinde tatlandırıcı olarak kullandığı balık terbiyesi, daha ince işçilikli olan ve sıvılaştırma anlamına gelen *Liquamen* sözcüğünün *Garum*'un daha ince işçilikle hazırlanmış bir çeşidini tanımlamak için Yüksek İmparatorluk Dönemi'nden itibaren yaygın olarak kullanıldığını görüyoruz¹⁴².

Eski Roma mutfağında hiçbir malzeme Apicius'un gibi rafine bir mutfakta, tuz yerine kullanılmış bu balık terbiyesi kadar horlanmış, hatta tepki görmemiştir. Üstüne övgü ve şükran şarkıları dahi söylenmiş olan tuz Poseidon'un armağanıdır. Hatta İngilizce "*salary*" sözcüğünün Latince *sal* sözcüğünden türemiş olduğu bilinmektedir. Tuz hem orduda askere düzenli olarak dağıtılan bir nesne olarak hem de hayatın tadı tuzu olarak önemlidir. Ancak Apicius'un tariflerinde sıradan gördüğü tuza yer vermez onun yerine konumuna daha uygun gördüğü *liquamen*'i tercih etmiştir¹⁴³. Tuzlu balık *muria*, *altec* ve özellikle garum üreten ilkçağın *salsamenta* sanayisinin Akdeniz'de bulunduğu yerlerde yapılan kazılar, söz konusu yiyeceklerin çoğunu Latin yayılmasından çok öncelere tarihlenmektedir. Öyle ya da böyle *garum*, Romalıların buluşu değil, Yunanlılardan aldıkları pek çok incelikli tattan yalnızca biriydi. Dahası Athenaios M.Ö. 5. yüzyıl Yunanlı yazarlardan başlayarak 4. ve 3. yüzyılların gülmece ozanlarından (II, 67c, Cratinus, Pherecrates Aeskhylos, Sophokles, Plato vb) bölümler aktarır¹⁴⁴.

Garum'un yapımında bölgelere, zamana, maliyetine ve kullanılan balıklara göre farklılar görülmekle birlikte ana kurallar değişmemektedir: Küçük balıkların iç organları çıkarılmaksızın bütün olarak bir kapta tuzla birlikte fermantasyona bırakılır. Balığın bütün olarak bırakılmasının sebebi, balığın bağırsağı içindeki enzimlerin keskin bir salamura üretmek üzere tuzla reaksiyona girdiği bir işlem olan, enzimik protein dönüşümü idi. Balığın tuzlanmadan önce temizlenip aktif enzimler ortadan kaldırılması ile *muria* denilen daha berrak bir salamura elde

¹⁴² Atik, s.19; Bober, ss. 180-181.

¹⁴³ Bober, s. 181; Atik, s. 19.

¹⁴⁴ Athenaios, II 67c; Bober, s.185.

edilirdi¹⁴⁵. Karışım yaklaşık 2-3 ay güneşte bekletilir ve bu oluşum sürecinde sık sık karıştırılır. Bu sırada karışım “*putrescentium sanies*” ve “*pretiosa sanies*” olarak adlandırılır¹⁴⁶. Üç ayın sonunda oluşan tortu bir sepet süzgeçten geçirilerek süzülür veya sosun yapıldığı kap matkapla delinerek oluşan sıvı başka bir kaba alınır ve böylece *altec* ve *garum* birbirinden ayrılır.

Bazı *garum* türlerinde sos bu aşamada çeşitli baharatlarla kokulandırılarak zenginleştirilebilir. Bazı türlerde ise sos güneşte bekletmek yerine, *muria* (salamura balık suyu) eklenerek ateşte pişirilir ve böylece işlem süresi kısaltılabilir. Kullanılan balık suyunun tuz yoğunluğu pişmemiş yumurtanın sıvının üzerinde durduğu süre ile kontrol edilir. En kaliteli *garum* koyu kırmızı ve siyah renkli olanıdır.

Sosun yapımında; yılanbalığı, sardalya, ringa balığı, ton balığı, mersin balığı, müren balığı ve uskumru gibi çok çeşitli balıklar kullanılmaktadır¹⁴⁷. Bunlar içinde en geçerli olanı uskumrudan yapılanıdır¹⁴⁸. *Garum*'un seri üretimi İtalya'da Pompeii, Puteoli, Antium, Anadolu'da Klazomenai, Kyzikos, Bythinia bölgesi, Kuzey Afrika'da Leptis Magna, İspanya'da Belo, Antipolis, Thurii, Cartagena Nova'da bir endüstri dalı olarak yapılmaktaydı. Belo (Tarifa-İspanya) kentinin ürettiği *garum* sosu, *garum sociorum* olarak adlandırılır. Kent ekonomisini büyük bir kısmını bir sanayi dalı olan *garum*'un üretimine ve imparatorluk çapında gerçekleştirilen ihracatı oluşturmaktadır. *Garum sociarorum* gibi iyi kalite *garum* sosları çok pahalıdır. Örneğin 2 congii (yaklaşık 6 ½ l.) *garum sociorum*'un fiyatı 1000 sestertiustur.

Pompeii ve Roma'da ele geçen yoğun buluntulardan anlaşıldığı üzere *garum* ince şişerlerde veya küçük amphoralarda kullanıma sunulmaktaydı. Bu şişelerin üzerinde nereden ve hangi fabrikadan geldiklerini belli eden etiketleri, yani markaları da yer alır. Örneğin; *garum sociorum*, *garum scombri*, *gari flos*, *gari flos scombri*, *gari flos per se*, *liquamen primum*, *liquamen optimum*, *liquamen flos flos*, *garum castimoniale*. Pompeii'den ele geçen *garum* şişelerinin üzerinde genellikle *A.*

¹⁴⁵ Dalby-Grainger, s. 16.

¹⁴⁶ Plinius, 31, 93; Atik, 2008 s. 19.

¹⁴⁷ Plinius, 31, 93; Atik, 2008, s. 19.

¹⁴⁸ Bober, s.184.

Umbricius Scaurus, Umbricia Fortunata, Umbricius Abascantus ve Umbricius Agathopus fabrikalarının adlarına rastlarız¹⁴⁹.

Garumun tadının nasıl olduğu hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. H. C. Coote¹⁵⁰ tadının neye benzediğini merak etmiş ve Apicius'tan alıntılarla bu konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Alıntılardığı bölümlere göre: *garum/liquamen* sanıldığı aksine öyle zehir gibi tuzlu bir nesne değildir. Tadı konusunda en açıklayıcı bilgi olarak denizkestaneleri ile ilgili bölümü vermiştir: “Tuza yatırılmış denizkestanelerini en iyi kalite *liquamen*'e yatırmayı öneriyor; böylece, tıpkı livardan çıkmış taze denizkestanesi tadında olacaklardır.” Coote, balık terbiyesinin tadı konusunda şunları aktarmıştır: “Yorgun argın Romalıya, insanı ferahlatıcı ve güçlendirici Baiiae ve Tarentum denizlerinin sağlıklı, ozonlu havasını anıştıran bir ayrıntı”¹⁵¹.

Günümüz yazarları arasında sosun kötü kokulu olduğu yaygın olan bir kanıdır. Ancak *garum*'un kötü koktuğu düşüncesi balıktan üretiliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü *garum* endüstrisinde o kadar çok tuz kullanılıyordu ki güneş altında bekletilen balıklar kokmuyor aksine, iki üç ay boyunca fermante oluyorlardı. Ancak *garum*'un keskin bir tadının olduğu ve diğer sıvılarla birlikte incelti olarak kullanıldığı antik kaynaklardan öğrenilmektedir. Bu nedenle farklı sıvılarla karıştırılarak elde edilen türleri bulunmaktadır; *oleogarum* (*liquamen oleo mixtum*-zeytinyağı ile karıştırılmış olan *garum*), *oenogarum* (*vinum et liquamen* – şarap ile karıştırılmış *garum*), *oxgarum* (*liquamen et acetum*- sirke ile karıştırılan *garum*) ve *hydrogarum* (*piperatum liquamen*-su ile karıştırılan *garum*)¹⁵².

Güneydoğu Asya'sında bir ay süren fermantasyon işlemiyle, hemen hemen antik kaynaklarda tarif edilenle aynı olan balık sosu yapımı, yaygın bir ev

¹⁴⁹ Atik, 2008, s. 20.

¹⁵⁰ H. C. Coote, “ Some Account of the Cuisine Bourgeoise of Ancient Rome” *Archaeologia* 41, 1886, s.283-324; Bober, s. 184.

¹⁵¹ Bober, s. 184.

¹⁵² Atik, 2008, s. 20.

endüstrisidir. Günümüzde, Güneydoğu Asya mutfağında Vietnamca *nuoc mam* ya da Thai dilinde *nam pla* olarak adlandırılan bir balık sosu halen kullanılmaktadır¹⁵³.

Garum'un mutfakta bir yiyecek maddesi olarak kullanımının dışında hastalıkların tedavisinde adeta her derde deva bir ilaç olarak da kullanılmıştır. Tedavisinde kullanıldığı başlıca hastalıklar; iştahsızlık, hazımsızlık, sindirim problemleri, tüm mide rahatsızlıkları, bazı baş ağrıları ve fazla alkol kullanımından sonra dâhilen kullanılırdı. Haricen ise; yanık tedavisinde, köpek ve böcek ısırıklarında, kulak ağrılarında, kulak iltihaplarında ve tüm iltihaplanmalarda kullanıldığını antik dönem ünlü tıp yazarı Galen'den öğrenmekteyiz¹⁵⁴.

1.3.5. Macellumlar

Macellum, başta taze ve işlem görmüş balık olmak üzere et ve et ürünleri, av hayvanları, unlu mamuller, zeytingyağı, *garum* sosu ile nadir bulunan sebze ve meyveler gibi pahalı ve lüks ürünlerin satıldığı, haftanın her günü açık olan büyük ölçekli bir pazar yeri binasıdır¹⁵⁵. Usman, Yunanca “Makellon” (Μακελλον), Latince “*Macellum*” adını taşıyan bu çarşı yapılarının M.Ö. II. yüzyılın sonları veya M.Ö. I. yüzyılın başlarında inşâ edilmeye başlandığını söyler¹⁵⁶. Macellumlarda çalışanlar “*macellati*” olarak adlandırılırdı.

1.3.5.1 Macellumların Genel Özellikleri

Roma Dönemi'nde farklı coğrafi bölgeler arasında ki ürün değişiminin ve ithalatının artması kent planlamacılığının ticaretin bu yeni ihtiyaçlarına uyum sağlaması gereği olarak macellum gibi yeni ticari yapı tipleri oluşmuştur. Macellumlar her türlü ticari ürünün satıldığı ticaret agoralarından (tetragonas), yalnızca özel ve pahalı gıda ürünlerinin satılıyor olması nedeni ile ayrılırlar. Bunun yanı sıra imparatorluk dönemine tarihlenen çok sayıdaki macellum, coğrafi

¹⁵³ Dalby-Grainger, s. 17.

¹⁵⁴ Galen VI 462. 669.735; XI c. 12; XII 377; Plinius, 20. 17, 30. 44, 31. 94, Atik, 2008, s. 20.

¹⁵⁵ Sema Atik, “Anadolu Macellumları”, 21. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt. II, Ankara, 2003, s. 45.

¹⁵⁶ Mükerrerem (Usman) Anabolu, Antik Çağda Et ve Balık Pazarları, İstanbul,2003, s.1.

bölgelerin getirdiği ihtiyaçlara bağlı olarak birbirinden farklı plan özellikleri gösterebilir bile yapıyı ticari agoralardan ayıran temel öğelerden biri, merkezde yer alan yuvarlak yapıdır.

Makellon veya macellumlar, dört tarafı dükkân ve portikolarla çevrili, ortalarında planın dairesel veya poligonal oluşuna bağlı olarak koni veya kubbe şeklinde çatı ile örtülü “tholos” denilen bir yapının yer aldığı üstü açık tesislerdir. Ortada yer alan bu tholoslar: Hermes (Mercurius), Tykhe (Fortuna), gibi ticareti koruması altına almış olan tanrı veya tanrıçalara, kent kurucusu veya yerel kahramanlara, yerel genius (cin)’lere ve tanrılaştırılmış olan imparator veya imparatoriçe kültüne adanmıştır.

Macellumların arkeolojik kalıntıları, Yüksek İmparatorluk Dönemi’nde, İtalya, Kıt’a Yunanistan, Anadolu, Sicilya, Kuzey Afrika ve son yıllarda yapılan çalışmalar, ışığında Hispanum, Provincia Arabia ve Gallia’da bulunmuştur¹⁵⁷. Atik tarafından 2003 yılında yapılan saptamaya göre Roma İmparatorluğunun sınırları içerisinde arkeolojik kalıntılardan ve yazıtlardan varlığı saptanmış 74 adet macellum vardır. Anadolu ve Trakya’da ise, epigrafik kaynakların ve arkeolojik kalıntıların ışığında 22 adet macellumun varlığı saptanmıştır¹⁵⁸.

Bunların hem epigrafik belgeler hem de arkeolojik kalıntılarla varlığı tespit edilebilen beş adet macellum vardır: Aizonai (Çavdarhisar-Phrygia), Ephesos (Selçuk- İonia), Perge (Aksu-Pamphylia), Sagalassos (Ağlasun-Pisidia) ve Side (Side-Pamphylia). Diğer 17 örneğin varlığı şimdilik epigrafik kaynaklara dayanmaktadır; Aigeai (Kazanlı-Kilikia), Akmonia (Ahat- Phrygia), Antiokheia (Antakya- Kilikia), Aphrodisias (Geyre-Karia), Konstantinopolis (İstanbul-Thrakia), Korakesion (Alanya- Kilikya), Korykos (Kızkalesi-Silifke-Kilikia), Larisa (Güzelim Tepe-Lydia), Magnesia ad Meandrum (Ortaklar- İonia), Perinthos Herakleiası (Marmara Ereğlisi-Trakya), Ryndakos Apolloniası (Gölyazı-Mysia), Sardes (Sart-Lydia, dört adet), Sosandra (Gölarmara-Lydia) ve Thyateira (Akhisar- Lydia).

¹⁵⁷ Atik, 2003, s. 45.

¹⁵⁸ Atik, 2003, s. 45.

Macellumların mimari formları N. Nabers tarafından buldukları coğrafi bölgelere, iklimimaya, yerel mimari gelenek ve beğeniye göre; İtalya, Kuzey Afrika, Kıt'a Yunanistan macellumları olarak üç gruba ayrılmış olsa da sonra Ürdün'de açığa çıkarılan iki macellum yapısı ile temsil edilen Provincia Arabia macellumları ile bu gruplar dörte çıkarılabilir gözükmektedir.

Burada macellumlar hakkında genel bir bilgi verdikten sonra Anadolu'daki epigrafik kaynaklar ve arkeolojik buluntular tarafından varlığı kanıtlanmış macellumlardan çalışma konumuzla ilişkili olanlara değineceğiz.

1.3.5.2. Anadolu Macellumları

Anadolu'da Yüksek İmparatorluk Dönemi'nde karşımıza Roma'da macellum adıyla anılan gıda maddeleri için ayrılmış çarşı binası muhtemelen Anadolu'da daha öncesinde Yunan ticari agorasının da etkisi ile başka isimlerle anılıyor olmalıdır. Bu tip özel çarşı yapılarının Anadolu'da bilinen en erken örneği Priene'de agoranın batısında, Batıkapısı Caddesi'nin kuzeyinde, et ve balık pazarı olarak adlandırılan ve M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilen dörtgen alandır. 30 x 16 m.genişliğe sahip meydanı güneyde muhtemelen iki katlı olduğu düşünülen bir dükkân sırası sınırlandırmaktadır. Dükkân sırasının sırtı pazara dönüktür, dükkânlar ana caddeye yönlendirilmiştir.

Batı galerisinin duvarının arkasında beş adet ayak ve iki adet tabla ve caddenin kuzey kenarı boyunca sekiz adet ayak ve üç adet masa tablası in situ olarak bulunan taş masalardan dolayı, bu alan, et ve balık pazarı olarak tanımlanmıştır. Çünkü Aydın'da (Tralles) bulunmuş bir yazıtta, oradaki et ve balık pazarı için bu tarz masaların başışından bahsedilmektedir¹⁵⁹. Değişik adlarla da olsa, farklı fonksiyonlara sahip olan bu gıda maddeleri için ayrılmış agoraların varlığı Anadolu'daki kentlerde neden M.Ö. 41 yılına tarihlenen Rhyndakos Apolloniası Macellumu'ndan daha erken tarihli bir macellumun bulunmadığına ışık tutmaktadır.

¹⁵⁹T. Wiegand-H. Schrader, Priene, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895– 1898, Berlin, 1904, s. 218; F. Rumcheid – W.Koenigs, Küçük Asya'nın Pompeisi Priene Rehber, (çev.Selma Bulgurlu) s. 85; Anadolu, s. 4; Atik, 2003, s. 48.

Anadolu macellumlarının genel özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz: Kentin kamu yapılarının yoğun olarak bulunduğu alanlarda ve genellikle decumanus maximus ile sınırlanan bir konuma sahiptir. En belirgin özellikleri dışa kapalı tabanı genellikle sıkıştırılmış toprak bazen de taş kaplama ile oluşturulan tam kare bir avluya sahip olmalarıdır. Avlunun çevresi dört taraftan portikolarla ve portikolara açılan dükkânlarla çevrelenmiştir. Kare şeklindeki avlunun merkezinde macellumların en belirgin özelliği, daha önce yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir kült için ayrılmış podyumlu bir tholos'un bulunmasıydı. Planın temel kuralları çok sade ancak oldukça fonksiyoneldir. Yapılara giriş genellikle birden fazla ve portikoların tam ortasında yer alan propylonlarla sağlanmıştır. Bu girişlerin hiçbiri bir cephe mimarisi oluşturacak şekilde vurgulanmaz¹⁶⁰. Anadolu'da arkeolojik kalıntıları bilinen macellumlar özellikle Pamphylia ve Pisidia bölgelerinde yer almaktadır.

Anadolu'da bilinen macellum örnekleri içerisinde en büyük boyutlara sahip olan Pamphylia bölgesinin en önemli liman kenti olan Side'nin macellumudur. Tiyatro binasının güneydoğusunda, sütunlu caddenin kuzeydoğusunda bulunan macellumun dışta 90,80 x 94 m.'lik boyutları ile yaklaşık bir dikdörtgen, içte 65,50 x 65,70 m.'lik boyutları ile neredeyse bir kare plana sahiptir. Anadolu'da arkeolojik kalıntıları ışığında bilinen en küçük macellum ise; Sagalassos macellumudur. Yapı dışta 21x21 m. içte ise 16,25x16,25 m. lik boyutları ile tam bir kare plana sahiptir. Kare planlı bir avluyu çeviren portikolar ve portikolara açılan dükkânlar ve avlunun merkezinde yer alan 6,35 m. çapında bir tholos ile Anadolu macellumlarının tipik bir örneğidir.

1970 ve 1971 yıllarında depremle yıkılan eski Çavdarhisar Cami'nin bulunduğu alanda yapılan çalışmalar sonucunda bulunan yapı kalıntılarının R. Naumann tarafından bir macelluma ait olabileceği ileri sürülmüştür¹⁶¹.

¹⁶⁰ Atik, 2003, s. 48.

¹⁶¹ Atik, 2003, s. 50; daha geniş bilgi için: R. Naumann, *IstMittBeiheft X*, 1973, ss. 21-24; K. Rheidt (mit einem Beitrag von M. Wörrle), "Aizanoi. Vorbericht über die Forschungen zur historischen Topographie", *AA*, 1993, ss. 475-507.

Ephesos'da bir *macellum*'un bulunduğu yazıtlardan biliniyor olsa da yapının lokalizasyonu henüz tam olarak kesinlik kazanmamıştır. Kent topografyasında yazıtta sözü edilen tiyatroya uzanan bir cadde üzerinde yer alan bir *macellum* için öne sürülebilecek en uygun yer, stadiyumun batısındaki alçak tepenin üzerinde yer alan, hava fotoğraflarından izi takip edilebilen tholos ve etrafında yer alan dikdörtgen alandır. (Şekil 3). Yapının iç içe geçmiş üç kare formdan oluşan aksial planı hava fotoğraflarından takip edilebilmektedir.

Ephesos'daki *macellum* ile ilgili olarak E. Falkener'in yapmış olduğu plan çiziminden anlaşıldığına göre, 19. yüzyılda alanda bir köşe sütunu ve kuzeyde yer alan dükkânlardan yalnızca birinin duvarının bir kısmı yüzeyde görülebiliyordu. Aradan geçen yaklaşık yüz yıllık süre zarfında korunmadığı için yok olmuştur. Tam bir kareye yakın planlı avlu dört taraftan Korint düzeninde 18'er sütunu portikolarla çevrilidir. Dükkânlar dört yönde de yapının içine açılır. Yapıya giriş dört yönde portikoların merkezinde yer alan propylonlarla sağlanmaktadır. Avlunun tam merkezinde geniş bir tholos bulunmaktadır. Tholosa, portiko propylonlarının aksına rastlayan dört adet merdivenle ulaşılmaktadır. Sütunların önünde üzerinde heykellerin durduğu düşünülen kaideler yer almaktadır. Bu kaideler arka kısımlarında tholos duvarlarına dayanırlarken ön tarafta dışa çıkıntı yaparlar¹⁶².

Stadionon karşısında, antik limana ve kent kapısına yakınlığı ile ticaret için ideal bir konuma sahiptir. Ayrıca limanda Ephesoslu balıkçılar tarafından *macellumlarda* ilk sırada satışı yapılan balıkla ilgili olarak yaptırılmış bir balıkçı gümrük binasının yer alıyor olması, balık satışının ilk sırada yer aldığı *macellumun* limana yakın konumu oldukça önem kazanmaktadır. Arealın merkezinde yer alan tholos *Puteoli macellum* tholosu ile gösterdiği büyük analogi nedeniyle Anadolu'da varlığı bilinen *macellum* tholosları içerisinde ünük bir örnek oluşturmaktadır. Tholos 20 m. lik stylobat çapı ile Anadolu'da bilinen en büyük boyuta sahiptir. Burada dükkânları bulunan tüccarların Veditus Hamamı'nın latrinasında ayrılmış dört kişilik yerleri olduğunu yazıtlardan biliyoruz. Bu nedenle Veditus Hamamları'na yakın

¹⁶² Atik, 2003, s. 50.

konumu da göz önüne alındığında bu alanın Ephesos macellumu için uygun bir konum olduğu söylenebilir.

H. Halfmann'ın Ephesos'daki kamu yapıları üzerine yapmış olduğu çalışma neticesinde, M.S. 3. yüzyılda Ephesos'da kamuya ait yapı faaliyetlerinin artmış olduğunu ve Ephesos macellumunun, Severuslar Dönemi'nde imparatorluk kültürünün yeni merkezi olarak inşa edildiğini belirtir¹⁶³. H. Halfmann'a göre; sütunlarla çevrili avlunun merkezinde 20 m. çapında, 16 nişin yer aldığı yuvarlak bir anıt yapı, Severiuslar Dönemine tarihlenmektedir.

¹⁶³ Atik, 2003, s. 50.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANTİK DÖNEM MUTFAK VE TRİCLİNİUM MOBİLYALARI

2.1. YUNAN MUTFAK VE YEMEK ODALARI İLE İLİŞKİLİ OLABİLECEK MOBİLYALAR

2.1.1. Masa

Yunanlılar da masa günümüzde olduğundan daha az bir kullanıma sahipti. Günümüzde neredeyse her oda hem bizim çok sayıda eşyamızı göstermek hem de işlevsel amaçlı olarak bir takım masalar içermektedir. Greekler bu tarzda çok daha az mülkiyete sahiptirler, çok az kitap, gazete ve dergi, küçük eşya ve ayrı bir ayak üzerinde duran küçük kandiller kullanılmaktadır. Bizim, kabartmalar ve vazolar üzerindeki betimlemelerinden öğrendiğimiz kadarı ile bir ayna, içki kabı veya kutu işi bittikten sonra duvara asılabilir veya rafa kaldırılabilirdi. Bu yüzden masanın temel kullanımı yemek boyunca tabak ve yiyeceklerin konulması ile sınırlandırılmış geçici bir kullanıma sahiptir. Bundan dolayıdır ki masa ihtiyaç olmadığında kolayca taşınabilmesi için hafif olmalıydı.

Greek anıtlarında gösterilen bu masalar da bu koşullara uymaktadır. Klineli ziyafet sahnelerinin neredeyse tamamında klinenin hemen yanında bir masa bulunmaktadır. Onlar düz, hafif ve ihtiyaç olduğu zaman klinenin altına itilebilecek kadar küçüktür. Her misafirin önünde bir masa bulunmaktaydı; bazen de iki kişi bir masayı da kullanabilirdi.

Pek çok tasvirde çıkarılmış bu bilgi edebi kaynaklar tarafından da desteklenmektedir. Öğünlerin anlatımında yemeklerin getirilip masanın üzerine konulduğu sık sık belirtilmektedir. Ksenophon¹⁶⁴ bir ziyafeti aktarırken, yaklaşık her yirmi kişiye bir masa getirildiğini etlerin hazırlanıp pay edilerek sunulduğunu anlatır.

¹⁶⁴ Ksenophon, Anabasis, VII, 3, 21.

Onun, *Symposion* adlı eserinde ise şunları söyler¹⁶⁵: ‘(...) masalar dışarı alındı ve tanrıların şerefine şarap sunusu yapıldı ve zafer şarkıları söylendi, komos için Syracusalı bir adam ile güzel bir flütçü kız içeriye girdi’. Platon’un Lakonians’ında aşağıdaki dialog geçer¹⁶⁶:

A. Adam neredeyse bütün yemeği bitirdi.

B. Pekiyi!

C. Niçin acele etmiyor ve masaları taşı mıyorsun? Yıkamak için su dökmeye gideceğim.

B Ve ben süpürüp temizleyip, libasyon yapacağım ve kottabos getireceğim.

Bunlardan ve diğer referanslardan anlaşılmaktadır ki Greek yemeklerinde yiyecek ile dolu masanın getirilmesi ve kişilerin bardaklarının şarap ile doldurulması bir kuraldı, yemekten sonra masa tekrar kaldırılır, eller yıkanır, misafirlerin başına çelenk takılır ve tanrılara sunu yapılırdı. Son olarak da müzik eşliğinde, içki içilip, kottabos gibi oyunlar oynarak eğlenilirdi. Kısacası yemek faslını eğlence faslı takip ederdi.

Homeros’un İliada ve Odysseia’sında pek çok kez bahsedildiği üzere masalar düzenli olarak hazırlanmaktadır. Buna rağmen, pek çok edebi kaynağın ve tasvirlerin gösterdiği üzere uzanarak masadan yeme alışkanlığı görülmektedir. Bu alışkanlığın aynı zamanda bazı ülkelerde görülmediğine de dikkat edilmelidir. Bu yüzden Pontuslu Herakleides¹⁶⁷ (M.Ö. 380) ‘Giritlilerin yemekte sandalyeye oturduklarına dikkat çekmektedir’. Athenaios¹⁶⁸ Pytgion’dan (Giritlilerin adetleri üzerine) yaptığı bir alıntıda: Giritliler’in toplum içinde oturur pozisyonda karışık yediklerinden, genç oğlanların babalarının masalarının yanında sandelyesinin aşağısında oturduğundan bahseder.

Dahası, Athenaios Makedonialılar’dan bahsederken, aşağıdaki bilgileri veriyor¹⁶⁹: “Dışarıda bir yabandomuzu avlamadıkça Makedonia’da bir erkeğin

¹⁶⁵ Ksenophon, Şölen, 2,1.

¹⁶⁶ G. M. A. Richter. The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans, London 1966, ss. 63–64.

¹⁶⁷ Richter, s.64.

¹⁶⁸ Athenaios, IV, 143e.

¹⁶⁹ Athenaios, I, 18.

uzanarak yemek yemesi alışkanlık değildi. O zamana kadar onlar oturarak masadan yemek yerlerdi. Kassandros, 35 yaşında olduğu zaman babasının hemen yanında oturarak yemek yedi çünkü o, cesur ve iyi bir avcı olmasına rağmen başarılı olamamıştı”. Bu yüzden, uzanmanın oturmaya göre saygınlığı işaret ettiği aşikârdır. Ve bu Greeklerin dinlenme alışkanlığına da uygulanmış olmalıydı.

Bu yüzden ayrıcalıksız bir kişi böyle bir lüks için de isteklerinin yerine getirilmesini bekleyemezdi. Bir buluntuya göre Greekler içerisindeki durumu ayrıcalıksız sınıfa ait olan kadınlar- bu alışkanlıktan hoşlanmamaktaydı. Lucian’ın Hipparchos’u (Asinus, 2) ziyaretinde bahsettiğine göre o şöyle olmaktadır ki, erkek yemeğe başladığında bir klinenin üzerine uzanır ve onun karısı onun yanına oturur’. Ve İsaïos (Or. III, 14) özellikle söylemektedir ki, evli kadınlar onların kocaları ile ziyafete gitmez kocalarının diğerleri ile yemek yemesinin uygun olup olmadığını düşünmezlerdi¹⁷⁰.

Vazo resimleri de aynı öyküyü anlatır. Kline üzerinde erkek ile uzanan kadınlar olduğu zaman onlar yemekten sonra erkekleri eğlendirmek için eşlik eden kadınlardır. Eğlence başladığı zaman eşleri katılmaz. Ve kadınlar, erkekler yemek yerken masanın önünde otururlar. Metropolis’de¹⁷¹ (Şekil 4) ve Ephesos¹⁷², da (Şekil 5) pek çok örneği bulunmuş cenaze yemeği sahneli stellerde de bu oturuş düzeni net bir şekilde görülmektedir. Hizmetkârlar işleri ile ilgilenirken gösterilir, yemek sofrasında yer almazlar.

Literatür ve yazıtlarda masa için klasik Grekçe kelime *τράπεζα*. (orijinali dört ayaklı). Diğer genel olarak kullanılan kelime *τρίπους* ve *τετράπους* dur, Arasına da *φάτην* terimi de kullanılırdı. Onun; yemlik, suluk, tavan süsü gibi sahip olduğu diğer anlamlara rağmen, Hesychios ve Suidas, ‘*phaten*’ i basit bir trapeza olarak

¹⁷⁰ Athenaios, s.65.

¹⁷¹ Serdar Aybek, Metropolis İonia I Heykel, Homer Kitapevi, İstanbul, 2009, s.109, Lev. 56, no. 226.

¹⁷² Erol Atalay, Hellenistik Çağ’da Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri, Hitit, İstanbul, 1988, ss. 69–70, Lev. 36, Katalog No. 59; Robert Fleischer. Skulpturenfunde, Öjh, Cilt: L, Rudolf M. Rohrer Verlag Baden Bei Wien, (1972–1975), ss. 423–468; F. Eichler. Die österreichischen Ausgrabungen in Ephesos im Jahre 1962, AnzWien, Cilt 100, 1963, s. 55.

tanımlamıştır ancak ne tip bir masa olduğu tam anlaşılamamıştır. *έλεός* bir masa, büfe veya mutfakta kullanılan bir tepsi olabilir¹⁷³.

Greek masalarının yapıldığı materyal genellikle onların daha hafif olması için ağaçtır ve bu da taş ve metalden olanların dışında masaların neredeyse hiç bulunamamasını açıklamaktadır. Athenaios¹⁷⁴ üst kısmı akçaağaçtan, ayakları fildişinden yapılmış bir masadan bahsetmektedir *τράπεζαι έλεφαντόποδες τυ έπιθημάτων εκ τής καλουμένης σφενδάμνου πεπονημένων*; ve gene akçaağaçtan yapılmış üçayaklı bir masadan bahsetmektedir, (*τράπεζαι τρισκελεῖς σφενδάμνιναι*)¹⁷⁵.

Bazen klinelerde olduğu gibi daha lüks masalar üzeri işlenmiş ve fildişi ile kakma yapılmıştır. Parthenon hazine listesinde fildişinden kakma yapılmış bir masa *τράπεζα ήλεφαντωμένη*, bulunmaktadır. Fakat fiili olarak altın ve gümüş masalar Hellenistik Dönem'e değin kullanılmamıştır. Bu tip değerli mobilyalardan Ptolemy II'nin şöleninde bahsedilmektedir¹⁷⁶.

Günümüze kalmış olan masa ayaklarından bildiğimiz kadarı ile ağacın yanı sıra Yunan masalarında en azından ayaklarda bronz ve mermer de kullanılmıştır. En ünlü antik masaların Sicilyadan özellikle Syracuse'den gelenlerin olduğu sanılmaktadır¹⁷⁷. Fakat onların cazibesi formlarındaki farklılıktan çok içciliğindeki titizlik ile süslemelerinin güzelliğinden ibarettir.

Greek vazolarında ve kabartmalarında betimlenen masalar genellikle yiyecek ile doludur. Masa üzerinde bulunan nesnelere içki kablaları, yuvarlak ve uzun nesnelere ayırtedilebilmektedir. Masanın kenarından sarkan uzun şeritlerin ise et parçaları olduğu anlaşılmaktadır. Diğer nesnelere de antik yazarların yiyecek servisi

¹⁷³ Athen, IV, 173, a; İliada IX, 215.

¹⁷⁴ Athenaios, II, 49a.

¹⁷⁵ Daha detaylı bilgi için Richter, s. 65' bakınız.

¹⁷⁶ Athenaios, V, 197b,; Richter, s. 65.

¹⁷⁷ Athenaios, XII, 527c; Ksenophon, Epist. I, 8; Platon, Devlet, III, 404D.

anlatımlarından öğreniyoruz. Platon'dan¹⁷⁸ Homeros'un Odysseia¹⁷⁹,sından bir alıntı: 'Masalar et ve ekmek ile doludur, kadehler tekrar doldurulur ve servis edilir. Athenaios¹⁸⁰, Ksenophon'un Anabasis'nden bir alıntı belirtir ki: 'Masa (τρίποδες) et ile dolu olarak getirilmektedir'

Odysseia¹⁸¹,de aşağıdaki pasaj geçer: “ (...) Eumaios etrafına bakındıktan sonra bir tabure (δίφρον) buldu, talipler konakta şölen yaptıklarında, doğrayıcının et keserken oturduğu alacalı iskemleydi bu. Telemakhos'un sofrasına götürdüğü Eumaios bu iskemleyi, orda karşısına koyup oturdu üstüne, haberci de sepetten ekmek alıp verdi ona et payını.” (τῷ δ' ἄρα κῆρυξ μοῖραν ἑλών ἐτίθει κανέου τ' ἐκ σῆτον ἀείρας).

Şüphesiz eski Yunan kahramanlarına masada servis edilen başlıca yiyecek ekmek, et ve şarapdı. M.Ö. 6. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar vazo resimlerinde görülen ziyafet sahneleri de bunu doğrular niteliktedir (Şekil 6). Resimlerde masanın üzerinde görülen yuvarlatılmış nesnelere ekmek (Şekil 6) ve uzun nesnelere de (Homeros'un eserlerinde sıkça bahsi geçer) et parçaları olmalıdır¹⁸².

Ziyafet sahnelerinin çoğunda, özellikle siyah figür vazoları üzerinde masaların altında köpekler vardır (Şekil 7). ' Masa-köpeklerine' (τραπζῆες κύνες), Odysseia'de de işaret edilmektedir; özellikle güzel olanları onların sahipleri tarafından 'gösteriş için tutulmaktaydı'¹⁸³. Fakat onlar, Odysseia'da da işaret edildiği gibi yemek artıklarının temizlenmesinde de yardımcı olmakta ve yemek artıkları için birbirileri ile dövüşmelerini engellemek için klineye bağlanmaktaydılar. Greek masa formlarına dair bilginin çoğu anıtlardan gelir. Richter¹⁸⁴,in yapmış olduğu tipolojiye göre masalar beş tipe bölünebilir:

Tip-1 dikdörtgen şeklinde üçayaklı dikdörtgen masa,

¹⁷⁸ Platon, 390b.

¹⁷⁹ Homeros, Odysseia, IX, 8.

¹⁸⁰ Athenaios, II, 49b.

¹⁸¹ Homeros, Odysseia, XVII, 330.

¹⁸² Richter, s. 65.

¹⁸³ Homeros, XVII, 309-310, XIX,61-62; Richter, s. 66.

¹⁸⁴ Richter, s. 66. Richter'in vermiş olduğu masa tipleri ve tarihlenmeler temel olarak alınmıştır.

- Tip-2 dört ayaklı dikdörtgen masa,
- Tip-3 tek bir testek üzerinde yuvarlak masa,
- Tip-4 hayvan biçiminde üçayaklı masa;
- Tip-5 enine iki yassı ayak arasındaki dikdörtgen masa.

2.1.1.1. Tip–1 Üçayaklı Dikdörtgen Masa

Arkaik ve Klasik Dönem boyunca yaygındır. Bu form Mısır'dan gelmiştir, ancak Yunanlılar bu tasarımı kendi estetik anlayışlarına göre geliştirerek daha yaratıcı tasarımlar geliştirmişlerdir. M.Ö. 6. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar Yunan vazo resimleri üzerinde onun örnekleri görülebilmektedir.

Ayakların kendisi genellikle dikey ve uca doğru incelmekte ve aslanpençesi şeklinde sonlanmaktadır; yalnızca arada sırada onlar kıvrımlıdır ve bu Arkaik Dönem'e hasmış gibi görünmektedir (Şekil 8). Bacaklar masaya tahta takoz, çivi veya zıvana ile tutturulmaktaydı; bacaklarda daha sağlam olması için bazen bir destek ile üstten veya alttan birbirine bağlanırdı¹⁸⁵.

Roma Dönemi'nin benzer örnekleri Greek örneklerine benzemektedir. Üçayaklı dikdörtgen masalardan antik yazarlarda bahsetmektedir. Ksenophon tarafından, yemek masaları 'τρίποδες' olarak adlandırılmıştır. Aynı şekilde Pollux'da bu masalardan bahsetmiştir¹⁸⁶.

2.1.1.2. Tip–2 Dört Ayaklı Dikdörtgen Masa

XVII.(1650–1570) , XVIII. (1570–1320) Sülelerine ait, yanlarda destek hatıllarına sahip, ağaçtan yapılmış Mısır protipleri de vardır. Üçayaklı masalara göre daha az bilinmektedir. Bu tip masaları daha çok kabartmalar üzerindeki betimlemelerde görülmektedir. Naples'deki bir Apulian krateri üzerinde sakallı bir genç adamın başı üzerinde (Şekil 9) taşıdığı üzeri tabaklar ile dolu masa bu tipin bir örneğidir.

¹⁸⁵ Richter, s.66.

¹⁸⁶ Ksenophon, Anabasis, VIII, 3, 21, Pollux, X, 80,81; Richter, ss. 66–67.

Buna ek olarak, muhtemelen Hellenistik bir modelin Roma kopyası olan, Herculanium'da bir duvar resmi üzerinde Eros böyle dört ayaklı bir masa üzerinde ayakkabı yaparken tasvir edilmiştir (bkz Şekil 55). Masanın ayaklarının hemen hemen ortasında bir sağlama taşı belirtilmiştir. Yine kullanım sırasında gösterilmiş bir masadır .

2.1.1.3. Tip–3 Tek Destek Üzerinde Duran Masa

Üç ve dört ayaklı masalardan farklı olarak tek destek üzerinde duran masa tipini oluşturmaktadır. Bu formun Mısırlı bir prototipi de Metropolitan Müzesi'nde boyalı bir stel üzerinde görülmektedir (Şekil 10). Antik kaynaklarda da bahsi geçmektedir. Örneğin Alkibiades ve onun arkadaşlarının eşyalarının listesinin bulunduğu, Attika yazıtlı stelinin de içermiş olduğu ve Pollux tarafından bahsedilen *τράπεζα μονόκυκος* bu tip bir masaya işaret ediyor olmalıdır¹⁸⁷.

2.1.1.4. Tip–4 Üçayaklı Yuvarlak Masa

M.Ö. 4. yüzyılda genellikle hayvan biçiminde üçayaklı yuvarlak masalar dörtgen masalar ile beraber kullanıldığı görülmektedir. Yunan icadı gibi görülen bu tip masalar tüm antik dönem boyunca yaygın olarak kullanılmıştır. Batı Anadolu'da da özellikle cenaze yemeği sahneli stellerde bu tip yuvarlak masalar sıkça görülmektedir¹⁸⁸.

Bazen de ayaklar, Naples'deki Campanian çan krateri üzerinde ki symposion betimlemesinde olduğu gibi hayvan formu yerine düzdür (Şekil 11)¹⁸⁹. Bu sahnede düzayaklı yuvarlak bir masa dikdörtgen üçayaklı bir masa ile üzerleri yiyecek ve tabak dolu olarak yan yana gösterilmektedir.

¹⁸⁷ W. K. Pritchett, "Attic Stelai", *Hesperia*, XXV, 1956, p. 242; Richter, s. 70.

¹⁸⁸ Serdar, İonia I, s. 109, Lev. 56, 226; Reçep Meriç, *Metropolis in İonien: Ergebnisse einer Survey-Unternehmung in den Jahren 1972-1975*, Königstein/Ts., Hain, 1982, s. 77, Abb 55, ST 7; Reçep Meriç, *Ana Tanrıça Kenti*, İstanbul, 2003, s. 70; Atalay, s.72, Kat. No. 59.

¹⁸⁹ Richter, s. 70.

Geç Hellenistik Dönem’de ve daha sonra Roma’da üçayaklı yuvarlak masa genel bir tip olmuştur. Şekil 5’deki standart bir tema olarak üzerine ölinün uzatılmış olduğu klinenin yanında üzerinde yiyecekler olan üçayaklı bir masanın betimlendiği kabartma, benzer pek çok kabartmanın ana temasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede adamın miğferi ve onun arkasındaki duvara asılı gösterilmiştir¹⁹⁰. Masanın ayaklarının alt ucu genellikle aslanpençesi veya toynak olarak işlenmiştir. Bazen de ayakların üst kısmı kuğu başı şeklinde işlenmiş olarak dekore edilmiştir. Gerek üçayaklı gerekse dört ayaklı masa olsun, her iki tipte Greekler tarafından benimsenmiş olmakla birlikte üçayaklı masa tipi; hafifliği, engebeli yüzeyde denge kolaylığı sağlaması sebebiyle çok daha popüler olmuştur. Bu yüzden betimlemelerin büyük kısmında üçayaklı masa bulunmaktadır.

2.1.1.5. Tip-5 İki Destekli Dikdörtgen Masa

Hellenistik Dönem’de dış kullanım için yeni bir masa tipi ortaya çıkmıştır. Bu, dış tarafı kabartmalar ile süslenmiş enlemesine iki destek üzerinde duran dikdörtgen taş plakalardan ibaret olan masa tipidir. Bunun örneklerinden biri Pergamon’da bulunmuştur. İstanbul Müzesi’nde bulunmakta olan, iki taş plakadan biri tam (yaklaşık 92 cm.) diğeri ise kırıktır (Şekil 12)¹⁹¹. Bu masanın mermer plakalarının dış tarafında ki süsleme, yaprakları, tomurcukları ve çiçekleri ile diri bir akantus bitkisinden oluşmaktadır, adeta canlı bir bitkiye benzemektedir; ancak zarif bir şekilde sivilize edilmiştir (bkz. Şekil 12). Bu taş plakalar I. Eumenes Altarı’nda (M.Ö. 197–159) kullanılan akantus yaprakları süslemesine benzerliğinden dolayı M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmiştir. Bu tip masalar daha sonra Roma Dönemi’nde çok popüler olmuştur. Ayrıca, Pompeii’de Vettii Evi’nin freskolarında, bu tip bir masa görülmektedir (bkz. Şekil 13). Hellenistik bir orjinalin Roma kopyası olmalıdır. Ve son olarak bu tip bir masanın Hellenistik örneğinin Priene’de bir kutsal alanda bulunduğu belirtilmiştir (Şekil 14)¹⁹².

¹⁹⁰ Atalay, s.72, Kat. No. 59.

¹⁹¹ Gustav Mendel, Catalogue des Sculptures Grecques, Romanies Tome 1. Catalogue of Imperial Museum Constantinople, Constantinople, 1912, Cat. nos. 251, 252; Richter, s.72.

¹⁹²Theodor Wiegand und Hans Schrader. Ergebnisse Der Ausgrabungen und Untersuchungen in Den Jahren 1895–1898, Georg Reimer, Berlin, 1904, s. 176, Abb. 169–170.

2.1.2. Arkalıklı Basit Sandalye

(κλισμός, ἀνάκλισις, κλισία, κλιντήρ)

Arkalıklı sandalye en karakteristik Greek mobilya parçalarından biridir. Zarafet ve uyum anlayışının bir yansımasıdır. Temel özellikleri kavisli bir arkalığa ve ayaklara sahip olmasıdır. Genellikle süslemesi, sade bir görünüme sahip olmasına rağmen hatlarının ve oranlarının güzelliği etkileyicidir.

Anıtlar üzerindeki betimlemelerine dayanarak bir yargıya varmak gerekirse, tahtlardan daha az resmi ve taburelerden daha rahat ve lüksdür. Özellikle kadının ev içerisinde gösterildiği sahnelerde çok rastlansa da bu sadece kadınların kullandığı bir mobilya değildir; Milan'daki bir hydria üzerinde betimleme de görüldüğü üzere kadınların yanı sıra erkekler tarafından da kullanılmıştır(Şekil 15) (Richter, s. 33). Klismos daha çok bir Greek buluşu olarak kabul görmektedir. Bu form, anlaşıldığı kadarı ile, bir tahtdan türemiştir; ancak daha basit ve sade olarak yapılmıştır.

Yazıtlardan kesin bir kanıt elde edilemediği ve Greek literatüründe onun özel bir tanımı bulunmadığı için Greekçe adı, çok tartışmalı olmasına rağmen yine de klismos veya anaklisis, klisia veya klinter olarak adlandırılmıştır¹⁹³.

Klismos'un kökü κλι, kişinin dinlenmesine imkan veren, kline kelimesi ile ilişkili olarak, 'κλινεῖν' dendir. Sandalye tiplerini erken ve geç dönem sandalyeleri olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

2.1.2.1. Erken Dönem Sandalyeleri

Homeros tanrı ve kahramanlara yakışır bir koltuk olarak taht ile birlikte klismos'dan da bahseder. Hera ve Athena altın klismo üzerinde oturken tasvir edilir¹⁹⁴. Helene, onun ayakları için bir ayaklıkla birlikte, bir klismo üzerine oturur

¹⁹³ Richter, s. 34; Pritchett, s. 213.

¹⁹⁴ Homeros, İliada, VIII, 436.

ἔζετο δ' ἐν κλισμῶ ὑπὸ δὲ θρηῆνυς ποσὶν ἦεν¹⁹⁵. Asil talipleri bir taht ve klismo üzerinde arka arkaya oturmaktaydılar ἔζοντο κατὰ κλιμούς τε θρόνους τε¹⁹⁶.

Athenaios, tahttan daha önemsiz ancak diprosdan daha önemli, bir arkalıkla desteklenmiş olarak, 'klismos'dan bahseder¹⁹⁷. Bu yüzden klismos terimi, koltuk değildir ve Yunan anıtlarında pek çok temsilde sandalyeler hariç böyle bir koltuk görülmediğinden dolayı arkalıklı komforlu bir sandalyeyi tanımlamak için kullanıldığından, o açıkça anlaşılmaktadır ki klimos terimi doğru bir terim olmalıdır.

Bunun yanı sıra yazıtlarda var olan 'ἀνάκλισις' bir sandalyenin arkasını ve bir yana doğru eğimli arkılığı ifade etmektedir. Ayrıca, bu kelime anaklintron bir koltuğun yüksetilmiş kenarını ifade etmek içinde kullanılmıştır.

Özellikle Arkaik ve Klasik Dönem'de klismos'un popüleritesi anıtlar üzerindeki pek çok betimlemeden de anlaşılmaktadır. Arkaik Dönem boyunca klismos sıklıkla onun arkalığının ucunda kuğu başı gibi değişik süsler ile betimlenmiştir (Şekil.16).

Erken örneklerde klismos'un çeşitli kısımları birbiri ile uyumlu bir ilişki içerisindeydi. Arkalığı ayaklarına göre ne çok kısa ne de çok uzundur, kıvrımlarında çok fazla bir incelik yoktur. Arkası ve ayaklar sıklıkla aynı doğrultudadır.

Buna rağmen, zaman geçtikçe, tasarımı geliştirilmiştir. Arkalığının ve ayakların yüksekliği bir biri ile uyum içerisinde olacak şekilde özenle çalışılmıştır. Sandalyenin arkalığı ve arka ayakları bir biri ile uyumlu olacak şekilde kesintisiz bir eğim profiline sahiptir. Arkalığın uç süslemeleri ihmal edilmiştir. Arkalığı şimdi hafif bir eğime sahiptir, omuz hizasında yerleştirilmiş yatay bir destek genellikle dikey üç destek ile desteklenmektedir. İlginç bir erken örnek, M.Ö. 450 yılına

¹⁹⁵ Homeros, Odysseia, IV, 136.

¹⁹⁶ Homeros, Odysseia, I, 45.

¹⁹⁷ Athenaios, V, 192e.

tarihlenen, Loure Müzesi'nde, Melian kabartması üzerinde bir flüt çalıcısının oturduğu sandalye de görülmektedir (Şekil 17)¹⁹⁸.

Süslemenin bulunmayışına rağmen, ayaklarının ve arkalığın eğiminin değiştirilmesi vasıtasıyla değişik modeller elde edilmektedir. Bu modellerde sandalye ustasının yaratıcı içgüdü ve ustalığı her örnekte görülebilir. Bu yüzden standart bir modelin mekânîk kopyaları haricinde her klismos az veya çok kendine has özellikler sunmaktadır. Bazen de bir yastık veya hayvan derisi eklenmektedir.

Klismos daha önce de belirttiğimiz gibi genellikle bezemesiz ve kakma süslemesiz belirtilmesine rağmen, bunun birkaç istisnası vardır. Eretria'dan beyaz bir lekytos üzerinde arkılığı bir rozet ile dekore edilmiş bir klismos gösterilmiştir ve Odysseia¹⁹⁹, de Telemakhos'un oturduğu ποικίλος olarak adlandırılan klismos kakma işi olduğu izlenimi uyandıran bir alacalı renge sahiptir.

2.1.2.2. Geç Dönem Sandalyeleri

M.Ö. 4. yüzyılda ve sonrasında klismos kesinlikle popüler olarak kaldı. Attika ve Güney İtalyan vazoları ve pişmiş toprak heykelçiklerinde sıklıkla betimlenmesinden de klismos'un popüleritesini devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Fakat biçimi değişmiştir. Naples'den iki Darius vazosu üzerinde Persli yöneticinin sandalyeleri, biri profilden, diğer ön görünüşten çizilmiş, arkılığı eskisinden daha geniş ve eğimi daha belirgindir (Şekil 18)²⁰⁰.

Bu geç klismos halen çarpıcı bir eğime sahip olmasına rağmen, arkılığı genel olarak dikeydir, ayaklar ve arkalığın eğimi arasında ki uyum görülmemektedir. Bu hantal tipe benzer bir klismos, M.Ö. 3. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen orjinalin bir Roma kopyası Vatikan'da Poseidippos'un mermer heykelinde görülmektedir (Şekil 19). Bu ağır tipin genel formu M.Ö. 5. yüzyılda ki gibi olmakla birlikte zerafet ve

¹⁹⁸ Richter, s. 34.

¹⁹⁹ Homeros, Odysseia, I, 132.

²⁰⁰ Richter, s. 37.

inceliğin yerine sağlamlık ve hantalık almıştır. Bu ağır form daha sonra Romalı sanatçılar tarafından yapılmaya devam edilmiştir²⁰¹.

2.1.3. Tabureler

Odysseus²⁰² bir dilenci olarak gözüktüğü zaman, ona basit bir diphros verilir “*δίφρον εικέλιον*”. İliada’da Helene, Hektor’u davet eder bir diphros üzerinde oturması için²⁰³. Dahası, vazolar ve kabartmalarda sıklıkla diphros tanrı ve kahramanların bir oturağı olarak görülür. Dahası, Parthenon hazineleri arasında diphroi yer almaktadır. Kayıtlarda: 5 *δίφροιστρογγυλόποδες, ἀργυρό[π]ο[δ]* beş, yuvarlak, tornalı ve gümüş ayaklı diphros yer almaktadır²⁰⁴. Yunan taburelerinin de kendi aralarında özelliklerine göre üç gruba ayrılmaktadır:

1. Dört dikey ayaklı ve arkalıksız tabure.
2. Katlanır tabureler.
3. Sandık tibi tabureler

2.1.3.1. Dört Dikey Ayaklı ve Arkalıksız Tabure

Dipros olarak adlandırılan bu tip tabureler; arkalıksız, kolçaksız, hafif, pratik, kullanışlı ve genellikle tornalı 4 ayak tarafından desteklenen dikdörtgen veya yuvarlak oturma kısmından oluşmuştur. Bazen de konfor için üzerine minder veya hayvan derisi serilmiştir. Bazen de ayakları arasında destek yer almaktadır.

İlk örneklerinin Mısır’da ortaya çıktığı sanılan bu diprosların Mısır’da ahşaptan yapılmış örnekleri bulunmuştur. Bu örneklerden biri Metropolitan Müzesi’ndedir (Şekil 20)²⁰⁵. Bununla birlikte, diğer mobilyalarda olduğu gibi almış oldukları bu mobilya tipini kendi zevklerine göre biçimlendirmişlerdir. Yunan vazolar

²⁰¹ Richter, s.37; Gisela Marie Augusta Richter, *The Portraits of the Greeks*, London, Phaidon, 1965, s. 238, Res. 164.

²⁰² Homeros, *Odysseia*, XX, 257-59.

²⁰³ Homeros, *İlyada*, VI, 354.

²⁰⁴ Richter, s. 38.

²⁰⁵ Richter, s. 38-39.

ve kabartmalarındaki çok sayıdaki diphroi betimlemesi onun dönem dönem gelişimini göstermektedir. Ayakların biçimine göre 5 farklı tipe ayrılabilir.

2.1.3.1.1. 1. Tip Tabureler

Tip I'de yuvarlak üst kısım uzun alt kısma eklenmiştir. Atina'da ki bir M.Ö. 8. yüzyıl vazosu üzerinde ki bir prothesis sahnesinde, ölüye ağıt yakan iki kadının oturağı olarak kullanılmış tabureler erken bir evrenin modeli olarak görülmektedir (Şekil 21). Bu form güzel bir sadeliğe sahiptir ve M.Ö. 4. ve 5. yüzyıl içerisinde neredeyse hiç değişmeden standart bir tip olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bununla birlikte oranları ve kavisleri değişiklik için çeşitli fırsatlar sunmuş ve bu yüzden de hiçbir zaman bu tip modeller birebir aynı olmamıştır. Ancak temel unsurları sabit kalmıştır. M.Ö. 5. yüzyılın üçüncü çeyreği için bu tip diphrosun en güzel örneklerinden biri, Parthenon frizinde tanrılar toplantısında betimlenmiştir (Şekil 22)²⁰⁶.

2.1.3.1.2. 2. Tip Tabureler

Dipros'un eşit ölçüde zarif ve popüler olan ayakları alçak bir kaide üzerinde yaklaşık aynı yükseklikte ki konkav kısımların birleşmesinden oluşmaktadır. M.Ö. 6. ve 5. yüzyıldan pek çok güzel örneği korunmuştur. Bunlardan biri Delphi'de bulunan mermer frizde (M.Ö. yaklaşık 525) birkaç tanrı bu tip bir taburenin üzerine otururken gösterilmiştir (Şekil. 23). Bunun oldukça benzer bir örneği de Parthenon frizi üzerinde görülmektedir²⁰⁷.

2.1.3.1.3. 3. Tip Tabureler

Üçüncü tip, diğer iki tipten daha az yaygındır. Hantal, uzun üst kısmı, dikey kenarları ve yukarı, dışa dönük uc kısmı ile kısa bir ayak kaidesi üzerinde durmaktadır. Loure Müzesi'ndeki bir siyah figür boyunlu amphora üzerinde onu erken bir aşaması görülmektedir (Şekil. 24). Geç Arkaik Dönem'de tasarımda bazı değişiklikler görülmektedir: üst tarafının hafifletilmesi veya alt kısmının

²⁰⁶ Richter, s. 39; Arthur Hamilton Smith, *The Sculptures of the Parthenon*, British Museum. Dept. Of Greek and Roman Antiquities, London: British Museum, 1910, Cat. I, No. 324.

²⁰⁷ Richter, s. 40; Smith, Cat. I, No. 324, 35, 36.

yüksekliğinin artırılması ile daha uzun görülmesi sağlanmıştır. Bu değişiklikler biraz biçimsiz bir tasarımın oluşmasına yol açmıştır. Bu yüzden diğer formlar ile karşılaştırıldığında kesinlikle daha az popülerdir²⁰⁸.

2.1.3.1.4. Tip Tabureler

Dördüncü tip, taburenin ayaklarının üst kısmının oldukça kısa, dört kenarlı ya da yuvarlak ve alt tarafında uzun, sade, hafif dışa doğru açılan ayakların desteklediği bir tasarıma sahiptir. Bu basit tasarım büyük bir popüleriteye sahipti ve uzun süre kullanımda kalmıştır. British Müzesi'nde ki bir kotyle üzerinde deniz tanrısı Poseidon bu tip bir taburenin üzerinde oturmaktadır (Şekil 26)²⁰⁹.

2.1.3.1.5. 5. Tip Tabureler

Nadiren düz genellikle dışarıya doğru genişleyen ayakları ile öncekilerden daha basit bir tasarımı vardır. Bu tip taburenin erken bir örneği geometrik bir vazoun üzerinde görülmektedir (Şekil 27, New York). Cenazenin etrafında yas tutanlar bu tarz taburelerin üzerinde oturmaktadır. Bazen de Atina'daki pişmiş toprak dipros taşıyan genç kız heykelciğinde olduğu gibi taburenin ayaklarının yuvarlak üst kısımları minderi yerinde tutmak için oturak çerçevesinden yukarı doğru bir miktar çıkıntı yapmaktadır (Şekil. 28).

2.1.3.2. Katlanır Tabureler (δίφρος ὀκλαδίας)

Taburelerin diğer bir tipi de, ayaklarının dikey olarak değil, modern katlanabilir taburelerde olduğu çapraz olarak yapıldığı '*diphros okladias*'dır. Bu tip tabureler çok pratik, hafif oturakları, kolayca katlanabilir olduğundan genel kullanım için çok uygundurlar. Parthenon hazine listesinde tahtlar ve diphroi ile birlikte birkaç

²⁰⁸ Richter, ss. 41–42.

²⁰⁹ Richter, s. 42–43.

adet okladii var olmasından dolayı, diphros okladias mobilyanın değerli bir parçası olmalıdır²¹⁰.

Genel formun geçmişi Mısır'a kadar uzanmaktadır. Bu, Mısır tabureleri sade, dörtkenarlı ayaklar, ortada kesişme yeri ve altta yatay destek bulunmaktadır. Oturma yeri yumuşak deri veya kumaş yalnızca iki tarafı ile birleştirilmiştir. Bu sayede rahatlıkla katlanabilmektedir. Bu modelin Yunan örnekleri arasında da iki tip vardır:

2.1.3.2.1. Ayakları Kavisli ve Ayakucu Hayvan Ayağı Biçiminde Olan Katlanır Tabureler

Bu tipte ayaklar ki genellikle içe dönük aslan ayağı şeklinde veya genellikle dışa dönük toynak şeklindedir. Oturak kenarlarının her kenarında, yanı sıra ayakların birleşim yerlerinde mile ait mil başları görülmektedir. Aslanpençesi biçiminde olan ayak uçları toynak şeklinde olanlara göre daha çok tercih edilmiştir. Kerameikos Müzesi'nde Dionysos'a ait bir Arkaik Dönem mermer heykelinde bu tip bir tabure görülmektedir²¹¹.

Bazen de oturağın ayaklarının kenarları dekoratif bir zenginlik katmak için meander, rozet, zigzag gibi geometrik motifler ve çeşitli hayvan figürleri ile süslenmiştir. Bunun bir örneği Loure Müzesi'nde bulunan bir kap üzerinde betimlenmiş Akhileus'un katlanır taburesinin ayakları üzerinde görülmektedir. Katlanır taburenin etkileyici bir Hellenistik örneği de Pompeii'deki bir duvar resminde görülmektedir (Şekil 29)²¹². Üzerine minder yerleştirilmiş oturak çerçevesi dört ince kavisli ayak üzerinde durmaktadır. Resimdeki taburenin orijinali muhtemelen bronz olmalıdır.

2.1.3.2.2. Düz Sade Ayaklı Katlanır Tabureler

Güney İtalya Vazoları üzerinde katlanır taburelerin yeni bir tipi görülmektedir. Daha sade olan bu taburenin ayak uçları hayvan biçiminde değildir.

²¹⁰ Richter, s. 43.

²¹¹ Richter, s. 43.

²¹² Richter, s. 43-44.

Oldukça sade olan ayakları ortada karşılıklı olarak birleşmektedir. Bunun güzel bir örneği Taranto Müzesi'ndeki bir Gnathian lekythos üzerinde görülmektedir (Şekil 30). Burada elinde ayna tutan bir kadın bu tip bir tabure üzerinde otururken betimlenmiştir²¹³.

2.1.3.2.3. Sandık Tipi Tabureler

Yukarıda saydığımız taburelerin haricinde Yunan eserlerinde arada sırada betimlenen oldukça basit kutuya benzer bir tabure tipi daha vardır. Benzer örnekleri Mezopotamya silindirlerinde de görülen bu tip taburelerin Doğu'dan gelmiş bir form olabileceği gibi formunun çok basit olması sebebi ile bağımsız olarak gelişmiş de olabilir. Greek örneklerindeki süsleme genellikle kontrast renklere boyanmış üçgen, dikdörtgen vb. geometrik bezemelerden oluşmaktaydı. Arasına, taburenin yan yüzüne Pegasos gibi resimli bir süsleme de seçilebilirdi. Bu taburenin yanları tamamen kapalı örneklerinin yanı sıra daha hafif olması için dört tarafında açıklıkların olduğu sandık tipi örnekleri de vardır. Naples'deki bir Apulian volütlü krateri üzerinde benzer bir tabure görülmektedir (Şekil 31)²¹⁴.

2.1.4. Raflar

Sandıkta ki yerine kaldırılmayıp her gün kullanılan nesnelere vazolar resimlerinde çivi, çengel veya tahta çıkıntılar üzerine asılmış olarak gösterilmektedir (Şekil 32). Bugün bizim mutfaklarımızda benzer bir alışkanlık devam etmektedir.

M.Ö. 600'e tarihlendirilmiş Kolombia, Missouri'deki²¹⁵ bir Korinth aryballosunda çok hızlı çizildiği anlaşılan yukarı ve birkaç yataydan oluşan bir raf yerleştirilmesi gösterilmiştir (Şekil 33). Rafların üzerinde kaplar ve diğer nesnelere gösterilmiştir. Kapaklı bir çömleğin desteklendiğini gösteren, California'daki Berkeley'de Geras Ressamı tarafından bir kırmızı figür pelikesi üzerinde

²¹³ Richter, s. 45; Olga Elia, Pitture Murali e mosaici nel Museo nazionale di Napoli, Roma, La Libreria dello stato, 1932, s. 81, no. 181.

²¹⁴ Richter, s. 47.

²¹⁵ Richter, s.78; G.D. Weinberg, "Arachne of Lydia at Corinth", The Aegean and the Near East: studies presented to Hetty Goldman on the occasion of her 75th birthday, 1956, s. 262, Res. I, pl. XXXIII.

görülmektedir (Şekil 34). O yatay tahtası ile dikey bir direkten ibarettir, oda içerisinde çıkıntı şeklinde bir gerçekliğe sahiptir. Mr. Amyx'in onun vazo ile ilgili yayınında önerdiğine göre sahnede satirlerin hazırlıkları mutfağı düşündürmektedir; çevre bir mutfak için hazırlanmış olmalıdır²¹⁶.

Boston (Şekil 35) bir siyah figür boyunlu amfora üzerinde bir ayakkabıcı dükkânında tasvir edilen bir raf olarak adlandırılabilir şey görülmektedir. O bir taraftan bu tarafa çizilmiş ve bir alet rafı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca yine bir siyah figür pelikesi üzerinde ayakkabıcı dükkânında o açık bir şekilde görülmektedir (Şekil 36). Bundan başka, Herculaneum'dan bir duvar resmi üzerinde iki destek üzerinde duran ve duvardan bir çıkıntı olarak çıkan bir raf görülmektedir. Helenistik bir orijinalin Roma kopyası olduğu açıktır (bkz. Şekil 55). Burada Eros bir ayakkabıcı olarak tasvir edilmesinin yanı sıra, rafın üzerine birkaç ayakkabı belirtilmiştir.

Helenistik Dönem'e ait bir cenaze rölyefi üzerin de de duvara karşı yerleştirilmiş raflar görülmektedir²¹⁷. (Şekil 37 ve 38), İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bu iki kabartmada görülen rafların üzerine kulplu bir kap ve konik-biçimli eşyalarında dâhil olduğu çeşitli nesnelere yerleştirilmiştir. Şekil 38'de rafın yukarısında görülen bir atın başı olmalıdır. Yan masa (büfe) olduğundan dolayı rafların dayandığı alt kısım görülememektedir; bu yüzden kesin olarak bu rafları *kylikeia* olarak adlandırmamak zordur. Benzer bir sahne Teos'da bir cenaze rölyefi üzerinde²¹⁸de görülmektedir (Şekil 39). Gene burada nesnelere, alt tarafı tam olarak gözükmeyen duvara dayalı iki raf üzerine yerleştirilmiştir.

2.1.5. Kline (Divan, Sedir, sofa)

Yunan klinesi modern yatak ve sofanın birleşimidir ve yalnızca dinlenmek ve uyumak için için değil öğünler boyuncada kullanılmıştır. Bundan dolayı da çeşitli antik kaynaklarda pek çok kez değinilmiştir: Homer'de yatak terimi için λέχος

²¹⁶ Richert, s. 78.

²¹⁷ Richert, 78; Mendel, Cat. nos. 975, 978 (burada κλυκεία olarak belirtilmiştir.)

²¹⁸ Richter, s. 79;

nadiren de *δέμνια* kullanılırken, Herodotos (VI, 139, IX 16), Xenophon (Kyr. VIII, 2,6) gibi örneklerden de anlaşıldığı kadar ile Klasik Dönem’de standart kelime “κλίνει” den “κλίνη”dir²¹⁹.

Ayrıca diğer bazı Yunanca kelimeler de yatağa işaret etmektedir. Onların bazıları uzun bir sandalyeye atıfta bulunuyor olsalar bile bazıları; κλινάτριον, κλιντέρ, κλινίς (Pollux X, 32 ff.) gibi örneklerde de görüldüğü üzere, aynı κλιν-çatısından türemişlerdir. Athenaios “στιβάδας ἐξ ὕλης”den bir festivalde misafir kullanımını için ayrılmış kaba bir kline olarak bahsetmektedir²²⁰.

Antik Dönem yazarları, bazen onların kökenleri vasıtasıyla yataklardan da bahsetmişlerdir. Örneğin, M.Ö. 5. yüzyılda Chian (Khios) ve Milesian (Milet) yataklarının ünlü olduğu görülmektedir²²¹. Her ikisinden de Parthenon’daki hazine listesinde pek çok kez bahsedilmiştir, herhangi bir özel yazıt olmaksızın. Milet yatakları Alkibiades’in kent yönetimi tarafından el konulan eşyaları listesinde de yer almaktadır. Buna rağmen eserlerdeki tasarımlarından bu özel yatakları ayırmak mümkün olmamaktadır. Onların özel cazibesi her ne olursa olsun moda tipler olarak takip edilmiştir. Onları diğerlerinden ayıran özellik; formlarında ki farklılıktan çok onların sahip oldukları kaliteli işçiliktir²²². Aynı şeyi Plinius tarafından bahsedilen ünlü Delian yatakları için de söylenebilir²²³.

Yunan yatakları modern yataklar gibidir, dört ayak (*πόδες*) üzerinde duran dikey ve yatay yaylarla (*τόνοι*) bir iskeletten (*ἐνήλατον*) oluşmuştur. Baş tarafı sıklıkla ayak tarafından daha yüksektir ve bu sayede bir baş testeği olarak rol oynar. Bazen her iki tarafı da yüksektir ki bu yatak *ἀμφικέφαλος* olarak adlandırılır. Yatak yayları açıkca deri veya bitkisel bir liften oluşmaktadır. Pergamon’da bir fragment parçası böyle çapraz çizgili yayları olan bir örneği göstermektedir.²²⁴

²¹⁹ Richter, s. 52.

²²⁰ Richter, s. 52; Athenaios, IV, 138.

²²¹ Athenaios, I 28 b ve XI 486.

²²² Richter, s. 52.

²²³ Plinius, NT, XXXIII, 144, XXXIV, 9.

²²⁴ Caroline L. Ransom, *Couches and Beds of The Greeks, Etruscans and Romans, Studies in Ancient Furniture I*, The University of Chicago Press, Chicago, 1905, Plate V.

Yatak istkeketleri kimi zaman bronz veya demirden yapılmakla birlikte çoğunlukla ağaçtan yapılmaktaydı. *Odyseia*'da (XXIII, 195), ve *Pollux*'da (X, 35) klinelerin yapıldığı ağaçlarla ilişkili olarak özellikle akağaç ve zeytin ağacının adı geçmektedir. Kakma işi dekorasyonunda kaplumbağa kabuğu *χελύνης* (*Pollux* X. 35) ve buna ilaveten gümüş ve fildişi kullanılırdı²²⁵ (*ἐπὶ ἀργυρόποδος κλίνης*). Yunanlılar, en azından erken dönemlerde som altın ve gümüş yatak lüksüne kendilerini kaptırmamışlardır. Herodotos'a göre (I, 50, IX, 82) Persler zamanında kalma böyle pahalı klineler Yunanlılar'ı şaşırtmıştır. Büyük İskender (Alexander) zamanında gümüş ve yıldızlı kline ve Ptolemy II symposionda altından yapılmış klinelerin bahsi geçmektedir²²⁶. Fakat bu da çok istisnai bir durumdur.

Yay olarak işlev gören genellikle kumaş ve deri şeritlerinin üzerine genel kullanımda görülmeyen çarşaf hariç döşek, yastık ve örtüden oluşan yatak takımı yerleştirilirdi. Homer'de bir yatak yapıldığı zaman arada sırada keten bir örtü'den (*λίνον*) bahsedilmekle²²⁷ birlikte genellikle battaniye ve kilimden bahsetmektedir²²⁸. Diğer taraftan Mısır'da hem bir yatak hem de bir örtü olarak hizmet eden pek çok keten yatak çarşafı (bazısı saçak ile) gün ışığına çıkarılmıştır²²⁹. Koyun postları ve yüzülmüş deriler aynı şekilde örtü olarak yaygın bir kullanıma sahipti²³⁰.

Konfor için çok sayıda yastık eklenmiştir. *Athenaios* (VI, 255e) lüks, genç bir adamı tanımlamasında onun başının altında üç, ayaklarının altında iki yastıktan bahsetmektedir. Bu yastıklar yanı sıra örtüler, sıklıkla zengin dekore edilmiştir.

Klineler, vazo resimleri üzerinde de tasvir edilmiştir ve yerin darlığından dolayı genellikle kısa olarak betimlenmişlerdir. Ancak Efes Müzesi'ndeki 2,50 m. civarında ki Belevi Mozolesi'ne ait cenaze klinesinde olduğu gibi uzunluğu tam olarak korunmuş taş örnekler vasıtasıyla bunların boyları hesaplanabilmektedir.

²²⁵ *Athenaios*, V, 255e; Richter, s 53.

²²⁶ *Athenaios*, V, 197a.

²²⁷ *Odyseus* XIII, 73 ve 118; *İliada* IX, 661.

²²⁸ *İliada* XXIV, 643, *Odyseia*, VII, 335, XXIII, 177, IV. 229.

²²⁹ Richter, s. 53.

²³⁰ *Odyseus*, XX, 2, XIV., 519, XXIII, 179; Platon, *Protogoras*, 315a; Aristophanes, *Kuşlar*, 120, *Bulut*, 8

Örneğin, Taranto'daki kline 2.20 m. ve Loure'daki Makedonia yatakları 2 m.'den fazla bir uzunluktadır (Şekil 40)²³¹. Greek anıtlarında tasvir edilen klineler özellikle ayaklarının biçimine göre üç ana tipe bölünebilir:

1. Ayakları hayvan biçimli klineler.
2. Ayakları tornalanmış klineler.
3. Ayakları dörtgen biçimli klineler.
 - a. Dışı oymalı dörtgen ayaklı klineler
 - b. Düz dörtgen ayaklı klineler

2.1.5.1. Hayvan Ayaklı Klineler

Ayakları hayvan biçimli klineler Mısır'da ortaya çıkmış gibi gözükmemektedir. Krallar Vadisi'nde 18. sülaleye (M.Ö. 16.-14. yüzyıl) ait, ahşap bir örneği bulunmuştur. (Şekil 41). Mısır ve Yunanlılar'ın dinlenme şekilleri arasında ki önemli bir fark, Mısır'da yastıkların yerine küçük bir baş desteği kullanılmasıdır.

Yunanlılar'da ayakları hayvan biçimli tahtlar genel iken, aynı şeyi ayakları hayvan biçimli klineler için söylemek zordur. En azından Arkaik Dönem'de bu tip klineler nadir görülür. Roma'daki Villa Giulia Müzesi'nde lyre çalan bir adam böyle bir kline üzerinde oturmuştur (Şekil 42). Ayakları toynak biçiminde sonlandırılmış; baş formunda bacaklar ile bir bütün biçiminde çalışılmıştır²³². Bir hayvan ayağına benzer şekilde şematize edilmiş bacak şekli ile ilginç bir taş örnek de Sardeis'de ortaya çıkarılmıştır (Şekil 43). M.S. 2. yüzyıl sinegogunda yapı materyali olarak kullanılmış olan bu taş örnek, M.Ö. 6. yüzyıl bir Lydia örneği olarak tanımlanmıştır. Bu tipin Yunan örnekleri ile çağdaş olduğu açıktır²³³.

²³¹ Richter, s.54.

²³² Richter, s. 54–55.

²³³ Richter, s. 55.

2.1.5.2. Ayakları Tortalanmış Klineler

Ayakları tornalı klineler Mısır'da yaygın bir formdur. Erken bir Yunan örneği Metropolitan Müzesi'nde M.Ö. 8. yüzyıla ait Geometrik bir vazanın üzerinde ki prothesis (cenaze) sahnesinde görülebilir.²³⁴

Ayak dizaynı dönemin tahtları ile benzerdir, sanatçı henüz perspektif bilgisine sahip olmamasına rağmen klinenin tüm önemli parçalarını göstermek istemiştir (Şekil 44). Ön ayaklar ile arka ayaklar arasında ki çapraz bağlar ile yatak bağları temsil edilmeye çalışılmıştır. Ölünün başının altında dikdörtgen, küçük bir yastık var ve üzerinde ki büyük dama desenli kısımda örtüyü işaret etmiş olmalıdır. Cenaze tezkeresinin etrafında kortej yer almaktadır.

M.Ö. Geç 7. yüzyıl'dan veya erken 6. yüzyıl'a Korinth vazoları üzerinde torna ayaklı kline örnekleri vardır. Örneğin, Loure'da erken Korinth krateri üzerinde (Şekil 45) bu tip bir kline görülmektedir. Geç arkaik ve Klasik Dönem'de torna ayak tasarımı güzel bir uyuma sahiptir.

Bu tip bronzdan yapılmış klinelerin kalıptan torna biçimli ayakları, kavisli başucu ve ayakucu ile tam boyutlardaki örnekleri bulunmuştur. İy yapısı normal olarak ağaç veya demirden yapılmış (şimdi zarar görmüştür), fakat bronz kaplamaları bazen şaşırtacak derecede iyi korunmuştur. Bu tip bir kline başucu, ayakucu, parmaklık ve torna bacaklardan oluşmaktaydı. Örneğin, Priene'de bulunan bronzdan yapılmış bir kline bunun iyi bir örneğidir. Priene'nin batısındaki konut alanında, 14 no'lu evde, bulunmuş bronz parçalardan tekrar canlandırılmış kline buna örnek olarak verilebilir (Şekil 46a)²³⁵. Diğer buluntuların ışığında M.Ö. Geç 3. yüzyıl ile Erken 2. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir²³⁶. Korunmuş kısımlarından yola çıkılarak yatağın

²³⁴ Richter, s. 55; Gisela Marie Augusta Richter, Handbook of the Greek Collection, Harvard University Press, Cambridge, 1953, s.24, pl. 14, b,e.

²³⁵ F. Rumscheid-Wolf Koenigs, Priene Rehberi, İstanbul-2000, s. 103.

²³⁶ Richter, s. 57.

2.10 m. uzunluğu, 1m. genişliği ve yaklaşık yarım metreye varan bir yüksekliğe sahip olduğu anlaşılmıştır²³⁷.

Bir Dionysos büstü ve bir katırın başı ile dekore edilmiş diğer bir örnek de Macedonia, Pella'da bulunmuştur. Bu şehrin tahrip olduğu M.Ö. 208'den önceye ait olmalıdır. Athena ve Demeter'in büstü ve Dionysos'un figürü ile dekore edilmiş diğer Hellenistik örnek de British Müzesi'ndedir (Şekil 46b)²³⁸.

Bu tip klinenin taşa oyulmuş bir örneği de Pergamon'da bulunmuş bir mezar steli üzerinde görülmektedir. İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki bu mezar steli üzerinde görülen klinenin ayakları torna ayaklıdır (Şekil 47). Başucu bronz klinelerde görüldüğü gibi bir kolçak süsü biçiminde bitirilmiştir. Mezar stelinin üzerinde tasvir edilen klinenin ayaklarının biçimi ve kenar kolçaklarının tasarımı ve inceliği bronz klineri çağrıştırmaktadır. Hellenistik Dönem'e ait bu stel üzerinde bir symposion sahnesi işlenmiştir²³⁹.

Bu tipin yakın örnekleri Roma zamanında taklit edilmiştir Onların Yunan örneklerine benzerliği çok yakındır ki, bazen verilen belirli bir tarihi ispatlamak zordur. Aslında böyle mobilyalar kaynak olmadığı veya tarihlenebilir konteks olmaksızın tarihlendirilmesi oldukça güçtür, bu durumda onların işçilik stili vasıtasıyla bir tarihlendirme yapılması mümkün olabilir, ancak bu tarihllemeler ister istemez kişisel olacaktır. Tek somut yardımcı kriter, Yunan kline başlığının Roma'dan daha uzun biçimde olmasıdır²⁴⁰.

Bazı modern otoriteler tarafından başucu ve ayakucundaki ayakları torna ile dekore edilmiş klinelerin Plinius'un Natural Historia'da bahsettiği Delion yatakları olduğunu belirtmişlerdir²⁴¹. Bu yataklar ile ilgili Natural Historia'da iki pasaj vardır. Birincisi: The Delion bronzu antik dönemde çok ünlüydü, tüm antik dünya

²³⁷ Theodor Wiegand-Hans Schrader, Priene Ergebnisse Der Ausgrabungen und Untersuchungen in Den Jahren 1895–1898, Berlin–1904, s.378.

²³⁸ Richter, s. 57; F.H.Marshall, Some Recent Acquisitions of the British Museum, JHS, XXIX, London, 1909, s. 162, fig. 15.

²³⁹ Serdar Aybek, İzmir Fuar Arkeoloji Müzesi Kataloğu, İzmir, 2009, s.161.

²⁴⁰ Richter, s. 58.

²⁴¹ Richter, s 58.

Delos'daki pazarda toplanıyordu ve bu nedenle onun alımı için iyi paralar ödenmekteydi²⁴².

İkinci referans: Romalı asker, Carvilius Pollio'nun gümüş kaplı yatağı ile ilgilidir²⁴³. Plinius'un, Delian yataklarında kullanılan materyalden bahsettiği kısım da dikkate değerdir. Plinius Delian klinelerinin biçimindeki farklılıktan Delian bronzuna yüksek değer verilmesinden dolayı bu yataklara Delian terimi verildiğini belirtir. Plinius'un vermiş olduğu bilgiye göre bu tipin daha sonraki örnekleri Asya'nın fethinden sonra Cn. Manlius tarafından İtalya'ya tanıtılmıştır²⁴⁴. Bu tip klineler Roma dönemi boyunca kullanılmıştır.

2.1.5.3. Dikdörtgen Ayaklı Klineler

Dikdörtgen ayaklı klineler ayakların işlemeli olup olmamasına göre ikiye ayrılmaktadır:

- a. Dışı oymalı Dikdörtgen ayaklı klineler
- b. Düz Dikdörtgen ayaklı klineler

2.1.5.3.1. Dışı Oymalı Dikdörtgen Ayaklı Klineler

Sıklıkla dışı oymalı bir şekilde dekore edilmiştir. Mısır ve Asur'dan çok Yunanlılar'a özgün bir tasarımdır. Klinenin ayakları genellikle kaideler üzerinde dururken temsil edilmiştir. Bu yatağın uzun olmasından dolayı sağlamlığını artırmak için yapılmış olmalıdır. Klinenin baş ve ayakucu kısmı her zaman ayırt edilememekle birlikte genellikle başucu kısmında ayaklar daha uzundur. Bazen her iki tarafa da volütler yerleştirilmiştir.

Bu tip klineler M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına kadar saptanmaktadır. Athena siyah figür ve erken kırmızı figür vazolarında pek çok kez betimlenmiştir. Aşağıda birkaç örnek verilmiştir. Münih³³'deki iki taraflı amphora üzerinde bu tip bir kline

²⁴² Plinius, XXXIV, 9.

²⁴³ Plinius, XXXIII, 144.

²⁴⁴ Plinius, XXXIX, 14.

üzerinde uzanan Herakles, Athena'yı ağırlamaktadır, biri siyah figür tekniğinde diğeri kırmızı figür tekniğinde (bkz. Şekil 5.). Her ikisi de Andokides Ressam'ı vasıtasıyla M.Ö. 525 yılına tarihlendirilmiştir.

Bütün bu resimlerde dış oymaların sunulması benzerdir ki onların yapısal olmayan etkisi kıvrımlarının tasarımı, direklerinin dikey hatlarının devam etmesi, ince saplara yumruların eklenmesi vasıtasıyla azaltılmıştır- bazen benekler ile belirtilmiştir.

M.Ö. 5. yüzyıl boyunca bu tip klinelerin yaygın olduğu görülmektedir. Süslemede değişiklikler olmakla birlikte, temel özellikleri aynıdır. İstanbul Müzesi'nde bulunan Thasos'dan gelen bir kabartma üzerinde de bu tip bir kline görülmektedir. M.Ö. 480-470'e tarihlendirilen bu cenaze töreni kabartmasının üzerinde ki klinenin uzun ayakları oymalı olarak yapılmıştır. Bunun yanı sıra başucu kısmında ki ayaklar ayakucundakine göre daha uzun ve uç kısmı volütlü bir şekilde bitirilmiştir (Şekil 48)²⁴⁵.

Bu tip klinenin en iyi tasvirlerinden biri Vienna³⁷'da Byrgos Ressamı tarafından bir kotyle üzerinde betimlenmiştir (Şekil 49). Priamos'un, klinenin altında Hektor'un cansız yatan ölüsünü istediği bir sahnede, Akhileus'un arkasına yaslandığı kline iyi bir oranlama ile tasvir edilmiştir. O ve erken örnekleri arasındaki başlıca fark, başucu kısmının yüksekliğinin arttırılmasıdır. Başucundaki volütün hemen altında kareli bir desen yer almıştır ve ayaklar arasındaki geniş çerçeve bandı üzerinde her iki tarafında yılan olan boğa ve aslan betimlenmiştir. Döşek ve yastık geometrik motiflerle süslenmiştir²⁴⁶.

M.Ö. 4. yüzyılda bu tip klinelerde oyulmuş kesik volütler ayaklarda çıkıntı oluşturmakta ve oymalı kısım daha ön plana çıkmaktadır. Boyutları tam olarak korunmuş birkaç adet taştan yapılmış M.Ö. 4. ve 3. yüzyıl'a ait cenaze klinesi mezarlarda bulunmuştur. Ephesos yakınlarında M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilen

²⁴⁵ Richter, s. 59; Gustav Mendel, Catalogue des Sculptures Grecques, Romanies Tome 1. Catalogue of Imperial Museum Constantinople, Constantinople, 1912, Cat. No. 578.

²⁴⁶ Richter, ss. 59-60.

bitirilmemiş Belevi Mozolesi'ne⁴³ (Şekil.50) ait kline, altta yatay panel kabartma içinde 12 adet sirenin bulunduğu friz ile dekore edilmiştir. Klinenin hemen yanında geleneksel olarak bir masa ve ayak taburesi kabartma olarak belirtilmiştir. Efes Müzesi'nde sergilenmekte olan bu klinenin ayakları üzerindeki oymalar ayaklarda çıkıntı oluşturmakta ve daha ön plana çıkmıştır .

Bu tip klinenin geç bir örneği şimdi Berlin'deki Pergamon Museum'da M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen Telephos frizi üzerinde görülmektedir (Şekil 51)²⁴⁷. Attalos egemenliğindeki Pergamon'un kahramansal mitolojik kökenlerini ve onun Troia geleneği ile olan ilişkisini konu alan friz, sunak avlusunun iç duvarlarına yerleştirilmiştir. 1.58 m. yüksekliğindeki, orjinalinde 89–90 m. uzunluğunda ki frizin üçte biri günümüze gelebilmiştir²⁴⁸. Teutras'ın Auge'yi Telephos'a götürmesi sahnesinde görülen klinenin sadece ayak kısmı görülebilmektedir. Ayağın ortasında oldukça süslü çıkıntılı bir oyma ve onun üzerinde çeşitli bezemeler ve üst kısmı da volütlü bir şekilde bitirilmiştir. Efes'de bulunan klineye göre daha süslü bir görüntüsü vardır.

2.1.5.3.2. Düz Dikdörtgen Bacaklı Klineler

Oyma yivsiz düz dikdörtgen bacaklar kline tasarımlarında tahtlardan daha yaygındır. Erken örnekleri prothesis sahneli M.Ö. 8. yüzyılın Geometrik vazolarında görülmektedir. New York'daki Metropolitan Müzesi'nde bunun bir örneği üzerinde kabaca çizilmiş olarak görülmektedir (bkz. Şekil 27). Dikdörtgen destekleri başucunda ve ayakucunda fark olmaksızın çizilmiştir, en üste doğru dışa doğru huni şeklinde açılmaktadır. Yatak çerçevesi birbirine geçen çizgiler ile geçmeli olarak belirtilmiş ve örtüde ekose desene sahiptir. Kırmızı figür vazoları üzerindeki klinelerin ayakları, genellikle aşağı doğru sivrilen bir forma sahiptir. Klinenin baş kısmındaki dikmeler ayak kısmındakine göre genellikle daha yüksektir ve genellikle İon sütun başlığı şeklinde bir forma veya topuza sahiptirler (Şekil 52).

²⁴⁷ Hermann Winnefeld, Die Friese des grossen Altars, AvP III, 2, Berlin, 1910, s. 177, pl. XXXI, 7; R.R.R. Smith, Hellenistik Heykel, çev. Aysin Yoltar Yıldırım, İstanbul, 2002, ss.168–170, Res. 197.

²⁴⁸ Smith, s. 168.

Bazen böyle basit klineler, British Müzesi'nde küçük bir terracota yatak vasıtasıyla da görülmektedir (Şekil 53). Baş kısmında yatak direkleri çerçevenin dışına taşmıştır, başı desteklemek için eğri bir uzatma vardır, örme ipler çerçevenin üzerinde net olarak görülmektedir. Yastık ve döşek yoktur. Kadın açıkça görüldüğü üzere üstünde elbise yoktur, üzerini basitce bir örtü ile örtmüş bir halde yatağın ipleri üzerine uzanmıştır. Muhtemelen Eustathios²⁴⁹ tarafından ucuz ve alçak bir yatak olarak tanımlanan *σκίμπος*'un veya *ἀσκάντης*'in bir örneğidir²⁵⁰.

2.2. ROMALILARDA MUTFAK VE YEMEK ODALARI İLE İLİŞKİLİ OLABİLECEK MOBİLYALAR

2.2.1. Romalılarda Masa

Yunanlılar'da masa esas olarak yemek amacı ile kullanıldı ve nispeten daha basit bir tasarıma sahipti. Lükse düşkün, günümüzdekine benzer zevklere sahip Romalılar ise masayı günlük işlevsel kullanımlarının yanı sıra günümüzde olduğu gibi sabit bir sehpa olarak da kullanmışlardır. Bu nedenle Roma tasarımı varolan masa tiplerini aldığı gibi bunları kendi zevkine ve dünya görüşüne göre dekore edip, yemek dışında mekân dekarasyonu gibi farklı amaçlarla da kullanmıştır.

Roma Masaları da Greek örneklerine benzer bir tipolojiye sahip olduğu için Roma masalarını da beş farklı tipe ayırabiliriz.

Tip-1 Üçayaklı dikdörtgen masa

Tip-2 Dört ayaklı dikdörtgen masa

Tip-3 Üçayaklı, genellikle hayvan biçiminde, yuvarlak masa

Tip-4 Dek destek üzerinde duran yuvarlak veya dikdörtgen kanatlı masa.

Tip-5 Enlemesine iki ayaklı dikdörtgen masa.

²⁴⁹ Homer, İliada, XVI, 608.

²⁵⁰ Richter, s. 62–63.

2.2.1.1. Tip–1 Üçayaklı ve Tip–2 Dört Ayaklı Masa

Çok uzun süre Greekler tarafından kullanılan üç veya dört ayaklı masalar Romalılar tarafından da kullanılmaya devam etmiştir. Roma freskolarında bu tiplerin örnekleri görülmektedir; ancak onlar da Greek örneklerinin kopyaları olmalıdır.

Bu tip Greek masa ayaklarının üst tarafında görülen sarmal kıvrımlı çıkıntılar, Roma Dönemi'nden günümüze kalan bu tip mermer masa ayaklarında da görülmektedir. Bu mermer ayakların örneklerinden biri İstanbul²⁵¹'da , (Şekil 54) ve bir tanesi de Delos²⁵²,da bulunmuştur.

Buna ek olarak düz dikdörtgen biçimli, üst kısmında çıkıntısı olmayan dört ayaklı masa, Pompeii'de ayakkabı yapan (Şekil 55) Erosların betimlendiği bir duvar resminde de görülmektedir. Bazen dört ayaklı dikdörtgen masaların Naples'deki bronz örnekte de görüldüğü üzere ayakları düz ve dikey değil estetik kıvrımlara ve tavşan tutan satyrler gibi figürlere sahipti (Şekil 56). Bazı durumlarda ayarlanabilir bağlantı parçaları, üstlüğün alçaltılması ve yükseltilmesine veya ayakların katlanmasına olanak sağlamaktaydı (bkz. Şekil 56).

2.2.1.2. Tip–3, Üçayaklı Yuvarlak Masa

Bu Yunan formu Roma Dönemi'nde çok popüler olmuştur. Tipik Roma örneklerinde masanın ayakları hayvan ayakları biçiminde ve üst tarafı da aslan, panter veya kuğu başı vb. hayvan başları biçiminde süslenmiştir. M.Ö. 1. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen, İstanbul'daki bir cenaze kabartması üzerinde ki masa (Şekil 57) figüründe bunun bir örneği görülmektedir. Bu tip masalar Geç Roma Dönemi'de bile popülaritesini kaybetmemiştir. Antik yazarlardan Juvenalis eseri Saturae'de bir masa tasviri vardır: “Kendi ağaçlarımızdan el yapımı masalar gördü o devirler, ceviz ağaçından keresteler biriktirilirdi bu işler için, yillanmış ağacı güneydoğudan esen bir

²⁵¹ Richter, s. 111; Mendel, Kat. No. 835, 835a

²⁵² Richter, s. 111; Waldemar Deonna, “Le mobilier délien”, Exploration archéologique de Délos, cilt. XVIII, s. 22

rüzgâr devirirse şans eseri. Ama günümüzde hiç zevk vermiyor. (...) yuvarlak geniş masaları kocaman esneyişiyle desteklemedikçe saf fildişinden şaha kalkmış bir panter (...) ²⁵³. Juvenalis'in iğneleyici bir şekilde bahsettiği ağız açık fildişi panter süslemeli masa, bu tip bir masayı akla getirmektedir.

İmparatorluğun değişik yerlerinden gelen kabartmalarda böyle üçayaklı yuvarlak masa betimlemeleri çok sık görülür ve pek çok farklı yerde bulunan aslan veya leopar başı şeklinde masa ayakları da bu tip masanın popülaritesini kanıtlar niteliktedir. Dörtgen masalarda olduğu gibi yuvarlak masaların da çok ince işçilik gösteren zengin süslemelere sahip örnekleri vardır (Şekil 58).

Bunlardan iki tanesi de Metropolis'te bulunmuştur. Biri aslan başı (Şekil 59), diğeri de griphon pençesi şeklinde (Şekil 60) olan bu iki masa ayağı, muhtemelen üçayaklı yuvarlak masalara aittir ²⁵⁴. M.S. 2. yüzyıla verilen aslan başı formundaki masa ayağı dış mekânlarda kullanılmak üzere yapılmıştır. Aslanın başı ve yeleleri ince bir işçilik gösterir. Başın üstünde masa tablasının oturtulacağı yüzeyi içeren parça ve ayak kısmı kırıktır (Korunmuş yüksekliği 0.54 m. ve genişliği 0,17 m.). Diğeri de aslan veya griphon şeklindeki bir masa ayağına aittir (Korunmuş yüksekliği 0.30 m. ve genişliği 0.16 m. dir).

2.2.1.3. Tip-4. Tek Ayaklı Masa

Greekler'de tek tük örnekleri görülen tek merkezi destek üzerinde duran bu masa tipi Roma zamanında popüler bir tasarım olmuştur. Titius Livius (XXXIX, VI) ordu tarafından Asya'dan Roma'ya getirilen lüks mobilyalar arasında bir ayaklı masadan bahsetmektedir. Benzer bir bilgiyi de Plinius (NT, XXXIV, 14) L. Piso'dan aktarmaktadır. L. Piso'dan aktardığı bilgiye göre, Asya zaferinden sonra Roma'ya getirilen lüks mobilyalar arasında tek ayaklı bir masadan bahsetmektedir. Plinius bu lüks mobilyaları ilk getiren kişi olarak da yine L. Piso'ya dayanarak, Cn Manlium'un 567 Roma yılında (M.Ö. 186 yılı), getirdiğini aktarmıştır. Diğer bir antik yazarda

²⁵³ Juvenalis, **Yergiler-Saturae**, çev. Çiğdem Dürüşken-Alova, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, XI, 125.

²⁵⁴ Aybek, İonia, ss.122-123, Kat. No. 249, 252.

Pollux (10, 69) “*τράπεζα μονόπους*” olarak muhtemeln bu tip bir masadan bahsetmektedir. Güzel bir bronz kenarlık ile süslenmiş mermer bir örnek (Şekil 61) Metropolitan Müzesi’nde bulunmaktadır. Boscovale’de bulunmuş ve parçalarının tekrar birleştirilmesi ile bütünlenmiş olmasına rağmen genel form doğrudur²⁵⁵.

Bu tip masalara Metropolis’de bulunmuş biri “aslan başı” ve diğeri de “Herakles’in Lobutu” formuna sahip iki masa ayağı da örnek olarak verilebilir. M.S. 2. yüzyılın ortalarına verilen Aslan başının alt yarısı eksiktir. Eserdeki aslan figürü, dikdörtgen blok şeklindeki ayağın cephesinde bulunmaktadır (korunan yüksekliği: 0.47 m., genişliği: 0.18 m.’dir). Bundan dolayı üçayaklı bir masa da değil parçanın tek olarak bir duvara dayandırılarak destek ayağı işlevi ile küçük bir tablayı taşıdığı sanılmaktadır²⁵⁶. İşlenmiş kalın bir ağaç dalını betimleyen parça Herakles’in labutu ile bağdaştırılmaktadır. M.S. 2. yüzyıla verilen tek parça halindeki eserin dairesel başlığının yaklaşık dörtte üçlük kısmı kırık ve noksan (korunan yüksekliği: 0.535 m.; genişliği: 0.13 m.’dir). Eser merkezdeki tek ayakla taşınan masalarda kullanılan ayak tipleri arasında yer almaktadır²⁵⁷.

2.2.4.1. Tip–5. Yatay Ayaklı Dikdörtgen Masa

Esas olarak dış kullanım için tasarlanmış dayanıklı ve değerli bu masa formu Roma Dönemi’nde yaygınlaşmıştır. Bu masa formu, dikdörtgen üstlük ve her iki kısa kenarında yer alan sağlam ve süslü ayak tablasından oluşmaktadır. Onun Greek öncülere Pergamon ve başka yerlerdeki örnekleri sayesinde görülmektedir. Roma’da büyük bir popüleriteye sahiptir. Kanatlar mermerden veya ağaçtan (günümüze kalan örneği olmasa da özellikle hafif ve daha kolay bulunur olmasından dolayı ağaç kullanılmış olmalıdır) olmasına rağmen destekler genellikle mermerdendir. Masanın destek ayaklarının yan yüzlerine kabartma süslemeler ve bu

²⁵⁵ Richter, s. 112.

²⁵⁶ Aybek, İonia, s. 123, Kat. No.250; R Meriç, Metropolis Ana Tanrıça Kenti, İstanbul, Mas, 1996, s. 131.

²⁵⁷ Aybek, İonia, s. 123, Kat. No. 251; M. U. Anabolu “Herakles’in Lobutu Biçimindeki İki Masa Ayağı”, Arkeoloji ve Sanat 56-57, İstanbul, 1992, ss. 16–17).

süslemerin ortasındaki yuvarlak alana çeşitli hayvanların ve mitolojik yaratıkların figürleri işlenmiştir.

Her ikisi de Vatikan'da bulunan; Şekil 62'de masa tablasının yan yüzü satyr ve grifon ve diğer Şekil 63'de masa tablasının yan yüzü kanatlı ve boynuzlu aslan figürleri ile süslenmiştir. Bu masa formu, büyük ihtimalle korunmuş Roma örneklerinin kopyalanması ile İtalyan Rönesansı boyunca favori olmuş ve daha sonra genellikle ağaçtan yapılmıştır.

2.2.2. Arkalıklı Sandalye (Cathedra)

Arkalıklı sandalye, Roma cathedrası, M.Ö. 5. ve 4. yüzyıl boyunca Greekler'deki klismos kadar yaygın görülmez. M.Ö. 3. yüzyıla ait bir Greek orjinalinin Roma kopyası olan Vatikan'daki Poseidippos'un sandalyesi (Şekil 194) ve Rhamnus'daki M.Ö. 3. yüzyıl sandalyesi (Şekil 64) gibi Hellenistik modellerden türemiştir. Bu dönemde Hellenistik örnekler çoğunlukla yinelerek kullanılmaya devam etmiştir. Onlar Yunan öncülerinin, dikey destekler üzerinde duran yuvarlak hatlara sahip sırt tahtası ve kavisli ayak gibi bütün temel özelliklerini göstermektedirler.

Bir Roma duvar resmi üzerinde klismos'un nispeten nadir bir örneği olarak Pompeii'den bir topluluk sahnesi içerisinde sandalyeyi resmetmiştir (Şekil 65). Muhtemelen de bir Greek orjinalinin kopyasıdır.

Latin yazarlardan *cathedra*'nın esasen bir kadın sandalyesi olarak kabul edildiğini öğreniyoruz. Antik yazarlardan Martialis²⁵⁸, kadınların cathedraları arasında bütün gün boş boş dolaşan bir kişiden bahsetmiştir. Horatius'un²⁵⁹ Satires'nde de bahsi geçmektedir.

²⁵⁸ Martialis. Epigramlar, çev. Güngör Varınlıoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, III, 63, 7..

²⁵⁹ Horatius, I, 10, 90.

2.2.3.Tabureler

Roma anıtlarında birkaç tip tabure vardır. Bir tanesinin Greek diphros'un devamıdır ve tornalı süsleri ile dört dikey ayağa sahiptir. Pompeii'deki Misteri Villası'nda bu oturağın bir örneği görülmektedir (Şekil 66)²⁶⁰. Diğer bir formda Yunan sandık tipi taburelerdir. Dikdörtgen ayaklar ve yatay destekleri ile Yunanlılarda daha önce belirtmiş olduğumuz sandık tipi taburelerinin devamı niteliğindedir. Bunun bir örneği, Therme Müzesi'nde ki bir kabartmada bir ayakkabı yapan erkeğin taburesi olarak görülmektedir (Şekil 67)²⁶¹. Yunanlılarda yaygın olan her iki tip katlanır tabure, Roma anıtları üzerinde de görülmektedir. Katlanır taburelerin kavisli ayaklarının ucu hayvan ayağı şeklinde biten birinci tipinin Pompeii'den gelme bir örneği Naples Müzesi'nde görülmektedir.

Bu '*sella curulis*' olarak adlandırılan tip yüksek hakimler tarafından kullanıldı; ancak bunun dışında başka durumlarda da kullanıldığı anıtlar üzerinde ki betimlemelerinden de anlaşılmaktadır. Bunun bir örneği Ostia yakınlarında Portia'dan bir kabartma üzerinde de görülmektedir; bu kabartmada ağaç altında duran kadın bu tarz bir katlanır taburenin üzerinde oturmaktadır (Şekil 68). Çok nadir olarak Roma Dönemi'nde bu taburenin alçak bir arkalığa sahip olduğu görülmektedir. Bunun bir örneği Octavius'u böyle bir tabure üzerinde otururken gösteren bir Roma sikkesinde görülmektedir (Şekil 69). Özellikle Güney İtalya'daki Yunan vazolarında popüler olan düz çapraz birleşik ayaklı tabure bu dönemde de kullanılmaya devam etmiştir. Son olarak kavisli ayakucu aslanpençesi şeklinde bitmesine rağmen çapraz birleşmeyen farklı bir tip daha vardır.

2.2.4. Roma Döneminde Raflar (*Pegma, Loculamentum, Pluteus*)

Raflar, Roma anıtlarında sık gözükmeyen. Onlar genellikle onların üzerine yerleştirilmiş çeşitli nesnelere ile duvar boyunca sıralanmıştır. M.S. 1. yüzyılın sonuna tarihlendirilen İstanbul'da ki 0.45 m. yüksekliğinde ki cenaze rölyefi üzerinde ölünün üzerinde dinlendiği sedirin yukarısında uzun bir raf ve rafın üzerinde bir duvarcı

²⁶⁰ Richter, s. 103.

²⁶¹ Richter, s.103.

ustasının mesleğini gösteren bir dizi alet edevat gösterilmiştir. Rölief üzerinde ki yazıtta *Εὐτυχίδα Φίλωνος Χαίρε* yazısı yer almaktadır²⁶².

2.2.5. Roma Klineleri

Ahşaptan yapılan klinelerin günümüze kadar iyi korunamamış olmasına rağmen, bronzdan yapılmış klinelerin parçaları bazı durumlarda orijinal formu yapmamıza olanak sağlayacak kadar iyi korunmuştur.

Roma Dönemi'nde en popüler kline formu, aslında neredeyse diğer klinelerin yerini alan, torna ayaklı kline tipidir. Torna ayaklar, büyük bir çeşitlilik içerisinde anıtlarda sürekli olarak yinelenmiştir. Sadece nadiren, dikdörtgen ayaklı bir klinenin tasviri korunmuştur. Yunanlılar'da çok popüler olan dikdörtgen ayaklı ve oyma işlemeli klineler Roma Dönemi'nde nadir görülür.

Roma Dönemi'nde torna ayaklı klinenin iki tipi yaygındır. Birincisi, direkt olarak Hellenistik örnekler model olarak alınmış ve geç Cumhuriyet ve erken İmparatorluk Dönemi'nde popüler olmuştur. Diğeri bir Roma buluşudur ve M.S. 1 yüzyılın sonları ve erken 2. yüzyıl'da popüler olmuştur. Yukarıda da değindiğimiz gibi Plinius²⁶³, L. Piso'dan aktardığı bilgiye göre 567 Roma yılında (M.Ö.187), Asya zaferinden sonra Cn Manlius tarafından İtalya'ya getirilen büfe, tek ayaklı masa gibi lüks mobilyaların yanı sıra ziyafet klinesinden de bahsetmektedir. Plinius'un vermiş olduğu bu bilgi ziyafet klinesinin ilk olarak yararlı ve kesin bir kronolojisini vermektedir.

Boscoreale ve Pompeii'de ve şimdi anılan sıraya göre Berlin ve Naples'de bulunan bronz örneklerden geç Cumhuriyet ve erken İmparatorluk Dönemi klinelerinin genel formu hakkında bir fikir vermektedir²⁶⁴. Berlin klinesinin baş kolçağı, alt ucunda rozet ve üst ucunda kuğu başı ile nispeten sade güzel kıvrımlara sahiptir. Pompeii örneği (Şekil 70–71), güzel işçilik gösteren insan büstü ile daha

²⁶² Richter, s.115; Mendel, Cat. No. 915.

²⁶³ Plinius, XXXIV, 14.

²⁶⁴ Richter, s.106.

süslüdür. Ayaklar farklı şekillerde çok sayıda tornalanma göstermektedir ve ek destek olarak her iki kısa kenarının alt tarafında Berlin örneğinde olduğu gibi yatay hatlı vardır. Bazı klineler özellikle cenaze kaplarında görülenler çok yüksektir ki yanına kolaylık olsun diye ayaklık yerleştirilmiştir.

Yatak çerçevesinin aralıklı şeritleri, çok az korunmuş olan, deriden ve diğer dayanıksız materyalden yapılmış olmalıdır. Onlar, şimdi Berlin’de olan Pergamon’dan bir fragment üzerinde de betimlenmiştir²⁶⁵. Bağlar hem yatay hem de dikey çapraz gerilmiştir.

Ayrıca Plinius²⁶⁶ tarafından bahsedilen gümüş kaplama klineler de vardır, gümüş ve altın kaplamanın yanı sıra bazısı bütünüyle altın ve gümüşten yapılmıştır, fakat gümüşten bir köpek başı şeklinde destek gibi tek tük parçalar dışında bunlar korunmamıştır. Plinius, kaplumbağa kabuğunun kaplama olarak kullanıldığı klinelerden bahsetmiştir²⁶⁷.

Roma Dönemi’nde bu kline tipinin popülaritesini Roma imparatorluğu’nun her yerinde bulunan çok sayıdaki parmaklık ve kolçak²⁶⁸ süslemeleri ispatlamaktadır. Kolçak süslemesinin materyali genellikle bronzdur, fakat nadir de olsa gümüş, kemik ve fildişi gibi diğer materyallerde kullanılmıştır. Özellikle bronz klinelere ait ayak ve süsleme gibi çeşitli parçalar, sıklıkla müzelerde sergilenmektedir. Roma Dönemi’nden; Archias, Soterictus ve Beitemus gibi birkaç kline ustasının adı bilinmektedir²⁶⁹.

Katır, eşek, at, satyr ve meanatların başları ve büstleri fulcraların favori süslemeleridir. Kuğu, ördek, kaz, aslan, fil ve köpeklerin başları, Eros ve Dionysos’un büstleri ve Aphrodite figürleri gibi diğer formlar da mevcuttur. Gümüş ve fildişinden yapılan örneklere de rastlanmaktadır.

²⁶⁵ Ransom, pl. 5.

²⁶⁶ Plinius, XXXIII, 144.

²⁶⁷ Plinius, IX, 39.

²⁶⁸ İngilizce fulcra olarak adlandırılan mobilya parçası kolçak olarak Türkçe’ye çevrilmiştir, Bunun en güzel tamamlanmış örneklerinden bir Prine’de bulunmuştur. Ayrıca Ephesos’da yamaç evlerinde yapılan kazılarda da pek çok bronz kline parçası ele geçmiştir.

²⁶⁹ Ransom, s. 60.

Bu motifler Hellenistik Dönem’de de bulunduğu için Yunan ve Roma işçiliği arasındaki farkın kalitesinin ölçülebilmesi öznel değerlere dayanmaktadır- buluntu yerleri bazı kanıtlarla desteklenmedikçe bu tip buluntuların kesin tarihlendirilmesi oldukça güçtür. Bununla birlikte Roma kolçak süslemeleri Yunanlı’larınkinden daha yüksek ve düz olması ile yararlı somut bir ölçü sağlamaktadır. Bu fark geç Roma Dönemi’nde vurgulu hale gelmiştir²⁷⁰.

Baş ve ayak desteklerine ek olarak yatak iskeletinin çerçevesi de bazen güzel kakma ve kabartmalar ile süslenmiştir. Bunun güzel örneklerinden biri Metropolitan Müzesi’nde görülmektedir (Şekil 72). Süsleme motifi olarak, palmet, rozet, meanders, akantus, defneyaprağı gibi çeşitli motifler kullanılmıştır. Kakma olarak, bronz ile kontrast gümüş, savat ve bakır gibi çeşitli materyaller uygulanırdı veya kabartmalarda çeşitli renkler de camlar kemik süslemelerle uyum içerisinde kullanılmıştır²⁷¹.

Daha sonraki Roma Dönemi’nde, M.S. 1. yüzyılın sonlarında anlaşılan o ki, Hellenistik kline tipi, torna ayakları daha farklı tasarımlarla da olsa korunmuş olan ve baş ve ayak destekleri ile daha sade olan bir başkası ile yer değiştirmeye başlamıştır. Böyle klinelerin bazı örnekleri M.S. 2. ve 3. yüzyılın ziyafet sahneli cenaze kablarında ve Roma lahitlerinin üzerinde görülmektedir. Bu geç tipin bazıları arkalıklı, diğerleri arkalıksızdır. İstanbul Müzesi’nde bir lahit üzerinde ki tasvirde (Şekil 73) kadın böyle bir klinenin üzerinde uzanırken betimlenmiştir. Bu klinelerin ayaklarında ki tornaların bazıları kaba, bazıları ise zariftir. Bu klinelerde ayak ve baş destekleri yüksek ve hafif eğimlidir²⁷².

²⁷⁰ Richert, s.109-110.

²⁷¹ Richter, s. 108.

²⁷² Mendel, Cat. No. 1170; Richert, s. 109.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDE BATI ANADOLUDAKİ ANTİK KENTLERDE MUTFAK YAPISININ GELİŞİMİ

3.1. Ege Bölgesinin Bitki Örtüsü ve İklimi

Ege bölgesinin bitki örtüsü, zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Belirgin olarak Kazdağı, Bozdağ, Muratdağı, Nifdağı, Spil Dağı, Akdağ, Sandras Dağı, Honaz Dağı gibi yüksek dağların zirvelerindeki yarı-alpinik bitki topluluklarından yoğun, sık kızılçam ve karaçam ormanlarına, herdem yeşil, yaprak dökmeyen maki ve kuru friganaya (garig) kadar değişik grupları içerir.

Bölge, kurak, sıcak, yağışsız yazları; serin, yağışlı kışları ile tipik bir Akdeniz iklimi sürer. Kar yağışı, bölgenin iç kısımlarında görülür. Bölgede, kesin olmayan ağaç sınırının üstündeki yarı-alpin kuşakta, geven (*Astragalus*) ve (*Acantholimon*) kirpi dikenini en çok göze çarpan bitkilerdir. Bunlar limon kokulu kekik (*Tymus sipyleus*), Gramineae'ler (*Festuca valesiaca*, *Festuca pinifolia*), karanfil (*Dianthus erinaceus*), yabani defne (*Daphne oleoides*) ve sütleğen (*Euphorbia anacampseros*) gibi bitkiler ile birlikte görülürler. İğne yapraklı ormanlar bölgede başlıca iki türle temsil edilir; Karaçam (*Pinus Nigra*) ve kızılçam (*P. Brutia*). İlki 900-1900 m. diğeri 0-900 m. yükseklikler arasında bulunur. Bu ormanların altında çok az tür yaşama şansı bulur. Ancak orman açıklıklarında ve kenarlarında alıç (*Crataegus monogyna*), kuşburnu (*Rosa canina*), yabani erik (*Prunus divaricata*), küçük kozalaklı katran Ardıcı (*Juniperus oxycedrus ssp.*), böğürtlen (*Rubus canescens*), Türk meşesi (*Quercus cerris*) gibi çalılar bulunabilir.

Sert, derimsi yapraklı, 2-3 m. boylu, yüksek, sık, herdem yeşil çalılar, bölgedeki gerçek makiyi temsil ederler ve çok yaygındırlar. Bu örtü deniz kıyısından 750 m. yüksekliğe kadar yayılış gösterir. Başta Kermes Meşesi (*Quercus coccifera*) olmak üzere akçakesme (*Phillyrea latifolia*), zeytin (*Olea europaea*), dağ çileği (*Arbutus unedo*), sandal ağacı (*A. andrachne*), sakız ağacı (*Pistacia lentiscus*), *P.*

Menengiç (*Terebinthus-menengiç*), yabani yasemin (*Jasminum fruticans*), yabani hanımeli (*Lonicera etrusca*), defne (*Laurus nobilis*), ateş dikenini (*Calycotome villosa*), erguvan (*Cercis siliquastrum*), mersin (*Myrtus communis*), keçi boynuzu-harnup (*Ceratonia siliqua*), domuzdikenini-zivircik (*Anagyris foetida*), Girit ladeni (*Cistus creticus*), beyaz çiçekli laden (*Cistus salviifolius*), küçük çiçekli laden (*Cistus parviflorus*), kumtılı (*Anthyllis hermanniae*), katırtırnağı (*Genista acanthoclada*), funda (*Ericua arborea*), ahlat (*Pyrus amygdaliformis*), Finike ardıcı (*Juniperus phoenica*) gibi türlerle temsil edilir. Bölgenin iç kısımlarında ve özellikle kuzeybatıda Mazı Meşesi (*Quercus infectoria*) geniş olarak yayılır. Bu bölgedeki kültür alanlarında palamut meşesi (*Quercus ithaburensis*)'e rastlanır.

Frigana adı verilen örtü, küçük sert derimsi yapraklı çoğunlukla dikenli, kserofitik ve aromatik küçük çalılardan oluşmuştur. 0–500 m. arasında yer alır. Bu örtüde önemli bitki *Sarcopoterium spinosum* (abdestbozan)'dur. Bu örtünün diğer bazı belirgin türleri İzmir Kekigi (*Origanum onites*), Ballota acetabulosa, karakekik (*Coridothymus capitatus*), karabaşkekik (*Thymbra spicata*), güvercinotu, myrtifolia, kuşdili (*Rosmarinus officinalis*), Çirişotu (*Asphodelus aestivus*), prasiyum (*Prasium majus*)'dur.

Ege bölgesindeki bataklık ve göllerin bitki örtüsü, Türkiye'deki diğer benzer ortamlardaki örtüden çok az farklılık gösterir. Bu topluluklardaki belli başlı türler Kamışotu (*Phragmites australis*), geniş yapraklı kofa (*Typha latifolia*), kofa, hasırotu'dur.

Kuru dere yataklarında ve sel bölgelerinde; doğu çınarı (*Platanus orientalis*), zakkum (*Nerium oleander*), ayıfındığı (*Styrax officinalis*) ve tespih ağacı gibi bitkiler yaygındır. Yapışkan anduzotu (*Inula viscosa*), kazayağı, yabani arpa (*Hordeum bulbosum*), yabani yulaf (*Avena barbata*), tilkikuyruğu (*Amaranthus albus*)- gibi bitkiler ise açık alanlarda ve nadas tarlalarında görülür.

Ege bölgesindeki önemli kültür bitkileri tütün, pamuk, patates, pirinç, farklı meyve çeşitleri, zeytin, turunçgiller, kiraz, incir ve şeftalidir. Bölgede karşılaşılabilecek diğer meyve ağaçları nar, elma, armut, badem ve duttur.

3.2. HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDEN ÖNCE BATI ANADOLU'DA MUTFAK YAPISININ GELİŞİMİ

3.2.2. Sardeis

Zengin mutfak buluntuları içeren Sardeis antik kenti Anadolu'nun özellikle Arkaik Dönem mutfak yapısına ışık tutması açısından büyük önem arz etmektedir. Günümüzde Manisa ilinin Salihli ilçesi sınırları içerisinde, Sard kasabasında bulunmaktadır. Tmolos Dağları'nın (Bozdağ) eteklerinde, antik dönemde olduğu gibi günümüzde de Ege kıyısından Anadolu'nun içlerine giden ana yolların üzerinde stratejik bir konumda yer almaktadır. Gediz Nehri'nin (Hermos), aktığı verimli ovaya ve Marmara Gölüne (Gyges) bakar. Şehrin akropolisi denizden 300 m. yükseklikte sarp kayaların üzerinde yükselmekte olan bir iç kale konumundadır (Şekil 74).

Paktolos, Akropolis'in eteklerinde Sardeis'in su ihtiyacını karşılamasının yanı sıra altın cevheri taşıması bakımından da antik kentin tarihinde önemli bir yere sahiptir. Herodotos (yaklaşık M.Ö. 490–425) gibi antik dönem yazarları da Sardeis ve genel olarak bölgenin altın zenginliğinden bahsetmişlerdir²⁷³. Yunan mitolojisinde Paktolos'un bu zenginliğinin kaynağı olarak dokunduğu her şeyi altına çeviren Frig kralı Midas'ın burada yıkanmasının sonucu olarak bahsedilmektedir. Strabon'un zamanına gelindiğinde (yaklaşık M.Ö. 64 - M.S. 24) ise Paktolos'daki altının tükenmiş olduğundan bahsedilmektedir²⁷⁴. Şehir, verimli ovası ve Tmolos Dağları'nda bulunan sık ormanlara ve mermer yataklarına da sahipti. Sardeis etrafındaki verimli ovada pek çok zengin gömü hediyeleri içeren tümülüsler bulunmaktaydı.

²⁷³ Herodotos, 1.93. (...)Tmolos Dağı'ndan akıp gelen altın kumu vardır.

²⁷⁴ Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, Çev. Adnan Pekman, İstanbul, 2000, (sf.170) XIII. 4. 5., Strabon bu kısımda Sardeis'in zenginliği ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Paktolos Irmağı Tmolos Dağı'ndan çıkar. Eski zamanlarda bu ırmakta çok miktarda altın tozu bulunmuştu ve Kroisos ve onun ecdanının zenginliğinin tümünün buradan kaynaklandığı söylenir. Fakat şimdi altın tozu yoktur".

Sardeis'deki yürütülen kazılar sonucunda sıradan Lidyalıların evleri, pişirme, yeme-içme, dokuma ve diğer işler için kullanılan diğer aletlerle birlikte gün ışığına çıkarılmıştır. Hem şehir surları içinde hem de dışında bulunan evlerin bir kısmı kazılmıştır²⁷⁵. MMS sektöründe yapılan kazılarda mutfak olduğu anlaşılan yaklaşık 3.5 x 3.5 m.'lik küçük bir oda bulunmuştur²⁷⁶. Bu alanın çevresinde L-şeklinde açık bir avluya sahipti. Kuzey kısmındaki alanın bir cam işliği olarak kullanıldığı saptanmıştır. Mekânlar kuzey, doğu ve güney tarafta devam etmekle birlikte batıda onları sur duvarlarından ayıran bir açıklığa sahiptirler. Ancak bu mekânları üstte nispeten iyi korunmuş Roma Dönem'i yapılarına zarar vermeden çıkarmak şimdilik mümkün görünmemektedir.

Nispeten daha iyi incelenebilen kuzeydeki evde, kazılan yerlerden sadece mutfak kısmı tam olarak ortaya çıkarılabilmektedir. Güney-doğu köşesinde moloz taşlardan basit düzende yapılmış bir ocak ve yaklaşık 0,14 m. kalınlığında bir kül tabakası tespit edilmiştir.

Odanın güneybatı köşesinde yaklaşık 1.90 m. uzunluğunda, 0,93 m. genişliğinde ve 0,35 m. yüksekliğinde alçak kil ve taştan yapılmış bir tezgahın içine iki tane öğütme taşı yerleştirilmiştir. Bu öğütme taşlarını muhtemelen buğday ve arpa gibi tahılları öğüterek yiyeceklerini hazırlamak için kullanmaktaydılar. Tezgahın duvara yakın olarak yapılmasının sebebi kişilerin un öğütemek için çömeldiğinde veya diz çöktüğünde hemen arkasında ki duvardan destek olabilmesini sağlamaktı²⁷⁷. Bu öğütme taşları da tezgâhın içerisine sabitlenmiş üzerinde tahılları öğütmeye yarayan uzun, dikdörtgen şeklinde bir taş bulunmaktadır. Bu tezgâh ile ocak arasında ayrıca içinde tahıl olan pişirme kabı parçaları bulunmuştur. Yapının güney ve batı duvarında bulunan metal çivi veya takozdan dolayı kısa bir rafın olduğu

²⁷⁵ Nicolas Cahill, "Lidyalılar ve Dünyaları", Çev. Gürkan Ergin ve diğerleri, İstanbul, 2010, s. 87, (2010).

²⁷⁶ Nicolas Cahill, "Lydian Houses, Domestic Assemblages and Household Size", AASOR, Vol.57, Boston, MA, 2000, s. 174, (2000).

²⁷⁷ Cahil, 2000, s. 177.

düşünülmektedir²⁷⁸. Kısa bir raf yerleştirilmiş olmalıdır. Mutfağın duvara bakan kuzey tarafında iki pencere açıklığı bulunmaktadır.

Şehir surları dışında HoB sektöründe M.Ö. 7.yüzyıl yapıları gibi tek odalı yapılar her ne kadar ticari işlevlerini işaret edecek şekilde pazar yeri olarak adlandırılmış olsa da bulunmuş olan basit pişirme kapları, ağırşaklar ve diğer ev aletleri bunların aynı zamanda konut olarak kullanılmış olduğunu düşündürmektedir. Şu ana kadar kesin kanıtlanmamış olmakla beraber şehir surları dışındaki bu alanın ticari karakteri sur içindeki konutlara kıyasla daha önde olabilir. Yine aynı sektördeki M.Ö. 6. yüzyıl gibi daha geç bir tarihe ait evler nispeten küçük ve basit olmasına rağmen birkaç törensel yemek takımı ve çok sayıda başka malzeme yine buradan çıkmıştır²⁷⁹.

Kısmen kazılmış olan şehir surları içindeki evlerden, Pers tahribi sonucu Kroisos'un idaresi altında yaşayan sıradan Lidyalıların gündelik yaşantılarına ışık tutacak, pek çok buluntu ele geçmiştir. Yukarıda da daha önce de bahsetmiş olduğumuz HoB sektöründeki tek odalı evlerin aksine, bunlar bir avlu etrafında düzenlenmiş özel işlevleri olan odalara sahip mekânlardır. Duvarları taş temel üzerine kerpiçtir; pişirme ve üretim için farklı mekânlar mevcuttur (Şekil 75–76). Şehir merkezine yakın, taş döşeli ve kireçtaşı sütunlu bir odası bulunan konut dışında evlerin tabanı genellikle sadece topraktır. Kerpiç duvarlara açılmış ince uzun pencereler ile aydınlatılan mekânların üstü antik yazarlardan Herodotos'un da belirtmiş olduğu gibi genellikle sazlarla örtülü idi.

Araştırmacılar tarafından evlerin pişirme usullerine göre kullanılan birkaç mutfığa sahip olabileceği belirtilmiştir²⁸⁰. Konutlarda bulunan mutfak aletleri çağına göre bir hayli gelişkindir: Yüksek tutamaklı küresel pişirme kapları (Şekil 77) ayakların üzerine yerleştirilmekte ve ocağa koyularak kömürle ısıtılmaktaydı. Kaba kilden imal edilmiş olan “ekmek tepsileri” muhtemelen ekmekleri ve belki başka yemekleri pişirmek için kullanılmaktaydı.

²⁷⁸ Cahil, 2000, s. 177.

²⁷⁹ Cahil, 2010, ss.93–94.

²⁸⁰ Cahil, 2010, s. 94.

Bunlara ek olarak kazılardan seramik mutfak kaplarının yanı sıra; süzgeç (Şekil 78), ve kepçe (Şekil 79) gibi çok iyi korunmuş metal mutfak aletleri bulunmuştur. Pek çok konutta bulunan demir şişlerden yola çıkarak et tüketiminin fazla olduğu düşünülse de; en yaygın besin maddeleri, pek çok konutta yanmış kalıntıları bulunan, arpa, nohut, buğday, sarımsak gibi tahıl ürünleri ve bitkilerdir. Birçok evde bu tahıl ürünlerini öğütmek için el değirmenleri ele geçmiştir. Şekil 80'deki gibi küçük el öğütücüleri, arpa ve buğday gibi iri tahıların öğütülmesinden çok kabuklu yemişler, bitkiler ve diğer besinleri dövmek ve ufalamak için kullanıldığı düşünülmektedir²⁸¹.

Buluntular göstermiştir ki mezarlardan üst sınıflara ait metal kapların bulunmuş olmasına rağmen günlük kullanım için seramikten yapılmış kaplar daha yaygındır. Bunlar, birkaç istisnai örnek dışında genellikle sade süslemelere sahiptir. Bu seramik formları içinde özellikle yüksek ayaklı çanaklar yaygındır. Bir odanın tabanında neredeyse birbirinin aynısı 23 adet bu ayaklı çanaklardan bulunmuştur (Şekil 81). M.Ö. 6. yüzyılda Lidyalılar şarap karıştırmak için sütunlu krater, lebes, farklı formlarda testiler ya da oinokhoeler (Şekil 74-76) gibi Yunan tiplerini adapte etmişlerdir. Skyphos ve kantharos gibi pek çok form muhtemelen Yunan formlarından alınmış olmanın yanı sıra birçok evde Yunanistan, adalar veya Anadolu'dan ithal çanak çömlek bulunmuştur. Evlerde bulunan bu seramikler arasında özellikle ördek veya kayık şeklindeki akıtacaklı olanlar dikkate değerdir. Bu tür akıtacaklı içki kaplarının daha çok Frig seramiğine özgü formlar olduğu belirtilmiştir.

Lidya evlerinde bulunan mutfak artıkları ve mutfak donanımları ile ilgili olarak yukarıda da kısmen değinmiş olduğumuz üzere pek çok buluntu vardır. Bu buluntular arasında, hayvan kemikleri ya da balık kılçıkları, karbonlaşmış buğday, arpa, mercimek, nohut, sarımsak, zeytin çekirdekleri gibi yiyeceklerin kalıntıları ve yanı sıra bu tahılları öğütmek için kullanılan el değirmenleri (Şekil 82), havan ve havan tokmağı (bkz. Şekil 80), kalburlar, süzgeçler, rendeler, kaşıklar, fırın ve

²⁸¹ Cahil, 2010, s. 96.

ocaklar, pişirme ayaklıkları, ekmek tavaları, şişler ve yahni tencereleri gibi, yemek hazırlamak için kullanılan donatılardır²⁸².

Temel öğünler için standart “sofra düzeni” hakkında, her biri bir yahni tenceresi, tabak, bıçak, sürahi ve bardak içeren ritüel yemek sunuları fikir vermektedir (83)²⁸³. Sardeis’de yapılan kazılarda, Lidya kralı *Kroisos* Dönemi’ne ait, otuz tören yemeği sunusu bulunmuştur. Bulunan bu tören yemeklerinde bir bıçak, yemek tabağı, şarap testisi, kadeh ve bir de toprak tencere içinde bir enik (tabi ki günümüze sadece kemikleri kalmıştır) vardır. Bulunanları inceleyen C. Greenewalt yemeklerin “Enik Boğan” takma adıyla anılan Lidya tanrısı *Kandaulas*’a sunulmuş olduğunu ileri sürmüştür²⁸⁴.

Antik yazarlardan Athenaios’un belirtmiş olduğu üzere *kandaulas*’ın içine konulan malzemeler Tarentum’lu Hegesippos tarafından aktarılmıştır²⁸⁵. Tarentumlu Hegesippos’un vermiş olduğu *kandaulos* olarak adlandırılan meşhur Lidya yahnisi, kaynatılmış et, Frig peyniri, yağlı et suyu, dereotu ve ekmek kırıntısından oluşmaktaydı. Bu yemeğin yanında pilavın servis edileceğinden de bahsedilmektedir. Athenaios’da bir Lidya sosu olan *karyke* den de bahsetmektedir. Greenewalt tarafından bunun kan ve baharat içerdiği aktarılmıştır²⁸⁶. Lidya’nın et çeşitleri arasında besiciliği yapılan koyun, keçi ve sığır; Hermos Nehri ve Gyges Gölünden balık; av hayvanları arasında Paktolos Dağı’ndan avlanan geyik, yaban keçisi ve yabandomuzu; av kuşlarından sülün, kırmızı keklik, bıldırcın ve Lidya’nın yerli kuş türü olarak özellikle kaydedilmiş olan turaç bulunmaktadır²⁸⁷.

Athnenaos’un *Deipnosophistai*’de, Ephesos şairi Hipponax tarafından turaç, yabantavşanı, baharatsız susamlı krep ve bala batırılmış kekden şölen yemeği olarak

²⁸² Cahil, 2010, s. 125.

²⁸³ Daha geniş bilgi için, jr. Crawford H. Greenewalt, *Ritual Dinners in Early Historic Sardis*, University of California Publications, Los Angeles, 1978’e bakınız.

²⁸⁴ Greenewalt, *Ritual Dinners*, ss.52–54; Bober, s.132.

²⁸⁵ Athenaios, XII.516d; Greenewalt, *Ritual Dinners*, s. 53; Cahil, 2010 s. 126.

²⁸⁶ Cahill, 2010, s. 126; ancak *Deipnosophists*’in Charles Burton Gulick’in İngilizce çevirisinde ‘spiced gravy’ olarak çevrilmiştir. Tarafımızdan yapılan çeviride bu malzeme İngilizce’den Türkçe’ye et suyu olarak çevrilmiştir

²⁸⁷ Greenewalt, *Afiyet Olsun*, s.126.

bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra antik yazarlardan Herodotos, hünerli ustalar tarafından yapılan bir tatlıdan bahsetmektedir²⁸⁸.

Yunan ve Romalı antik yazarlardan Xenophon²⁸⁹, Varro²⁹⁰, ve Plinius²⁹¹ tarafından Lidya incirlerinden ve Plinius²⁹² tarafından Sardeis kestanelerinden bahsedilmiştir. Hatta Roma Dönemi'nde kestaneye sardian denilmesinin sebebi olarak da iddia edilen kökeninin Sardeis olması gösterilmiştir.

Lidyalılar şarap ve bira gibi her iki mayalı içeceğide tüketmişlerdir. Nitekim şarabın su ile karıştırılarak içilmesine yarayan *lebes* ve *column* gibi kaplar Lidya seramiğinde yaygındır. Diğer taraftan Yunanistan'da az bilinirken Anadolu'da yaygın bir içecek olan biranın içildiği coğrafi sınırların belirlenmesi açısından önemli olan, (bira bardakları olarak tanımlanan) emzikli Frigya bardaklarına benzer emzikli kupalardan Lidya'da da imal edilmiştir. Bunların bira bardakları olarak kabul edilmesinin sebebi emziklerinin darlığı veya süzgeç kısmının istenmeyen arpa kalıntılarını filtrelemek amacıyla yapıldığının düşünülmesidir. Tabii bu küçük süzgeç-emzikli kapların daha farklı bir içkinin içilmesi için yapılmış olabileceği gibi bebek beslemek için kullanılmış olabileceği de göz önünde bulundurulması gerekir²⁹³.

Lidya Dönemi tabakalarında çok sayıda bulunan skyphos'un şarap ve buna benzer alkolü içkilerin tüketilmesinin ve bitki çayları, süt gibi alkolsüz içeceklerin yanı sıra yulaf ezmesi gibi yarı akışkan karışımların tüketilmesi içinde uygun bir kaptır.

3.2.2. Daskyleion

²⁸⁸ Herodotos, VII.31. Greenewalt bu tatlıyı koz helvası olarak adlandırmıştır.

²⁸⁹ Xenophon, Cyropaedida, Ed. Walter Miller, Harvard University Pres, Cambridge, 1914, 6.2.22.

²⁹⁰ Varro, De Agricultura, 1.41.5-6.

²⁹¹ Plinius, Naturalis Historia XV.XIX.69.

²⁹² Plinius, XV.XXXV,93.

²⁹³ Cahill, 2010, s. 129.

Bandırma İlçesi'ndeki Kuş gölünün güneydoğu ucunda yer alan Daskyleionda 1988 yılından itibaren Tomris Bakır başkanlığında yürütülen kazılarda muhtemelen mutfak olduğu düşünülen bir mekân ortaya çıkarılmıştır²⁹⁴.

Kült Yolu Güney Açması'nda 2006 yılından itibaren yürütülen çalışmalar sonucunda 2007 yılında güney yarısında + 32,57 m. seviyesinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir duvar bulunmuştur. Bu duvarın 2006 senesinde II No.lu tabının mekânını oluşturan, C mekânı içerisinde ortaya çıkarılan VIII No.lu duvarın devamı olduğu anlaşılmıştır. Devam eden çalışmalar sonucu VIII No'lu duvar ile mekân oluşturan iki duvar (VIIIa ve VIIIb) daha tespit edilmiştir (Şekil 84)²⁹⁵.

Bu alanda + 32,40 - +32.20 m. seviyeleri arasında açmanın içerisinde yoğun bir yangın tabakası ile karşılaşmıştır. Ele geçen buluntuların çoğu VIII No'lu duvarın doğusundan, mekân içinden ele geçirilmiştir. Bu buluntular arasında, M.Ö. 6. yüzyılın ortasından biraz önceye tarihlenen çok sayıda tüme yakın Lydia skyphosu (Şekil 85) dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra çok sayıda gri monokrom mutfak kabı parçası bulunmuştur. Bunların yangın sırasında adeta bir dolaptan düşmüş gibi durmalarından ve VIII No.lu duvarın batısında, duvara yaslanmış vaziyette bir ocak bulunmuş (Şekil 86) olmasından dolayı burasının mutfak olduğu düşünülmüştür²⁹⁶.

+ 32,05 - +31,85 m. seviyeleri arasında açmanın içindeki yangın tabakasının tabanına ulaşılmıştır. Yangın enkazından ele geçirilen en geç malzeme, ocağın batısında taban üzerinde in situ olarak bulunan, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Attika üretimi bantlı kyliks ağız parçasıdır²⁹⁷. Açmanın kuzey yarısında anakaya seviyesine kadar inilmiştir. + 31.72- + 31.40 m. seviyeleri arasında yer alan anakayada tam olarak kullanım amacını ne olduğu saptanamamış üç adet büyük ve iki adet küçük çukur tespit edilmiştir (Şekil 87).

3.2.2. Kolophon

²⁹⁴ T. Bakır, H. Bulut vd., Daskyleion 2007 Yılı Kazıları, 30. K.S.T., 2. cilt, Ankara-2009, s. 16.

²⁹⁵ Bakır, s. 16.

²⁹⁶ Bakır, s. 16.

²⁹⁷ Bakır vd, s.17.

Oniki İon kentinden biri olan antik Kolophon kenti, günümüzde Değirmendere olarak adlandırılan köydeki, üç tepe ve onları birbirinden ayıran vadiler arasına kurulmuştur. İlk kez Alman araştırmacı K. Schuchhart tarafından 1886 yılında lokalize olmuş ve antik kentte 1922’de Amerikalı kazıcılar tarafından kısa süren bir kazı yapılmıştır²⁹⁸. Bu kazı çalışmaları sonucu “*Demeter Antaia*” sunulmuş bir tapınak, bir stoa ve sokakları (Şekil 89) ile birlikte ev kalıntıları gibi önemli mimari kalıntılar ortaya çıkarılmıştır²⁹⁹. Bunlardan konumuzla ilişkili olarak Kolophon’daki M.Ö. 4. yüzyıldan kalma küçük bir ev grubu Holland’ın, Kolophon ile ilgili yapmış olduğu çalışmadan yola çıkarak ele alınmıştır³⁰⁰. Holland, bu çalışmasında stoa’nın batısındaki evlerden özellikle Doğu Evi (VI) ve Orta Ev (III) olarak adlandırılan iki evde mutfak yapısının varlığına işaret etmektedir. (Şekil 88) Doğu evinde avlunun hemen yanında ikincil ihtiyaçlar için yapılmış baraka olarak adlandırdığı odaların seyis veya hizmetkârların kaldığı oda, kiler veya pişirme işleminin prostasda olmasına rağmen mutfak olabileceğini belirtmektedir³⁰¹. Ancak bununla ilişkili olarak daha fazla bilgi vermemiştir.

Daha sonra Orta Ev (III) olarak adlandırdığı konut yapısı içerisinde de güney kısmında ana avlu ve ona bağlı odaları ile bir kare şeklindedir. Avlunun içerisinde yaklaşık 3.20 m. derinlikte bir kuyu olduğu belirtilmiştir. Bu kuyunun üstü toprak ile aynı seviyede yatay taşlardan bir kenara sahiptir onun genişliği 0.14 m. genişliğinde ve 0.19 m. yüksekliğindedir ve çıkıntı şeklinde bir pervazla çevrelenmiştir. Bu kuyunun aynı zamanda yiyeceklerin soğuk tutulması amaçlı kullanıldığı sanılmaktadır. Kuyunun dolgusu içerisinde, su sürahisi ve M.Ö. 4. yüzyıla ait bir veya iki vazanın parçaları bulunmuştur³⁰².

Barakanın kuzey duvarından batıdaki ortak duvar arasında niş şeklinde 1.40 metre karelik bir alan kuzeye uzanmaktadır. Bu alanın doğu yarısında toprak yarım metrenin üzerinde bir yükseklikte sanki ateş tarafından pişirilmiş mat tuğla kırmızısı rengindedir. Nişin batı tarafı taşla kaplıdır ve bu niş çatılı olmasına rağmen

²⁹⁸ Şahin, N. Klaros, İstanbul-1998, sf.1.

²⁹⁹ Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul-1998,sf.311.

³⁰⁰ Holland, L.,B., “Colophon”, Hesperia-XIII,1944, sf. 91-171.

³⁰¹ Holland, L.,B.,s.130.

³⁰² Holland, L.,B.,s.134.

alanın yetersiz olmasından dolayı bir kapıdan yoksundur. Böyle yapılandırılmış bir alanın dar bir mutfak olduğu düşünülmektedir³⁰³. Bu küçük alan mutfak olarak düşünülmesine rağmen mutfak yapısına dair fazla bir bilgi verilmemiştir.

Prostasin güneybatı köşesindeki odada kaba bir kaidenin yanında yaklaşık 0.50 m. çapında ters dönmüş bir pithos ağzı bulunmuştur. Kuyunun güneyinde, teras duvarına yakın doğu kısmında 0.70 m. çapında üstü kırık bir pithos zemine hafifçe batık olarak bulunmuştur³⁰⁴. Tuğla yapının bir ocak veya fırın olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Prostasin çapraz köşesinde daha iyi bir işçilik gösteren taş temelinde ocak olarak da kullanılmış olabileceği belirtilmiştir³⁰⁵. Ancak bu bilgilere dayanarak kesin bir sonuca varmak zordur.

3.3. HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİ BATI ANADOLU'DA MUTFAK YAPISININ GELİŞİMİ

3.3.1. Priene

Büyük Menderes Ovasının hemen kuzey kenarında Mykale Dağı'nın güney yamacında M.Ö. 4. Yüzyılda ikinci defa kurulmuş olan kent küçük olmasına rağmen Geç Klsik'ten Hellenistik Dönem'e geçiş de planlı kentler açısından önemlidir.

Priene kentinin kurulmuş olduğu dik yamaçlı tepe her ne kadar dik açılı bir ızgara planına uygun olmasa da kentin planı bu topografik yapıya uydurulmuştur. Priene'nin kent planına baktığımızda önem derecelerine göre farklı genişlikteki yolların kuzey-güney ve doğu-batı istikametinde aralarında eşit büyüklükte yapı adaları (insula) oluşturacak tarzda ızgara planına uygun olarak yerleştirildiği görülmektedir. Kentin kuzey-güney doğrultusunda orta kuşağında önemli yapılar yer alır ve bunların hemen hemen tam ortasında içinde et ve balık pazarının da bulunduğu belirtilen gıda pazarı yer almaktadır.

³⁰³ Holland, L.,B.,s.135.

³⁰⁴ Holland, L.,B.,s.134.

³⁰⁵ Holland, L.,B.,s.136.

Kentin kamu binaları dışında kalan insularına konutlar inşâ edilmişti. Daha çok arazi yapısının uygunluğuna bağlı olarak bir insulanın normal düzenlemesinin kuzey-güney doğrultusunda 80 ayak (yaklaşık 23,55 m.) ve doğu-batı doğrultusunda 30 ayak (8,83m.) ölçülerinde yaklaşık olarak 208 m² bir alanın 8 eşit arsaya bölünme şeklinde olduğu belirtilmiştir³⁰⁶. Başlangıçta 8 konut alanına bölünen insularlar daha sonra ev sahibinin beğenisine ve topografik yapıya da bağlı olarak belli bir ev tipinin çeşitlemesi olan avlulu evlerle doldurulmuştur. İlk döneme ait evlerin neredeyse tümü zaman içerisinde değişime uğramış ve bazıları da birleştirilmiştir.

Kente içme suyu akropol kayalığının üzerindeki güçlü kaynaktan gizli bir boruyla kente getirilip tiyatronun yukarısında olan arıtma havuzuna akıtıldıktan sonra yollarda zeminin hemen altında yerleştirilmiş künklerin ve mermer ara yalakların yardımı ile halkın tümünün faydalanabildiği sürekli olarak akan çeşmelere verilmiştir. Batı caddesi üzerinde, Athena Terası'nın güneybatı köşesinin güneyinde böyle sürekli akan halkın ortak olarak faydalandığı bir çeşmenin kalıntıları bulunmuştur³⁰⁷.

Priene antik kentinin batısında ve kuzeybatısında, tiyatro caddesinin kuzeyinde olmak üzere iki yerde konut alanları ortaya çıkarılmıştır³⁰⁸. Bu konutlar kalıntıları günümüze kadar oldukça iyi korunmuştur. Çünkü M.Ö. 2. yüzyılda nasıl çıktığı bilinmeyen bir yangından sonra bu konut alanları bir iki istisna dışında daha sonra kullanılmamıştır. Bütünlük arz eden bu yangın tabakası konutların zengin buluntular içermesini, aynı zaman da Theodor Wiegand'ın Priene'yi neden Küçük Asya'nın Pompei'si³⁰⁹ olarak tanımladığını da izah etmektedir.

Bugün Priene antik kentinin büyük bir kısmını olduğu gibi konut alanlarının da büyük bir kısmı çam ağaçları ve onlardan dökülen yapraklar ile kaplanmış olması sebebi ile konut planlarını anlamak oldukça güçtür. Bunun için kazıcılarının ve Priene evleri ile ilgili yapılmış önemli yayınların ışığında Priene evleri incelenmiştir.

³⁰⁶ Rumscheid, F.-Koenigs W., Küçükasya'nın Pompeisi Priene Rehberi, (çev. Selma Bulgurlu), İstanbul, 2000, sf.32.

³⁰⁷ Rumscheid, F.-Koenigs W., s. 34.

³⁰⁸ Rumscheid, F.-Koenigs W., s. 86.

³⁰⁹ Rumscheid, F.-Koenigs W., s. 86.

Priene antik kentindeki konutların genel özellikleri için Wycherley³¹⁰; bu evlerin planının megaron'a dayandığını, kuzeyinde ön yüzü güneye bakan bir asıl odası ve önündeki sütun dizisi ile bir megoran olduğunu ve bu plan tipini pastas çeşitlerinden ayırmak için prostas olarak adlandırıldığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra bu evlerde avlunun asıl yapının ön avlusu gibi olduğunu ve avluya açılan odaların birer eklenti görünümünde olduğunu dile getirmiştir. Wycherley, merdiven kalıntılarına dayanarak bu evlerin hepsinde veya en azından bir kısmında ikinci katın olabileceğini belirtmekle birlikte mutfak yapısına dair kesin her hangi bir bilgi vermemiştir³¹¹.

Priene ile ilgili olarak yukarıda da sıkça faydalandığımız günümüz araştırmacıları tarafından çıkarılan Priene ile ilgili son rehber kitapta³¹² ise antik kentin batısında ve kuzeybatısında olduğu söylenen konut alanlarında bulunan bazı önemli konutlardan bahsederken evlerin planlarına ve işlevlerini anlatmakla birlikte mutfak yapısına değinmemiştir. Konutların planları ile ilişkili olarak Priene'de genel olarak prostas-oikos grubu ve ev sahibinin misafirleri ile birlikte symposion olarak adlandırılan yemekli şölenler sırasında klineler üzerinde yatarak yemek yedikleri andron ve buna benzer bir kaç yan odadan oluşmaktaydı.

Özellikle bu evler içinde 8, 14, 22, 23 ve 33 nolu evler önemlidir.

Wiegand ve Schrader³¹³Priene evlerinden bahsederken Prostatın yanındaki Thalamosların yemek odası olarak kullanılmış olması gerektiğinden bahsetmiştir. Klinelerin rahatça yerleştirilebilmesi için çoğunlukla büyük yapılmıştır. Priene evlerinde kline kalıntısına XIV nolu evde büyük karıştırma sürahisiyle birlikte rastlanılır. Evin, *Oecus* adı verilen kısmı süslemesiz duvarlara sahipken *Thalamos*

³¹⁰ Wycherley, R., E. Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?, İstanbul, 1993, s. 172.

³¹¹ Wycherley, s. 172.

³¹² Rumscheid, F.- Koenigs W., Küçükasya'nın Pompeisi Priene Rehberi, (çev. Selma Bulgurlu), İstanbul-2000, sf.32.

³¹³ Wiegand, Th. - Schrader, H., Priene. Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen in den Jahren 1895- 1898, Berlin, 1904, s. 291-292.

diğer bütün odaların yanında mükemmel duvar süslemeleri ile diğer odalardan ayrılmaktadır³¹⁴.

Özelikle Batı Kapısı Caddesi'nin güneyindeki 23 nolu ev bunun için iyi bir örnektir,³¹⁵ andronunun çok zengin iç donanımı ile dikkat çekmektedir. Andronunda bulunmuş olan stüko fragmanları ışığında hazırlanmış, kabartma şeklinde yarım sütuna sahip renkli duvar canlandırma çizimi, Şekil 91'de de görüldüğü üzere andronun yapıldığı zamanda nasıl bir görüntüye sahip olduğunu çok iyi bir şekilde göstermektedir. En altta sarı ve kırmızı renklerin hakim olduğu bu renklerin üzerinde de “İon kymationu” ve “palmet” gibi çeşitli bezemelerle sınırlandırılmış mermer taklidi geniş bantların bulunduğu oldukça göz alıcı renklere sahip hareketli bir yüzeye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tiyatro caddesinin batı bölümünün kazılmış olan kuzey kısmında bulunan 33 nolu evde de boyalı duvar resimleri bulunmuştur. Muhtemelen M.Ö. 2. yüzyılda geçirmiş olduğu yangın tahribinden sonra Roma Dönemi'nde doğusunda³¹⁶ buraya komşu olan ev ile iç içe geçmiş olan bu büyük ev, bulunduğu insulanın güney kısmının tamamını tek başına kaplamaktadır (Şekil 93) Kuzeybatı köşesindeki mekânda, boyalı duvar dekorasyonları günümüze kadar varlığını korumuştur. Duvar resminde kuzey duvarı ve batı duvarında da görülecek şekilde batı köşesinde, altta kırmızı ebru bir kaide kuşağı, üzerinde de beyaz renkli bir şerit, onun da üzerinde kırmızı boya ile eni dar olan çevreler içerisine alınmış değişik renklere alanlar vardır³¹⁷. 33 nolu evin Doğu evi olarak adlandırılan kısmının kuzey kısmında yangın tabakası içerisinde M.Ö. 2. yüzyıla verilen kabartma ve boya bezemeli duvar stükosuna ait kalıntılar bulunmuştur³¹⁸. 33 nolu evin kuzeybatısındaki bulunan yeni mekânın duvarlarının kabartmalı stüko desenleri yerine düz duvar desenleri ile süslenmesi de binanın yapı evrelerine ışık tutması ve değişen beğenileri göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

³¹⁴ Wiegand, Th.- Schrader, H., s.291.

³¹⁵ Rumscheid, F.- Koenigs, W., s.149.

³¹⁶ Rumscheid, F.- Koenigs, W., s.145.

³¹⁷ Rumscheid, F.- Koenigs, W., s.140.

³¹⁸ Rumscheid, F.- Koenigs, W., s.145.

Wiegand, “**Priene**” adlı kitabında³¹⁹, Prostasin sıklıkla mutfak olarak hizmet etmiş olması gerektiğini bildirmiştir. Bunun dışında Batı Kapısı Caddesi’ndeki I, IV, XXIII numaralı ve Kaynak Kapısı Caddesi’ndeki XXVIII numaralı evlerde ocağın bulunduğunu ve II numaralı evin bölünmüş yan odasında, iki adet depo odasının bulunduğu yerde de ocağın bulunduğu işaret etmiştir. Ocağın dışında Oeci’nin giriş holünde el değirmenleri, mermer küvetler ve pithos bulunduğunu ve buna örnek olarak da XXXI numaralı evi örnek olarak vermektedir.

Ocakların konumuna ve şekline de değinmiş ve çeşitli bilgiler vermiştir³²⁰: Ocak genellikle dörtgen, kille kaplı kabataş bloklarından oluşuyordu. Ocağın da başlangıçtan beri evin planında öngörüldüğüne dair elde herhangi bir veri yoktur, aksine elde ki veriler bu ocakların sonradan yapıldığı izlenimi vermektedir, örneğin Batı Kapısı caddesindeki XXIII numaralı evin prostasındaki taş plaka kaplamasında yanık izlerine sahip bir ocak bulunmaktadır. Buna karşın maltız veya mangala benzer farklı biçimlerdeki ocaklar Antik çağda geniş bir yayılım alanı bulmuştur.³²¹.

Rumscheid ve Koenigs’in Priene Rehberi kitabında da konutlarla ilgili bölümde de triclinumdan bahsetmekle birlikte, konutlarda ayrı bir yapı olarak mutfağın varlığına değinilmemiştir.

Wiegand³²²; *prostas*’ın yanındaki *thalamos*’ların yemek odası olarak kullanılmış olması gerektiğini ve yemek sofalarının da sığabilmesi için çoğunla çok büyük yapıldıklarını belirtmiştir. Kline kalıntıları Batı Kapısı caddesindeki XIV nolu evde büyük karıştırma sürahisiyle birlikte bulunur. *Thalamos*’un duvarlarının diğer odaların yanında mükemmel duvar süslemeleri ve VII, XXVI nolu evlerde de görüldüğü üzere mozaik döşemeleri ile ön plana çıktığını söylemektedir.

H. Zeyrek³²³ antik dönem konutları üzerine yapmış olduğu çalışmada Wiegand’ın yemek odası olarak bahsettiği *thalamoslar* için yatak odası olarak

³¹⁹ Wiegand, Th.- Schrader, H., s.291.

³²⁰ Wiegand, Th.- Schrader, H., s.292.

³²¹ Şahin, M., Knidos Kökenli Kült Maltızları ve Ataşları, Konya, 1997,1-5. Şahin bu çalışmada maltızın yayılım ve üretim yerleri konusuna da değinmiştir.

³²² Wiegand, Th.- Schrader, H., s.291.

³²³ Zeyrek, H. “Grek ve Roma Evleri”, Basılmamış İ.Ü. Sosyal Bil. Ens., Arkeoloji ve Sanat Tarihi Böl., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul -1991, s.18.

kullanıldığını belirtmiştir. Vitruvius'un³²⁴ ideal Yunan ev planında *thalamos* prostasin sağ ve solunda yer aldığından bahsetmektedir. Bunun yanı sıra Rumscheid'in, Priene Rehberi adlı kitabında thalamosların bahsi geçmediği gibi klinelerin bulunduğu bu mozaikli oda *thalamos* yerine *andron* olarak adlandırılmıştır. Çakıl taşlı mozaik ve kline basamaklarının bulunduğu kısım için andron denilmektedir³²⁵. Bazı modern araştırmacılar tarafından da Priene'de oikos üzerindeki mekânın thalamos olabileceği belirtilmiştir³²⁶.

Sırası gelmişken Priene'de bulunan mozaikle kaplı andron olarak isimlendirilmiş ziyafet odalarından bahsetmekte fayda vardır. Özellikle iyi korunmuş kline basamakları ve zemini yassı çakıl taşlı mozaik kaplı bir andron a sahip VIII nolu ev buna çok iyi bir örnektir.

Priene'de Batı Kapısı Caddesi'nden tekrar doğuya gidildiğinde, kuzey tarafta kalan ikinci insulanın güney batı köşesinde yer alan prostaslı VIII numaralı evin avlusunun hemen güneyinde şölen odası bulunmaktadır. Kenar uzunluğu yaklaşık 4,60 m olan kare şeklindeki bu şölen odası veya andron'un duvarları boyunca 0.2 m yüksekliğinde ve yaklaşık 1 m genişliğinde bir seki uzanır³²⁷. Yalnızca kapının bulunduğu yerde kesintiye uğrayan bu seki klineler için seki görevi görmektedir.

Yapılan kazılar sırasında bu mekânda bulunan: üç adet bronz kline ayağı ve bir adet klinenin yaslanılan kısmına ait Artemis büstlü bronz kaplama (parçaları daha iyi anlamak için XIV nolu evde bulunan klinenin (Şekil 46a) ve yapılan şölenle ilişkili olarak bulunan bazı bronz eşyalar ve bazı pişmiş figürün parçaları da buranın şölen odası olarak (andron) kullanılmış olduğunu desteklemektedir³²⁸.

³²⁴ Vitruvius, VI. Kitap, 7.2.

³²⁵ Rumscheid, F.- Koenigs, W., s.145.

³²⁶ Hoepfner, W.- Schwander, E. L. Haus und Stadt im Klassischen Griechenland Wohnen in der Klassischen Polis 1, Münih, Deutscher Kunst, 1986, s.180; Zeyrek, H, s.18.

³²⁷ Rumscheid, F.- Koenigs, W., s.101.

³²⁸ Rumscheid, F.- Koenigs, W., s.101.

Andron, düz harç tabakası üzerine çakıl taşları yapılmış “kare çerçevesi ve karenin ortasında daire ve dairenin içinde kare ve karenin içinde daireden oluşan” ortak merkezli şekillere sahip iddialı yer döşemesi nedeniyle (Şekil 92), oldukça göz alıcıdır. Priene için alışılmış üzerinde boyutlara sahip olan, duvarları boyunca klinenin yer aldığı ve göz alıcı bir mozaik döşemeye sahip andronun yapının diğer odaları ile kıyaslandığında daha fazla yer kaplaması pahalı iç donanımı gibi sebeplerden dolayı burasının ev olarak kullanılmaktan çok ihtiyaç halinde kişilere kiralanmış bir yer olduğu düşünülmüştür³²⁹.

Bu güneyindeki mekân grubu dışında 8 nolu evin planı; Batı Kapısı Caddesi'nden uzun bir koridorla ulaşılan, alışılmış biçimde bir avlu ve 24 no'lu evdeki gibi prostas, oikos, andron ve oikosun yan odasından ibaret tipik dörtlü mekân gurubundan oluşmaktadır³³⁰.

3.3.2. Erythrai

Hellenistik örneklerinden biride MÖ II. Yüzyılda yapılmış olan Erythrai'daki villadır. Gelişmiş bir plan sunan villa Akropolis'in kuzeybatı yamacında yer alır. 18x25 m. boyutlarında iki kısımdan oluşan bu villada peristyl avlu etrafındaki odalar gynaikonitis'i ve doğusunda bir avlu etrafında ki odalar andronitis meydana getirir (Şekil 94 – 95) Akurgal'ın vermiş olduğu planda kuzeyde yan yana, büyüklükleri hemen hemen aynı olan H ve N olarak gösterilmiş iki odadan batıdaki H yemek odasını, doğudaki N olarak adlandırılan oda ise salon olarak tanımlanmıştır. Büyük avlunun güneyinde G olarak adlandırılan oda yatak odası ve H olarak adlandırılan oda mutfak olarak tanımlanmıştır³³¹. Ancak, Akurgal'ın kitabında mutfak olabileceği belirtilen H odasının neden mutfak olarak düşünüldüğü belirtilmemiş, sadece mutfak olabileceğine değinilmekle yetinilmiştir.

Yukarıda da değinildiği gibi mutfağın hemen kuzeyinde yemek odası olarak adlandırılan E odasının duvarları kırmızı, mavi ve sarı renkli stükolarla

³²⁹ Rumscheid, F.- Koenigs, W., s.101-103.

³³⁰ Rumscheid, F.- Koenigs, W., s.103-104.

³³¹ Ekrem Akurgal, Erythrai, İzmir, 1979, s.11.

bezenmiştir. Yemek odasının duvarlarının alt kısmında 0,20 m. kadar yükseklikte sarıya ve üst kısmı da maviye boyanmıştır. Bu odanın duvar fasadının kalıntılarının güneye bakan kısmında kırmızı renk de kullanılmıştır³³². Akurgal'a göre bu evin D ve E ve olarak belirtilmiş odalarının önündeki uzun portikodan dolayı Delos ve Olynthos'daki evlerin koridorları gibi bir pastas olduğunu düşündürtse de; Erythrai'daki Hellenistik villanın mimari tipi Priene'deki XXXIII No'lu evle benzer karakterdedir³³³.

Akurgal, Hellenistik villanın mimari tipinin Rodos perityl tipine uygun olduğunu ve bu sayede Akdeniz ikliminin olumsuz etkilerinden daha iyi korunduğunu belirtmiştir. Vitruvius'un konut için vermiş olduğu plan şemasına uyması açısından iyi bir örnek olmuşturmaktadır.

3.3.3. Pergamon

Priene ve Erythrai bahsinden sonra bu konuda Batı Anadolu'da Hellenistik Dönemin en önemli kentlerinden biri olan Pergamon konut mimarisine bakmak konumuz açısından yararlı olacaktır. Doğu-batı yönünde Kaikos (Bakırçay) ırmağı'nın katettiği bir graben vadisinin kıyısında bulunan Pergamon takriben 330 m. yüksekliğindeki, andezit karakterli Kale veya Kent Dağı'nın eteklerine kurulmuştur³³⁴.

Pergamon'nun konut mimarisine baktığımızda erken dönem konut mimarisine ışık tutacak konutlara ilişkin kalıntılar oldukça azdır. Buna karşın Hellenistik Döneme ait konutlar bir bütünlük arz etmeleri açısından daha iyi korunmuşlardır³³⁵.

Erken Hellenistik Dönemden itibaren imar faaliyetlerinin aşırı yoğunlaşması ve buna bağlı olarak radikal bazı değişikliklerin yapılmış olması da erken dönem

³³² Akurgal, s. 15.

³³³ Akurgal, s. 15.

³³⁴ Radt, Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, sf.15. (2002)

³³⁵ Radt, 2002, s.93.

evlerinin tahrip olmasında etkin rol oynamıştır. Nitekim bu evlerin yapı malzemeleri daha sonra ki dönemlerde evlerin inşâsında kullanılmıştır³³⁶.

Burada Pergamon'daki konutlardan sadece konumuza ışık tutacak nitelikte ki yapıları ele alacağız. Mutfak mekânının olduğu düşünülen bu tip konutlar Pergamon'un sade konutlarından çok sütunlu galerilere sahip peristylli yani daha gösterişli, Pergamon'un zenginlerine ait evlerdir.

Cephesi genellikle güneye bakan Pergamon'daki Hellenistik evlerin tamamı peristylli değildi, ancak her zaman bir sütunlu galerisi olmasa da avlulu evler çoğunluktadır. Evlerin avlusu genellikle taş kaplıydı ve kural olarak da avluda bir sarnıç yer almaktaydı. Avluda yer alan bu sarnıçlar, ancak Roma Dönemi'nde, kent su şebekesine bağlanan bu konutlarda, çatılardan ve avlulardan akan yağmur suyunun bir yerde toplanıp daha sonra değerlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Evler planlarıyla dikdörtgene yakın bir form sergilemekle birlikte arazinin daha iyi kullanılabilmesi için evlerin araziye uydurulmaları nedeni ile yamuk formlar sergileyebilmekteydiler. Evler, zemin ve üst kattan oluşmaktaydı. Genellikle üst katta çıkan merdivenler ahşaptı³³⁷.

Hellenistik dönemde yapılan evlerin Roma döneminde büyük ölçüde varlıklarını korumuş, hatta genişletilmişlerdir. M.S. 3. yüzyıldan itibaren küçük odalara duyulan ihtiyacın artmış olması sebebiyle bu odalar bölünmüş veya ilaveler yapılmıştır. Pergamon evleri pek çok kez tadilat geçirmiştir ve buna bağlı olarak da evlerin mimari geçmişi oldukça karmaşık kimi zamanda belirsizdir³³⁸.

Bütün bunlara rağmen kentin araştırmacıları tarafından günümüze kadar nispeten daha iyi korunmuş evlerin kalıntılarında yola çıkarak Hellenistik ve Roma döneminde ki konut mimarisi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bunlardan özellikle orta

³³⁶ Radt, 2002, s.93.

³³⁷ Radt, 2002, s.94.

³³⁸ Radt, 2002, s.95.

kentte Aşağı Agora'nın kuzeybatısında yer alan Attalos evi ve batısında yer alan üç Peristyli evde Pergamon konut mimarisini daha iyi anlamak için örnek olarak verilebilir.

3.3.3.1. Konsül Attalos'un Evi

Bunlardan ilki Konsül Attalos'un evidir; kuzey kısmında yer alan duvarlar daha iyi korunmuş olmasına rağmen güney tarafı dik yamaçtaki erozyon yüzünden çökmüştür. Bu durum diğer üç peristyli evde de aynıdır.

Ev, Hellenistik dönemde avluyu dört tarafından dolaşan, iki katlı bir sütunlu galeriye sahipti. Alt kat, andezitten yapılmış ve Dorik düzendeydi. Üst kat ise İonik düzende ve mermerden yapılmıştır³³⁹. Genel planı 13.50x 20.00 m. ebatlarındaki avlu ve etrafını çeviren portiklere açılan odalardan oluşur. Peristylin kısa kenarlarında 6 sütun, uzun kenarlarında 8 sütun olmak üzere toplam 24 sütuna sahiptir (Şekil 96). Avlunun orta ekseninde, batıya yakın yerde evin derin sarnıcı bulunuyordu.

Evin temel planı, Hellenistik Dönem'deki durumu kısmen rekonstrüksiyonu yapılmış olarak gösterilmektedir. Odalar kuzey belki de güney tarafta bulunmaktaydı. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi güney taraftaki erozyon nedeniyle sadece güney avlusunun gerisinde kalan bu odaları taşıyan uzun bodrum kattı günümüze kalabilmiştir.

Radt tarafından odaların işlevleriyle ilişkili olarak: Odaların ayrı ayrı işlevlerinin ne olduğunu söylemek mümkün değilse de, mutfak ve idare odalarının kuzey köşesinde ve güneybatıdaki giriş koridorunun güneyinde buldukları belirtilmiştir. Kuzeyde bulunan 3 küçük oda, Hellenistik Pergamon evlerine özgü “Üç Oda Grubu”nu oluşturmaktadır. Bunlar kabul ve ziyafet odalarıdır. Ortadaki oda kabul odası olarak ve değerli gümüş yemek takımlarının teşhiri için kullanılmaktaydı.

³³⁹ Radt, 2002, s.97; Gürler, Anadolu'da Roma Dönemi Evleri, s.12.

Avlunun dar kenarlarında, doğu ve batıda, birer kabul salonu vardı. Yaklaşık 10x10 m boyutlarındaki batı salonu tamamı ile avluya açık olması sebebiyle yazlık bir triclinium ve karşısında bulunan ve bir kapı ile örtülebilen öteki salonunda kışlık triclinium olduğu düşünülmektedir³⁴⁰.

3.3.3.2. II Nolu Peristylli Ev'in Mutfak Yapısı

Mutfak yapısına ilişkin olarak bahsedebileceğimiz diğer yapı da Aşağı Agora'nın batısındaki II nolu Peristylli Ev'dir (Şekil 96). Peristil Ev I in batısındadır ve bir "Peristatis" ile ayrılmıştır. Eumenes'in şehiri genişletmesi sırasında, aşağı yukarı I nolu evle aynı zamanda inşa edilmiş olmalıdır, buluntuların tarih değerlendirmesine göre M.Ö. 1. yy in ortalarında köklü bir değişiklik geçirmiştir³⁴¹

17,50 x 17,50 m. boyutlarındaki kare bir peristyl avlu evin merkezini oluşturur³⁴². Peristyl 6 x 4 dorik stilde sütun bulunmaktadır. Peristyllin kuzey tarafı 4.30 m. diğer kenarları 2,55 m. genişliğindedir. Odalar peristilin kuzey ve batı kenarı boyunca dizilmiştir. Kuzey tarafından birbirine benzeyen üç oda vardır. Kuzey kanadın ortasındaki oda bütün genişliğince ve iki sütun yardımıyla önündeki portiğe açılır. Ortadaki bu oda Roma Dönemi'nde batısındaki odaya geçiş vermektedir. Burası evin yemek ve kabul salonlarının bulunduğu kısımdır. Evin kuzey-batısındaki oda pek çok kez tadilat geçirmiştir. Bu alanların canlandırması, alan kullanımı çok defa değişikliğe uğradığı için çok zor yapılmaktadır.

D. Pinkwart, Helenistik Dönem'de kuzeybatı kısmının üçe ayrıldığını, kuzey bölümü '4a' ve daha büyük olan güney kısmının doğu tarafı '4b' ve batı tarafı '4c' olmak üzere odalar tekrar ayrılmıştır. Stammnitz bu alışılmadık dağılımda bacalı mutfakla bir paralellik görmektedir, 4c nolu odada kilden yapılmış bir baca ve fırından oluşan bir mutfak kombinasyondan bahsetmektedir³⁴³. Olynthos evleri içinde bu tipik bir durumdur.

³⁴⁰ Radt, 2002, s.98.

³⁴¹ Radt W. Die Stadtgrabung III, AvP XV/3, Berlin, 1999, s. 171. (AvP XV/3)

³⁴² Radt, AvP XV/3, s.170; Gürler, Anadolu'da Roma Evleri, s.14

³⁴³ Radt, AvP XV/3, s. 170; Gürler, Anadolu'da Roma Evleri, s.12

D. Salzmann'ın yeni araştırmalarına göre ise, Stammnitz tarafından firın buluntuları olduğu öne sürülen 4c nolu odadaki alan bir 'opus-sectile' kaplamasıdır.³⁴⁴ Bu konunun Pergamon ev mimarisi içerisinde düşünülmesi gerektiğini ve bundan dolayı da baca mutfak kombinasyonunun geçerliliğini yitirmiş olduğunu syler³⁴⁵.

Oda M.S. 1. yüzyılın başında genişletilmiş ve Korinth stilinde oikos olarak mozaik ve yukarıda bahsedilmiş olan opus-sectile döşemesi ile kaplanmıştır. Bu oda biçimlendirmesi Pergamon konut mimarisi ile paralellik göstermez. 4a odası bu dönem de mevcuttur. Bu yan odaya M.S. 3. yüzyılın ilk yarısında bir banyonun eklenmiş olduğu belirtilmektedir³⁴⁶.

3.3.3.3. VII No'lu Konutun Mutfak Yapısı

Orta kentte, VII No'lu konut içerisinde de bir mutfak yapısının bulunduğundan bahsedilmektedir. VII No'lu konut, Demeter kutsal alanının kuzeyinde kalan konut alanında yer almaktadır. Güneybatısı ve batısı caddeye bakmakta olan konutun diğer kenarları ise farklı yapılarla çevrilmiş durumdadır (şekil 97a).

Yapının planına baktığımız zaman yaklaşık 740 m² bir alanı kaplayan konut, 16.30 x 15.20m boyutlarında 6x5 stnlu Dor düzeninde bir peristyldir. İon düzeninde sütün başlıklarında bulunmuştur. Büyük bir peristilli avluya sahip olmasından dolayı 'L' şeklinde bir düzenlemeye sahiptir.

Evin kuzeydoğu kanadındaki  büyük oda evin ana odalarını oluştururlar ve muhtemelen kabul odası olarak kullanıldılar. Peristil evlerin güneydoğusundaki kısmen duvarları boyalı ve opus-sectile taban döşemeli zengin döşenmiş üst kat odaları ikame olarak kullanılabilmeleri için ana odaların hemen yakınındaydı, VII

³⁴⁴ Radt, AvP XV/3, s. 170.

³⁴⁵ Radt, AvP XV/3, s. 170.

³⁴⁶ Radt, AvP XV/3, s. 171.

nolu odanın kuzeydoğusu yanında bulunan 4 oda takdim ve oturma amaçlarına hizmet etmesi için kurulmuş olmalıdır.

Alt kattaki odalar, genel olarak peristil avludan ve evin ana kabul odalarına uzakta bulunmaktadır, bununla beraber döşemelerine bakarak sadece çalışma odası ve yan odalar olarak düşünülmemelidir. VII, 8 nolu oda kare şeklindeki zeminine ve göreceli olarak daha pahalı döşemesine bakılırsa bir “triclinium” görevi görmüştür.

Odanın duvarlarında yerden 0,8-0,10 m. yukarıya kadar boyalı duvar sıvası kalıntıları korunmuştur. 0,7m. kalınlığındaki duvarlar üzerinde in-situ durumda duvar resimleri bulunmuştur. Bunların benzerleri Traianeum'daki duvarlar üzerinde bulunmuştur. Duvardaki resimde; etrafı geometrik motifli şeritlerle çevrelenmiş geniş alanların ortasında 0,265 m. genişliğinde uzun dikdörtgen bir alanın yer aldığı sarı, yeşil, beyaz ve kırmızı renklerin kullanıldığı oldukça göz alıcı bir duvar süslemesidir³⁴⁷.

Büyük peristilin hemen kuzeyinde bulunan VII, 4 nolu odanın zeminin ve duvarlarının ince işçiliğinden yola çıkarak bu odanın özel bir işlevi olduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. 1. yüzyılın ortalarına ait canlandırma çiziminde³⁴⁸ (Şekil 97b) portişe açılan geniş bir girişe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dor düzeninde 3.34 m yüksekliğinde, 0,475 m alt çapında olan iki sütuna sahiptir. Giriş yaklaşık 5.50m lik bir açıklığa sahiptir. Girişden bakıldığında mozaik zeminin tamamının görülebileceği şekilde tasarlanmıştır. Odanın zeminine giriş kısmı hariç üç tarafı beyaz bir mozaik şerit ile çevrili dikdörtgen mozaikli alanın üzerine siyah ve beyaz renklerin kullanıldığı geometrik rozet motifleri işlenmiştir

Kenarlarındaki yaklaşık 1m. genişliğindeki beyaz mozaikli kısmın klinelerin geldiği kısım olarak düşünülmektedir. Bir klinenin 0,80 x 1,80m ebatlarında olduğu varsayılarak odanın batı tarafı kısmına dört adet, ve kuzey kısmına biri girişin sol tarafında diğeri sağ tarafında olmak üzere iki adet ve doğu

³⁴⁷ Radt, AvP XV/3, s. 35.

³⁴⁸ Radt, AvP XV/3, s. 53.

tarafına da yan odanın giriş kısmını da hesaba katarak üç adet klinenin yerleştirilebileceği çizimle gösterilmiştir (Şekil 97b)³⁴⁹.

Konut VII içerisinde, 6 nolu büyük oda doğu köşesindeki şömine ve içinde bulunan pişirme gereçleri karşılaştırıldığında mutfak olarak düşünülmektedir ve 7 nolu oda önündeki su kapları da düşünülürse batı kısmındaki odaların evin çalışma odaları olduğu söylenebilir³⁵⁰.

Odaların dağılımına bakılırsa oldukça dar olan VII,9b nolu odanın kuzeydeki planda Kompleks VIII olarak gösterilen yapıdaki banyoya (Kompleks VIII) bağlanan bir koridor olduğu görülür. Hemen bu banyoya bağlantı sağlayan koridor olarak bahsedilen VII, 9b'nin hemen yanında ise VII,9a odasının batı köşesinde 230.91 m. seviyesinde, 0.75x1.18 m ebatlarında dikdörtgen şeklinde tuğla plakadan bir platform bulunur. Duvar kenarlarına, platformun kuzeydoğu tarafı 0,445x0,417 m büyüklüğündeki taş plakalar inşa edilmiştir (Tablo 6, 4). Kuzeydoğu tarafı ek olarak andesit taşlarla döşenmiştir, güneydoğu tarafı ise 0,20 m kalınlığında, tuğlalar ile kaplanmıştır. Yapının tabanı düz tuğla plakalarla döşenmiştir. Bu kısım bir pişirme yeri, bir ocaklık olduğu düşünülmektedir³⁵¹.

3.3.3.4. Pergamon'da Bulunan Lokantalar

3.3.3.4.1. Orta Kentte, Mermer Salonun Yanındaki Lokanta

Orta kentte konutlarda bulunan mutfak yapıları dışında muhtemelen kamuya açık, halkın beslenme ihtiyacını gideren, lokantalarda bulunmaktaydı. Bu lokantalardan biri Orta kentte yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Demeter kutsal alanının kuzeyinde kalan ana caddeden girilebilen, hemen doğu

³⁴⁹ Radt, AvP XV/ 3, s. 54.

³⁵⁰ Radt, AvP XV/ 3, s. 65.

³⁵¹ Radt, AvP XV/ 3, s. 36.

duvarına ve mermer salonun (Alan I 7) duvarına yakın üç oda, bir açık mutfak ve bir yemek salonunun parçası oldukları tespit edilmiştir (Şekil 98).³⁵²

Helenistik Dönem için lokantanın mimari yapısına dair net bir bilgi bulunmazken, Roma İmparatorluğu orta dönemindeki mimari yapısı kalıntılardan okunabilmektedir. Günümüze kalan mimari buluntulara göre: Ön odaya merdiven basamaklarıyla çıkılıyordu. İçeriye girildiğinde sol tarafta kayaların içine oyulmuş bir şömine bulunur, bu şömine iki tek grubun biraraya getirilmesinden dolayı muhtemelen başka amaçlara hizmet etmiştir (Pithos kanıt olabilir)³⁵³.

İmparatorluk dönemindeki kullanım amacının ispatı bütün gruptaki ağır yanık izleri ve sayısız hayvansal kemik kalıntılarıyla yapılabilir. Burada ya iki büyük kazan konulmuş olmalı, ya da bütün bu süre içerisinde ızgara yemeklerinin hazırlanması için kullanılmış olmalıdır. Bu mimari grubun yanındaki sol köşede caddede ki kanalizasyon kanalına akan bir gider bulunmaktadır. İkinci odayı ayıran duvar Roma Dönemi'nde yapılmıştır. Duvarın altında bugüne kadar kazılmamış Hellenistik bir su kuyusu (veya deposu) bulunur. İkinci oda sıvanmış ve boyanmış duvarlara sahiptir (Şekil 99). Kırmızı çizgili beyaz alanın ortasında yeşil bir dal üzerindeki yuvada bir kuş tasvir edilmiştir. Masa hareketleri sebebiyle oluşan duvardaki darbe izlerinden dolayı bu oda kesinlikle yemek salonu olarak kullanılmış olmalıdır³⁵⁴.

Üçüncü oda diğer önceki iki odadan daha küçüktür. Bir kısmı kayalardan bir kısmı duvardan inşa edilmiştir. Oda arkaya doğru bir kayadan platforma ve girişin sol tarafında bir şömineye sahiptir (BA). Şöminenin zemini ısı kaybına karşı taş plakalarla oluşturulan yapıyla izole edilmiştir. Yoğun olarak odun veya odun kömürünün beyaz kül buluntusu, olağan bir ocaktan çok bir ızgaranın varlığını gösterir³⁵⁵.

³⁵² Wolfgang Radt, Pergamon, Vorbericht Über Die Kampagne 1976, AA 1977, Berlin,1977, ss.313-314. (AA 1976)

³⁵³ Radt, AA 1976, s. 313.

³⁵⁴ Radt, AA 1976, s. 313-314.

³⁵⁵ Radt, AA 1976, s. 314.

Caddenin (Seviye 232.00 m.) doğu yanında bulunan, en öndeki odaya giriş, bu odayı açık mutfakla ilişkili hale getirir. Belki de imparatorluk dönemi “lokanta”nın asıl yemek odası burada bulunmaktaydı. Hemen doğu tarafında bulunan yağ ya da şarap dükkânı Diodoros’un iki kutsal kalıntısının ve bir doğu tanrısının kutsal kalıntısının hemen yakınındaki dünyasal-mutfaksal işlerin tam bir resmini sunmaktadır.

3.3.3.4.2. X Nolu Yapı İçerisindeki Mutfak Mekânı

Orta Kentte VII nolu konuttun güneydoğusunda IX ve XI nolu yapıların ortasında yer alan X nolu Küçük Peristylli ev içerisinde de mutfak olarak tanımlanan bir oda bulunmaktadır. 4 nolu oda bir mutfak olarak tanımlanmıştır³⁵⁶. Küçük Peristil Evin işlevi üzerine kesin kanıtlar bulunamadığından açık bir şekilde tarih verilememektedir. 280m² lik evin, peristylli 7.0x10.50m boyutlarındadır.

VII nolu yapıyla kıyaslandığında oldukça küçük olan konut güneydeki caddeye bakmaktadır (bkz. Şekil 97a). Caddeye bakan tarafında yer alan X, 4 nolu odadaki ocak, bulunan tava ve tencere parçalarına göre yapı M.S. 3. yüzyılda kullanılmıştır. X, 4 nolu oda öyle görünüyor ki evin avlusuyla bağlantısı kesildikten sonra artık evin bir işliği olarak değil, dışarıya açık küçük bir mutfak olarak kullanılmıştır. Burası caddeye bakan konumu da düşünöldüğünde muhtemelen bir lokanta olarak kullanılmış olmalıdır³⁵⁷.

3.3.4. Ephesos

Ephesos antik kenti, Ege kıyısında İzmir’in yaklaşık 70 km. güneyinde, Küçük Menderes’in (Kaystros) deltasında yer almaktadır. Antik Yunan Çağı’nda burası M.Ö. 133 yılında Roma’nın Asia eyaletine katılmış İonia bölgesinin merkezi idi³⁵⁸.

³⁵⁶ Radt, AvP XV/3, s.132.

³⁵⁷ Radt, AvP XV/3, s.132.

³⁵⁸ Efes Rehberi, s. 8.

Ephesos'un yerleşim alanı tarih boyunca birkaç kez değişmiştir. Bunda Küçük Menderes'in ve güneydeki dağlardan akan derelerin getirdikleri kumlarla deniz seviyesinin ve kıyı şeridinin değişmesi etkin olmuştur. Ortaçağ'ın ilerleyen dönemlerinde Ephesos denizden tamamen uzaklaşmıştı³⁵⁹.

Konumuzla ilişkili olarak Ephesos kentinin Hellenistik ve Roma Dönemi'ndeki konumuna baktığımızda Lysimakhos, Hellenistik dönemde kenti körfezin kenarında yeni kurduğu kentte taşınmaya mecbur etmiştir³⁶⁰. Yeni şehrin surları Bülbül dağı'nın denize inen yamacı ile Panayır Dağı'nın doruğunu çevreliyordu. Miletoslu Hippodamos'sehircilik prensibine uygun olarak dönemin kent plancılığına uygun birbirini dik kesen ızgara planlı Hellenistik bir şehir için tüm donanımlar mevcuttur³⁶¹. Ephesos'u Asia Eyaletinin başkenti yapan ilk Roma İmparatoru Augustus döneminde veya bundan önceki on yıllarda kentin yerleşim alanı büyümüşü. Roma dönemi resmi binaları iki dağ arasındaki boğaza inşa edilmiştir. Limana inen vadide ise ancak daha sonraki yıllarda yerleşim alanları kurulmuştur³⁶². M.S. 7.-8 yüzyıldan sonra ise kent giderek küçülerek Koressos'un yakın çevresini koruyan yeni surun içine çekilmiştir.

1960–1983 yılları arasında H. VETTERS tarafından yapılan kazılarla kent merkezinde, Bülbül Dağı kuzey yamacında yer alan kısımda kentin lüks konutlarının bulunduğu iki yapı adası ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan doğudaki 3000 m² Yamaç Evi 1) ve batıdaki (Yamaç Evi 2) Kuretler Caddesi'nin batı ucunda onur anıtlarının arkasındaki 4000 m²'dir. Bu yapı teraslarında oturma birimleri ikişerli olarak üç teras halinde inşa edilmiştir³⁶³.

3.3.4.1.Yamaç Evleri II.'de Bulunan Konutlardaki Mutfak Mekânları

1999 yıllarında yapının üstü koruyucu bir çatı ile örtülmüştür. Kompleksin arkeolojik incelenmesi, yapıların ve yapı süslemelerinin korunması ve

³⁵⁹ Efes Rehberi, s. 8.

³⁶⁰ Efes Rehberi, s. 10.

³⁶¹ Efes Rehberi, s. 18.

³⁶² Efes Rehberi, s. 10.

³⁶³ Efes Rehberi, s. 102-106.

sağlamlaştırılması çalışmaları halen sürdürülmektedir. Adanın kuzey cephesinin Kuretler Caddesi'ne yönelmesine rağmen güney cephesi, Hippodomik şehir planının ızgara sistemine uygun olarak düzenlenmiştir. 26 m.'ye ulaşan yükseklik farkları sokakların basamaklandırılması ile aşılmıştır. Üst kısımda yamaca paralel olarak giden sokak, Memmius Anıtı civarında Kuretler Caddesi'ne ulaşmaktadır. 3 m. genişliğinde ki sokaklar bu sokağa dik açıyla birleşmektedir. Kuretler Caddesi'nin güzergâhı diyagonal olduğundan, ona bitişik olan adalar, yamuk şekillidir.

Ephesos'da Yamaç Evleri 2'de 3 mutfak kalıntısından bahsedilmektedir. Bunlardan iki tanesi Konut II olarak adlandırılan yapının kuzeybatı köşesindeki atriumda bulunan SR29a ve SR30 numaralı mutfak yapılarıdır. Diğeri de IV nolu konut içerisindeki SR9d numaralı mutfak yapısıdır.

Burada Ephesos Yamaç Evleri 2'deki bütün konutları değil konumuzla ilişkili olarak içinde mutfak olduğu belirtilen 2 ve 4 nolu konutları ele alacağız.

3.3.4.2. Konutlara Yönelik Yeni Tarihlemeler

Konutların terk edilmesinden sonra, 1962–1985 yılları arasında Avusturya Kazı Ekibi tarafından yapı adasında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan konutlardan üst terasta yer alan beş evin iç dekorasyonuna ilişkin çalışmalar, Strocka ve Jobst tarafından 1977 yılında yayınlanmıştır³⁶⁴. Bu yayında ve bu yayını esas alan diğer rehber kitaplarda bu konutların ilk olarak Augustus Dönemi'nde inşâ edildiği ve daha sonra M.S. 7. yüzyılın başlarına kadar kullanımının sürdürüldüğü belirtilmiştir.

Ancak son yapılan araştırmalar sonucu Yamaçevler II, M.S. 3. yüzyılın 3. çeyreğinde, Gellienus zamanında meydana gelen bir deprem sonucunda zarar görmüş, depremden sonra dekorasyon öğeleri yenilenmemiştir³⁶⁵.

³⁶⁴ Volker Michael Strocka, Die Wandmalerei der Hanghäuser in Ephesos, Forschungen in Ephesos 8.1,1977; Werner Jobst, Römische Mosaiken aus Ephesos 1. Die Hanghäuser des Embalos, FiE 8,2, Wien, 1977.

³⁶⁵ A. Esin Kuleli, Efes Yamaçevleri 2'de 1, 2 ve 4 Nolu Evler Örneğinde Roma Dönemi Harçları Araştırması, D.E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2005, ss. 35–36.

Kazı ekibince kronoloji çalışmaları yapılırken 1, 2 ve 4 nolu evlerde değişik yapı evrelerine ait yapı kalıntılarında yüzeydeki dekoratif kaplamalar, kazılar sırasında mekânlardaki yapı kalıntıları ve arkeolojik buluntular incelenmiştir. Bunun yanı sıra odaların günlük işlevi ve konutta yaşayanların günlük yaşamdaki görevleri ile ilgili önemli bilgiler veren graffitiler de incelenmiş; konutların yapı evreleri ve diğer evlerle kıyaslaması yapılarak elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir³⁶⁶

Kazı ekibinde çalışan uzmanlar, 2 ve 4 nolu evlerin yapı evrelerinin net bir şekilde belirlenmişken 1 nolu evin bazı bölümlerinde ise yapı evrelerine ilişkin çok küçük de olsa yanılma payı olabileceğini belirtmişlerdir³⁶⁷. Kazı ekibince yapılan araştırmalar sonucu tespit edilen yeni bilgiler ışığında yapı evreleri ve süreçleri şu şekildedir:

1. Yapı Evresi; M.S. 1. yüzyılın başları,
2. Yapı Evresi; M.S. 100 civarı,
3. Yapı Evresi; M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısı,
4. Yapı Evresi, M.S. 230 civarı,
- 4¹.Yapı Evresi M.S. 260 (M.S. 3. yüzyılın üçüncü çeyreği de olan depremin öncesine kadar).

3.3.4.3. 2 Nolu Konutun Yapım Evrelerine Bağlı olarak Triclinium ve Mutfak Mekânları

Augustus ve Tiberius Dönemi'nde Yamaçevler II'nin güneybatı terasına inşâ edilmiş; biri büyük bir peristil diğeri nispeten daha küçük bir atriumdan oluşmak üzere iki avlu içerecek şekilde tasarlanmış tek konut birimidir. Ana girişten geçilince atriumlu küçük avluya (planda SR 27 olarak gösterilen avlu) ve oradan da peristylli büyük avluya geçilmektedir. Avlunun etrafına sıralanmış olan odaların planına baktığımız zaman yaşam ve kabul mekânlarının peristylli büyük avlunun etrafına

³⁶⁶ Kuleli, s.36.

³⁶⁷ Kuleli, s. 37.

dizildiği ve servis hizmeti veren odaların, yapının kuzeybatısında yer alan, atriumlu küçük avlunun etrafına dizildiği anlaşılmaktadır. Büyük peristylli avlunun batısında yer alan SR25 ve SR26 nolu odalar cubiculum olarak kullanılmışken bizim konumuzla da ilişkili olarak kuzeyde yer alan SR 24 ve SR 28 nolu büyük odaların ise triclinum olarak hizmet vermiştir (Şekil 100). Bunun yanı sıra doğuda yer alan SR 16 ve SR 17 nolu odaların da yine triclinum olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.

3.3.4.3.1. 1. Yapı Evresi

Peristyl avlunun ortasında bulunan kuyunun olasılıkla Hellenistik Dönem'den beri kullanılmaktaydı. Üst katta, peristylli büyük avlunun güneybatı köşesinde yer alan bir merdivenle ulaşılmaktadır. Üst kattan güney yönden yapı parselini sınırlayan caddeye aynen 1 nolu konutta olduğu gibi bir bağlantı verildiği düşünülmektedir. Mozaik döşemelerin küçük bir bölümü, duvar resimleri ve mermer kaplamaları 1. yapı evresine aittir.

3.3.4.3.2. 2. Yapı Evresi

Bu yapı evresinde, atrium'un kuzey geçişinde SR27b nolu oda inşâ edilmiş ve peristylli avlunun doğusunda ki muhtemelen daha önce triclinum olarak kullanılan büyük oda SR16/17 nolu oda olarak ikiye bölünüp muhtemelen işlev değişikliği sonucu cubiculum olarak kullanılmaya başlanmıştır. Konutta peristyllin kuzey bölümündeki mozaik döşemeler, latrina (SR29) ve peristylli avludaki sarı zeminli duvar resimleri gibi bazı mimari öğelerde bu evreye tarihlenmiştir³⁶⁸.

3.3.4.3.3. 3. Yapı Evresi

Evin duvar ve döşemelerinde geniş çaplı onarım ve yeniden düzenleme çalışmaları yapılmıştır. Zemin katın plan şeması genel olarak aynı kalmakla birlikte STG3'ten giriş için yeni bir vestibulum (SR27c) oluşturulmuştur. Peristylli avlunun,

³⁶⁸ Kuleli, s. 46.

batı, güney ve doğu koridorlarının mozaik döşeme yüzeyleri bu yapı evresinde yenilenmiş, duvarlar mermer kaplanmıştır³⁶⁹. Yandaki 1 nolu eve ait dört oda, bu eve eklenmiştir. Yeni elde edilen odalar cubiculum ya da diğer ikincil aktiviteler için kullanılmıştır.

Planda SR24 olarak gösterilmiş kuzey yöndeki triclinium da bu dönemde bazı değişiklikler yapılmıştır: Duvarlar mermer kaplanmış, zemin klinelerin duvar kenarlarında ki konumları da düşünülerek geometrik desenli mozaiklerle kaplanmıştır. SR24 nolu tricliniumun güneyinde ki giriş kısmının iki yanındaki duvarlarda üzeri cam mozaiklerle süslenmiş çeşme nişleri bulunmaktadır³⁷⁰.

Seramik buluntularına dayanılarak atriumlu avlunun (SR 27) geçiş bölümlerindeki siyah ve beyaz rekli mozaik döşeme kaplaması bu yapı evresinde yapılmıştır. Döşemelerdeki durumun tersine evin neredeyse bütün duvarları tümüyle yeniden dekore edilmiştir³⁷¹. Bu yapı evresinde triclinium olarak kullanılan SR 17, SR24, SR28 olarak numaralandırılmış odaların yemek odası olarak kullanımı devam etmektedir. M.S. 2. yüzyılın ortalarında atriumun kuzeyindeki SR27b numaralı odanın kuzey duvarındaki kapı ve bir merdivenle III. nolu konutun 16c numaralı odasına giriş verilmiştir. Bu evde de 1 nolu evde olduğu gibi, kuzey yöndeki komşu evle bağlantı sağlanması ile muhtemelen her iki ev, servis mekânlarını ortaklaşa kullanmaktaydı³⁷².

3.3.4.3.4. 4¹. Yapım Evresi ve Yıkım

Bu evrede küçük çaplı onarım ve düzenleme çalışmalarının yanı sıra atriumun güney geçişine 27a olarak numaralandırılmış olan mutfak yapısı da bu evrede inşa edilmiştir. Mutfağa giriş atrium yerine peristylden verilmiştir. Bu çalışmaların M.S. 230'dan kısa bir süre sonra yapılmış olduğu ve kullanımının M.S. 3. yüzyılın 3. çeyreğine kadar sürdüğü sanılmaktadır.

³⁶⁹ Kuleli, s. 47.

³⁷⁰ Kuleli, s.48.

³⁷¹ Kuleli, s. 49.

³⁷² Kuleli s. 49.

4¹. yapı evresi ve yıkımdan sonra başlayan onarım çalışmalarının bitirilemediği SR12, SR17, SR19/20 ve SR26 numaralı mekânlarda görülebilmektedir. Depremi yarattığı yıkımdan sonra evin toprakla dolmasının ardından evin tümüyle tekrar kullanılamaması, yapıda ev halkına ilişkin bazı buluntuların önemli ölçüde korunmasını sağlamıştır. Tricliniumda (SR24) mermer kaplamalı bir yemek masası ve bronz ayaklı muhtemelen servis amaçlı kullanılmış ikinci bir masa bulunmuştur. Bunun dışında II. nolu konutta çok değerli fildişi kabartmalar ve frizlerde bulunmuştur.

Depremden sonra konut biriminde bulunan yıkıntılar kaldırılarak, ya da daha yüksek seviyede yeni mekânlar inşâ edilerek, evin bazı bölümleri kullanılmaya devam edilmiştir. SR27 nolu atriumun batı ve güney kısmı, SR30'un kuzey kısmı, SR29 numaralı latrina yıkımdan sonrada kullanımın bir şekilde sürdüğü mekânlardır. Ayrıca SR 27a numaralı mutfığa bir çeşme de bu evrede eklenmiştir. M.S. 4. yüzyılda eskiden lüks bir yaşam tarzı sürdürülen evler, el değiştirerek, molozlar toplanmadan ve yeni bir yapım, onarım çalışması yapılmadan, kullanımın sürdürüldüğü evler durumuna gelmiştir³⁷³.

3.3.4.4. 2 Nolu Konuttaki Mutfak Mekânları

Ephesos'da Yamaç Evleri II'de 3 mutfak kalıntısından bahsedilmektedir. Bunlardan iki tanesi Konut 2 olarak adlandırılan yapının kuzeybatı köşesindeki atriumda bulunan SR29a ve SR30 numaralı mutfak yapılarıdır

Birçok bölüme ayrılmış olan atriumun ölçüsü yaklaşık olarak 84 m²'dir. Atriumda batı kenarı 3,10 m. , doğu kenarı 3,15 m., kuzey ve güney kenarı 2,86m.; zemini işlenmiş mermerle döşenmiş olan bir impluvium bulunmaktaydı (bkz. Şekil 100) . Atrium daha sonra yapılan tadilatlarla; mutfığı, su deposu ve tuvaleti olan bir yapıya dönüştürülmüştür.

3.3.4.4.1. SR29a Mutfak Yapısı

³⁷³ Kuleli, s. 51.

Konut II’de bulunan mutfaklardan nispeten en iyi korunmuş olanı, planda 27a olarak adlandırılmış bölümdür (Şekil 101a). SR27a olarak adlandırılmış mutfak yapısı atriumun güney tarafına kurulmuştur. 3,70 x 2,20 m. büyüklüğünde ki mutfağın batı tarafında duvarlara dayalı bir fırın bulunmaktaydı. Mutfak yapısı, SR9d mutfağına benzer şekilde bir fırın yapısının birleştirdiği bir odadan oluşuyordu. Fırın, 0,70–0,80 m. yüksekliği, 2,08 m. genişliği ve 1,20 m. derinliğe sahipti. Fırının üstünde batı ve kuzey duvarında beş adet düz duvar nişi bulunmaktadır. 0,15–0,30 m. derinliğinde ve 0,74 m. yüksekliğinde ve 1,07 m. genişliğindedir. Bununla beraber bütün duvarların yüksekliği konusunda tam açıklama getirilmemiştir. Odanın SE köşesinde, O, duvarında başlayan küçük bir temel bulunmaktadır. Tuğlayla örülmüştür, 0,34 x 0,34 m. genişliğinde ve 0,36 m. yüksekliğindedir. Aynı şekilde güneydoğu köşesinde üst kattan gelen atık suların tahliye edildiği boru bulunur.

Konut 2’de SR27 küçük atriuma açılan çalışma odalarından farklı olarak SR22-23 olarak adlandırılan büyük peristyl avludan mutfağa direkt giriş vardır (bkz. Şekil 100). Böylelikle SR28, SR24, SR17 ve SR16 mutfağa direkt olarak bağlanmıştır. Peristyle açılan avlu kapısının genişliği 1,26 m., SR30’un ise 1,35m.’dir. Mutfağın yapıldığı atriumda bir başka kapıda atriumdan SR27b ve oradan SR27c’ye ulaşılmasını sağlayan kapıdır. Daha sonradan yapılmış olan mutfağın içinde korunmuş olan mozaik döşeme (Şekil 102), SR 27 olarak adlandırılan atriumdaki mozaik döşemeyi tamamlamaktadır. Buradan yola çıkarak Strocka tarafından SR 27a mutfağının M.S. 400-410 yıllarına verilmekteydi; ancak yukarıda 2 nolu evin yapı evrelerinde de değindiğimiz gibi son yapılan çalışmalar neticesinde bu mutfağın 4. yapı evresinde yani M.S. 3. yüzyıl içinde yapılmış olduğu düşünülmektedir³⁷⁴. SR 30’a giden kapıların ve SR 29 tuvaletinin arasında kalan mozaik zemine, kireçtaşından bir su kabı oturtulmuştur (bkz. Şekil 102).

SR 27a mutfağının IV. Yapı aşamasında SR 27 küçük peristyl avlunun güneyine yapıldığı gibi içinde su kuyusu bulunan SR 27d, avlunun batı tarafına inşâ edilmiştir. Bunun SR 22/23 büyük peristylli avlunun içinde bulunan su kuyusu gibi SR 27a mutfağına su temin etmekte yararlanıldığı tahmin edilmektedir. SR27a

³⁷⁴ Kuleli, s. 35.

mutfağının zemininde bulunan mozaik döşeme kalıntıları mutfağın tarihlenmesi açısından da önemlidir.

3.3.4.4.2. SR30 Mutfak Yapısı

Konut alanı II için M.S. Erken 3. yüzyıl da değil, M.S.1. yüzyılda 2. yapı evresinde mevcuttu. SR30 da evler yapıldığında ekonomik amaçlar için güney duvarına büyük bir fırın eklenmiştir. Bu fırın artık bulunmamakla beraber kuzey ve güney duvarındaki izleri varlığını kanıtlamaktadır. Daha sonra SR 27a mutfağının yapılması ile birlikte bu fırın kaldırılarak sadece duvar rafı kurulmuştur. Bu yüzden SR30'dan çalışma odası (işlik) veya depo olarak bahsedilmektedir (Şekil 101b).

Geriye kalan çalışma (işlik) ve depo odaları SR30 gibi yaşama alanı 2'nin batı kısmında yer almaktadır. SR 27a mutfağı hariç bütün diğer çalışma ve depo odalarına ve SR 27'deki ortak tuvalete küçük atriumlu avludan girilebiliyordu³⁷⁵.

3.3.4.4.3. SR 24 Triclinium

Peristylin kuzey tarafından ki geniş koridorun arkasında zemin katta iyi korunmuş iki tane triclinium olarak adlandırılmış oda bulunmaktadır. Kuzey doğuda SR 24 ve kuzeybatı köşesinde SR 28 olarak adlandırılan bu odalar zemin mozaikleri ve duvarlarının süslemesi ve mimari yapıları nedeniyle triclinium olarak adlandırılmışlardır³⁷⁶.

Zeminin boyutları batıya doğru eğimli olmak üzere; 6,18m. (kuzey ve güney duvarı) x 5,30m. (batı duvarı) x 5,10m. (doğu duvarı) olmak üzere yaklaşık 32 m²'lik bir alanı kapsamaktaydı. Bu alanın boyutları yukarıda Konut II'nin evreleri kısmında da belirttiğimiz gibi zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Bu yapısal değişikliklerin izleri sadece SR 24 nolu tricliniumun duvarlarında değil SR20 duvarlarında ve SR20 ve SR19 arasındaki duvarlarda da görülebilmektedir.

³⁷⁵ Rembart, L., Küchen und Wirtschaftsräume im Hanghaus 2 von Ephesos, Forum Archaeologiae 44/IX/2007, <http://farch.net>, 04.09.2010).

³⁷⁶ Jobst, s. 84.

Tricliniumun güneybatı köşesinde üzeri mermerle kaplı muhtemelen servis amaçlı kullanılmış bir platform bulunmaktadır (Şekil 103a). Bu servis platformunun sonradan eklendiği düşünülmektedir çünkü tricliniumun zemindeki üçlü mozaik kompozisyonun batısında ki panelin batı tarafını kesmektedir. Bu servis amaçlı kullanıldığı düşünülen platformun benzeri Metropolis'in tricliniumunda da görülmektedir.

Tricliniumun güney duvarı tekrardan şekillendirilirken girişin her iki tarafındaki duvarların içlerindeki nişlere yarı dairesel çeşmeler eklenmiştir. Girişin iki yanında bulunan çeşmelerin duvarları mermer ile kaplanırken apsisin kemerli kısmı cam mozaik ile kaplanmıştır (bkz. Şekil 103a).

Bu çeşmelerin ilk olarak doğu duvarı dibinde olması gerektiği, ancak tricliniumun güney duvarının doğu duvarındaki giriş pervazına destek olabilmesi için doğu duvarının doğuya doğru 0.50 m. çıkıntı yapacak şekilde inşa edilmiştir³⁷⁷.

3.3.4.4.3.1. Zemin Mozağı

Siyah ve beyaz renkte Ephesos'a özgü kireçtaşı ve mermer kullanılmıştır. Pembe renkte ki Horasan harcı bağlayıcı olarak kullanılmıştır. Daha sonra restorasyonda boşluklar kireç ve çimento karışımı ile hazırlanan bir harç ile kapatılmıştır. Kullanılan taşların düzenli bir şekilde 0,05'ten 0,1 m'ye kadar orta alanda, 0,08'den 0,1 m'ye kadar batı kanadının yapımında, 0,1 m'den 0,150 m'ye kadar dış taraftaki mozaiklerde 0,130 m'den 0,180 m. boyutunda ki taşlar da kenarlarda ki çerçevelerde kullanılmıştır.

Mozaik dekorasyonu olarak sıkı bir simetrik şema tasarımı karşımıza çıkmaktadır. Bu şemaya baktığımızda ortada 3,26 x 1,97 m. lik bir dikdörtgen alan ve bu alanın güneyinde hem batısında hem de doğusunda bulunan 1,23 x 1,10 m.'lik bir alan eşlik eder. Üçlü bu kompozisyon kendi etraflarını saran şeritin dışında,

³⁷⁷ Jobst, s. 84.

dıştan 0,8 m. genişliğinde üçlü kompozisyonu çepeçevre dolanan siyah bir şerit ile çevrilmiştir.

Mozaik paneller üzerine geometrik desenler işlenmiştir. Ortadaki büyük dikdörtgen panelde: Beyaz üzerine siyah renkte iç içe geçmiş daireler ve yaklaşık 0,18 m çapındaki dairelerin ortasında beyaz, kenarları içe doğru kavisli, çapraz çiçek motifleri³⁷⁸ ve motiflerin ortasında 0,10-0,12 m. uzunluğunda siyah haç motifi vardır.

Ortadaki dikdörtgen alanın güney alt tarafının yan kanatlarında ki doğudaki mozaik panelde 10 x 9 sıra dörtköşeli yıldız deseninden oluşmaktadır (bkz. Şekil 103a)³⁷⁹. Bunlar burada tam ortasında beyazlıkların olduğu 0,5 m. boyutlarından siyah karelerden oluşmaktadır. Bu siyah kareler yanlarda küçük çıkıntılarla birlikte 0,6–0,7 m. boyutlarındadır. Mozaik panelin özellikle doğu ve güney tarafında ki geniş bir kısım restore edilmiştir.

Üçlü mozaik kompozisyonun batı kanadında ki panele gelince: Beyaz zemin üzerine 5 x 5 sıra halinde siyah haç motifinden oluşmaktadır³⁸⁰. Haç motifleri ortadaki büyük mozaik panelde görülen haç motiflerinin aynısıdır. Ortada bir kare ve onun dört tarafında birer kare ve uçları da V şeklinde biten şekillerden oluşmaktadır. Siyah haç motiflerinin her biri yaklaşık 0,10 m boyutlarındadır.

Triclinium olduğu belirtilen SR24 nolu mekânda klinelerin rekonstrüksiyonu için zemin üzerindeki mozaik tasarımından faydalanılmıştır. Merkezdeki dikdörtgen ve onun etrafındaki mozaik tasarımına bağlı olarak klineler ve diğer mobilyalar yerleştirilmiştir. Bu rekonstrüksiyona göre geniş kapı peristyle açılmakta ve çeşmeli nişler, 'U' biçiminde güneye bakacak şekilde dizilen klinelerinin tam görüş alanında, iyi bir yere inşâ edilmişlerdi. Klineler 2,10m x 1,15m boyutlarında (modelde 0,14 m. x 0,77 m'dir) olduğu düşünülmüştür. Bunların ikisi doğu tarafına, ikisi kuzey tarafına ve biri de duvardan 0,75 m mesafe ile batı tarafına yerleştirilmiştir. Batı tarafına hem klinelerin yerleştirilmesi hem de batı tarafında servis platformunun bulunması

³⁷⁸ Jobst, s. 84'e bakınız.

³⁷⁹ Jobst, s. 85.

³⁸⁰ Jobst, s. 85.

sebebiyle sadece bir tane kline ile yetinilmiştir(Şekil 103b)³⁸¹. Klinelerin kenarlarına da uçayaklı masalar yerleştirilmiştir. Gerek klinelerin gerekse masaların tasarımında edebi kaynaklardan, rölyef, mozaik ve duvar resimlerindeki betimlemelerden ve günümüze kalmış orijinal kline parçalarından faydalanılarak bu rekonstrüksiyon yapıldığı belirtilmiştir³⁸².

3.3.4.4.3.2. Zeminin Tarihlendirilmesi

Mozaik zemin için daha öncesinde Jobst'un yapmış olduğu tarihlemeye göre mozaik zeminin tarihlendirilmesinde en önemli unsur güney ve doğu duvarındaki yapısal değişikliklerdir. Bu duvarlarda M.S. 400–410 yılları arasında yapıldığı zannedilen resimlerden dolayı SR 20 nolu odanın M.S. 4. yüzyılın son çeyreğinde ya da en geç M.S. 400'lerde oluştuğu kabul edilmekteydi. Bu tarihlendirmeye dayanarakta SR24 nolu tricliniumdaki zemin düzenlemelerinin M.S. 4. yüzyılın ortalarında gerçekleşen depremden sonra tricliniumun güney ve doğu duvarı ile birlikte gerçekleştiği ileri sürülmekteydi.

Ancak daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi son yıllarda alanda yapılan kazı ve araştırma çalışmalarından elde edilen sonuçlara göre, bu belirtilen tarihler tekrar gözden geçirilmiş ve Yamaçevler II'nin M.S. 3. yüzyılın 3. çeyreğinde meydana gelen depremden sonra dekorasyon öğelerinin yenilenmediği belirtilmiştir. Buna göre de; tricliniumun dekorasyonun da evin duvar ve döşemelerinde geniş çaplı bir onarım ve yeniden düzenleme çalışmalarının yapıldığı 4. Yapı Evresi'ne verilmiştir³⁸³.

3.3.4.4.3.3. SR 24 Nolu Tricliniumda Bulunan Mozaikli Apsis Yapısı

Tricliniumun güney duvarındaki girişin iki yanında kavisli ve apsisli niş bulunmaktadır. Bu nişlerin apsis dışında kalan kısımları mermer ile kaplanmış ve

³⁸¹ A. Nordmeyer - A. Sommer, Rekonstruktion der Ausstattung des Raumes SR 24 der Wohneinheit 2 im Hanghaus 2 von Ephesos, Forum Archaeologiae 44/IX/2007 (<http://farch.net>, 04 09. 2010)

³⁸² A. Nordmeyer - A. Sommer, Rekonstruktion der Ausstattung des Raumes SR 24 der Wohneinheit 2 im Hanghaus 2 von Ephesos, Forum Archaeologiae 44/IX/2007 (<http://farch.net>), (04 09. 2010).

³⁸³ Kuleli, s. 47-49.

önü bir mermer ile kapatılarak bir çeşme vazifesi görmüştür. Bu çeşmeler de görünen su boruları ile sürekli taze su sağlanmaktaydı³⁸⁴.

Nişin duvarları mermer ile kaplıyken kavisli yarı kubbe kısmı cam mozaikle örülmüştür. Cam mozaikler girişin batı tarafında doğu tarafındakine göre daha iyi korunmuştur. Doğu tarafında ki nişin apsis kısmının çöküşünden dolayı doğunun büyük bir kısmı zarar görmüştür. Mozaiklerde kullanılan renkler; beyaz, sarı, kırmızı, yeşil, koyu gri, pembe, siyah, turuncudur. Kullanılan cam mozaikler 0,04 m. ile 0,09 m. arasındadır.

Batı nişinin yarı kubbesinin çapı 0,70 m. ve yüksekliği de yaklaşık 0,50 m.'dir. Mozaik alanının büyük kısmı, yarı doğrulmuş bir şekilde, sol kolu ile yeşil bir mindere dayanmış çıplak bir kadın figürü tarafından kaplanmıştır. Sadece bacaklar kalça hizasına kadar bir örtüyle kapatılmıştır. Vücudun üst kısmı omuzlara kadar korunmuştur. Sağ kalçasının üst yarısının korunmuş kısmı görüldüğü gibi, sağ üst kol gerilmiş bir şekilde tasvir edilmiştir.

Çıplak vücut uzuvlarında baskın olan beyaz renk cam küplerin yanı sıra, sarı, açık gri ve pembe gibi renkler de kullanılmıştır. Bacaklara dolanmış manto beyazdır ve pelerini gösteren açık gri küp dizini vardır. Mantonun kenar kıvrımı dikkat çekici bir koyu kırmızı ile gösterilmiştir. Vücudun üst kısmı daha belirgin olarak öne çıkmışken, vücudun alt kısmı geride kalmıştır. Bu dönüş, bacağının yarısına kadar olan kısmı gösterilen sol bacağın tamamının görüldüğü içerikten dolayı oluşmuştur. Buradan da sadece mantonun örtmediği sağ ayak görülmektedir. Manto, sırtın arkasından sol kalçanın üzerinde kaybolmaktadır ve çıplak vücut için bir altlık olmuştur.

Yarı çıplak kadın tasvirinin baş ve ayak tarafında beyaz bir güvercin bulunmaktadır. Güvercinlerin parlak beyaz tüyleri ince mavi çizgilerle çizilmiştir. Bacaklar ve gaga kırmızıdır. Baş tarafındaki güvercinler ve yeşil minderi arasında kırmızı bir çiçek topraktan fişkırmıştır. 0.5 m. genişliğinde ki, güçlü şarap kırmızısı,

³⁸⁴ Jobst, ss. 86-87.

bir şerit mozaik alanını sınırlamaktadır. İç tarafta da sarı, beyaz ve siyah cam küplerinden oluşan bir dizin, mozaik alanı sınırlamaktadır³⁸⁵.

Girişin doğusundaki nişin kubbesi büyük ölçüde zarar görmüştür ve orada günümüzde böyle bir kubbe bulunmamaktadır. Günümüze sadece mozaik kalıntılarından birbirine uyan birkaç parça kalmıştır. Girişin batısındaki nişin yarım kubbesine benzer şekilde yapılmış doğuda ki kubbenin üst kısmının tamamı batı nişindeki gibi olmalıdır. Buna göre bu iki nişteki mozaikler üzerindeki figürler açık bir şekilde yansıma figür olarak oluşturulmuştur³⁸⁶.

Görüldüğü gibi, bu figür başını arkaya doğru döndürmüşken, sağ kolundan destek almakta ve sol kolunuda ileriye doğru uzatmaktadır. Küplerin diziliş şekli ve renklendirilmesi salonun batı nişinde bulunan mozaiklerle uyumaktadır. İyi korunmuş yüz, tanımlama şeklinde stilistik bir ifadeye varmamıza neden olmaktadır.

3.3.4.4.3.4. Nişlerin Tarihlenmesi

Tricliniumlarda nadiren böyle nispeten iyi korunmuş apsisli nişler içinde iki çeşme veya ev *nympaeum* yapısına rastlanır. Mozaikli çeşmelerin tarihlendirilmesi ile ilişkili olarak Jobst³⁸⁷ bu konu hakkında şu bilgiler verilmiştir. Nişlerin mozaiklerin tarihlendirilebilmesi için öncelikle Pompeii, Herculaneum ve Ostia gibi şehirlerdeki benzer örneklerin araştırılması gerektiği bildirilmiştir. Buna örnek olarak Herculaneum'daki Casa di Nettuno e Anfritrite veya Pompeide ki V9, 7'ye (Casa del Orso) değinmiştir. Bu örneklerle Ephesos örnekleri arasında zamansal bir fark olmasına rağmen aynı boyutta olmaları ve konuların benzerliğine dikkat çekmiştir³⁸⁸.

Ephesos'de, çeşmede ki mozaikler üzerindeki figürlerin benzerlerinin Roma mezarlarında görülebileceği, bu benzerlerinden yararlanarak daha doğru bir tarihlendirme yapılabileceğini belirtmiştir. Daha sonra Roma'da ki *Pietro e*

³⁸⁵ Jobst, s. 86-87.

³⁸⁶ Jobst, ss. 87.

³⁸⁷ Jobst, ss. 87-88.

³⁸⁸ Daha geniş bilgi için, Jobst, ss. 87, bakınız

Marcellino yer altı mezarlığında ki duvar resminde olduğu gibi çeşitli mezar resimleri ile paralellik kurulmuş ve bunlardan yola çıkarak ayrıca yapı tarihi ve stilistik özellikleri de dikkate alınarak, SR 24 nolu tricliniumlardaki niş mozaikleri, yaklaşık M.S. 400'lere tarihlendirilmiştir.

Ancak Konut II'nin yapı evrelerinde de belirtildiği gibi son yapılan araştırmalar ile yapının inşâ evreleri daha erkene çekilmiştir. Yeni tarihlemeye göre SR 24 nolu tricliniumdaki nişler içindeki apsis mozaikleri M.S. 230 civarlarına verilmektedir³⁸⁹. SR 24 nolu tricliniumun güney duvarında ki girişin iki yanında apsis kısmı cam mozaiklerle süslenmiş çeşme nişlerinin bulunduğu söyler.

3.3.4.4.3.5. SR 28 Nolu Mekân

Mekânın yapısal özelliklerine baktığımız da neredeyse 5,70 m. x 5,35 m. boyutlarında kare bir plana sahiptir. Güneydoğu köşesinde ki 1,08 m. genişliğinde ki bir kapı ile peristyle geçiş vermekteydi (Şekil 104). Mekânın güney duvarının merkezinde yaklaşık 3 m. genişliğinde bir pencere bulunmaktaydı. III nolu konut ile yapısal bağlantısından dolayı kuzey duvarında pencere bulunmadığı için güney duvarında bulunan bu pencere vasıtasıyla mekâna ışık sağlanmaktaydı (bkz. Şekil104). Bu pencere duvarının yaklaşık 1,10m yukarısında mermer bir pervaz bulunmaktaydı. Mekânın güneybatı köşesinde duvar 3,90 m'ye kadar korunmuştur³⁹⁰.

SR 28 nolu mekânın dört duvarı da benzer duvar boyama stiline sahiptir. Konutun diğer odalarından farklı olarak odaların boyası kısa ve uzun dikdörtgen panellerden oluşmuştur. Odanın güney tarafındaki pencerenin bulunduğu kısımdaki duvarı hariç diğer duvarlar alt kısımlarında daha kısa beyaz paneller ve onların orasındaki dar kırmızı şarap rengindeki dar panellerden oluşmaktaydı. Bu alt panellerin hemen üstünde etrafı 0,105–0,14m genişliğindeki kırmızı şarap rengindeki çerçeveye çevrilmiş, 1,46m. yükseliğindeki beyaz panellerden oluşmaktaydı. Bu

³⁸⁹ Kuleli, s.48.

³⁹⁰ Jobst, ss. 89-90.

beyaz paneller 0,71 ile 0,94 m arasında düzensiz genişliklere sahiptir(bkz. Şekil 104).

SR 28 nolu mekânın tabanının neredeyse ortasında 3,76 x 3,16 m, boyutlarında, geometrik şekillerle bezenmiş dikdörtgen şeklinde bir mozaik bulunmuştur. Kireçtaşı ve mermerden oluşan mozaik taşlarının beyaz (mat) olanlarının boyutları 0,102–0,106 m. arası ve siyah (koyu mavi-gri) olanlarının ise 0,09–0,102 m. arasındadır. Mozaik büyük ölçüde korunmuş olmakla birlikte bazı kısımları tahrip olmuştur. Bu tahrip olan kısımları daha sonra çimento harçı ile doldurulmuştur.

Etrafını 0,9 m. kalınlığında siyah taşlardan yapılmış bir şeritin çevirdiği dikdörtgen alanın içinde her biri yaklaşık 0,13 m. uzunluğunda 9 x 8 çapraz yıldız motifi bulunmaktadır. Çapraz yıldız motifi; ortada bir ve köşelerinde birer adet olmak üzere beş adet kare bulunmaktadır. Bu karelerin uçları da V şeklinde bitmektedir. Bu mozaik bezemesinin benzerleri 2 nolu konutun SR19–20, SR 24 ve SR 27 nolu mekânlarında da görülmektedir.

Mozaik zeminin tarihlendirilmesinde Strocka ve Jobst, duvar resimleri ve mozaikler için birbirine yakın tarihler vermiştir³⁹¹. Mekânın duvarları için Strocka M.S. 410–420 tarihlerini belirtirken, Jobst mekânın mozaikleri için M.S. 400'lü yılları işaret etmiştir. Bununla birlikte Kuleli'nin 2 nolu konut için vermiş olduğu yapı evrelerine baktığımız zaman, SR 28 nolu mekânın SR24 nolu mekânla birlikte I. yapı evresinden beri var olduğu anlaşılmaktadır³⁹²; ancak SR 28 nolu mekânın içindeki mozaığın ve duvar resimlerinin ise, yapının zeminde ve duvar resimlerinde geniş çapta bir değişiklik yapıldığı 4. yapı evresine ait olduğu düşünülmektedir.

³⁹¹ Jobst, s. 89.

³⁹² Kuleli, s. 36.

3.3.4.5. IV. Konut Alanın Yapım Evrelerine Bağlı Olarak Triclinium ve Mutfak Mekânları

3.3.4.5.1. Hellenistik Yapı Evresi

4. nolu konutta, zemin katta bir çukur, bir kanal, iki dikme deliği, iki kuyu çeşmesi, 1. kat seviyesinde blok taşlarla örülmüş bir duvar gibi az da olsa Hellenistik Dönem'e ait yapı izleri bulunmaktadır. Bu yapı evresi M.Ö. 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilmiştir.

3.3.4.5.2. 1. Yapı Evresi

4. nolu ev, peristylli bir avlu ve onun etrafını çevirmiş odalardan oluşturulmuştur. Bu yapı evresinde konutun planına baktığımız zaman, kuzey yönünde üç oda, batı tarafında ana mekân olarak kullanılmış 3 oda mevcuttur. 4. nolu ev, Yamaçevleri II'nin diğer konut birimleri ile aynı zamanda M.S. 1. yüzyılın ikinci on yılı içinde inşâ edilmiştir³⁹³.

3.3.4.5.3. 2. Yapı Evresi

4 nolu evin kuzeydoğusunda ki iki mekân, 6 nolu evin genişlemesi sonucunda, yıkılmış sadece kuzeybatıdaki N3 numaralı oda korunmuştur. Bu eksilen mekânlara karşın alt katın mekânları ile uyumlu bir üst kat inşâ edilmiştir. Alt ve Üst katların duvar resimlerinde misafirperverlikle ilgili çok sayıda epigram bulunmuştur. 4. nolu evin mimari biçim duvar resimlerinde ortaya koyduğu üzere, evin alt ve üst kattaki mekânlarının işlevinin daha çok davet, toplantı ve misafirlerin ağırlandırmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır³⁹⁴.

³⁹³ Kuleli, s. 52.

³⁹⁴ Kuleli, s. 53.

3.3.4.5.4. 3. Yapı Evresi

Komşusu 6. nolu evin genişletme çalışmaları sonucunda 4 nolu evde önemli değişiklikler yapıldığı anlaşılmıştır. Bazilika 8, peristyllin kuzeybatısını kestiğinden, peristyllin eski planı iptal edilmiş ve onun yerine kısmen kapalı duvar dolgularından oluşan payeli bir avlu inşâ edilmiş, güney ve batı geçişleri odalar (22, 14a, 14b, 14c, 14d) haline dönüştürülmüştür. Avlu, bahçe resimleri ile dekore edilerek 14 b ve 14 c numaralı mekânlar ile birlikte etkileyici bir yaz tricliniumuna dönüştürülmüştür³⁹⁵.

3. yapı evresinde, üst kata çıkan, özenli bir şekilde inşâ edilmiş olan merdiven üst katta da misafirleri ağırlama işinin arttığını göstermektedir. Bazilikanın üst kısmındaki tören salonu, zeminde opus sectile döşeme kaplaması ve mermer levha kaplamalı duvarları ile çok özenli bir şekilde dekore edilmiştir. Değerli mozaiklere sahip tricliniumu ve mermer kaplamalı latrinası ile üst katın karşılama ve misafir ağırlama işlevi için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, 4 nolu evin üst katının, 2. ve 3. yapı evresinde, 1 nolu ev ile bağlantısı kurularak, ev halkının ve misafirlerinin 1 nolu evde bulunan balneumu kullanmaları sağlanmıştır³⁹⁶.

3.3.4.5.5. 4. Yapı Evresi

Bu evrede hemen hemen duvarların tamamı yeniden dekore edilmiştir. Avlu ve 15 nolu odaya mermer taklidi resimler yapılmıştır. İşlevi servis ve büfe olan odanın (22) duvarları beyaz zemin üzerine avlanma sahneli manzara resimleri ile süslenmiştir. Zemin katta 14b ve 14 c, avlu (21) ve 7, 15, 22 nolu odalar resepsiyon amaçlı kullanılmıştır. Duvarları çiçek desenli 14d nolu oda davetler için kullanılmıştır.

Üst katta ara terasın güneybatısında SR9d nolu mekâna büyük bir ocak inşâ edilmiştir³⁹⁷. (Şekil 105). Bu ocağın inşâ edildiği mekân mutfak olarak düşünülmektedir. Bu mutfak, tören odası, değişik sayıda ki triclinium ve cubiculum

³⁹⁵ Kuleli, s. 55.

³⁹⁶ Kuleli, s.58

³⁹⁷ Kuleli, s.60.

ile davetlere yönelik mekân anlayışının daha ağırlıkta olduğu ve bu nedenle 4 nolu evin özel bir amaç için yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. 1 nolu evle bağlantı sağlanan geçiş bu yapı evresinde kapatılmış ve önüne bir nymphaeum yerleştirilmiştir.

3.3.4.5.5. 4¹. Yapı Evresi

Avluya açılan 14b, 14c ve 7 nolu odaların bir duvar vasıtasıyla avlu ile bağlantıları kesilmiştir. Toplantı ve davet alanlarının daraltılmasına rağmen zemin kat, işlevini korumuştur. Kazı sırasında bulunan buluntulardan yola çıkarak 14, 14a, 14aG, 14cG nolu odaların depo ve servis avaçlı mekânlar olarak kullanıldığını göstermektedir. Zemin kattın da bir mutfak ve fırına sahip olduğu belirtilmiştir³⁹⁸.

3.3.4.5.6. SR 9d Nolu Mutfak Mekânı

Yamaç Evleri 2'de IV. Konut alanında SR9d odasının 4. Yapım aşamasında büyük bir fırın bulunmaktadır. Kireç plaka üzerine güney ve kuzey duvarı arasında kurulmuştur. Konut alanı I ve II'nin üzerine koruma çatısı kurulurken fırın kaldırılmıştır. Bununla beraber Fotoğraflardan ya da çizimlerden yararlanarak yeniden inşâ edilebilir. Tuğladan duvarı ve iki alt odası vardır. Yarım Daire biçiminde, tuğladan örülme kuzey odası 0.60 m. genişliğinde, 0.50 m. yüksekliğindedir. Güney duvarının hemen yanında biraz küçük, 0.33 m. genişliğinde, 0.55 m. yüksekliğinde 2. oda bulunmaktadır. İki oda da bütün fırın boyunca 1.60 m. derinliğe sahiptir (bkz. Şekil 105)³⁹⁹. Fotoğraflardan güney girişinin bir taş plakayla kapatıldığı anlaşılmaktadır. Odanın kaplamasının dışına dikey olarak yerleştirilmiş, duman tahliyesi olarak yorumlanan boru bulunmaktadır. Bu yüzden bu odanın fırın odası olarak, diğer odanın da odun deposu olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.

³⁹⁸ Kuleli, s.62.

³⁹⁹ L. Rembart, Küchen und Wirtschaftsräume im Hanghaus 2 von Ephesos, Forum Archaeologiae 44/IX/2007, (<http://farch.net>), (04.09.2010).

Ocak üzerindeki arka duvarda bugün sadece güneydeki görünen iki küçük niş bulunmaktadır. 0.27 m. yüksekliğinde ve 0.22 m. genişliğinde ki oyuk ev halkının bir araya geldiğinde görebilmesi için papatya boyamasıyla süslenmişti. SR 9b, 4. yapı evresinde aynı şekilde, kuyu inşâ edildi. SR 9d mutfağına en yakın su kaynağını oluşturdu. Kuyunun doğusunda bulunan kanal yoluyla su dağıtılmıştı. Aynı zamanda SR 9d'nin yanında bulunan ortak tuvaletin kullanma suyu olarak da kullanılmıştır.

Konut alanı IV de çalışma ve depo odaları zemin katta bulunmaktaydı. Konumlarından, inşâlarından ve buluntu envanterinin incelenmesi ile tanımlanabilmiştir; 14, 14a, 14aG, 14cG, 14dG odalarının çalışma ve depo odaları olarak kullanılmıştır. Bu fonksiyonları, bulunan sayısız pişirme aletleri, masa ve diğer ev gereçlerinden anlaşılmıştır⁴⁰⁰.

3.3.4.5.7. Mozaik

Atriumdaki mozaik zemin geç dönemde yapılan tadilatların etkisiyle büyük ölçüde zarar görmüştür. Mozaik zeminden günümüze mutfağın zemininin bazı yerleri, güneybatı ve kuzeydoğu köşesi kalmıştır. Günümüze kalan bu kısımlar mozaik zeminin tekrar canlandırılabilmesi için gerekli ipuçlarını vermektedir. Mozaik zeminin sağlamlaştırılması kenarlarının çimentoyla güçlendirilmesi ile sağlanmıştır.

Atriumun girişi ve atriumdaki impluviumun çevresi siyah-beyaz dekoratif mozaiklerle kaplanmış olduğundan basit bir dekorasyon oluşturur. 2. konutun diğer odalarında gördüğümüz şekilde çevresi 0.8 m. genişliğinde iki bordürle çepce çevre çevrelenmiştir. Bordürlerin arasındaki 0.85 m. genişliğinde alanın yüzeyi iki sıra haçlı yıldız şeklinde, kuzey ve güney tarafı ise üç sıra haçlı yıldız şeklinde bezemelerle süslenmiştir. Bu haçlı yıldız motifleri SR20, SR24, SR28 nolu odalarda bulunan mozaiklerdeki bezemelere benzemektedir. Atriumda mozaik zemindeki siyah bezemeler muhtemelen yangının etkisi ile zarar görmüştür.

⁴⁰⁰ Rembart, L., Küchen und Wirtschaftsräume im Hanghaus 2 von Ephesos, Forum Archaeologiae 44/IX/2007, (<http://farch.net>), (04.09.2010).

3.3.5. Smyrna

İzmir'in Konak İlçesi, Basmane Mevki, Fettah Mahallesi 59. Pafta, 369 Ada, 9 Parsel'de 2007 ve 2008 yıllarında yapılan kazı çalışmaları sonucunda kazıcıları tarafından "A mekânı" olarak adlandırılmış Roma Dönemi'ne ait bir mutfak yapısı bulunmuştur⁴⁰¹.

Hellenistik Dönem'den günümüze kadar kesintisiz bir yerleşimin devam ettiği bildirilen bu alanda "A mekânın hemen batısındaki alanda 5,01 ile 5,06m. üst seviyelerinde taş döşeli bir cadde ortaya çıkarılmıştır. Genişliği tam olarak tespit edilemeyen caddenin altından Smyrna kentinin önemli kanalizasyon hatlarından birinin varlığı tespit edilmiştir. 0.60 m. genişliğinde, yaklaşık 0,95–1,00 m. yüksekliğinde, zemini düz yerel taş plakarlardan duvarlarını ise moloz taşlardan inşa edilmiş olan kanalın modern yapılaşmaların altında, güneydoğu-kuzey-batı yönünde devam ettiği tespit edilmiştir. Kanalizasyon içinde ele geçen malzemedan yola çıkarak kanalizasyonun Hellenistik Dönem'den Geç Antikçağ'a kadar kullanılmış olabileceği belirtilmiştir⁴⁰².

B1, B2, C1 ve C2 plankarelerinde ortalama 5,60-5,67 m. seviyelerinde tabanına ulaşılan sarnıçın taban seviyesinin altında, D1, D2, E1 ve E2 plankarelerinde, güney duvarı 5.59 m. seviyesinde korunmuş olan A mekânı ortaya çıkarılmıştır. Doğu duvarının 4,65 m. seviyesinde su basmanı olduğu ve temellerinin 4.17 m. seviyesine kadar indiği tespit edilmiştir. Almaşık teknikte inşa edilmiş 0,60 m. genişliğinde ki doğu duvarı güney-doğu köşeden 4,75m. boyunca kuzeye doğru uzanmakta ve parselin kuzey kesitine girmektedir. Güney duvarı ise 5,70 m boyunca izlenmektedir. A Mekânı'nın sonraki bir süreçte kuzey yönde kazı alanı içinde kalan bir duvar ile bölümlendiği görülmüştür (Şekil. 106). Kuzey bölme duvarının temel

⁴⁰¹ Akın Ersoy, İzmir Konak İlçesi Şifa Parseli Kazıları, **Arkeoloji Dergisi**, 2009, C. 2009/1, s.7; Akın Ersoy, 2008 yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Denizli–2009, ss. 418–421. Smyrna mutfak yapısı için yukarıda belirtilmiş olan kaynakçalardan faydalanılmıştır.

⁴⁰² Ersoy, AD, ss. 7–10; Ersoy, KST, ss. 420–421.

alt seviyesi yaklaşık 0,50m üstünde, 4,61m. seviyesindedir. Bu seviye farkı da kuzey duvarın bölme duvarı olarak sonradan eklemelendirildiğini göstermektedir.

Kuzey bölme duvarı ile oluşan mekânın taban seviyesi 5,19 m. korunan en üst duvar seviyesi ise 5,89 m. olarak tespit edilmiştir Bölünmüş mekânın ana yapıya kuzey duvarı kuzeydoğu köşesindeki yaklaşık 1,15 m. açıklıklı bir kapı ile açıldığı tespit edilmiştir. A Mekânı'nın güneydoğu köşesine, korunan üst seviyesi 5.39 m. alt seviyesi 4,21 m. olan, yaklaşık 1,20 m. iç çapında ve 0,5 m. cidar kalınlığında bir pithos gömülerek yerleştirilmiştir. Bölme duvarının güney ve doğudaki ana duvarlarının aksine sadece tuğladan inşâ edildiği görülmüştür. Sıvalı bölme duvarına, tuğla desteğe sahip üzeri ahşap veya taş bir mutfak tezgâhının eklemelendirilmiş olduğu belirtilmiştir (Şekil 107)⁴⁰³.

Bölme duvarı ile sınırlanmış mekânın taban seviyesinden ağırlıklı olarak Roma Dönemi'na ait malzeme ele geçmiştir⁴⁰⁴. Ele geçen malzeme içerisinde boyalı sıva malzemeleri ve tessara örneklerinin yanı sıra çatı kiremitlerin ele geçmiş olmasından dolayı mekânın kullanımının bir yangın ile son bulduğu düşünülmüştür.

A Mekânı'nın içerisinde pithosun yanı sıra çeşitli ebatlardaki amphora parçaları, çeşitli formlardaki mutfak kablalarına ait parçalar, Terra Sigillata örnekleri ve bardakların bulunmasından dolayı bu mekânın mutfak olduğu düşünülmüştür. Bunun yanı sıra aynı seviyede Gordianus III'e (M.S. 225-244) atfedilen bir küçük boyutlu bir büst ile Aphrodite heykelciği ele geçmiştir. Bunların neticesinde A Mekânı'nın M.S. 3. yüzyıl içerisinde bir yangın ile son bulduğu anlaşılmıştır⁴⁰⁵.

Yapının tarihlendirilmesi ile ilişkili olarak A Mekânı'nı çevreleyen doğu ve güney duvarlarının ilk inşâsının tarihi yapının su basman seviyesinden gelen malzemenin incelenmesi sonucu M.S. 1. yüzyılın başında veya içerisinde yapıldığı anlaşılmıştır⁴⁰⁶. Bu ilk yapının kazımı sırasında ele geçen mermer havan gibi mutfak

⁴⁰³ Ersoy, ss.8–9; Ersoy, KST, ss. 420

⁴⁰⁴ Ersoy, AD, s. 9; Ersoy, KST, ss. 420–421.

⁴⁰⁵ Ersoy, AD, s. 9; Ersoy, KST, ss. 420–421.

⁴⁰⁶ Ersoy, AD, s. 9; Ersoy, KST, ss. 420–421.

malzemesinin ağırlıkta olması, yapının ilk planlandığı aşamadan itibaren mutfak veya buna benzer bir amaç için kullanıldığı izlenimini vermiştir.

A mekânın ana yapı içerisinde bir bölme duvarı ile ayrılmasının M.S. 1. yüzyılın sonu, 2. yüzyılın başında gerçekleştiği anlaşılmıştır. Daha önce yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi bu yapı M.S. 3. yüzyıl içerisinde bir yangın ile son bulmuştur (Şekil 108)⁴⁰⁷.

3.3.6. Antandros

Antandros, Balıkesir ili sınırları içerisinde, Altınoluk-Edremit karayolunun 2. kilometresinde, Edremit körfezinin kuzeyinde yer alan önemli bir Troas kentidir. Antandros’da 2000 yılından itibaren Gürcan Polat başkanlığında yürütülen araştırma ve kazılar sonucunda “Yamaç Ev” olarak adlandırılan gösterişli mozaiklere sahip bir Roma villası bulunmuştur.

2001 yılında çalışmalara başlanan alanda; bugüne kadar 19 mekânı ortaya çıkarılan villa, 1100 m²’lik bir alanı kaplamaktadır. Denize bakan bir yamaç üzerine yerleştirilmiş olması nedeniyle klasik Roma peristilli ev tipinden farklı olarak, “sıralı ev tipi” olarak adlandırılan bir mimari üslupta inşâ edilmiştir. 32.90 m. uzunluğundaki portiko üzerine yanyana dizilmiş altı odası evin ana mekânlarını oluşturmaktadır. Bunun haricinde latrina (tuvalet), mutfak, kripto-portiko, teras ve oldukça görkemli bir hamam Yamaç Ev’i oluşturan diğer önemli mekânlardır⁴⁰⁸.

3.3.6.1. Mutfak

Konut içerisinde kesin olmamakla birlikte iki mekânın mutfak olarak kullanılmış olabileceği belirtilmiştir (Gürcan–2010)⁴⁰⁹. Bunlardan birincisi planda latrinanın hemen doğusunda yer alan küçük mekândır (Şekil 109-110). Genişliği 2

⁴⁰⁷ Ersoy, AD, s. 8–9; Ersoy, KST, ss. 420–421.

⁴⁰⁸ (<http://www.antandros.org/sectorler/yamac-ev.html>(05.09.2010)

⁴⁰⁹ Antandros kazı başkanı Gürcan Polat ile 2010 yılında yapılan görüşme sonucunda edinilen sözlü bilgidir. Kendisine vermiş olduğu sözlü bilgi ve görsel malzemelerden ötürü teşekkür ederiz.

m., uzunluğu 2,60 m. olan mekânın günümüze kadar kalan mimari kalıntılarında tabanın pişmiş toprak tuğla kaplı olduğu ve apsisli büyük salona açıldığı anlaşılmaktadır.

Mekânın mutfak olarak düşünülmesinin iki temel sebebi vardır: Birincisi, hemen latrinanın yanında böyle küçük bir mekânın yer almış olması ve ikincisi ise latrinanın üzerinde bulunduğu kuzey-güney doğrultulu kanalizasyon sistemine bağlı olan doğu-batı doğrultulu kanalizasyon sistemi ile bağlantısının olduğunun düşünülmesidir.

Ancak mekânın özellikle geç dönemlerde pek çok kez tadilat geçirmiş olması ve konutun ani bir tahrip sonucu değil de planlı bir şekilde terk edilmiş olması sebebi ile mekânın içerisinde yapının işlevini kesin olarak belirlenmesini sağlayacak türden küçük buluntu ele geçmemiştir. Ayrıca mekânın içerisinde tezgâh olarak kullanılabilecek her hangi bir mimari oluşum tespit edilememiştir. Sadece mekânın batı duvarı üzerinde iki adet küçük niş görülmektedir.

Latrinanın hemen yanında ki mutfak olarak düşünülen bu mekânın yapının ilk yapılış evresi olan M.S. 3.'dan itibaren var olduğu ve muhtemelen geç dönemde geçirmiş olduğu tadilatlarla birlikte M.S. 6. yüzyıla kadar kullanılmış olabileceği belirtilmiştir⁴¹⁰.

Konutun yamaç üzerine sıralı ev tipinde inşâ edilmiş olması sebebi ile mekânlar arasında seviye farkı vardır. Daha alt seviyede kalan mutfak mekânının daha üst seviyedeki triclinium mekânları ile direkt olarak bağlantısı tespit edilememiştir. Ancak farklı dönemlerde yapılmış iki girişe sahip olduğu anlaşılan mutfak mekânının dolaylı olarak da olsa üst seviyelerdeki triclinium mekânları ile bağlantısı vardır: Mekânın güney duvarında muhtemelen yapının ilk yapı evrelerine ait, apodyteriuma açılan ancak sonra ki yapı evrelerinde duvarla kapatılmış bir kapının mimari izleri görülmektedir. Bu güney duvarındaki kapı yapısı apodyteriuma açılmakta ve oradan konutun ana girişine ulaşılabilinmekteydi. Mekânın

⁴¹⁰ Bu bilgiler 2010 yılı içinde Antandros kazı başkanının vermiş olduğu sözlü bilgilerden derlenmiştir.

doğusundaki diğer kapı ise apsisli büyük salona açılmaktaydı. Bu kapıdan apsisli büyük salonun doğusundaki kemerli merdivenlerden yukarı terasa çıkılmakta burada bulunan bir merdiven aracılığı ile portikoya ulaşılabilmekteydi. Apsisli büyük salonun apsisinin sonradan eklenmiş olması sebebi ile bu kadar büyük bir mekânın daha öncesinden bir kabul veya yemek salonu olarak kullanılmış olabileceği de düşünülmektedir.

Mutfak olarak düşünülen diğer mekân konutun güney tarafında yer almaktaydı. Mutfak mekânı, peristasis olarak düşünülen alanın batısında, yaklaşık 1.75 x 2.40 m. ölçülerindeydi. Mekân içinde yer alan kuzey-güney doğrultulu, su borularının mekânın güney duvarınının her iki doğu köşesinde dirsek yapıyor olması ve kuzey-güney doğrultulu ana kanalizasyon hattının yakınında yer alıyor olması nedeni ile mekânın, mutfak olarak kullanıldığı düşünülmüştür. Ayrıca mekân içinden yoğun olarak ele geçirilen seramikler de bu görüşü desteklemektedir. Tabanı farklı ebatta tuğlalarla döşenmiş, ancak tuğlalar mekânın bütününde korunmamıştır (111)⁴¹¹.

Ancak, mekân içerisinde her hangi bir tezgâh bulunamamıştır. Ayrıca mekân içerisinde bir pis su giderinin tespit edilememiş olması sebebi ile bu temiz su künklerinin muhtemelen sadece yapının batısındaki su havuzuna su sağlamaya yararmış olabileceği düşünüldüğünde mekânın kesin mutfak olarak tanımlanmasını güçleştirmektedir.

Doğu ve batı duvarlarında nişler bulunan mekânın en az iki evreli olduğu ve geç evrede kapı olarak kullanılan bölümün kapatıldığı anlaşılmaktadır. Bu mekân hemen güneyde yine küçük, tabanı tuğla ile kaplı olan bir başka mekâna bağlanmaktadır. Ancak yüzeye yakın olmasından dolayı mekânın güney bölümüne ait duvarlar korunmamıştır. Muhtemelen üst mutfaktan daha sonra M.S. 5. veya 6. yüzyıl gibi daha geç bir yapı evresinde yapılmış olmalıdır. Bunun dışında apodyteriumun hemen doğusunda yer alan hamam yapısına ait praefurniumun konutun geç dönem yapı evresinde *caldariumun* çökmesiyle birlikte işlevini yitirmesi

⁴¹¹ Gürçan Polat, Yasemin Polat, Kahraman Yağız, Antandros 2005 Yılı Kazıları, 28. KST, 2. cilt, Ankara-2007, ss. 45-46.

ile birlikte, tabanı doldurularak yükseltildiği ve taş döşenerek güneydoğu köşesine bir fırın inşa edildiği tespit edilmiştir (Şekil 112)⁴¹².

3.3.6.2. Triclinium

Evin ana mekânları kuzeyde yan yana dizilmiş altı oda ve portikodur. 1. ve 4. odalar oldukça iyi korunmuş mozaik döşemeye sahipken, 3. odanın tabanı mermer kaplamadır. Evin kuzeybatısında yer alan 1 nolu geniş mekân gerek tam olarak korunmuş mozaiği gerek duvar resimleri ile Yamaç Ev'in en gösterişli bölümüdür. 6.80 x 6,80 m. boyutlarında kare planlı odanın korunan yüksekliği 2.70 m.'dir. Yerinde ele geçmiş kapı eşiği sayesinde odaya ortadan yanlara doğru açılan 4 kanatlı bir kapıyla girilmektedir. Bu mekân kışlık triclinium olarak kullanılmaktaydı.

Taban mozağında büyük bir çarkıfelek motifi, onun da merkezinde iki kuşun bir kanthararostan (içki kabı) su içtiği bir betimleme yapılmıştır. Kenar çerçevelerinde ise dalga ve meander motifleri işlenmiştir. Mozaik ufak tefek tahribatlar dışında tamdır.

Odanın duvarlarındaki resimler mozaikle uyumlu olarak göz alıcı bir şekilde yapılmıştır. Kare planlı odanın batı, kuzey ve doğu duvarlarının her birinde altışar panel stilize sütunlarla ayrılarak yerleştirilmiştir. Her panelin içerisinde tek bir insan figürü yer almaktadır. Başları korunmayan figürlerden batı duvarın kuzey ucundaki panelde yer alan kutu taşıyan kadın ile kuzey duvarının batı ucundaki panelde kova taşıyan erkek ve aynı duvarın doğu ucundaki paneli dolduran krater taşıyan kadın figürleri en iyi korunanlarıdır⁴¹³.

Bu kışlık triclinium dışında 1. oda ile aynı hizada 3. odanın da evin yazlık tricliniumu olduğu anlaşılmıştır. Yazlık triclinium olarak kullanılan bu mekânın girişi iki Attik-İon sütunu ile desteklenmiştir. Bunlardan birinin kaidesi yerinde korunmuştur, 3,20 m. genişliğindeki girişin kapısı yoktur. 1. oda ile aynı ölçülerde

⁴¹² Polat, Polat, Yağız, s. 44.

⁴¹³ Gürçan Polat, Antandros 2001 Kazıları, 24. KST, 2. cilt, Ankara, 2002, s. 22.

kare ebatlı odanın tabanı tamamen opus sectile mermer döşeme ile kaplanmıştır; fakat bunlardan hiç biri günümüze kalmamıştır. İnce uzun bir portikonun kuzeyine sıralanan mekânlardan oluşan bu mimari, konutu oluşturan tüm mekânlara, azami ölçüde güneş ışığından ve güneydeki körfez manzarasından yararlanma olanağı sağlamaktadır.

Portikodaki mozaik döşemenin 3. odaya tekabül eden bölümünde diğer kısımlardaki geometrik desenlerden farklı bir panel yapılmıştır. Girişin önünde koşan bir panter figürü ve köşelerde kuş figürlerinin yer aldığı panelin ana merkezindeki madalyon bölümü günümüze ulaşmamıştır. Portiko üzerindeki bu farklı panel de 3. odaya gösterilen özenin bir kanıtıdır.

Kazıcıları tarafından yapılan tarihlendirmeye göre: Villanın M.S. 4. yüzyılda inşa edildiğini, M.S. 6–7. yüzyıla kadar bazı tadilatlarla birlikte kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu tarihte Batı Anadolu'yu etkisi altına alan Arap akınları sonucu kent terk edilmiştir⁴¹⁴.

⁴¹⁴ (<http://www.antandros.org/sektorler/yamac-ev.html> (06.09.2010) .

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METROPOLİS ANTİK KENTİ-A-5 VE A-7 YAPI ADALARI-RESEPSİYON SALONU

4.1. METROPOLIS ANTİK KENTİNİN KONUMU

Metropolis kenti adını, kente 5 km. uzaklıkta ki Uyuzdere’de bulunan Meter Gallesia isimli Ana Tanrıça tapınağının bulunduğu düşünülen ve çok sayıda pişmiş toprak ana tanrıça heykelciğinin ortaya çıkarıldığı kutsal mağaradan alır. Metropolis İzmir’in Torbalı ilçesinin Yeniköy ve Özbey köyleri arasındaki bir tepenin üzerine kurulmuştur. Torbalı’ya 8, Selçuk’a 30, İzmir’e ise 40 km. mesafededir (Şekil 113). Strabon Metropolis’in konumunu “Ephesos’dan Smyrna’ya düz bir hat olarak gezi sadece üç yüz yirmi *stadia*’dır. Metropolis’e uzaklık yüz yirmi *stadia*, geri kalan ise Smyrna’ya olan mesafedir”⁴¹⁵ olarak açıklamaktadır. Verimli Kaystros (Küçük Menderes) Ovası’na hâkim bir konumda olan Metropolis’in antik çağlarda bu avantajını iyi kullandığı ve en önemli gelir kaynağını tarımdan sağladığı bilinmektedir⁴¹⁶. Strabon “gerçekten Ephesosluların ve Metropolislilerin şarapları iyidir” tespitinde bulunur⁴¹⁷. Bu da gerek üzüm üretiminde gerekse şarapçılıkta Metropolis’in dönemin önemli bir kenti olduğunu göstermektedir.

Kentin bir başka önemli gelir kaynağı da çevredeki zengin mermer yataklarıydı. Konumu nedeniyle ticaretin hızla geliştiği Metropolis’te Hegesias isimli bir bankerin yaşadığı, ortaya çıkarılan yazıtlar aracılığıyla bilinmektedir. Benzer yazıtlarda ayrıca, Metropolisli zengin yurttaşların, kentin görkemini ve güzelliğini artıran *Stoa*, Tiyatro, *Gymnasium* gibi anıtsal yapıların inşâsında cömertçe davranarak finansal destek sağladığı da ortaya çıkmaktadır⁴¹⁸.

⁴¹⁵ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s. 145.

⁴¹⁶ Murat Kılıç, “Metropolis’de Konut Mimarisi”, Basılmamış D.EÜ. Edebiyat Fak. Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004, s. 87. Metropolis konutları kısmında konutları yüksek lisans tez konusu olarak çalışmış olan Murat Kılıç’ın yukarıda ki tezinden faydalanılmıştır. Murat Kılıç’a vermiş olduğu bilgilerden ve yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

⁴¹⁷ Strabon, s. 153.

⁴¹⁸ Kılıç, s. 87 ; Recep Meriç, *Metropolis Bülten 2000*, Meseder, 2000, s. 1.

4.2. METROPOLIS'İN MEVCUT YAPILARI VE ŞEHİRCİLİK

Metropolis antik kentinde şu ana kadar çıkarılan yapılar çoğunlukla tiyatro, *Stoa*, *Bouleuterion* ve hamam gibi kamuya ait binalar oluşturmaktadır. Sivil-ticari unsurlardan dükkânlar ile hamamın doğusundaki terasta yer alan ve ev planı veren yapılar ise 2002-2003 kazı sezonlarında yapılan arkeolojik çalışmalarla gün ışığına çıkarılmıştır.

Kentin yukarı bölümüne “Akropol ve Etekleri”; aşağıdaki yamaç eteği ve düzlükteki kent bölümüne “Aşağı Kent”; ortadaki yamaçta 1992'den beri kazılarla ortaya çıkarılan *Bouleuterion*, *Stoa*, *Agora* gibi kamu yapılarının ve oturma bölgelerinin bulunduğu bölüme de kenti daha iyi tanımlayabilmek amacıyla “Orta Kent” denilmektedir (Şekil 114)⁴¹⁹.

Metropolis kenti Hellen kent kimliğine uygun olarak yamaçta yapılmış bir kent konumundadır. Bu çerçevede, tepe üzerinde, kentin en kutsal alanı sayılan akropol yer almakta; kentin tiyatrosu yamaca yaslanmış, ovayı seyrederek bir konumda kurgulanmıştır (Şekil 115). Tiyatronun hemen doğusunda Resepsiyon Salonu olarak adlandırılan mekânı da içeren ve Yamaç Evleri olarak tanımlanan bir grup mekân yer almaktadır.

4.2.1. Yukarı Kent

Akropolis denizden yaklaşık 145 m. yukarıda tepenin en üstüne yerleştirilmiştir. Yapılan araştırmalar bölgede yaklaşık M.Ö. 3000 binlerden itibaren insan yaşam belirtileri görülmeye başlanmıştır⁴²⁰. Akropolde M.Ö. 13. Yüzyıla ait Hitit mührü bulunmuştur. Hitit etkisi Arzawa yerleşmesi zamanında bu bölgeye de varmıştı. M.Ö. 6. Yüzyıla gelindiğinde Ephesos şehri hâkimiyetinde duvarlarla çevrili küçük bir şehirdir. Bir plato şeklinde olan tepenin üstü tüm Torbalı Ovası'nı

⁴¹⁹ Kılıç, s. 88; Recep Meriç, **Metropolis Ana Tanrıça Kenti**, MES. Yayını, İstanbul, 2003, s. 115 (MAT).

⁴²⁰ Aybek, S. Aygün Ekin Meriç, Ali Öz, **Metropolis**, İstanbul–2009, s. 69.

görmektedir. Buradan, Küçük Menderes Ovası'na olasılıkla tüm alanı en uç noktasına kadar seyredebilmekteydi.

Şehir duvarlarının inşâsından anlaşılabilceği üzere Akropolis'de önemli bir gelişme Hellenistik Dönem ile başlamaktadır. Duvar kesilmiş büyük posajlı taşlardan örülmüştür; üç metre yüksekliğe kadar korunmuştur, özellikle kuzey ve güney yönlerinde bu net şekilde görülmektedir. Zikzak formu verilmiş şehir surları tüm şehri alabilecek yeterli büyüklükteydi. Kenarlarında bulunan iki kulesi ile anıtsal bir kapı aşağı kentle ulaşımı sağlamaktadır. Şehir ve ova manzaralı bu giriş oldukça iyi koruna gelmiştir. Hellenistik dönem boyunca kentin tekrar kurulup gelişmesi sırasında Hellenistik bir mekânda terracota figürünler bulunmuştur.

Akropol, avantajlı pozisyonu ile önemli bir güvenlik noktası olmasının yanı sıra, şehrin koruyucu veya baş tanrısı olduğu düşünülen Ares tanrısına adanmış bir tapınağın buraya yerleştirilmiş olması da ek bir önem taşımaktadır. Tapınağın tam olarak yeri henüz tam olarak tespit edilememiş olmasına rağmen üzerinde Ares Tapınak rahiplerinin adlarının hiyerarşik düzende yer aldığı sütun tamburları bulunmuştur. Ares Tapınağı, Roma Dönemi boyunca da Akropol'deki varlığını korumuştur. Metropolis sikkeleri üzerinde miğferli olarak tasvir edilmiş Ares figürlerinden de tanrının kent için önemi anlaşılabilir.

Akropol tepesi M.S. 12. ve 13. yüzyılda yerleşimin azaldığı görülmüştür. Bu period boyunca kent güvenlik nedeni ile daha küçülmüş ve çevresi özensizce yapılmış yeni duvarlar ile çevrilmiştir. Ares tapınağına ve çevredeki diğer yapılara ait parçalar bu yeni sur duvarlarının yapımında kullanılmıştır.

4.2.2. Orta Kent

Metropolis *Bouleuterion*'u, *Stoa* ve *Agora* ile birlikte, boyutları Hellenistik ölçü birimine göre 100 ve 200 ayak uzunluğundaki kamuya ait yapı adası içinde yer alıyordu (bkz. Şekil 114-115). Alt terasında *Stoa* ve *Gymnasion*, kuzeyinde ise *Agora* bulunuyordu. Bizans Dönemi'nde yapılan kaleye ait kalın sur duvarı,

Bouleuterion'un tam ortasından geçmekte ve görünüşünü büyük ölçüde bozmaktadır. Bizanslılar sur duvarında *Bouleuterion*'a ait heykelleri, sunakları ve mimari blokları yapı taşı olarak kullanmışlardır⁴²¹. Bu yapı hemen hemen kareye yakın planıyla iki yolun kesiştiği köşede yer almaktadır. *Stoa* yapısıyla aynı hizada bulunmaktadırlar. Önünden kentin en geniş caddesi geçmektedir.

67 m. uzunluğunda 9,95 m. genişliğindeki *Stoa*, Metropolis'te de Hellen kentinin vazgeçilmez yapılarından biri olarak, *Bouleuterion*'un hemen altındaki terasta konumlandırılmıştır (bkz. Şekil 114-115)⁴²². Bu yapı geniş platformuyla ovaya bakan, insanların dinlenip, kötü hava şartlarından korunabilecekleri bir seyir terası niteliğindedir⁴²³.

Metropolis *Stoa*'sında önde Dor tarzında yivli sütunlar, ortada ise daha kalın ve düz olan 19 adet sütun sırası çatıyı taşıyordu. Öndeki sütunların üzerinde olasılıkla her birinde farklı bir sponsorun adının geçtiği *Tabula Ansata*'lar yer almakta idi. Depremden sonra bir süre terk edilen *Stoa*'nın Traianus'tan sonra tekrar kullanılmaya başlandığı sanılmaktadır⁴²⁴. Bu değişiklik kendini özellikle *Stoa*'nın güney bölümünde gösterir. Bizans Dönemi'nde *Stoa*'nın arka duvarı Bizans kalesinin yapımında temel olarak kullanılmış, her iki yanına yeni kuleler çıkılmıştır⁴²⁵.

Roma Dönemi'nde (M.S. 2. yüzyıl başları) yapılan Hamam-*Gymnasium* Kompleksi, Orta Kent'in önemli yapılarından biridir (bkz. Şekil 114-115). Kompleks, *Stoa* terasının hemen altında, iki teras halinde inşâ edilmiştir. Kompleksin içinde bulunduğu yapı adasının (insula) güneyinde 2002 yılında kazılan Roma dükkânları ve istinatlı galeri ile Akropol Yolu olarak adlandırılan merdivenli yol, batısında *Stoa* ile arasındaki yol, doğusunda Tüccar'ın Evi ve 2003 yılında kazısı

⁴²¹ Meriç,Mat, s. 115.

⁴²² Kılıç, s. 89.

⁴²³ Kılıç, s. 89; Metropolis stoası ile ilgili daha detaylı bilgi için Akın Ersoy, **Batı Anadolu Hellenistik Dönem Stoaları Işığında Metropolis Stoası**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1998.

⁴²⁴ Kılıç, s. 89.

⁴²⁵ Meriç, s. 123, 127.

yapılan konut olabilecek mekânlar ile arasında Akropol Yolu'nu dik kesen ve henüz bir kısmı ortaya çıkarılmış Hamam Yolu olarak adlandırılan yol yer almaktadır⁴²⁶.

Orta Kent'te, Hippodamik planın özüne uygun olarak, birbirini kesen sokakların belirlediği adalar içinde yer alan yapı ya da komplekslerin bulunduğu her alan, numaralar verilerek adlandırılmıştır. Böylece *Bouleuterion* A-1, *Stoa* A-2, Hamam-*Gymnasium* Kompleksi A-3, Dükânlar A-4, Hamam-*Gymnasium* Kompleksi'nin doğusunda yer alan konut bölgesinin yer aldığı alan A-5 ve A-7 olarak isimlendirilmiştir⁴²⁷.

A-5'in güneyinde yer alan ve yine 2003 sezonunda ortaya çıkarılan A-5/7 ve A-5/7a yolları, hamam yolunun doğusunda, birbirinden ayrı istikamete sahip olarak doğu ve kuzeydoğu yönünde ilerlemektedirler. Bu yol sistemi de kentin grid planında tasarlandığını ispatlamaktadır⁴²⁸.

4.2.3. Aşağı Kent

Aşağı kent olarak adlandırılan kısımda yapılan kazılar sonucunda Halk arasında Han Yıkığı olarak adlandırılan Aşağı Hamam yapısının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. 2003 yılında yapılan kazılar sonucunda kentin kurulduğu tepenin doğu tarafında, ovayla birleştiği yerde inşâ edilmiş bu ikinci hamam yapısının kazısı devam etmektedir.

Bu hamam yapısı Orta Kentte bulunan hamam yapısından daha büyüktür. Kazılar sonucunda var olan duvarların doğusunda ve batısında iki niş ortaya çıkarılmıştır. İki kemerli niş arasındaki tonozlu bir geçiş kuzey tarafa açılmaktadır. Kalıntıların batı tarafında da nişli salon olarak adlandırılan diğer büyük bir salon yer almaktadır. Duvarlar ve tonoz destekleri üzerindeki düvel delikleri ve bol miktarda bulunan mermer kaplama parçaları yapının içinin mermerle kaplı olduğunu

⁴²⁶ Kılıç, s. 90; hamam hakkında daha geniş bilgi için bkz. Gözde Uluşans, **Metropolis Hamam-Gymnasium Kompleksi Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), D.E.Ü. Fen Bil. Enstitüsü, İzmir, 2003, s. 25-26.

⁴²⁷ Kılıç, s. 90.

⁴²⁸ Kılıç, s. 90.

göstermektedir. Bunun yanı sıra yapının kuzeyinde oldukça iyi korunmuş tuğla tonozlu servis koridoru ve onun üstündeki teras kayda değer bir keşiftir ve bu özellikleri ile Anadolu'daki hamamlar arasında ünük bir yere sahiptir.

Aşağı hamamın kazısı devam etmektedir, kalıntılar ortaya çıktıkça yapının büyüklüğü ve mimari yapısı daha net anlaşılacaktır. Yapının, mimari karakteri, seramik buluntuları ve yazıtlardan M.S. 2. yüzyılın başlarına ait olduğu düşünülmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

METROPOLİS'TE MUTFAK VE YEMEK ODASININ KONUMU

5.1. A-5 YAPI ADASI

Orta kentte, Hamam'ın doğusunda yer alan terasta birbirinden iki yol vasıtasıyla ayrılan, A-5 ve A-7 olarak isimlendirilen iki yapı adasında kentin konutlarına ait ilk somut izlere rastlanmıştır. Böylelikle Orta Kent planına, dükkanlardan sonra kamuya ait olmayan özel yapı toplulukları eklenmiştir.

A-5 Yapı Adası Hamam-*Gymnasium* Kompleksi içinde bulunan *Latrina*'nın doğusundaki terasta yer almakta ve iki yapı arasındaki sınırı kuzey yönde Hamam'a, güney yönde Tiyatro'ya doğru uzanan Hamam Yolu belirlemektedir. İnsulayı güneyde Akropol Yolu, Kuzeyde ise A-5/7 ve A-5/7a Yolları tarafından sınırlandırılmıştır.

A-5 Yapı Adası'nı kuzey, A-7 Yapı Adası'nı ise güney yönde sınırlayan A-5/7 ve A-5/7a olarak adlandırılan, birbirinden farklı istikamete sahip iki yol 2003 kazı sezonunda ortaya çıkarılmıştır.

A-5/7 Yolu, A-5'i kuzey yönde sınırlamakta ve batı teras duvarının önünden itibaren +80,50 m. kotundan başlayarak doğu yönde ilerlemektedir. Taban döşemesinin düzgün kesilmiş dörtgen ve yayvan şist anakaya parçaları ile oluşturulduğu gözlenmektedir. Ancak yolun şimdilik sadece batı teras duvarı önündeki başlangıcı gün ışığına çıkarılmıştır. Yolun genişliği 2,30 m.dir. A-5/7'nin hemen kuzeyinde, yine batı teras duvarı önünde başlayan ve A-5/7a olarak adlandırılan ikinci bir yol daha ortaya çıkarılmıştır.

+81,95 m. kotunda başlayan A-5/7a yoluna ait döşeme taşları eğimli şekilde kuzeydoğuya doğru 5,10 m. ilerledikten sonra kuzeyde yaslandığı duvara dayanıp

altı merdiven basamağı yaparak alt kotlara indiği gözlenmiştir⁴²⁹. Merdiven basamaklarının altında onun istikametine uyarak aşağı doğru inen yanları şist anakayayla sınırlandırılmış atık su kanalı tespit edilmiştir. Burada merdiven basamakları bir nevi kanalın üstünü örtme işlevini de görmüştür. Yapılan çalışmalarda insulayı doğuda kesen herhangi bir sokak ortaya çıkarılmamıştır⁴³⁰.

5.1.1. Tüccar Evi ve Mekânları

Mine Tanaç tarafından hazırlanan Metropolis Kent Planı Önerisi'nde 10 numara ile belirtilen yerler konut alanları olarak gösterilmiştir⁴³¹ (Şekil 116). Ancak şu ana kadar Tanaç'ın şekilde 2 ve 5 numara ile belirlediği *Stoa* ve *Gymnasium*'un altındaki (doğusundaki) adada, yukarıda bahsi edilen konut alanına rastlanmış ve A-5 olarak isimlendirilmiştir.

A-5 Yapı Adası'nda 2002 yılında kazılmaya başlanan ve 2003 sezonunda tamamen gün ışığına çıkarılan ilk yapı olan "Tüccar Evi", ismini içinde bulunan iki mermer ölçü taşından almaktadır. Eğimli arazide, ovaya hakim bir konumda inşa edilen Tüccar Evi 11,95 x 16,90 m. ebatlarında dikdörtgen bir form göstermektedir (Şekil 117).

Genellikle dört yönde *atrium*'a açılan oda düzenlemesi Tüccar Evi'nde daha farklıdır. Bir *Impluvium*'a sahip olan avlunun etrafında, "L" şeklinde sıralanan odalardan oluşan bu ev güneye bakmaktadır. Güneş ışığından daha fazla yararlanmak amacıyla uygulanan bu bakış açısı Metropolis'te Tüccar Evi'nde de uygulanmıştır⁴³².

Tüccar Evi'nde *Impluvium*'un kuzeybatı ve güneybatı köşesinde, aynı aks üzerinde yer alan iki sütun kaidesi ve bu alanda ele geçen yivsiz yekpare bir sütun evin *Tetrastyle Atrium* olma olasılığını kuvvetlendiren delillerdir. Ancak bu

⁴²⁹ Kılıç, s.92.

⁴³⁰ Kılıç, s. 92.

⁴³¹ Kılıç, 92; daha detaylı bilgi için Mine Tanaç, **Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), D.E.Ü. Fen Bil. Enstitüsü, İzmir, 2000, s. 192.

⁴³² Kılıç, s. 93.

kaidelerin kuzeydoğu ve güneydoğu aksında yer alması gereken sütun kaideleri ise korunmamıştır. Muhtemelen bir '*Tetrastyle Atrium*' olan bu evde tipik plana göre doğu yönde bulunması gereken odaların açıldığı bir hol uzanmaktadır. Ancak bahsi geçen bu odalar bu noktada bulunmamaktadır. Yani bu evin doğu sınırında sadece düşük kotta yer alan kanallı mekân ve bunun üzerini kapatan bir koridor yer almaktadır.

Evin mekânları, büyüklükleri ve işlevleri bakımından birbirinden farklılıklar gösterirler. Bununla birlikte yapılan arkeolojik kazılar sırasında ele geçen buluntular mekânların hangi amaca hizmet ettiğini kesin olarak ortaya koyamamaktadır. Plan tipi ise Batı Anadolu'da bulunan ev planlarıyla benzerlik göstermez⁴³³.

5.1.1.1. M-1 Mekânı (*Tetrastyle Atrium*)

M-1 olarak isimlendirilen mekân *Atrium*'lu bir avludur (Şekil 118). Avluya, dolayısıyla eve giriş güneyden 74 cm. x 80 cm. ebatlarında, doğu yarısı korunmamış mermer bir kapı eşiği ile sağlanmaktadır. Eşikten adım atıldıktan sonra *Impluvium*'u güney yönde sınırlayan dar bir koridor yer alır. Bahsi geçen bu koridor evi üç yönden dolaşan hollerden doğu-batı yönünde uzanan güneydeki holü oluşturmaktadır. Koridorun genişliği 65 cm. uzunluğu 4,80 m. ebatlarındadır. Bundan sonra kuzey-güney doğrultusunda mozaikli bir hol (İyi Şanslar Mozaïği) uzanmaktadır (Şekil 119).

Giriş, mozaikli hol (İyi Şanslar Mozaïği) ve *Triclinium* (M-3a-3b) evin ana eksenini oluşturmaktadırlar. Üçü de aynı aks üzerinde birbirini tamamlamaktadır. Özellikle mozaikli hol evin en gösterişli mekânın önünde yer almaktadır.

Bona Fortuna Mozaïği'nin yer aldığı batıdaki hol 9,40 m uzunluğunda 70 cm. genişliğindedir. Bu holde mozaïğin *Triclinium*'un aksında yer alması, onun büyük girişinin vurgulanmasında önemlidir. Girişten adımını atan kişi aşağıda ayrıntıları ile anlatılacak olan mozaikli taban ve onun ekseninde yer alan *Triclinium*'un büyük

⁴³³ Kılıç, s. 94.

girişi ile karşı karşıya kalacaktır. Burada ev sahibinin evin en büyük ve gösterişli sosyal mekânlarını vurgulamak amacıyla bu mozaikleri yaptırdığı düşünülebilir.

1.24 x 3.99 m. ebatlarında olan mozaik *Impluvium*'un batısını sınırlayan holde bulunmaktadır. Güney ve doğu yönde mermer bloklarla batıda ise M-5'in doğu duvarıyla çerçevelenmiştir (bkz.Şekil 119). Mozağin güney yönde bitimini gösteren ve yan yana yer alan dikdörtgen formda iki mermer blok bulunmaktadır. Mermer bloklardan doğudaki, *Impluvium*'a doğru çıkıntı yapmakta ve *Impluvium*'u belirleyen sütunlardan güneybatıda yer alanını taşımaktadır. Bu sütun bulunamamış olmasına rağmen, kaidenin üzerinde sütunun bastığı alanın izleri görülebilmektedir. Doğu yönde, mozaği sınırlayan kuzeye doğru uzanan blok sistemi, altı parçadan oluşan düzgün kesilmiş dörtgen mermer taşlardan meydana gelmektedir. Kuzey yönde ise mozaği sınırlayan taşlar kayıptır. Sadece (yukarıda bahsedilen güneybatıdaki kaidenin aksına uyan) kuzeybatıda kare formunda bir sütun kaidesi yer almaktadır. Bu kaidenin, *Impluvium*'un kuzeyindeki holde in situ olarak yatık bir şekilde bulunan, 1,98 m. uzunluğunda 0,28 m. alt çapında yekpare yivsiz sütunu taşıdığı anlaşılmaktadır⁴³⁴.

Batıdaki holde uzanan mozaikte tabanı oluşturan *Tessera*'lar beyaz ve lacivert renktedir. Süslemeler beyaz renkli tesseraların arasında lacivert renkteki *Tessera*'ların kullanılmasıyla oluşturulmuştur. *Tessera*'lar genellikle büyük ve kabadır (bkz.Şekil 119).

Mozaik tabanda güney yönden çıkışa göre okunacak şekilde Latince "**BONA FORTUNA**" (iyi şanslar) ibaresi görülmektedir (Şekil 120). Kuzeye doğru her iki yanda geometrik motifler ve ortada kantharos betimi bulunmaktadır. Kuzeyde ise *Triclinium*'a giren kişinin okuyacağı şekilde bu kez Yunanca "**ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ**" (iyi şanslar) ibaresi yer alır (Şekil 121).

M-1 Mekânı'da, batıdaki mozaikli hole aşağıda değinilecek olan M-2 ve M-5 mekânları, kuzeyde uzanan 2,78 x 5,58 m. ebatlarındaki hole ise M-3 ve M-6

⁴³⁴ Kılıç, s. 95.

mekânları açılmaktadır. Doğuda ise M-9 ve M-10 mekânlarının üzerinde, ihtimalle ahşap bir tabanın oluşturduğu 2,04 x 6,76 m. ebatlarında bir hol daha yer almaktadır. Ancak bu yönde *Atrium*'a açılan odalar mevcut değildir. Zaten evin doğu sınırı da M-9 ve M-10'nun doğu duvarında noktalanmaktadır. Evin dört yanında uzanan koridorlar ortada yer alan *Impluvium*'u sınırlamaktadırlar.

5.1.1.2. M-2 Mekânı (Culina)

Evin güneydeki ana girişinden adım atıldıktan sonra, batıda yer alan ilk mekân mutfak (*culina*) mekânıdır. . M-2 olarak isimlendirilen bu mekân direkt olarak güneydeki hole açılmaktadır (Şekil 122). Mekâna giriş 1 m. genişliğinde 0,67 m. derinliğinde bir açıklık ile sağlanmaktadır. Bu açıklıkta yer alması gereken kapı eşiği günümüzde yerinde değildir. M-2 içten içe 3,15 m. x 3,48 m. ebatlarında olan mekânda taban korunmamıştır⁴³⁵.

Mekânın güneybatı köşesinde ve batı duvarında Hellenistik bloklardan oluşan duvar gözlenmektedir. Bu, Tüccar Evi'nin yapımında daha öncesinden var olan Hellenistik duvarın da kullanılmış olduğunu bosajlı taşların tıraşlanarak düz bir duvar zemini elde edilip yüzeyinin sıvandığını göstermektedir. Hellenistik duvar üzerinde gözlemlenen harç izleri, M-2'nin duvarlarının sıvalı olduğuna işaret etmektedir. Hellenistik duvar, aşağıda anlatılacak M-3a Mekânı'nın batı duvarının kuzey bitiminde de görülmektedir.

Diğer önemli bir nokta *Latrina*'nın atık suyunu dışarıya boşalttığı yerde in situ olarak anakaya üzerinde duran bosajlı Hellenistik taşın aksına, M-2'nin güneybatı köşesinde yer alan Hellenistik duvar taşlarının aksının uymasındadır. Böylelikle verilen bu iki kanıtla yapı adasında Hellenistik yerleşimin varlığından söz edebilmek mümkün olmaktadır.

Mutfak mekânın, kuzeydoğu köşesinde, yer alan tezgâhın mutfak tezgâhı olarak mı yoksa ocak yeri olarak mı kullanıldığını kesin olarak söylemek mümkün

⁴³⁵ Kılıç, s. 98.

olmasa da mekânın işlevine ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Bu tezgah diğer kentlerde görülenin aksine düz değildir. 1,05 m. x 1,62 m. ebatlarında 0,54 m. yüksekliğinde sadece tuğla malzeme kullanılarak harçla örülmüş tezgahın doğu yarısı batı yarısına göre yaklaşık 20 santim daha alçaktır, (Şekil 123). Mimari yapısı itibari ile fırına da benzememektedir.

M-2’de batı duvarı ortası önünde ağız kısmı tabana oturacak şekilde yerleştirilmiş, in situ olarak duran bir *Pithos*’un ağız kısmı tespit edilmiştir. Bu kaba ait gövde parçaları da ele geçmiştir. Olasılıkla ters duran bu pithos su ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılmış olmalıdır⁴³⁶. Diğer kentlerde ki Roma konutlarında da bu tip küplere ve konut içerisinde su ihtiyacını gidermeye yönelik kuyu ve sarnıçlar vardır. Mekân içinden ayrıca üç parça halinde buğday öğütmeye yarayan değirmen taşı ele geçmiştir. Bu öğütme taşlarının parçaları Metropolis’de sıkça bulunmaktadır .

Güney duvarının hemen hemen ortasından itibaren güneybatı köşeye kadar uzanan 66 cm. yüksekliğinde 76 cm. genişliğinde 2,10 cm uzunluğunda, tuğla ve irili ufaklı taşlardan harçla örülerek oluşturulmuş bir platform yer almakta ve platformun üst kısmının tuğla malzeme ile oluşturulduğu gözlenmektedir (Şekil 124). Bu platformun batı uçunda Hellenistik duvara dayandığı yerde, duvar taşının cephesinde biri küçük biri büyük olmak üzere yan yana açılan iki oyukun oluşturulduğu görülmektedir. Bu oyuklara metal veya ahşap malzeme girerek dolap veya ona benzer bir eşyanın sabitlenmesi amaçlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Şekil 125)⁴³⁷.

5.1.1.3. M-5 Mekânı

M-2’nin kuzeyinde yer alan M-5 Mekânı *Impluvium*’un doğusunda uzanan hole, açılmaktadır (bkz. Şekil 122). Dışarıdan bakıldığında mekânın doğu duvarının kapı eşiğinin güneyinde kalan kısmının ilk evrede açık olduğu gözlenmiştir⁴³⁸. Böyle

⁴³⁶ Kılıç, s. 99.

⁴³⁷ Kılıç, s. 100.

⁴³⁸ Kılıç, s. 100.

bir açıklığın varlığı, duvarın güney yönde M-2'nin kuzey duvarına bitiştiği yerdeki bitişme izinden anlaşılmaktadır. Daha sonra güney kısmına duvar ilave edilerek giriş ortaya alınmıştır. Aradaki açıklığa kapı eşiği yerleştirilmiş ancak kapı eşiği, açıklığın genişliğini tam olarak kapatamamış, uzunlamasına ek bir devşirme blok yerleştirilmiştir⁴³⁹.

İki parçadan meydana gelen kapı eşiği 1,26 m. genişliğinde, 0,49 m. derinliğindedir. Dışarıya açılan pençeresi olmayan mekânın aydınlatmasının kapı eşiği önünden yoğun bir şekilde pencere camı parçaları ele geçmiş olması sebebi ile kapının üzerinde yer aldığı düşünülen bir pencere vasıtası ile avludan sağlandığı düşünülmüştür⁴⁴⁰.

Mekânın tabanında bozulmuş olarak horasan harcı dikkati çekmektedir. İhtimalle bu harcın üzerini taban malzemesi kaplamaktaydı, ancak tabanda kullanılan malzemeye dair bir ipucuna rastlanılamamıştır.

M-5 içten içe 3,45 x 5,59 m. ebatlarındadır. Mekânın ortasında batı duvarına yaslanan ve M-5'i ikiye bölen tuğla duvar yer almaktadır (bkz. Şekil 122). Harçla örülmüş olan bu duvar mekânın doğu yarısına doğru yıkılmıştır. Doğü duvarıyla tuğla duvar arasında 1,19 m.lik bir açıklık bulunmaktadır. Bu açıklık iki alan arasındaki geçişi sağlamaktadır. Burası da ihtimalle perde ile kapatılmaktaydı. Daha öncesinden mekânın yatak odası olarak kullanıldığı öne sürülmüş olmakla birlikte bu kadar gösterişli duvarlara sahip bu mekânın en azından ilk evresinde yatak odası olarak kullanılmış olmasından çok örneklerini Batı Anadolu'nun Pergamon, Ephesos, Antandros gibi diğer kentlerinde de gördüğümüz kabul veya triclinium mekânı olarak da düşünebiliriz.

M-5 mekânında üst kotlardan itibaren duvar cephelerinde freskler gözlenmiştir. Aynı şekilde duvardan kopan freskler dolguda da yoğun olarak tespit edilmiştir. Fresklerde zeminin bej/sarımtırak renkte olduğu ve bu zemin üzerine yapılan desenlerin (ki bunların üçgen gibi geometrik motiflerden oluştuğu ele geçen

⁴³⁹ Kılıç, s. 100.

⁴⁴⁰ Kılıç, s. 100.

bazı parçalardan belli olmaktadır) vişneçürüğü ve mavi renklerini kullanılarak oluşturulduğu gözlenmiştir⁴⁴¹. Kazılar sonrasında freskleri korumak amacıyla duvar cepheleri üzerinde 0,20–0,25 m. kalınlığında dolgu toprağı bırakılarak kapatılmıştır.

Konservasyonu yapılan bu bölümlerdeki duvar sıvalarında iki evre dikkati çekmektedir. Bunlardan ikinci evre ilk evrenin bozulan sıvasını kullanarak onun üzerine hemen hemen aynı kalınlıkta ikinci bir kat sıva geçerek yeni bir düzlem elde etmiştir. Bu iki evreyi mekânın batı duvarında ve girişin sağındaki sıvalarda görmek mümkündür. Mekândaki duvar sıvalarına bakarak Tüccar Evi'nde iki yapı evresinin var olduğunu söylenebilir. Bu savı aşağıda anlatılacak M-3b Mekânı'nın tuğla duvarı da desteklemektedir⁴⁴².

Mekân içinde, taban üstünden önemli bir buluntu olarak mermer ölçü taşı gün ışığına çıkarılmıştır (Şekil 126). Objenin ağırlığı 2,540 kg.dır ve evin bir tüccara ait olduğunu gösteren kanıtlardan biridir. Bu ölçü taşlarını Romalılar, *Agora*'larda, ticari amaçlı tartma işlemlerinde kullanırlardı⁴⁴³.

M-5 Mekânı'nın kesin olarak hangi amaca hizmet ettiğini eldeki yetersiz arkeolojik verilerle kanıtlamak güçtür. Ancak odanın bezemeli duvar fresklerine sahip olması ve odanın tuğla duvar ile ikiye bölünmesi mekânın en azın özel bir işlevle kullanıldığını gösteren bir kanıttır. Dolayısıyla böyle bir mekanda özel konukların ağırlandığını düşünmek pek de yanlış olmasa gerektir.

5.1.1.4. M-3a ve M-3b Mekânları (Triclinium)

M-3a ve M-3b Mekânları aslında bir bütün olarak ele alındığında tek bir mekânı oluşturmaktadırlar (Şekil 127a). M-3b'ye M-3a mekânının büyük girişinden girildikten sonra ulaşılan (Şekil 127b) bu iki mekân ikisi birlikte evin en büyük mekanını oluşturmaktadırlar.

⁴⁴¹ Kılıç, s. 101.

⁴⁴² Kılıç, s. 101.

⁴⁴³ Gladys R. Davidson, **Corinth The Minor Objects**, The American School of Classical Studies At Athens Princeton, New Jersey, 1952, s. 213-214.

Ana girişin kuzey ekseninde yer alan M-3a, mozaikli tabanın yer aldığı batı holüne bakmaktadır. Güneydeki mermer kapı eşiğinden içeriye adımını atan kişi önünde uzanan mozaikli holü katettikten sonra M-3a Mekânı'nın güzel kapı eşiği ile vurgulanan geniş girişinden geçerek mekâna ulaşmaktadır. Böylelikle mekânın evin girişinin aksında konumlandırılması, ona doğru uzanan mozaikli bir holün bulunuşu ve mozaığın kuzey ucunda mekâna giriş yönünden okunacak şekilde yazılmış “*ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ*” ve güney ucunda yer alan bu kez güneyden yani evin ana girişinden çıkışa göre okunacak şekilde “*BONA FORTUNA*” yazısının varlığı M-3a'yı Tüccar Evi'nin içindeki odalar arasında farklı ve ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmektedir⁴⁴⁴. Dolayısıyla bu mekân, evin reisinin konuklarını ağırladığı, yemeklerin verildiği, eğlence ve oyunların düzenlendiği bir yer, Romalı terimiyle *Triclinia* ya da *Triclinium* olarak düşünmek mümkün görünmektedir.

M-3a mekânına giriş güney yönden, 1,60 m. genişliğinde, 0,84 m. derinliğinde mermer bir kapı eşiği ile sağlanmaktadır. Mekân içten içe 5,38 x 5,57 m. ebatlarındadır. M-3a'da mekânın doğu duvarına yaklaşık 1,07 m. uzaklıkta 0,17 x 0,27 m. ebatlarında sütun kaidesi in situ olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu kaide anakaya üzerine oturtulmuş batı duvarında (aynı zamanda aşağıda anlatılacak M-3b'nin de batı duvarını oluşturmaktadır) 7 tane yan yana sıralanmış kiriş deliklerine oturtulan yatay hatılardan birisini destekleyen bir sütunun kaidesi olduğunu düşündürmekte ve kuzeyden üçüncü hatıl deliğini karşılamaktadır. Batı duvarında yer alan kiriş delikleri yaklaşık 30 x 30 cm. ebatlarında ve 30 cm. derinliğinde 45-50 cm. aralıklarla kuzey-güney doğrultuda uzanmaktadırlar (Şekil 128).

Mekânın doğu ve güneydoğu duvarında (girişin hemen sağında), sadece temelde taş ve tuğlayla oluşturulmuş seki şeklinde bir kullanım ortaya çıkarılmıştır (Şekil 129). Bu alandan çok sayıda çivi ve pencere camı parçaları ele geçmiştir. İhtimalle burası üst kısmı ahşap malzemeyle yapılmış, seki şeklinde bir oturma yeri idi. Bu sekilerin üzerinde olasılıkla *Triclinium*'da kullanılan klineler bulunmaktaydı. Bu noktada üç yönde bulunan duvar uzunluklarının verilmesi, bahsi geçen yatakların duvar önlerine kaç tane yerleştirilebilecekleri konusunda fikir

⁴⁴⁴ Kılıç, s.102.

yürütülmesini sağlayabilmektedir. Güneydoğu duvarının uzunluğu 2,14 m., doğu duvarının uzunluğu 5,63 m., kuzeydeki duvarın uzunluğu ise 5,36 m.dir. Bu durumda güneyde 1, doğuda 2, kuzeyde 2 tane klinenin yer almış olabileceği düşünülmektedir⁴⁴⁵. Bulunan pencere camı parçalarından dolayı, *Atrium*'a bakan pencerelerden birisinin M-3'ün güneydoğu duvarı üzerinde olduğu düşünülmüştür⁴⁴⁶. Mekânın kuzey duvarı batı duvarında olduğu gibi anakayaya oturmaktadır.

Mekânların duvarlarının, hatta üzerinde yükseldikleri anakayanın bile sıvalı olduğu gözlenmektedir. Ancak mekân içi dolgusunda boyalı fresklere rastlanılmadığı gibi duvarlar üzerindeki korunmuş olan sıvalarda da bu yönde izlere rastlanılmamıştır.

M-3a Mekânı'nda, M-3b Mekânı'nın tuğla duvarının hemen doğusunda kalan alanda, ona bitişik olarak konumlandırılmış in situ olarak ortaya çıkarılan platform, örneğinin benzeri daha öncesinde Ephesos'un 2 nolu evinde bulunan SR 24 nolu *triclinium*'unda görülmektedir. Bu platform daha çok *triclinium*'da yapılan symposion gibi yemekli partilerde servis tezgahı olarak işlev görmüş (tezgah) olmalıdır.(Şekil 130). Bu servis platformu M-3b'nin kapı eşiğinin kuzeyinde devam eden tuğla duvarın dış (doğu) cephesinde, bu duvara bitişik olarak yan yana yer alan mekânsal bir öğedir. Bu iki oluşumdan güney bitişikteki 1,10 m. genişliğinde, 0,51 m. yüksekliğinde, 0,76 m. derinliğindedir. Tuğla örgülü ve dışı tamamıyla mermer kaplama olan bank şeklindeki bu platformun ortası kenarlardan 0,20 m. bırakılıp ortası 0,15 m. düşürülmüştür. Karşıdan bakıldığında bir koltuk görünümündedir. Bu platformun iç duvarlarında kullanılan bazı mermer plakaların bozulan yerlere sonradan devşirme olarak eklendiği gözlenmektedir. Onun hemen kuzey bitişğinde ise üstü ihtimalle mermer plakayla kaplı bir platform daha gözlenmektedir. Bu platformun sağlam olmayan mermer plakası üstten kaldırıldıktan sonra tuğla örgülü bu oluşumun ortasının boş olduğu, güney cephesinin (0,32 m. genişliğinde) mermer plakayla kaplı olduğu, kuzey cephesinin ise açık olduğu gözlenmiştir. Bu platform dıştan dışa 0,60 x 0,66 m. ebatlarındadır⁴⁴⁷.

⁴⁴⁵ Kılıç, s. 103.

⁴⁴⁶ Kılıç, s. 103.

⁴⁴⁷ Kılıç, s. 103.

Triclinium'un antik dönemde ki işlevi, symposionlar, yemek ve içki partileri, düşünülecek olursa, M-3a'da yer alan ve dışı mermer plakayla kaplı bu platform mutfaktan getirilen yemekler için bir ısıtma yeri olarak kullanılmış ya da yemeklerin servisi için bir tezgah olarak kullanılmış olmalıdır⁴⁴⁸. Ancak Ephesos'da Yamaç Evleri II'de 2 nolu konutta bulunan servis tezgahından farklı olarak Tüccar Evi'de bulunan bu servis platformu çifttir, yanında bulunan platform, Ephesos'da görülen örnekte yoktur.

M-3a'da da M-5 Mekânı'nda bulunanla aynı nitelikte bir ölçü taşı daha ortaya çıkarılmıştır (Şekil 131). Taban üstünden güneybatı köşede +77,38 m. kotunda ortaya çıkarılan 3.600 kg. ağırlığında mermer ağırlık evin bir tüccara ait olabileceğinin bir başka kanıtı olarak düşünülmüştür⁴⁴⁹.

Daha öncesinde de belirtmiş olduğumuz gibi M-3b tek başına bağımsız bir mekân değildir. Bu mekâna giriş hemen hemen tuğla duvarın ortasından itibaren, 0,94 m. genişliğinde 0,485 m. derinliğinde mermer kapı eşiği ile sağlanmaktadır (Şekil 132). Mekân içten içe 2,39 x 5,35 m. ebatlarındadır.

Mekânda taban döşemesini iyi korunmuş tuğla malzeme oluşturmaktadır. Tabanda kullanılan tuğla malzeme 32 x 32 cm. ebatlarında, kare formunda olup duvar yapımında kullanılan tuğlalarla aynı niteliktedirler. M-3b Mekânı'nı M-3a Mekânı'ndan ayıran tuğla duvarın içinde ve dışında açılan niş şeklinde oluşturulmuş mimari açıklıklar izlenmektedir. Bunlar sırasıyla şu şekilde takip edilmektedir: Kapı eşiğinin güneyinde, tuğla duvarın iç cephesinde, duvar içinde niş şeklinde oluşturulmuş korunmuş yüksekliği 0,77 m. genişliği 1,26 m. derinliği 0,36 m. olan açıklık gözlenmektedir. İhtimalle bu açıklığın önü ahşap malzemeyle kapatılarak dolap olarak kullanılmıştır.

Kapı eşiğinin kuzeyinde devam eden tuğla duvarın bu kez dış (doğu) cephesinde, yine duvar içinde oluşturulmuş mimari açıklığın, korunmuş yüksekliği 0,37 m., genişliği 0,655 m., derinliği 0,395 m. olarak izlemekteyiz (bkz. Şekil 132).

⁴⁴⁸ Kılıç, s.103.

⁴⁴⁹ Kılıç, s.103.

Bu açıklığın üst kısma doğru tamamlandığında bir kemer oluşturacağı açıktır. Böylelikle bu kısmın niş şeklinde oluşturulduğu ve çeşitli eşyaların konulduğu gelmektedir. Bu nişin hemen güneyinde korunmuş yüksekliği 0,35 m., derinliği 0,38 m., genişliği 0,20 m. olan küçük bir açıklık daha gözlenmektedir. İhtimalle burası da küçük adak eşyalarının konulduğu bir yer olmalıdır. Mekânı *Triclinium*'a getirilen malzemelerin muhafaza edildiği bir servis alanı olarak düşünülmüş⁴⁵⁰ olsa da tabanının tuğla döşeli olmasından ve aşağıda belirtmiş olduğumuz üzere farklı yapı evrelerine sahip olmasından dolayı da burasının geç bir evrede evin killeri olarak yeniden tasarlanıp kullanıldığı da düşünülebilir.

Nitekim M-3b'nin tuğla duvarı üzerinde farklı yapım teknikleri görülmektedir. Bu arkeolojik olarak evin yapım evrelerinin iyi bir şekilde gözlemlenmesini sağlamaktadır. Özellikle kapı eşiğinin güneyindeki dış cephede yan yana yer alan üç evre yapının geçirdiği tadilat ve onarım aşamalarını göstermektedir⁴⁵¹. (Şekil 133). Bunlardan kapı eşiğinin hemen solunda yer alan ve düzenli örgü tekniği ile dikkati çeken, tuğla duvarın ilk yapım evresidir. Burada tuğlalar altta dörtgen bir mermer bloğun üzerinde yükselmektedir. Diğer üç yapım tekniğinde de altta görülen mermer blok taşlar olasılıkla malzemenin topraktan rutubet almasını önlemek amacıyla konulmuş olmalıdır. Bahsi geçen ilk evrede tuğlaların birbiriyle kesişme noktalarının iyi ayarlandığı ve konturların düz bir ekseni takip ettiği görülür. Onun hemen yanında, ortada yer alan ikinci evrede bozulan kısmın bu kez çeşitli büyüklüklerdeki tuğla malzeme ile tıpkı ilk evrede olduğu gibi üst üste yatay olarak dizilerek oluşturulduğu görülmektedir. Ancak işçilik kalitesinin çok düşük olduğu görülmektedir.

Onun hemen yanında, güneyde yer alan üçüncü evrede değişik bir örgü sistemi ile karşılaşılmaktadır. Altta taş kaidenin üzerinden itibaren yatay olarak üst üste iki sıra halinde tuğla örgü, onun üzerinde sağa yatık olarak balıksırtı şeklinde, birbirinin üzerine yıkılmış görünümünü veren bir sırayı onun üzerinde bu kez sola doğru devam eden aynı örgü sırası takip etmektedir. Bundan sonra gelen yatay olarak üst üste iki sıra tuğlanın üzerinde balıksırtı örgünün devam edeceği üst kısımda

⁴⁵⁰ Kılıç, s. 103.

⁴⁵¹ Kılıç, s. 105.

korunan tuğlalardan bellidir. Bununla birlikte kapı eşiğinin kuzeyinde yer alan bölümdeki duvarın iç cephesinden tadilat geçiren yerler net bir şekilde görülebilmektedir. M-3a ve M-3b mekân'larını birbirinden ayıran tuğla duvarın da diğer duvarlar gibi sıvanmış olduğu gözlenmiştir. Ancak sıvalar üzerindeki fresklerin renkli bezemelere sahip olduğuna dair dolgudan herhangi bir ipucuna rastlanılmadığı gibi sıvalar üzerinde bu yönde bir iz bulunamamıştır. Dolayısıyla freskler krem/bej olmak üzere tek renktedir (krem-bej)⁴⁵².

5.1.1.5. Tüccar Evi'nin Diğer Mekânları

Tüccar evinin mutfak ve triclinium dışında M-6, M-9, M-10 olarak adlandırılan mekânlarada sahiptir. Bu mekânlar eğimden dolayı batıdaki mekânlar kadar iyi korunmuşlardır. Bu mekânların işlevi hakkında yorum yapmak zordur. Tabanı ortaya çıkarılan *Impluvium*'un döşemesi kuzeybatı köşede kare ebatlarda düzgün kesilmiş yayvan 5-6 şist parçasından oluşmaktadır (Şekil 134). Fakat döşemeyi oluşturan diğer taşlar günümüze kadar gelememiştir. Eğimli çatıdan akan yağmur sularının biriktiği bu havuz 3,31 x 3,80 m. ebatlarında ve yaklaşık 0,21 m. derinliğindedir (Şekil 135)⁴⁵³.

Impluvium'da biriken yağmur suları aynı zamanda, onun yakınında bulunan bir sarnıçta depolanıyordu (bkz. Şekil 136). Suyu bu sarnıca ulaştıran kanal ortaya çıkarılmış olup anakayaya oyulmuştur. *Impluvium*'u doğuda sınırlayan duvarın batı iç cephesinden kuzey-güney istikametinde ilerlemekte (bkz. Şekil 134) ve iç kısımda yanları şist parçalarıyla sınırlandırılmış ve üstü şist parçaları ile kapatılmıştır⁴⁵⁴. Bu kanal, M-10 mekânına *Impluvium*'un güneydoğu köşesinden, doğu yönde dirsek yaparak bağlanmaktadır.

M-9 ve M-10 mekânları tek bir mekân olarak incelenmelidir Buradaki ayırım çamur harçla bindirme tekniğinde yapılmış duvarın, mekânı M-9 ve M-10 olarak ikiye bölmesiyle ilgilidir Bunlardan M-10 Mekânı'nda anakayaya ulaşılmıştır.

⁴⁵² Kılıç, s. 105.

⁴⁵³ Kılıç, s. 96.

⁴⁵⁴ Kılıç, s. 96.

Yukarıda *Impluvium* bahsinde adı geçen kanalın M-10'daki devamı yine şist anakayaya oyulmuştur. Bahsi geçen bu kanalın ikinci görevi ise dirsek yaptığı yerde M-9 Mekân'ında yer alan sarnıca uzanarak *Impluvium*'da biriken suyun depolanmasını sağlamasıdır. Kazıcıları tarafından bu kanalla ilişkili olarak şöyle bir varsayımda bulunulmuştur⁴⁵⁵; *Impluvium*'dan gelen su sürekli olarak sarnıca direne edilmekte ve sarnıçta depolanan su taşma noktasına geldiğinde, yukarıda bahsedilen kanalın sarnıca bağlantı yaptığı yerin ağzı kapatılmaktaydı. Bu durumda su, kanalın dirsek yaptığı noktadan evin (doğu duvarının altından) dışına doğru direne edilmekteydi.

Mekân içerisinde batı duvarı boyunca 1,85 m. ilerleyen kanal, bu noktadan sonra M-10'nun doğu duvarına doğru dirsek yaparak *Impluvium*'un fazla suyunu evin dışına taşımaktadır. Kanal 0,31 m. genişliğinde, 0,12-0,13 m. derinliğindedir. Üzeri yayvan şist malzemeyle kapatılmış (bu malzemedan bir tanesi kanalın üzerinde in situ olarak durmaktadır) olan bu kanal ihtimalle, doğu duvarı altından devam ederek akropolden inen atık su kanalına bağlanmakta ya da direkt olarak caddeye drene edilmektedir.

M-9 mekânında yapılan kazı çalışmasında şist anakayaya oyulmuş sarnıç gün ışığına çıkarılmıştır (bkz. Şekil 136). Sarnıç içinde sondaja devam edilmemiş, mekân üzeri kapatılarak kazısı daha sonraki bir döneme bırakılmıştır.

Impluvium'un suyunu drene etmeye yarayan diğer bir kanal havuzun kuzeybatı köşesinden sütun kaidesinin altından çıkmaktadır. Doğuya doğru dönüş yaparak ihtimalle M-6'ya oradan da doğu duvarından evin dışına ulaşmaktadır. Kanalın üstü şist parçaları ile kapatılmış olup, aynı şekilde iç kısmı da bu malzemeyle oluşturulmuştur. Yaklaşık 0,19 m. derinliğindedir.

M-1 Mekânı olarak isimlendirilen *Atrium*'lu avluda ev kullanımıyla ilgili önemli bilgi veren mermer masa ayağı M-1'de mozaikli holün kuzey bitiminde M-5 mekânı kapı eşiği önünde bulunmuştur (Şekil 137). 0,62 m. yüksekliğinde 0,28 m.

⁴⁵⁵ Kılıç, s. 97.

çapında olduğu gözlenen mermer masa ayağının üst kısmında 0,11 m. çapında, üzerine binen mermer masa düzlemini kenetlemede kullanılan bir oyuk gözlenmektedir. Bu masa ayağının benzerlerine Ephesos Yamaç Evler’de, Roma’da rastlamak mümkündür (Şekil 138).

M-3’ün hemen doğusunda M-6 olarak isimlendirilen mekânda yapılan kazı çalışmalarında ele geçen az sayıda buluntu ve mimari yapısı mekânın işlevine ışık tutacak nitelikte değildir.

5.1.1.6. Tüccar Evi Çatı Örtüsü

Tüccar Evi’ni oluşturan odaların üzerinin tek eğimli çatı ile örtüldüğü düşünülmektedir. Bu çatı tipinin yapısı basit olup üzeri kiremitlidir (Şekil 139). Konutun batı yönünde bulunan odalarının üzerini kaplayan çatının eğimi batıdaki Hamam Sokağı’na, kuzeyindeki odaların çatısının eğimi de kuzeydeki A-5/7 Yolu’na verilmek suretiyle yağmur sularının sokağa tahliyesi sağlanmış olmalıdır⁴⁵⁶. Böylece *Atrium*’u çevreleyen mekânların *Atrium*’a bakan duvarları yükseltilerek, suyun akışını kolaylaştıracak şekilde çatıya eğim kazandırılmıştır. *Atrium*’un odaların bitişiğinde yer almış oluşu dikkate alındığında çatının tek eğimli çatı olduğu tezi güçlenmektedir.

Holün ortasında bulunan Impluvium’a yağmur sularının akışının sağlanması ve su ihtiyacını karşılanması amacıyla *Atrium*’un etrafını çevreleyen cavaedium’un (hol) çatısı i içe eğimli kırma çatı tipinde tasarlanmış olduğu düşünülmektedir⁴⁵⁷.

Çatı sisteminin tek eğimli oluşu ve çatının bir tarafının kalkan duvarı ile yükseltildiği kabul edildiğinde yapının M-2 ve M-5 Mekânlarının tek katlı, M-3 ve M-6’nın ise, batı duvarındaki giriş deliklerinin sıklığı ile bu deliklerin zeminden yüksekliği birlikte değerlendirildiğinde bu kısmın çift katlı inşa edildiği düşünülmüştür⁴⁵⁸. Bununla birlikte yapının duvar kalınlıklarının yaklaşık 0,60 m.

⁴⁵⁶ Kılıç, s. 108.

⁴⁵⁷ Kılıç, s. 108.

⁴⁵⁸ Kılıç, s. 108.

oluşu M-3 ve M-6 Mekânları gibi M-2 ve M-5 mekânlarının da bir ikinci bir kata sahip olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.

Yapılan kazılar sırasında dolgudan bu çatıya ait stroter ve kalypter parçaları yoğun olarak ele geçmiştir. Bu çatıya destek olan *Impluvium*'un dört köşesinde yer alması gereken sütunlardan birisi M-1'de yatık olarak bulunmuştur. *Impluvium*'un kuzeydoğu ve güneydoğu köşesinde yer alması gereken kaidelere rastlanılamamıştır. Ancak eldeki verilerle Tüccar Evi'nin *Tetrastyle Atrium*'a sahip olduğu düşünülmektedir⁴⁵⁹ (Şekil 140).

5.1.1.7. Tüccar Evi Planının Değerlendirilmesi

Tüccar Evi'nde Roma ev geleneğinin değişikliğe uğradığı görülmektedir. Yaklaşık 202 m².lik bir alanı kaplayan bu ev dört odadan oluşmaktadır⁴⁶⁰. Zengin Roma evleriyle karşılaştırıldığında ise onun küçülmüş ve değişikliğe uğramış bir formunu ortaya koymaktadır.

Tüccar Evi, Anadolu'da ortaya çıkarılan ev planlarıyla özünde fazla benzerlik göstermemektedir. Bu evde, geleneksel *Fauces-Atrium-Tablinum* ekseninin değiştirildiği izlenir. Bunun yerine girişin aksına *Impluvium*'u batıda sınırlayan hol ve *Triclinium* yerleştirilmiştir. Dolayısıyla böyle bir uygulamayla *Tablinum* yerine *Triclinium*'un vurgulandığı görülür. Zaten üzerinde durulan dönemde de ev planından *Tablinum*'un çıkarıldığı bilinmektedir⁴⁶¹.

Eve tek yönden (güney) girilmekte ve *Posticum* olarak adlandırılan ikinci bir giriş tespit edilememiştir⁴⁶². Bu da evin küçüklüğünden dolayı bu alana ihtiyaç duyulmamasından kaynaklanıyor olmalıdır.

Tüccar Evi'nde odaların kuzeyde ve güneyde ikişer tane olmak üzere *Impluvium*'lu avluyu 'L' şeklinde çevirdiği gözlenmektedir⁴⁶³. Ancak Tüccar

⁴⁵⁹ Kılıç, s. 104.

⁴⁶⁰ Kılıç, s. 109.

⁴⁶¹ Kılıç, s. 110; Robertson, s. 307.

⁴⁶² Kılıç, s. 110.

⁴⁶³ Kılıç, s. 110.

Evi'nde Roma Evi'nde olduğu gibi girişin her iki tarafında ve evin içinde üçüncü yönünde (Tüccar Evi'nde doğuda) yer alan mekânlara rastlanmamaktadır. Sadece evin doğusunda, 'L' şeklinde konumlanan mekânların taban seviyesinden 2, 50 m. aşağıda, M-9 ve M-10 olarak adlandırılan ve su sistemlerine hizmet eden mekânlar yer almaktadır. Bu mekânların da üzeri yukarıda belirtildiği gibi olasılıkla ahşap malzeme ile kapatılarak *Impluvium*'u doğuda sınırlayan holü oluşturmuştur. Bunun yanında, *Triclinium*'un formu ve onun aksında uzanan odalar geleneksel Roma ev planlarında da kendini göstermektedir.

Şehir planlaması ve yapının eğimli bir arazide inşa edilmiş olması plan şeklini etkilemiş olmalıdır. Evi kuzeyde, güneyde ve batıda sınırlayan yollar, evin bu alan içine sıkıştırılmasına neden olmuştur. Bir başka deyimle kullanılan plan araziye uydurulmuştur.

5.1.1.8. Tarihlendirme

Tüccar Evi'nde ele geçen seramik buluntulardan ve konutun içerisindeki duvarların yapısında yola çıkarak yapının ilk olarak Hellenistik Dönem'de yapıldığı anlaşılmıştır⁴⁶⁴. Bunu aynı zamanda yukarıda mekân tanımlamalarında da değinildiği gibi duvarların bir kısmı da ortaya koymaktadır. Bunu M-2'nin batı duvarında M-6a Mekânı'nı oluşturan duvarlarda, M-3a ve M-3b Mekânları'nın batı duvarının kuzey bitiminde izlemek mümkündür. Aynı zamanda M-10 Mekânı'nın batı duvarındaki harçsız duvar örgüsü Geç Hellenistik-Erken İmparatorluk dönemini işaret etmektedir. Bu da Hellenistik Dönem'de aynı insula üzerinde konut alanının varlığını ortaya koymaktadır.

Roma Dönemi'nde ise var olan duvarların kullanılarak aynı tür yapılaşmanın devam ettiği gözlenmektedir. Tüccar Evi'nde özellikle taban üstünden ele geçen iyi tarih veren seramik malzemeler genel olarak M.S. 1. yüzyıl evin yapım tarihini

⁴⁶⁴ Kılıç, s. 394.

ortaya koymaktadır⁴⁶⁵. Daha spesifik bir tarihlemeye ise M.S. 50-75 yılının verilmesi uygun olacaktır.

Tüccar Evi mekânlarından ele geçen sikkeler de seramiklerle paralel tarihlemeyi ortaya koymaktadır. Yapının kullanım evresiyle ilgili olarak en erken tarih veren sikke Roma Cumhuriyet Dönemi'ne, M.Ö. 37 yılına tarihlenen P. Accoleius ve T. Ariscolus gümüş sikkesidir. M-2 Mekânı'nda taban üstünden ele diğer bir geçen diğer bir sikke de Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir. Gordianus III Dönemi'ne (M.S. 238-244) tarihlenmektedir. Buna yakın ikinci tarihlemeyi ise M-1'de batı holünde M-5 mekânı kapı eşliğinin hemen önünde bulunan Valerianus I Dönemi'ne tarihlenen sikke (M.S. 253-260) vermektedir⁴⁶⁶.

Taban üstünden bulunan sikkelerin çoğunluğu Roma İmparatorluk dönemi sonlarını işaret etmektedir. Seramik tarihlemeleriyle karşılaştırıldığında ise şöyle bir sonuca ulaşmak mümkündür: Yapı M.S. 50-75 yıllarında tamamlanarak kullanım evresi M.S. 3. yüzyılda son bulmuştur. Bir başka deyimle M.S. 1. yüzyılın ikinci ya da üçüncü çeyreği evin yapım tarihini, M.S. 3. yüzyılın sonu son kullanım ve yıkım evresini vermektedir⁴⁶⁷. Bu açıdan bakıldığında Ephesos'da Yamaçevleri'ndeki konutların son kullanım evresi ile benzerlik göstermektedir.

Küçük buluntuların dışında, stil karşılaştırmasıyla "Bona Fortuna Mozaïği"nin tarihlemesi hakkında bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. Bu mozaikli tabanda, güneyde "**BONA FORTUNA**" kuzeyde "**ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ**" yazısının sınırladığı süsleme alanı güneyden başlayarak şu şekilde tarif edilebilir (bkz. Şekil 120 ve Şekil 121): Bir bütün olarak ele alındığında doğu, batı, kuzey ve güneyde 0,505 m. kalınlığında, çerçeve içine alınmış yan yana üç süsleme alanı görülmektedir. Bunlar birbirlerinden 0,3 m. kalınlığındaki dikey çizgilerle ayrılmaktadır⁴⁶⁸.

⁴⁶⁵ Kılıç, s. 111.

⁴⁶⁶ Kılıç, s. 112.

⁴⁶⁷ Kılıç, s. 112.

⁴⁶⁸ Kılıç, s. 113.

Doğu ve batısında yer alan birer bantla çerçeve içine alınmış olan Bona Fortuna yazısından sonra kuzeye doğru yaklaşık, 0,10 m. mesafeden sonra ilk süsleme alanı ile karşılaşmaktadır. Dikdörtgen bir çerçeveden sonra gelen ikinci beyaz renkte tessera'larla yapılmış çerçeve içinde süsleme içten içe 58 cm. x 1,10 m. ebatlarındadır. Burada daireler içinde yıldız motifi ve her yıldız motifinin merkezinde bir rozet yer almaktadır (Şekil 141). Motifi Resepsiyon Salonu'nun mozağında de izlemek mümkündür (Şekil 142).

Bu süslemenin benzerine Ephesos Yamaç Evler'de H 2 SR/10 A'da rastlamak mümkündür. Daha önce'den M.S. 4. yüzyılın ortasına yani yapının IV. Evresine verilen bu mozaik, yukarıda Ephesos'da bulunan mutfak yapısına değinirken vermiş olduğumuz yeni kronolojiye göre ise bu M.S. 3. yüzyılın ortalarına aittir⁴⁶⁹.

Kuzeyde 3 cm. kalınlığındaki dikey bantla ayrılan ikinci süslemede kantharos motifi yer almaktadır. Bu motif içten içe 0,59 x 0,61 m. ebatlarında bir alanı kaplamaktadır. Kabın kulpları 'S' şeklinde, kaba bitleştirildiği yerlerde spiral yaparak sonlanmaktadır. Gövdesinde meander motifi, kabın dip kısmında ise şua motiflerine yer verilmiştir (Şekil 144)⁴⁷⁰.

Bilindiği gibi kantharos Dionysos'un simgesidir ve şarap içmede kullanılan bir kaptır. Burada mozaik süslemesi olarak kullanılan bu mozaikte süsleme unsuru olarak kullanılan bu kab, *Triclinium*'da yapılan içkili symposionlara işaret eder niteliktedir. Metropolis civarında bulunmuş bir yazıttan kentte güçlü bir Dionisos tapımının olduğu anlaşılmaktadır⁴⁷¹.

Kantharos betiminden yine 0,3 m. kalınlığında dikey bir bantla ayrılan süsleme alanı baklava motiflerinden oluşmakta ve her birinin merkezinde birer rozet

⁴⁶⁹ Kılıç, s. 113.

⁴⁷⁰ Kılıç, s. 113.

⁴⁷¹ KNIBBE, Katharina, Die Götter von Metropolis in İonien, Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie, eingereicht an der Geisteswissen-schaftlichen Fakultät der Universität Wien (Yayınlanmamış tez), Wien, 1989.

motifi bulunmaktadır (Şekil 143). Bu bezemenin en yakın örneğini Ephesos Yamaç Evlerin'deki mozaiklerde bulmak mümkündür⁴⁷².

Bu motifle tam benzerlik göstermese de Yamaç Evler'deki odalarda baklava dilimi desenli mozaiklere rastlanmaktadır. Bu motifin benzerleri olarak H 2 SR/6 (M.S. 180/190), H 2 SR/1 (M.S. 2. yy.), H 2 SR/26 (M.S. 3. yy.) verilebilir.⁴⁷³

Bundan sonra “*ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ*” (iyi şanslar) yazısı gelmektedir (bkn. Şekil 121). Bu yazıda doğu ve batısında yer alan birer dikey çizgi ile sınırlandırılmıştır. Yazıyı sınırlayan çerçevenin kuzeydoğu köşesi bezeme olarak bir sarmaşık yaprağıyla süslenmiştir. Batı duvarı boyunca uzanan yazıtta ise “*ΧΑΙΡΕΤΕ*” (selamlar) yazmaktadır⁴⁷⁴. Doğu yöndeki yazıtta muhtemelen Latince'ydi ve selamlar anlamı içeren bir kelimeyi yansıtmaktaydı. Fakat bu bölüm bozulduğundan ve geç dönemde tadilat geçirdiğinden okunamamaktadır. Bu yönde bozulan kısımların mermer plakalarla tamamlandıkları görülmektedir. Mozaikteki yazıtta iki dilin kullanılması Metropolis'in otonom bir kent olduğunu gösteren bir kanıt olarak değerlendirilmiştir⁴⁷⁵.

Biri Yunanca olarak kuzeyde diğeri Latince olarak güneyde yer alan ‘iyi şans’ ve batı yönde yer alan ‘selamlar’ ibareleri ise bu konutun ticari yönüne dikkati çeker görünmektedir. Bu ve önceki verilen kanıtlar ışığında ev sahibi muhtemelen bir tüccardı⁴⁷⁶. Mozağe genel olarak bakıldığında motiflerin sınırlarını belirleyen bantların düz bir eksen izlediği söylenemez. Çizgiler bazı kısımlarda eğri bir hat takip ederek devam etmektedirler. Bu da bir anlamda motifleri oluşturan ustanın alanı kullanmadaki yetersizliğini göstermektedir.

Bu noktada belirtilmesi gereken husus; buluntuların dışında şehir planlamasının da evin bir tüccara ait olabileceğini gösteren bir başka ipucunu gizlediğidir. Roma dükkanlarına çok yakın konumlandırılmış olan Tüccar Evi, evin

⁴⁷² Kılıç, s. 114.

⁴⁷³ Kılıç, s. 114.

⁴⁷⁴ Kılıç, s. 114.

⁴⁷⁵ Kılıç, s. 115.

⁴⁷⁶ Kılıç, s. 115.

bir tüccara ait olduğunu gösteren kuvvetli bir kanıt niteliğindedir. Bir alt terasta (doğuda) yer alan bu ev dükkanların kuzey çaprazında bulunmakta ve ondan Hamam Sokağı ile ayrılmaktadır. Böylece evinden ayrılan iş sahibi Akropol Yolu'ndan birkaç basamak çıkarak Hamam Yolu üzerinde bulunan dükkanlara ulaşacaktı. Bununla birlikte şunu da burada belirtmek gerekir ki mekânların içinde bulunan ölçü taşları ticaretin evin içinde de döndüğünü de düşündürmektedir. Yani bu ev hem barınmaya hem de ticarete hizmet etmiş olabilirdi.

5.2. A-7 YAPI ADASI

A-7, tam olarak A-5'in kuzeyinde, Hamam'ın doğusundaki terasta konumlanmış olup A-5'ten, yan yana yer alan ve doğuya doğru inen A-5/7a ve A-5/7 yolları ile ayrılmaktadır. Adayı Hamam'dan kuzey-güney doğrultuda devam eden "Hamam Sokağı" ayırmaktadır. A-7'nin güney duvarı, A-5/7 Yolu ile birlikte kuzey yönde hafif bir şev yaparak doğuya yönelmekte ve bu yönde adanın sınırını teşkil etmektedir (Şekil 145)⁴⁷⁷ .

Yapı adasında ortaya çıkarılan mekânların hangi amaca hizmet ettiği belirsizdir. Bunun hakkında fikir yürütülmesi için mimarinin tam olarak açığa çıkarılması gerekmektedir. Ancak bu yapı grubunun bir konuta ait olduğu düşünülmektedir⁴⁷⁸ .

A-7 yapı adasındaki mekânların tarihlemelerinde yararlanılan üç sikke seramik ve mimariyle paralellik göstermektedir. M-2 Mekânı'nda taban üzerinden ele geçen iki sikke Traianus (M.S. 98-117) ve Hadrianus (M.S. 117-130) Dönemleri'ne aittir. Dolayısıyla M-2 ve ona açılan M-1 ve M-3 Mekânları'nı bu zaman dilimlerine tarihlemiştir. Mekânlardan ele geçen seramik malzeme de sikkelerin verdiği tarihle paralellik göstermektedir⁴⁷⁹ .

⁴⁷⁷ Kılıç, s. 160.

⁴⁷⁸ Kılıç, s. 122.

⁴⁷⁹ Kılıç, s. 122.

Bunun dışında yapılan çalışmalarda M-4 Mekânı'nda ele geçen Hellenistik Dönem Metropolis kent sikkesi mekânın duvarlarının Hellenistik karakterine uygun olarak M.Ö. 2. yüzyıl sonu-M.Ö.1.yüzyıl başını vermektedir. Aynı tarihllemeyi mekân içinde ele geçen “Batı Yamacı” seramik parçaları da ortaya koymaktadır.

Yapının mimarisine bakıldığında şu mekânlardan oluşmaktadır: M-2, M-1 ve M-3 Mekânları'nın kuzeyinde yer almakla birlikte bu mekânların açıldığı bir avlu görünümündedir (Şekil 146) . Avlunun doğu sınırı tam olarak belli olmamakla birlikte yaklaşık olarak 6,50 x 8,84 m. ebatlarındadır. + 79.84 m. kotunda ki zeminin sıkıştırılmış ve düzlenmiş topraktan oluşmaktadır.

Yapının güneybatısında da M-1 mekânı yer almakta ve girişi avluya bakmaktadır. Mekân içine bakıldığında taban döşemesinin irili ufaklı yayvan şist anakaya parçalarından oluştuğu görülmektedir. Özellikle bu kısım mekânın doğu yarısında korunmuştur. Avluya bakan M-3 mekânı kuzey duvarı tarafındadır (Şekil 148). M-1 içinde doğu duvarı batı cephesi önünde +79,97 m. kotunda 50 x 84 cm. ebatlarında (taban döşemesiyle aynı kotta) 14 cm. derinliğinde, içinde yoğun olmasa da yanık tabakasına rastlanması sebebi ile burasının ocak olduğu düşünülmektedir (Şekil 147)⁴⁸⁰. M-2'yi kuzey yönde sınırlayan 81,45 m. kotundan itibaren doğuya doğru inen ve düzgün şist anakaya parçalarından oluşan merdiven basamakları ortaya çıkarılmıştır (Şekil149). Merdiven basamakları iki farklı kottan (Hamam Yolu'ndan ve M-2'den) M-4 ve M-5 Mekânları'nın bulunduğu kota geçiş sağlamaktadır. Burasının kazısı tam olarak bitirilemediği için mekânların plan içerisindeki konumları tam olarak anlaşılamamaktadır.

5.4. RESEPSİYON SALONU VE ONA BAĞLI MEKÂNLAR

1997 yılında, Tiyatro'nun doğusunda teraslar halinde yapılmış Roma Dönemi evinin mekânlarını içeren kalıntılara rastlanmıştır (Şekil 150). Girişi doğuya bakan mekânlardan en büyüğü 97-1 olarak adlandırılmıştır ve 7,00 x 8,25 m. ebatlarındadır (Şekil 151). Tiyatro'nun hemen doğusunda yer alan Roma İmparatorluk Dönemi'ne

⁴⁸⁰ Kılıç, s.118.

ait bu mekân Resepsiyon Salonu olarak tanımlanmaktadır. Bu mekânın tiyatroya olan yakınlığı, Dionysos kültüyle ilgisi ve mozaik tabandaki tiyatro masklarının varlığı, burasının özel bir konuttan çok tiyatro gösterileri sırasında resmi davetlerin verildiği bir tür resepsiyon salonu olarak kamusal bir işleve sahip olabileceği düşünülmektedir.

Mekânın hemen arkasında ki (97-6a Mekânı) kiler ve mutfak olarak nitelendirilen mekânlar, bu savı destekler niteliktedir⁴⁸¹. Kazılar sırasında yiyecek ve içecek maddelerinin bulunduğu küpler ve kaplar da gün ışığına çıkarılmıştır. Benzer şekilde, Ephesos'taki Yamaç Evleri'nin içinde, Kuretler Caddesi'ne bakan saygın bir konumdaki büyük ve görkemli yapı, uzmanlar tarafından bir collegium'un (meslek kuruluşunun) ziyafet mekânı olarak değerlendirilmektedir⁴⁸². Yine antik dönem içerisinde meslek kuruluşlarının olsun gerekse çeşitli derneklerin ziyafetler düzenlemekteydiler. Dionisos ile ilgili bu derneklerden bir tanesinin varlığını Magnesiz ad Maeandrum'da ki tören yolunda tabana yazılmış yazıtlardan öğrenmekteyiz⁴⁸³. Bunun yanı sıra daha önce yukarıda bahsetmiş olduğumuz ele geçen bir yazıt üzerinde adı okunamayan bir hayırsever tarafından günlerce süren Dionisos şöenleri sırasında dağlardaki halka yemek sunulmasından bahsetmektedir⁴⁸⁴.

Kazılar sonunda bu mekânın çok renkli mozaik taban döşemesine sahip olduğu anlaşılmıştır. Mozaikli tabanda panolar içerisinde Dionizyak türde, başlarında defne dallarından taçlar bulunan portreler, uzanarak içki içen Eros figürleri görülmektedir (**Şekil 152a-c**)⁴⁸⁵. Panoların doğusunda geometrik desenler, özellikle iç içe altıgenler ve bunların ortalarında tiyatro maskları, keklik, sülün ve güvercin gibi av kuşları ile sazan, lüfer ve peygamber (dülger) balıkları betimlenmiştir (**Şekil 153a-b**)⁴⁸⁶. Mozaikli tabanın batı kısmı daha geç bir dönemde oldukça iri beyaz renkli tesseralar ile onarılmıştır⁴⁸⁷.

⁴⁸¹ Kılıç, s. 122-123.

⁴⁸² Kılıç, s. 122-123; Meriç, MAT, s. 98-99.

⁴⁸³ Orhan Bingöl, Menderes Magnesiası, Ankara, 1998.

⁴⁸⁴ Knibbe, s. 36.

⁴⁸⁵ Kılıç, s. 123.

⁴⁸⁶ Mozaik üzerindeki kuş türleri ve balık türleri konunun uzmanları tarafından incelenmiştir. Bu konu

-17.70 m. kotunda gösterişli mozaik tabanın güney ve batı bölümleri tahrip olmuş diğer bölümler tama yakın şekilde ele geçmiştir. Mekânın 0.50 m.lik kısmı korunan duvarlarında az bir kısım ele geçen sıvalarda boya izlerine rastlanmıştır (**Şekil 154**). Bu duvar resimleri Akın Ersoy tarafından M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁴⁸⁸. Mozaikli mekânın tam ortasında süslemenin en gösterişli bölümü yer almaktadır. Kuzey-güney yönünde uzanan bir dikdörtgenin içinde altı pano vardır. Bunlardan sadece güneydoğudaki tahrip olmuş diğerleri ise iyi durumda ele geçmiştir. Bu panolarda yeşil, şarap kırmızısı, sarı ve turuncu renkler kullanılmıştır.

Mozaikli mekânın kuzeyinde ve güneyinde ortaya çıkarılan diğer mekânların bu mekâna sonradan ilave edildikleri duvar işçiliklerinden ve bağlantılardan anlaşılmaktadır. Güneyde yer alan mekânlar üst tabakalardaki yoğun Bizans yerleşmesi nedeniyle oldukça tahrip olmuşlardır. Alt tabakalarda özellikle 10 B ve 10 C kareleri içinde kalan mekânda anakayalar arasında ve önünde oluşturulan mekânda yoğun Hellenistik seramik malzemeyle karşılaşmıştır.

Mozaikli mekânın kuzeyinde 97-5 ve 97-6 olarak adlandırılan iki mekân tümüyle açılmıştır (**Şekil 155**). 97-6 mekânı kendisine açılan üç kapı ve doğudaki mermer eşikli büyük açıklığı ile merkezi bir özellik göstermektedir. Duvarlarında kısmen korunan sıvalar ve içlerindeki dolgu topraktan ele geçen koyu sarı, kırmızı, yeşil renkli boyalı sıva parçaları duvarların dekorasyonu hakkında bilgi vermektedir.

97-1 Mekânı'nın kuzeyinde yer alan mekânlar sistemini ayrıntılı bir şekilde açıklamadan önce bu mekânlar hakkında genel bilgiler vermek yerinde olacaktır. 97-1'in girişi gibi, bu mekânlara girişte doğu yönden ancak bu kez daha büyük bir açıklıkla sağlanmaktadır (**Şekil 156**). Girişten sonra, merkezi bir özellik gösteren iki mekân ve bir holün açıldığı 97-6 olarak isimlendirilen bir antre yer almaktadır.

hakkında aşağıda daha detaylı bir bilgi verilmiştir.

⁴⁸⁷ Kılıç, s. 123; Recep Meriç, "1997 Yılı Metropolis Kazısı", **KST**, Sayı: XX, cilt: II 1998, s. 336.

⁴⁸⁸ Kılıç, s.123.

97-6 Mekânı'na giriş 4,20 m. genişliğinde 0,84 m. derinliğinde olan büyük bir kapı eşiği ile sağlanmaktadır. Bu kadar büyük bir kapı eşiğinin bulunması, arka planda yer alan odalar sistemini bir anlamda vurgulamakta ve merkezi bir özellik ortaya koymaktadır⁴⁸⁹.

97-6'ya girişten sonra bu alana doğu yönden açılan ve 97-6a olarak isimlendirilen bir mekân yer almaktadır (**Şekil 157**). Kuzeyde ve batıda tuğla duvarla, doğuda ve güneyde taş duvarla (aynı zamanda güney duvarı 97-1 Mekânı'nın kuzey duvarını oluşturmaktadır) çevrilmiştir. Özellikle kuzeyde uzanan tuğla duvarın alt kısımlarında korunan sıva kalıntılarından duvarın yüzeyinin sıvalı (ihtimalle boyalı) olduğu anlaşılmaktadır. Batıda uzanan tuğla duvarın ortasında bir açıklık bulunmaktadır. İhtimalle batı yönde yer alan mekânlara geçişi sağlamaktadır.

97-6a içten içe 3,62 x 5,33 m. ebatlarındadır. Bu mekâna giriş doğu yönde 1,42 m. genişliğindeki bir açıklıkla sağlanmaktadır (**Şekil 158**). Taban malzemesinin korunmadığı tespit edilmiştir⁴⁹⁰.

97-6a Mekânı'nın kuzeyinde bir hol yer almaktadır (**Şekil 158**). Holün genişliği 1,28 m. ebatlarındadır. Bu alana giriş 97-6a Mekânı'nın doğu duvarının kuzeydeki bitimiyle 97-5 Mekânı'nın kuzey duvarı arasında yer alan bir kapı eşiği ile sağlanmaktadır. Hole girişi sağlayan bu kapı eşiği 0,43 m. derinliğinde, 1,28 m. genişliğindedir.

97-5 Mekânı'na giriş, 97-6'nın içinden sağlanmakta ve mekânın güneyi 97-6 Mekânı'na açılmaktadır (**Şekil 159**). 97-5 Mekânı'ndaki kapı açıklığını dolduran mermer eşik 0,37 m. derinliğinde, 1,06 m. genişliğindedir. Mekân içten içe 4,20 m. x 5,75 m. ebatlarındadır. Bu mekânın da iç cephe duvarlarının alt kısmının sıvalı olduğu belirtilmiştir⁴⁹¹. Onun batısında kalan mekânda tabana inilmemiştir. Sadece üst seviyeden duvarların sınırları belli olmaktadır (**Şekil 160**).

⁴⁸⁹ Kılıç, s. 124.

⁴⁹⁰ Kılıç, s. 125.

⁴⁹¹ Kılıç, s. 125.

Mekânların tarihleri konusunda ise, özellikle her ikisinin de kısmen tabanını oluşturan şist anakaya üzerinden gelen seramikler Hellenistik, Erken Roma ve M.S. 2. yüzyılda yoğunluk göstermektedir. 97-1 mekânı ile ortak bir duvar dışında organik bir bağı olamayan bu mekânların kuzeye ve doğuya doğru genişleyen yapı kompleksinin bir bölümü olduğu düşünülmektedir.

1998 yılında bu alanda F8, F9, F10, A11, B11, C11, D11, E11, A12/2, B12/2, C12/2, D12/2 ve E12/2 karelerinde kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu karelerden gelen seramik buluntular, Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait karışık malzemedir⁴⁹².

⁴⁹² Kılıç, s. 126; Aygün Ekin Meriç, **Metropolis'te Bulunmuş Batı Yamacı Seramikleri** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), D.E.Ü. Sos. Bil. Enstitüsü, İzmir, 2003, s. 192.

ALTINCI BÖLÜM

METROPOLİS'DE MUTFAK İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ARKEOMETRİK ÇALIŞMALAR

6.1. Hayvan Kemikleri Ön Raporu

	1. Kasa No: Ada-5 03/62
	Seviye: 76.41–76.00 m.
	Buluntu: Eşek sol radiusu
Açıklama: Sol radius kemiği, pişirme izi yok, bitki kökü lezyonları var. M-1 ve M-6 mekânları.	
	2.Kasa No: Ada -5 03/62
	Seviye: 76.41–76.00 m.
	Buluntu: Domuz mandibulası
Açıklama: Domuz mandibulası(alt çene kemiği), yanma izi yok. M-1 ve M-6 mekânları.	
	3.Kasan No: Ada-5 03/62
	Seviye: 76.41-76.00 m.
	Buluntu: Domuz humerus
Açıklama: Domuz humerus (kol kemiği) kemiği parçası, satır izi var. Satırla parçalanmış, yanma izi yok. Büyük olasılıkla haşlama yapılarak yenilmiş. Domuz muhtemelen iki yaşından büyük olmalıdır. M-1 ve M-6 mekânları.	

	4.Kasa No: Ada-5 03/62
	Seviye: 76.41-76.00 m.
	Buluntu: Domuz kafatası parçası
Açıklama: Domuza ait bir kafatası parçası. M-1 ve M-6 mekânları.	

	5.Kasa No: Ada-5 03/62
	Seviye: 76.41-76.00 m.
	Buluntu: Sığır ulnası
Açıklama: Sığır ulnası, üzerinde satır ve yanma izleri vardır. Muhtemelen satırla parçalara ayrıldıktan sonra ateşte pişirilmiş olmalıdır. M-1 ve M-6 mekânları.	

	6.Kasa No: Ada-5 03/62
	Seviye: 76.41-76.00 m.
	Buluntu: Sığır metacarpusu
Açıklama: Sığırın ön metacarpusu (tarak kemiği), satırla parçalanmış ve daha sonra da haşlanıp yenilmiştir. M-1 ve M-6 mekânları .	

	7.Kasa No: Ada-5 03/86
	Seviye: 74.73-73.92 m.
	Buluntu: Eşek humerusu
Açıklama: Eşeğin humerus kemiğine ait bir parça. Üzerinde kök deformasyonu çok fazladır. M-8 mekânında ele geçmiştir.	

	8.Kasa No: Ada-5 03/91
	Seviye: 75.11-74.04 m.
	Buluntu: Koyunun bel omuru
Açıklama: 1 yaş civarında genç bir koyuna ait bel omuru. Kemiğin üzerinde satır izleri var. Üzerinde yanık izi yok. Satırla parçalandıktan sonra haşlanarak yenilmiş olmalıdır. M-9 mekânında (impluviumun doğusunda) ele geçmiştir.	

	9.Kasa No: Ada-5 03/91
	Seviye: 75.11-74.04 m.
	Buluntu: Koyun Metacarpusu
Açıklama: Genç bir koyuna ait metacarpus (ön tarak kemiği) parçası. Satır izleri var. Kemiğin üzerinde yanık izi yok, satırla parçalandıktan sonra haşlanarak yenilmiş olmalıdır. M-9 mekânında (impluviumun doğusunda) ele geçmiştir.	

	10.Kasa No: Ada-5 03/91
	Seviye: 75.11-74.04 m.
	Buluntu: Koyun kaburga kemiği
Açıklama: Genç bir koyuna ait kaburga kemiği parçası. Satır izleri var. Kemiğin üzerinde yanık izi yok, satırla parçalandıktan sonra haşlanarak yenilmiş olmalıdır. M-9 mekânında (impluviumun doğusunda) ele geçmiştir.	

	11. Kasa No: Ada-5 03/27
	Seviye: 79.51-79.00 m.
	Buluntu: Sığırın sağ metatarsusu
Açıklama: Sığırın sağ metatarsus kemiği (arka tarak kemiği).Kemik haşlanarak pişirilmiştir, yanma izi yok, 3 yaşın üzerinde. M-4 mekânında bulunmuştur.	

	12. Kasa No: Ada-5 03/71
	Seviye: 75.70-75.48 m.
	Buluntu: Eşşenin sol metacarpusu
Açıklama: Eşşenin sol metacarpusu, üzerinde pişirme izi yok. M-1 mozaikli holün önünde bulunmuştur.	

	13. Kasa No: Ada-5 03/71
	Seviye: 75.70-75.48 m.
	Buluntu: Kanatlı <i>tibiotarsale</i> kem.
<p>Açıklama: Kanatlı <i>tibiotarsale</i> kemiği (<i>Gallus sp</i>), tavuk olabilir. M-1 mekânın önünde mozaikli holün önünde bulunmuştur.</p>	

	14. Kasa No: Ada-5 03/42
	Seviye: 76.72-76.21 m.
	Buluntu: İstiridyeye
<p>Açıklama: İstiridyeye (<i>ostrea edulus</i>). Tatlı su ile tuzlu suyun birleşme yerlerinde çok bulunmaktadır. M-2 mekânında bulunmuştur.</p>	

	15. Kasa No: Ada-5 03/42
	Seviye: 76.72-76.21 m.
	Buluntu: Midyeye
<p>Açıklama: Midyeye (<i>Venus vernucosa</i>), tatlı suyun tuzlu su ile birleştiği yerlerde bulunmaktadır. M-2 mekânında bulunmuştur.</p>	

	16. Kasa No: Ada-5 03/56
	Seviye: 77.12-75.90 m.
	Buluntu: Deniz kabuklusu
Açıklama: Deniz kabuklusu (<i>Hexaplex trunculus</i>). Tatlı suyun tuzlu su ile birleştiği yerlerde bulunmaktadır. M-3 mekânında ele geçmiştir.	

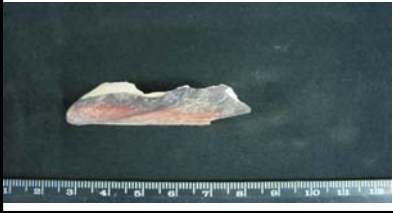
	17. Kasa No: Ada-5 03/56
	Seviye: 77.12-75.90 m.
	Buluntu: Kanatlı tibiotarsale kem.
Açıklama: Kanatlı (gallus domesticus) sol tibiotarsale. Haşlanarak pişirilmiştir. M-3 mekânında ele geçmiştir.	

	18. Kasa No: Ada-5 03/106
	Seviye: 73.22-72.82 m.
	Buluntu: Sığırın sağ metacarpusu
Açıklama: Sığırın sağ metacarpus kemiği (arka taraf kemiği). Kemik haşlanarak pişirilmiştir, yanma izi yok, üzerinde satır izleri var. 3 yaşın üzerindedir. M-10 mekânı taban üstünde bulunmuştur. M-10 mekânında taban üstü seviyeden ele geçmiştir.	

	19. Kasa No: Ada-5 03/106
	Seviye: 73.22-72.82 m.
	Buluntu: Keçinin occipital kemiği
Açıklama: Keçi occipital kemiği, üzerinde yanma yok, haşlanarak pişirilmiş. Üzerinde satır izleri var. M-10 mekânında taban üstü seviyeden ele geçmiştir.	

	20. Kasa No: Ada-5 03/102
	Seviye: 73.69-73.22 m.
	Buluntu: Sığırın sağ astragallusu
Açıklama: Sığırın sağ astragalus kemiği. Kemik haşlanarak pişirilmiştir, yanma izi yok, 3 yaşın üzerinde. Kemik üzerinde satır izleri vardır. M-10 mekânında ele geçmiştir.	

	21. Kasa No: Ada-7 03/21
	Seviye: 79.03-78.08 m.
	Buluntu: Sığırın sol metacarpusu
Açıklama: Sığırın sol metacarpus kemiği. Kemik haşlanarak pişirilmiştir, yanma izi yok, 3 yaşın üzerinde. Satır izleri var. M-3 taban üstü seviyeden ele geçmiştir.	

	22. Kasa No: Ada-7 03/21
	Seviye: 79.03-78.08
	Buluntu: Kara kabuklu midye
<p>Açıklama: Kara kabuklu midye(<i>mytulus gallopropinsialis</i>), M-3 mekânında taban üstü seviyesinde bulunmuştur.</p>	

	23.Kasa No: Ada-7 03/32
	Seviye: 81.00-80.60 m.
	Buluntu: Kanatlının tibotarsusu
<p>Açıklama: Bir kanatlının arka bacak kemiği. Bu kanatlı, tavuk değil, muhtemelen kaz olabilir. Yanık izi yok haşlama tarzında pişirilmiştir. M-2 mekânında bulunmuştur.</p>	

	24. Kasa No: Ada-7 03/32
	Seviye: 81.00-80.60 m.
	Buluntu: Koyunun metacarpusu
<p>Açıklama: Koyunun metacarpusu. Kemik üzerinde yanık izi yok. Kemik parçalandıktan sonra haşlanarak yenilmiştir. M-2 mekânında bulunmuştur.</p>	

	25.Kasa No: Ada-7 03/32
	Seviye: 81.00-80.60 m.
	Buluntu: Domuzun ön dişi
Açıklama: Domuzun kesici ön dişi. 2 yaşından büyük bir domuz. M-2 mekânında bulunmuştur.	

	26. Kasa No: Ada-7 03/46
	Seviye: 80.00-79.70 m.
	Buluntu: Domuzun mandibulası
Açıklama: Genç bir domuzun mandibulası (alt çene kemiği). Büyük ihtimalle 1 yaşında bir yaban domuzunun alt çenesi.	

	27. Kasa No: Ada-7 03/46
	Seviye: 80.00-79.70 m.
	Buluntu: Domuzun metatarsusu
Açıklama: Domuzun metatarsusu (arka tarak kemiği). Kemiğin üzerinde yanık izi yok. Kemik parçalandıktan sonra haşlanarak pişirilmiştir. M-3 mekânında bulunmuştur.	

	28. Kasa No: Ada-7 03/46
	Seviye: 80.00-79.70 m.
	Buluntu: Koyun astragalusu
Açıklama: Koyuna ait bir astragalus kemiği. Kemiğin üzerinde yanık izi yoktur. Haşlanarak tüketildiği sanılmaktadır. M-3 mekânında bulunmuştur.	

	29. Kasa No: Ada-7 03/26
	Seviye: 82.00-81.00 m.
	Buluntu: Kanatlı tibutarsusu
Açıklama: Bir kanatlının tibutarsusu (arka bacak kemiği). Haşlanarak yenilmiş olmalıdır.	

	30.Kasa No: Ada-7 03/26
	Seviye: 82.00-81.00 m.
	Buluntu: Kuzunun scapulası
Açıklama: 6 aylık bir kuzuya ait scapulası (kürek kemiği) parçası. Kemik üzerinde satır izleri bulunmakla birlikte yanık izi tespit edilememiştir. Kemik satırla parçalandıktan sonra haşlanarak pişirilmiş olmalıdır.	

	31. Kasa No: Ada-7 03/37
	Seviye: 82.73-81.41 m.
	Buluntu: Koyunun coxaesi
Açıklama: Koyunun coxae (leğen kemiği) parçası. Kemik üzerinde satır izleri tespit edilmiştir. Kemik satırla parçalandıktan sonra haşlanarak pişirilmiş olmalıdır. M-4 mekânın üst dolgusunda bulunmuştur.	

	32. Kasa No: Ada-7 03/37
	Seviye: 82.73-81.41 m.
	Buluntu: Koyunun tibiası
Açıklama: Muhtemelen 2 yaşında olan koyunun tibia (baldır kemiği) parçasıdır. Kemik üzerinde satır izleri bulunmuştur. Kemiğin satırla parçalandıktan sonra haşlanarak pişirilmiş olmalıdır. M-4 mekânın üst dolgusunda bulunmuştur.	

	33. Kasa No: Ada-7 03/37
	Seviye: 82.73-81.41 m.
	Buluntu: Koyunun metacarpusu
Açıklama: 1-2 yaşlarında olan koyunun metacarpus (ön tarak kemiği) parçası. Satırla kesildikten sonra haşlanarak tüketilmiş olmalıdır. M-4 mekânın üst dolgusunda bulunmuştur.	

	34. Kasa No: Ada-7 03/37
	Seviye: 82.73-81.41 m.
	Buluntu: Koyunun tibiası
<p>Açıklama: Koyunun tibia (baldır kemiği) parçası. Kemik üzerinde satır izleri bulunmuştur. Kemiğin satırla parçalandıktan sonra haşlanarak pişirilmiş olmalıdır. M-4 mekânın üst dolgusunda bulunmuştur.</p>	

	35. Kasa No: Ada-7 03/25
	Seviye: 82.00-81.06 m.
	Buluntu: Sığırın 1. Parmak kemiği
<p>Açıklama: Sığırın 1. Parmak kemiği. Üzerinde yanık izleri var. Ateşe bırakılmış, ızgara tarzı pişirilmiş olmalıdır. M-2 mekânında bulunmuştur.</p>	

	36. Kasa No: Ada-7 03/25
	Seviye: 82.00-81.00 m.
	Buluntu: Kuzu mandibulası
<p>Açıklama: 6 aylıktan küçük bir kuzunun mandibulası (çene kemiği). Önce haşlanıp daha sonra ateşe tabi tutulmuş tur. M-2 mekânında bulunmuştur.</p>	

	37. Kasa No: Ada-7 03/16
	Seviye: 79.45-78.81 m.
	Buluntu: Sığırın astragalusu
Açıklama: Sığırın astragalusu, haşlanarak pişirilmiş olmalıdır. M-3 mekânında bulunmuştur.	

	38. Kasa No: Ada-7 03/16
	Seviye: 79.45-78.81 m.
	Buluntu: Koyunun humerusu
Açıklama: Koyunun humerus kemiği (kol kemiği). Üzerinde satır izi var. Kemik satırla parçalandıktan sonra haşlanıp yenilmiş olabilir. M-3 mekânında bulunmuştur.	

	39. Kasa No: Ada-7 03/16
	Seviye: 79.45-78.81 m.
	Buluntu: Kanatlının femuru
Açıklama: Kanatlı kümes hayvanın femur kemiği (uyluk kemiği). Tavuğa ait olması gerek. Direk ısıya tabi tutulduğuna dair bir işaret yok. M-3 mekânında bulunmuştur.	

	40. Kasa No: Ada-7 03/16
	Seviye: 79.45-78.81 m.
	Buluntu: Domuzun sırt omuru
Açıklama: Daha 1 yaşına gelmemiş bir süt domuzunun sırt omuru. Haşlanıp pişirilerek yenilmiş olabilir. M-3 mekânında bulunmuştur.	

	41. Kasa No: Ada-7 03/16
	Seviye: 79.45-78.81 m.
	Buluntu: Koyunun metatarsusu
Açıklama: Koyunun metatarsus kemiği (arka tarak kemiği). Kemik ısıya tabi tutulmuş ve üzerinde bitki kökleri deformasyonu çok fazla olarak görülmektedir. M-3 mekânında bulunmuştur.	

	42. Kasa No: Ada-7 03/36
	Seviye: 80.60-79-84 m.
	Buluntu: Koyunun metatarsusu
Açıklama: Koyunun metatarsus kemiği (arka tarak kemiği). Kemik ısıya tabi tutulmuştur. Izgara tarzı pişirilmiş olmalıdır. M-2 mekânı, taban üstünde bulunmuştur.	

	43. Kasa No: Ada-7 03/40
	Seviye: 81.84-81.34 m.
	Buluntu: Kanatlının tibiatarsusu
Açıklama: Kanatlı bir kümes hayvanının tibiatarsusu (bacak kemiği).Üzerinde bıçak izi var. Haşlanarak pişirilmiştir. M-4 mekânında bulunmuştur.	

	44. Kasa No: Ada-7 03/40
	Seviye: 81.84-81.34 m.
	Buluntu: Koyunun aksisi
Açıklama: Koyunun aksisi. Kemik üzerinde satır ve bıçak izi var. Haşlanarak pişirilmiştir. M-4 mekânında bulunmuştur.	

	45. Kasa No: Ada-7 03/23
	Seviye: 81.50-80.75 m.
	Buluntu: Koyunun mandibulası
Açıklama: Yaklaşık 2 yaşında koyunun mandibulası (alt çene kemiği). Kemikler üzerinde satır izleri var. Kemikler ısıya tabi tutularak pişirilmiştir. M-2 mekânında bulunmuştur.	

	46. Kasa No: Ada-7 03/41
	Seviye: 81.84-81.31 m.
	Buluntu: Koyunun astragallusu
<p>Açıklama: Koyunun astragallusu ve hemen yanında da calcaneus kemiği. Yanma izi yok. Haşlanarak pişirilmiştir. M-5 mekânın üst dolgusunda bulunmuştur.</p>	

	47. Kasa No: Ada-7 03/16
	Seviye: 79.45/78.81 m.
	Buluntu: Koyunun sol metatarsusu
<p>Açıklama: Koyunun sol metatarsus kemiği (arka tarak kemiği). Kemik haşlanarak pişirilmiştir, yanma izi yok, 2 yaşından büyük. Kemiğin sol tarafında çok net bir şekilde görülen bıçak izleri vardır. M-3 mekânında bulunmuştur.</p>	

	48. Kasa No: Ada-7 03/21
	Seviye: 79.03-78.08 m.
	Buluntu: Sığırın astragallusu
<p>Açıklama: Sığırın astragalus kemiği, haşlanarak pişirilmiştir, üzerinde yanma izi yoktur. 3 yaşının üzerindedir. M-3 taban üstü seviyeden ele geçmiştir.</p>	

	49. Kasa No: YE 98/35
	Seviye: -18.20 m.
	Buluntu: Kuzunun kürek kemiği
Açıklama: Kuzunun kürek kemiği (os scapula), haşlanarak pişirilmiş, yanma izi yok. Kemik üzerinde satır ve bıçak izi var. 1 yaşından büyük. E 11, E12, D11, D12 plan karelerinde ele geçmiştir.	

	50. Kasa No: YE 98/11
	Seviye: -14.40/-15.20 m.
	Buluntu: Sığır kemikleri
Açıklama: Soldan sağa doğru, sığırın tibia, femur, femur ve humerus kemiklerinden oluşmaktadır. Haşlanarak pişirilmiştir. Hepsinin üzerinde satır izi var. Hepsi haşlanıp iliği çıkarılmıştır. Yaklaşık 3 yaşında bir sığıra ait kemiklerdir. F 8 plan karesinde ele geçmiştir.	

6.2. Metropolis Konutlarından Çıkan Hayvan Kemikleri ile İlgili Sonuçlar

Metropolis konutlarından çıkan hayvan kemikleri İstanbul Üniversitesi, Vetenerlik Fakültesi'nden Prof. Dr. Vedat ONAR tarafından incelenmiştir. Onun tarafından yapılan incelemeler neticesinde genellikle koyun ve domuz gibi küçükbaş hayvanların tüketilmiş olduğu görülmüştür. Kesilen küçükbaş hayvanların 6 aylık ile 3 yaş arasında olanlarının tercih edildiği tespit edilmiştir.

Küçükbaş hayvanların özellikle metacarpus ve metatarsus denilen kısımlarının yenildiği anlaşılmıştır. Bunun nedeni Vedat ONAR tarafından şu şekilde

açıklanmıştır: “Gövdeden uzak distal denilen kemikler besleyicilik oranı daha yüksek ve daha lezzetli olmasının yanı sıra hayvanın bu kısımları oleik asit ve Omega 3, Omega-6 açısından da zengindirler.

Kanatlı tüketimi de olmakla birlikte bulunan kemik sayısı oldukça azdır. Bunun nedeni kümes hayvanlarının az tüketilmesinden çok kanatlı hayvanların kemiklerinin daha ince olmaları sebebiyle daha çabuk tahrip olması ve yanı sıra kemiklerin ince ve ufak olmaları sebebiyle kazı sırasında gözden kaçma ihtimalinin yüksek olmasından kaynaklandığı sanılmaktadır.

Beyaz etin günümüzde olduğu gibi antik çağ insanı içinde kırmızı ette göre daha ucuz bir protein kaynağı olduğu için öğünlerde nispeten daha sıklıkla tüketildiği sanılmaktadır.

Bunların dışında Ada-5’den çıkan hayvan kemikleri buluntuları arasında balık kemiklerine rastlanmamıştır. Metropolis yakınlarında bundan daha bir asır öncesine kadar yakın çevrede Cellat Gölü olarak adlandırılan bir gölün olduğu ayrıca Ephesos ve Symyrna gibi liman kentlerine yakınlığı da düşünülürse hem tatlı hem de tuzlu su ürünlerinin de sıkça tüketilmiş olması gerekmektedir. Ancak, yukarıda kanatlı kümes hayvanları kısmında da belirttiğimiz gibi bunların daha dayanıksız olmaları sebebiyle günümüze kadar korunamamış olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra tiyatronun hemen yanında bulunan ve Resepsiyon Salonu olarak adlandırılan yapıda bulunan mozaikler üzerindeki balık figürleri de bu konuda bir fikir verebilir. Bu balık figürleri ayrıca incelenmiştir.

6.3. Metropolist'te Bulunmuş İskeletlerdeki Çene Kemikleri Üzerinde Yapılan İncelemeler

	Yer: Akropol (AKR/00-52)
	Seviye: -2,50 m.
	Buluntu: İnsan Mandibulası (alt çene kemiği)
Açıklama: Orta yaş ve üzeri insana ait, Bizanslı Dönemi (Kaynak: R. Meriç, Ali K. Öz, Aygün Ekin, Metropolis 2000 Yılı Kazı Raporu, 23. KST, 1. cilt, Ankara–2002, s. 87.)	

	Yer: Akropol (AKR/00-61)
	Seviye: -2,57 m.
	Buluntu: İnsan Mandibulası (alt çene kemiği)
Açıklama: 15–18 yaşları arasında bir insana ait; Bizanslı Dönemi (Kaynak: R. Meriç, Ali K. Öz, Aygün Ekin, Metropolis 2000 Yılı Kazı Raporu, 23. KST, 1. cilt, Ankara–2002, s. 87.)	

	Yer: Akropol (AKR/00-66)
	Seviye: -2,52 m.
	Buluntu: İnsan Mandibulası (alt çene kemiği)
Açıklama: 5 yaşında bir çocuğa ait alt çene kemikleri; Bizanslı Dönemi (Kaynak: R. Meriç, Ali K. Öz, Aygün Ekin, Metropolis 2000 Yılı Kazı Raporu, 23. KST, 1. cilt, Ankara-2002, s. 87.)	

	Yer: Akropol (AKR/00-67)
	Seviye: -2,92 m.
	Buluntu: İnsan Mandibulası (alt çene kemiği)
Açıklama: Genç, erişkin bir insana ait alt çene kemiği; Bizans Dönemi (Kaynak: R. Meriç, Ali K. Öz, Aygün Ekin, Metropolis 2000 Yılı Kazı Raporu, 23. KST, 1. cilt, Ankara-2002, s. 87.)	

	Yer: Akropol (AKR/00-70)
	Seviye: -2,57 m.
	Buluntu: İnsan Mandibulası (alt çene kemiği)
Açıklama: Genç, erişkin bir insana ait alt çene kemiği; Bizans Dönemi (Kaynak: R. Meriç, Ali K. Öz, Aygün Ekin, Metropolis 2000 Yılı Kazı Raporu, 23. KST, 1. cilt, Ankara–2002, s. 87.)	

	Yer: Akropol (AKR/00-72)
	Seviye: -2,54 m.
	Buluntu: İnsan Mandibulası (alt çene kemiği)
Açıklama: Genç, erişkin bir insana ait alt çene kemiği; Bizans Dönemi (Kaynak: R. Meriç, Ali K. Öz, Aygün Ekin, Metropolis 2000 Yılı Kazı Raporu, 23. KST, 1. cilt, Ankara–2002, s. 87.)	

	Yer: Akropol(AKR/06–105)
	Seviye: 139,65 m.
	Buluntu: İnsan Mandibulası (alt çene kemiği)
<p>Açıklama: Orta yaş ve üzeri bir insana ait alt çene kemiği, Bizans Dönemi (Kaynak: R. Meriç, Ali K. Öz, Aygün Ekin, Metropolis 2000 Yılı Kazı Raporu, 23. KST, 1. cilt, Ankara–2002, s. 87; R. Meriç, vd., Metropolis 2006 Yılı Kazıları, 29. KST, 2. cilt, Ankara-2008, ss.369-371.)</p>	

	Yer: Han Yıkığı (HY/04-13)
	Seviye: 48,17–47,74 m.
	Buluntu: İnsana ait alt çene kemiği
<p>Açıklama: 14-17 yaş arası insana ait alt çene kemiği. G.Bizans (Han Yıkığı'nın hemen kuzeyinde bulunan Araplıtepe Bizans Kilisesi'nin Geç Bizans Dönemi'nde mezar olarak kullanılmış olması ve Roma Dönemi boyunca kullanıldığını bildiğimiz Han Yıkığı'daki hamam yapısının üst kodlarında ele geçmiş olması sebebi ile Geç Bizans olarak düşünülmektedir. Kaynak: R. Meriç vd. Metropolis 2000 Yılı Kazı Raporu, 23. KST, 1. cilt, Ankara–2002, s. 87; R.Meriç vd., Metropolis 2004 Yılı Kazı Çalışmaları, 27. KST, 1. Cilt, Ankara-2006,ss.252-253;. R. Meriç, 2010)</p>	

	Yer: Dedecek (D-HB/04-194)
	Seviye: 88,24-88,15 m.
	Buluntu: İnsana ait alt çene kemiği
Açıklama: Genç, erişkin bir insana ait alt çene kemiği. Kalkolitik Dönem. (Kaynak: R.Meriç vd., Metropolis 2004 Yılı Kazı Çalışmaları, 27. KST, 1. Cilt, Anakara-2006, s. 249.)	

6.4. Dental Değerlendirme Raporu

Ege Üniversitesi Dişhekimliği Fakültesi Protetik Diş Tedavisi Anabilim Dalı'nda görev yapan Prof.Dr. H. Serdar Çöttert tarafından Metropolis'te bulunmuş olan dokuz adet çene kemiği incelenerek Metropolis'te yaşayan halkın ağız ve diş sağlığı hakkında bir değerlendirme raporu hazırlanmıştır. Raporun hazırlanmasındaki amaç, Metropolis halkının ağız ve diş sağılından yola çıkarak beslenme alışkanlıklarını anlamaya çalışmaktır. Bu çalışmaya verdiği destekten ötürü Prof. Dr. H. Serdar Çöttert'e teşekkür ediyorum.

6.4.1. Yöntem

Metropolis (Torbalı) kazı çalışması buluntusu olduğu bildirilen 9 adet insan mandibulasına ait fotoğraflar dental antropolojik parametreler açısından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sanal ortamda, buluntuların çok yönden çekilmiş yüksek çözünürlüklü dijital fotoğrafları üzerinde yapılmıştır.

6.4.2. Buluntular

Bazıları ağır, bazıları orta ve kalanı hafif hasarlı olan 9 adet kemik örneği, insan mandibulasıdır. Tamamının üzerinde değişen miktarlarda diş bulunmaktadır. Bunlardan 7'sinin Bizans, 1'inin G. Bizans ve yine 1'inin ise Kalkolitik döneme ait oldukları bildirilmiştir. Bizans dönemine ait oldukları bildirilen 7 mandibulanın 2'si orta yaş ve üzerindeki (AKR0052, AKR0695), 3'ünün genç erişkin (AKR0067, AKR0070, AKR0072), 1'inin 15-18 yaşları arasında (AKR0061), 1'inin ise 5 yaşında (AKR0066) bireylere ait oldukları saptanmıştır. Bu son örneğin sol yanak bölgesinde, keskin bir cisimle ve antemortem dönemde olduğu belli olan bir darp izi dikkat çekmiştir. G. Bizans dönemine ait mandibula örneği 14-17 yaş arası bir bireye, Kalkolitik mandibula örneği ise genç erişkin bir bireye aittir.

Buluntular, bireylerin cinsiyetini belirtmek için yeterli değildir.

6.4.3. Dişler

İncelenen mandibula örnekleri üzerinde bulunan 81 adet diş, dental antropolojik parametreler açısından değerlendirilmiştir. Bu dişlerin 3'ü (AKR0066) süt dişi, diğerleri kalıcı diş'tir. Dişler; çürük sıklığı, abrazyon tipleri ve sıklığı, hipoplazi tipleri ve sıklığı, diştışı tipleri ve sıklığı, alveoler kemik dokusu kaybı ve antemortem diş kayıpları parametreleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Farklı büyüklüklerde saptanan çürükler sınıflandırılmamış, aşınma için Bouville ve ark., hipoplazi için Goodman ve Rose'un, diş taşı için ise Brothwell'in hazırladığı sınıflandırma sistemlerinden yararlanılmıştır. Alveoler kemik kaybı ve antemortem diş eksiklikleri yine klasifiye edilmemiştir.

6.4.4. Genel Değerlendirme

İncelenebilen 81 diştten 5'inde çürük saptanmıştır (% 6,1). Abraze diş sayısı 66'dır (% 81,5). Bu 66 diştten 21'i (% 31,8) birinci derece, 8'i (% 12,1) ikinci derece,

17'si (% 25,7) üçüncü derece, 5'i (% 7,6) dördüncü derece, 14'ü (% 21,2) ise beşinci derece abrazyon sergilemektedir.

Hipoplazi gösteren diş sayısı 53 olarak saptanmıştır (% 65,4). Bu 53 dişin 9'u (% 17,0) birinci tip, 33'ü (% 62,3), 11'i (% 20,7) ise üçüncü tip hipoplazi sergilemektedir. Daha ileri tiplerde hipoplaziye rastlanmamıştır.

İncelenebilen dişlerin 26'sında (% 32,1) diş taşı saptanmıştır. Bunlardan 12'si (% 46,2) birinci derece, 14'ü (% 53,8) ise ikinci derecedir. Daha ileri derecelerde taş birikimine rastlanmamıştır.

İncelenebilen dişlerin 15'inde (% 18,5), periodontitis yani, ilerlemiş periodontal hastalık belirtisi olan alveoler kemik kaybı gözlenmiştir.

Antemortem dönemde kaybedilmiş dişlerin sayısı 8 olarak saptanmıştır.

Yukarıdaki genel değerlendirme verileri gruplara ayrılarak incelendiğinde ortaya çıkan dental sorun dağılımı aşağıdaki gibidir:

Bizans: Bu döneme ait 53 dişin 3'ü süt dişidir. Süt dişleri değerlendirmeye dâhil edilmiştir. Genel değerlendirmede belirtilen 5 çürük dişin tamamı bu gruptadır. Grubun çürük yüzdesi (% 9,4) olarak hesaplanmıştır.

Bizans dönemi buluntularının 3 süt dişi dışında kalan 50'sinde (%94,3) abrazyon saptanmıştır. Bu 50 dişin 10'u (% 20,0) birinci derece, 4'ü (% 8,0) ikinci derece, 16'sı (% 32,0) üçüncü derece, 5'i (% 10) dördüncü derece, 14'ü (% 28) ise beşinci derece abrazyon sergilemektedir. Bizans dönemi buluntularında hipoplazi'li diş sayısı 25 (% 47,2)'dir. Bu 25 dişin 15'i (% 60,0) ikinci tip, 10'u (% 40,0) ise üçüncü tip hipoplazi sergilemektedir. Bizans dönemi buluntuları arasında 18 dişte (% 34,0) diş taşına rastlanmıştır. Bunlardan 12'si (% 66,6) birinci derece, 6'sı (% 33,4) ikinci derecedir. Alveoler kemik kaybı gösteren diş sayısı 10'dur (% 18,9). Antemortem diş kaybı sayısı ile 8'dir.

G. Bizans: Bu gruba ait 14 dişin tamamı aynı bireye ait olan tek parça mandibulanın üzerindedir. Bu dişler üzerinde çürüğe rastlanmamıştır. Bu durum, buluntunun 14-17 yaş arası bir çocuğa ait olması ile açıklanabilir. Abrazyon ise yalnız 2 dişte (% 14,3) ve en alt abrazyon düzeyi olan birinci derecede saptanmıştır.

İncelenen 14 dişin tamamında ikinci tip hipoplazi görülmüştür (% 100).

İncelenen 14 dişin 6'sında (% 42,8) ikinci derece diş taşı birikimi saptanmıştır.

Alveoler kemik kaybı sergileyen diş sayısı 4'dür (% 28,6).

G. Bizans Dönemi'ne ait olduğu bildirilen mandibula örneğinde antemortem diş kaybı bulunmamaktadır.

Geç Neolitik: Bu gruba ait 14 dişin tamamı aynı bireye ait olan tek parça mandibulanın üzerindedir. Buluntu genç erişkin bir bireye aittir.

Bu dişler üzerinde çürüğe rastlanmamıştır.

İncelenen 14 dişin tamamında abrazyon saptanmıştır (% 100). Bunlardan 9'u (% 64,3) birinci derece, 4'ü (% 28,6) ikinci derece, 1'i (% 7,1) ise üçüncü derece abrazyonlardır.

İncelenen 14 dişin tamamında hipoplazi görülmüştür (% 100). Bunlardan 9'u (% 64,3) birinci tip, 4'ü (% 28,6) ikinci tip, 1'i (% 7,1) ise üçüncü tip hipoplazidir.

İncelenen 14 dişin 2'sinde (%14,3) ikinci derece diştaşı birikimi saptanmıştır.

Alveoler kemik kaybı sergileyen diş sayısı 1'dir (% 7,1).

Kalkolitik Dönem'e ait olduğu bildirilen mandibula örneğinde antemortem diş kaybı bulunmamaktadır.

Sonuç: Bizans Dönemi buluntularında % 9,4 olarak saptanan çürük sıklığı, G. Bizans ve Kalkolitik Dönem örneklerinde % 0 olarak gözlenmiştir. İncelenebilen raporlarda, Kalkolitik örneklerde çürük sıklığının düşük olduğu bildirilmiş olmakla birlikte, sıfır çürük beklenen bir oran değildir. Bu durum, G. Bizans ve Kalkolitik Dönem diş örneklerinin tek bir bireye ait olmaları, bu bireylerin çocuk ve genç erişkin olmaları ve gruplarda değerlendirmeye alınan diş örnekleri sayılarının denk olmamasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Kalkolitik Dönem diş örneklerindeki yüksek abrazyon, ilgili literatür bilgilerini desteklemektedir. Bununla birlikte G. Bizans örneğindeki düşük abrazyonun, dişlerin bir çocuğa ait olmasından kaynaklandığı düşünülmüştür.

Bizans dönemi örneklerinde ki hipoplazi sıklığı verileri incelenebilen raporları desteklemekle birlikte, Kalkolitik örnekte ki beklenmeyen yüzdeler, yine örnek sayısı yetersizliğine bağlanmalıdır.

Diştaşı birikimi ile ilgili veriler incelenebilen literatür'ü desteklemektedir. Bununla birlikte incelenebilen kaynaklarda, alveoler kemik kaybı araştırmasına rastlanmamıştır. Bu parametre, dişeti hastalığı göstergesi olması nedeni ile önemlidir.

Antemortem diş kayıplarının tamamı, Metropolis'de düşük düzeyde yaşam konforuna sahip olan Bizans dönemi örneklerinde saptanmıştır. Bu durum; Metropolis toplumunun özellikle Bizans Dönemi'nde tarımsal bir ekonomiye sahip olduğu ve daha çok karbonhidrat kaynaklı bir beslenme alışkanlığına sahip olduğunu teyit eder niteliktedir. Bu eksik dişlerin bir bölümünün dişeti hastalığı nedeni ile kendiliğinden düşmüş olması düşünülmekle birlikte bazılarının (AKR 0052) insan eli ile çekilmiş olması olasılığı yüksektir. Bu dişlerin çevre sert dokulara zarar vermeden çıkarıldığı, bu işlem için muhtemelen alet kullanıldığı, dişlerin kaybindan sonra bireyin uzun süre yaşamış olduğu tahmin edilmiştir.

	Örnek Sayısı	Diş Sayısı	Diş Çürüğü	Abrazyon (%)	Hipoplazi (%)	Diştaşı (%)	Alveoler kemik kaybı (%)	Antemortem diş kaybı
Bizans	7	50	9,4	94,3	47,2	34,0	18,9	8
G. Bizans	1	14	-	14,3	14,3	42,8	28,6	-
Kalkolitik	1	14	-	100,0	100,0	14,3	7,1	-

6.4.5. Metropolis Resepsiyon Salonun Mozaikleri Üzerindeki Balık Tasvirleri

1. Balık Tasviri (Şekil 153 c): Balığın morfolojik yapısı denizde yaşayan *sparidae* familyasının genel özelliklerini göstermektedir. Vücut şekli, vücut yanlardan basık ve vücudun yüksek olması başın yandan görünüşün başın hafif kamburumsu olması ve başından vücuda geçişinin daha dik olması morfolojik özelliklerinin çipura (*Sparus aurata*) ve fangri (*Pagrus pagrus*) balıklarını anımsatmaktadır. Ancak balığın yaşayış ortamı, bulunabilirlik ve yakalanabilirlik özellikleri göz önüne alındığında çipura olma olasılığı artmaktadır. Çünkü çipura kıyılara yakın sığ sularda ve lagünlerde (denizle bağlantısı olan göller ve dalyan alanları) önemli miktarda yakalanmaktadır. Günümüzde de çipura avcılığı Ege bölgesinde önemli bir yer tutmaktadır. Fangri, aynı familyaya mensup mercan balıklarının değerli bir türü olmasına karşın çipura kadar kolay yakalanmamaktadır⁴⁹³.

2. Balık Tasviri (Şekil 153d): Tasvir edilen balığın türünün ne olması gerektiği hakkında iki olasılık görülmektedir. Tatlı sularda yaşayan sazan ve denizde ve tatlı sularda yaşamaya adapte olmuş kefal balıkları akla gelmektedir (Şekil153a-c). Vücut şeklinden ve Cellât gölünün hemen yakınında bulunmuş olmasından dolayı Sazan'a benzemektedir. Oysaki sazanda pektoral yüzgeç pelvik yüzgecin önünde ve hemen hemen aynı hat üzerinde yer almaktadır. Fakat pektoral; (göğüs) yüzgecinin konumu kefal balıklarının bağlı bulunduğu mugilidae familyasına ait bir türü göstermektedir. Vücut şekli; fusiform (füze şeklinde uzamış) tıknaz oluşu, başın kürek şeklinde basık, gözlerin konumu ve büyüklüğü, dudaklı ve küçük ağız yapısı, solungaç kapaklarının (operculum) şekli, kuyruk sapının kalın yapısı ve sırt yüzgecinin belirtilmemesi kefal balığını anımsatmaktadır. Fakat kefal balıklarında dış görünüşüne bakarak tür tayini yapmak her tür için olası değildir. Bu yüzden balığın türü kesin olarak saptanamamaktadır. Fakat Ege bölgesinde bulunan kefal türlerinden *Liza aurata*, *Liza saliens* ve *Chelon labrosus* olma olasılığı üzerinde durulmaktadır. Sözü edilen kefal balıkları maksimum 0,75m. boya ve yaklaşık 5

⁴⁹³ Resepsiyon Salonu'nda bulunan resimli mozaik üzerindeki üç adet balık figürün ne tür balıklar olabileceği hakkında Uz. Erhan IRMAK'ın bilgisine başvurulmuştur.

kilogram'a kadar büyümektedir. Mozaik üzerinde görülen balığın tıknaz yapısı büyük boylu birey olduğunu göstermektedir.

3. Balık Tasviri(Şekil 153e): Tasviri görülen balık her ne kadar vücudunun arka kısımları tahrip olmuş olsa da vücudun yanlardan basık ve yüksek oluşu, sırt yüzgecinin diğer balık çizimlerinden farklı olarak abartılı yani diken ışınların uzun ve filamentli (ipliksi) yapısı bize kuşku götürmez bir biçimde peygamber balığı = dülger balığı (Zeus faber) olduğunu göstermektedir. Peygamber balığı; *Zeidae* familyasına ait, Ege bölgesinin değerli, eti lezzetli ve arınlan bir türüdür.

6.4.6. Resepsiyon Salonu Mozaikleri Üzerindeki Kuş Tasvirleri

1 Nolu Kuş Tasviri (Mozağin Kuzeydoğu Köşesindeki Kuş Tasviri, Şekil 153 f): Güvercingillerden, Boynu, bacakları ve gagası kısa olması, kuşun vücudunun orta büyüklükte olması ve renklerinin kısmen mavimsi yeşilimsi olması ve kuşun vücudunun orta büyüklükte bir kumru büyüklüğünde olması sebebiyle güvercin olduğu düşünülmektedir(Şekil 153f). Kanatları, boynu ve gövdesinin bir kısmı zarar görmüş olması sebebiyle vücut detayları tam olarak anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte vücudun genel form özelliklerini korumuştur. Vücut ve kanatların tüyleri 4 nolu güvercin tasvirine göre daha renkli bir görüntüye sahiptir⁴⁹⁴.

2 Nolu Kuş Tasviri (Mozağin Kuzeybatı Köşesindeki Kuş Tasviri, Şekil 153 g): Alından başlayıp, kulak bölgesi ve boynun yan tarafından devam edip göğüs üzerinde buluşan siyah bir kuşağa sahip olması, ayaklarının kısa ve kırmızı olması, kanatlarının ve kuyruğunun kısa olması ve bu bölgede bol yetişmesi sebebiyle kınalı keklik olmalıdır (Şekil 153 f). Vücudun kimi yerleri kısmen de olsa hasar görmüş olmakla birlikte vücudun genel hatları belli olmaktadır. Kuşun tüyleri ve ayakları üzerinde mavi, siyah, beyaz, kırmızımsı ve sarımsı renkler kullanılmıştır.

⁴⁹⁴ Resepsiyon Salonu'nda bulunan resimli mozaik üzerindeki üç adet kuş figürlerinin ne tür kuşlar olabileceği hakkında, Ege Üni., Fen Fak., Biyoloji Böl. Prof. Dr. Mehmet SIKI Hocamızın bilgisine başvurulmuştur. Yardımlarından dolayı kendisine çok teşekkür ediyorum.

Günümüzde halen Metropolis çevresindeki ormanlık alanlarda kekliğe rastlanmakta ve az da olsa avlanmaktadır. *Alectoris chukar*

3 Nolu Kuş Tasviri (Mozaiğin Güneydoğu Köşesindeki Kuş Tasviri, Şekil 153h): Gagasının, boynunun ve ayaklarının kısa olması, buna rağmen kuyruğunun çok uzun olması, canlı yeşilin tonlarında tüylere sahip olması ve genel vücut oranları ile sülüne benzediği düşünülmektedir. Günümüzde Metropolis çevresindeki ormanlık, düzlük ve çayırılık alanlarda artık, sülüne rastlanmasa da Çeşme, Karacabey, Sapanca ve Trakya civarında ki ormanlık ve çayırılık alanlarda halen rastlanmaktadır. Sülünün etinin çok lezzetli olması sebebi ile oldukça makbul bir av kuşu olarak kabul edilmektedir.

4 Nolu Kuş Tasviri (Mozaiğin Güney-Batı Köşesindeki Kuş Tasviri, Şekil 153i): Diğer güvercin olduğunu düşündüğümüz tasvire göre daha iyi korunmuş olması sebebi ile hatları ve renkleri daha net görülmektedir (Şekil 153i). Baş, gaga, boyun ve ayaklarının küçük olması, mavinin tonlarının ve beyaz rengin görüldüğü kuyruk ve kanatlarının fazla uzun olmaması vücudunun genel görüntüsü ile güvercin olduğu düşünülmektedir. Başı havaya kalkık ve kanatları kapalı olarak tasvir edilmiş kuşun yan kanadının duruşunda bir dengesizlik sezilse de; gözleri, gagası ve ayakları vücuda uygun bir orantılama ile yapılmıştır. 1 nolu güvecin tasvirine göre çok daha özenli bir işçilik göstermektedir

SONUÇ

Yaşamın en temel gereksinimlerinden biri olan beslenme ve onun temini her dönemde olduğu gibi antik dönem insanı için de en temel uğraşı olmuştur. İnsanoğlunun 3,5 milyon yıl önce varoluşundan itibaren başlayan bu uğraşı onun gelişimine, iklime ve coğrafyaya bağlı olarak çeşitlenip gelişmiştir. 18. yüzyıl yeme içme uzmanlarından Jean Anthelme Brillat-Savarin'in "Bana ne yediğini söyle; sana kim olduğunu söyleyeyim." ünlü özdeyişinde olduğu gibi toplumların yeme içme ve beslenme alışkanlıklarına bakarak toplumsal ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri hakkında çok şey söyleyebiliriz.

İlkel insanın avcılık ve toplayıcılıkla başladığı bu uğraşı, taştan aletlerin yapımı ve ateşin bulunması ile devam etmiştir. Isınma, aydınlatma, korunma gibi pek çok temel kullanımının yanı sıra ateşin kontrol edilmesi pişirme uğraşlarının da başlamasına yol açmıştır. Ancak ilkel insanın mutfaksal deneyim kazanabilmesi için Neolitik Dönem'i beklemesi gerekmektedir. Neolitik Devrim olarak da adlandırılan Neolitik Dönem'e gelindiğinde insanoğlu yerleşik yaşama geçmiş, sadece topladıklarını değil ürettiklerini de tüketmeye başlamıştır. Yerleşik yaşama geçip, seramik kap kacak üretimi başladıktan sonra beslenme alışkanlıkları çeşitlenip gelişmeye başlamıştır. Tabiri caizse, toprak seramikle ve seramik de ateşle buluşmuştur. Böylece yiyecekleri çok farklı şekillerde pişirebilme imkânı doğmuştur. Bununla Neolitik insan değişik bitkileri, hayvansal ürünleri ve baharatları karıştırarak yemek yapmaya başlamıştır.

Bu yayılımda özellikle Mezopotamya ve Anadolu önemli bir rol oynamıştır. Güneydoğu Anadolu'da özellikle Çayönü, Halan Çemi, Göbeklitepe kazıları ile Keban, Karakaya ve Atatürk barajlarının yapımı sırasında elde edilen bilgiler ışığında günümüzden 11.000 ile 10.000 yıl öncesi gibi oldukça erken bir dönemden itibaren tarım başlamıştır.

Pişirme açısından bakıldığında, çıplak ateşte veya kuru sıcaklıkta kızartma, közleme, tandır ve nemli sıcaklıkta pişirme tekniği gibi dört farklı pişirme tekniği

kullanılmıştır Kullanılan bu teknikler birbirinden farklı kap kacak, ocak ve fırınların geliştirilmesine yol açmıştır.

Orta Anadolu'da bulunan Çatalhöyük yerleşimi de bize bu konuda önemli bilgiler vermektedir. Burada yapılan kazı çalışmaları sonucunda Çatalhöyük insanın buğday, kabuksuz arpa, mercimek, bezelye, nohutun yanı sıra yabancı bitkilerden fıstık, yabancı erik, badem, az miktarda meşe palamudu, alıç/armut ve yaygın olarak kuş kirazının Orta Anadolu'ya özgü bir türünü kullandıkları anlaşılmaktadır.

Yenilen hayvansal gıdalara bakıldığında genel olarak koyun etinin tercih edilmesinin yanı sıra sığır, keçi ve diğer yabancı hayvanların etleri de tüketilmiştir. Gündelik hayatlarındaki özel törenlerde verilen ziyafetlerde ise yabancı sığır gibi hayvanların etleri tercih edilmiştir. Hayvanların etinin yanı sıra kemikleri kırılarak ilikleri de yenilmiştir. Kaz, ördek, toy kuşu gibi kuşların yanı sıra karga ve yırtıcı kuşlar gibi kanatlı hayvanlar ile nehir ve göllerde tatlı su balığı avcılığı yapılmıştır. Yakacak olarak erken evrelerde tezek daha sonra ise tezek ve odunun birlikte kullanıldığı görülmüştür.

Çatalhöyük'deki evlerin mimarisine bakıldığında evlerin güney kısmında kilden yapılmış kubbeli bir fırın ya da ocak olduğu görülmüştür. Fırınların duvara bitişik, ocakların ise duvardan biraz daha uzakta inşa edildiği, içlerinde ve yanlarında ısıtmada kullanıldığı düşünülen kil toplarının bulunduğu saptanmıştır. Fırınların ve ocakların yakınında tahıların ve baklagillerin bulunduğu depo çukurları, koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlardan elde edilen hayvansal yağların saklandığı kaplar ile pişmiş topraktan yapılmış günlük kullanım kapları ortaya çıkarılmıştır.

Bu açıdan bakıldığında Anadolu'daki mutfak mekanlarının ilk örneklerinden birini oluşturmuş olduğunu söyleyebiliriz. Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'nda ise bu gelişme devam etmiş ve nüfus ile yerleşim sayısı giderek artmıştır. Köy toplumundan kent toplumuna geçiş ekonomik ve endüstriyel gelişmelere paralel olarak, toplumda artan oranda uzmanlaşmaya, örgütlenmeye yol açan bu nüfus birikiminin sonucudur.

Anadolu’da Erken Tunç Dönemi ile başlayan kentleşme süreci sonucunda Kültepe/Kaneş Karum’un II. evreye ait yerleşim yerinden de görüldüğü üzere konutların yanı sıra halkın mesleki, toplumsal ve dinsel gereksinimlerini karşılayacak atölyeler, dükkânlar, depolar, lokantalar ve tapınak gibi kamu yapılarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. M.Ö. 1945-1835 yılları arasına tarihlenen Kültepe/Kaneş Karum II. evrede, insanların yaşadığı iki katlı, dörtgen planlı evlerinde karşımıza ocak ve fırınların yanı sıra maltız ve mangalın bulunduğu, depolama ve pişirme kaplarının kullanıldığı mutfak olarak adlandırılan mekânlar çıkmaya başlamıştır. Artık hayvansal ve bitkisel maddelerin birlikte pişirmenin yollarının bilindiği ve yemek yapmada çeşitli tat duygularına hitap edecek şekilde besinlerin belirli oranlarda karıştırılarak, uygun ısılarla pişirip, yenmesi gibi uygulamaların bilinmeye başladığını söyleyebiliriz.

Anadolu’nun ilk devletini kurmuş Hititler’e bakıldığında elde bir Hitit mutfağının tam olarak planının olmamakla birlikte yapıların bazı bölümlerinde bulunan ocak, fırın, tandır gibi mimari öğelerle, bunların yanında bulunan depolama kapları, konut alanı içerisinde bazı alanların yemek yapma ile ilişkili olabileceği düşünülmekle birlikte burasının konut içerisinde mutfak olarak tanımlayacağımız ayrı bir mekân olup olmadığı net değildir.

Homeros’un metinlerine bakıldığında ise beslenmeye dair ışık tutacak pek çok edebi bilgi sunulmasına karşın ne İliada’da ne de Odysseia’da konutların bölümleri arasında mutfak yapısından bahsedilmez. Ancak Odysseus’un Ithaka’daki evinde Penelope’sinin taliplerine sürekli olarak verilen ziyafetlerden bahsedilmektedir. Bu ziyafetlerde erkekler önlerinde masalar bulunan, duvar kenarına dizilmiş uzun taburelerde otururlardı. Hizmetkârlar, masalara kızarmış et parçaları ve tepeleme yığılmış ekmek sepetleri dağıtır ve sürekli olarak şarap servisi yaparlardı. Buna benzer ziyafet sahneleri erken dönem vazoları üzerinde de sürekli olarak tasvir edilmiştir. Genelde bir kline üzerinde uzanan erkekler ve önlerinde uzun et parçaları, yuvarlak ekmek ve meyve bulunurdu. Ayrıca Odysseus’un evindeki hizmetkâr kızların evin gündelik işleri sırasında el değirmenleri ile buğday öğütmelerinden bahsedilmektedir. Ancak tahıl öğütülen yer hakkında bilgi verilmemektedir. Bu

ziyafetler ve hazırlanan yemekler konut içerisinde yemek pişirmeye uygun donatıya sahip bir mekânın olduğunu düşündürmektedir.

Yunan ilk çağının Homeros'tan sonra en büyük epik ozanı olan Hesiodos, genellikle çiftçi yaşamını anlattığı "İşler ve Günler" adlı eserinde kardeşine çeşitli öğütler vermektedir. Vermiş olduğu bu öğütler arasında tarlanın ne zaman, nasıl sürüleceğinden şarabın nasıl yapılacağına kadar pek çok bilgi yer almaktadır. M.Ö. 8. yüzyılda yaşamış olan Hesiodos şarabın ya da ağaçtan dibeğin nasıl yapılacağını anlatmasına rağmen konutlar içerisinde mutfak ve mutfağın konumu hakkında bilgi vermemiştir.

Arkaik Dönem'e ait nispeten iyi korunmuş bir mutfak yapısı Sardeis'de bulunmuştur. Pers tahribinden önce muhtemelen M.Ö. 6. yüzyılda yapıldığı sanılan konutun içerisinde yer alan bu mekân, donatıları ile birlikte oldukça iyi korunmuştur. Sardeis'de Lydia'lılara ait sur duvarlarının yakınında MMS sektörü olarak adlandırılan yerde 3.5 m x 3.5 m boyutlarında kare bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Bu mekânın güneybatısında bir ocak yapısı ve güneydoğusunda 1.90 m. uzunluğunda, 0.93 m. genişliğinde ve 0.35 m. yüksekliğinde bir tezgâh bulunmuştur. Bunun yanı sıra güney ve batı duvarında bulunan metal çivi veya çıkıntılardan dolayı duvarlarda kısa rafın olduğu belirtilmiştir.

Diğer taraftan yapılan arkeometrik çalışmalar sonucunda da mutfak kültürüne dair önemli bulgular edinilmiştir. Hayvan kemikleri arasında koyun, keçi, sığır gibi hayvanların dışında şu anda bölgemizde neredeyse hiç görülmeyen sülün ve Lidyan'ın yerli kuş türü olan turaç gibi av kuşlarının bulunması da önemlidir. Bunun yanı sıra Athenaios ve Plinius gibi antik yazarların vermiş olduğu bilgilerden bölgenin yemekleri ve kestaneleri ile de ünlü olduğunu anlıyoruz. Ayrıca bölgenin gerek altın bakımından zengin olması, gerekse Pers tahribi sonucu yıkılmış olmasından dolayı metal kepçe, süzgeç, kaşık gibi kaliteli bir işçiliğin olduğunu gösteren pek çok mutfak donatısı bulunmuştur.

Arkaik Dönem'e ait diğer bir mutfak kalıntısı Daskyleion antik kentinde bulunmuştur. VIII No'lu duvarın doğusunda mekân içerisinde yangın sırasında adeta bir dolaptan düşmüş gibi duran pek çok sayıda gri monokram mutfak kabı parçası ve çok sayıda tüme yakın M.Ö. 6. yüzyılın ortasından biraz önceye tarihlendirilen Lydia skyphoslarının bulunmuştur. Bunun yanı sıra VIII No'lu duvarın batısında duvara yaslanmış vaziyette bir ocak bulunmuş olması nedeni ile burası bir mutfak olarak düşünülmüştür. Burası da muhtemelen Sardeis ile aynı kaderi paylaşmıştır. Bu insanların felaketi günümüz arkeolojisi için bilimsel bir kazanıma dönüşmüş ve bu sayede mekânın işlevi hakkında daha net şeyler söylemek mümkün olmuştur.

Her ne kadar Klasik çağ komedyacı yazarları "*optaneion*" veya "*mageireion*" denen mutfak işlevli bir mekândan söz etse de ve Platon ile Ksenophon'un şölenlerinde bahsetmiş oldukları gösterişli ve eğlenceli ziyafetleri konutlar içerisinde yemeklerin hazırlanması ve pişirilmesi için donatımlı bir yere işaret etse de bu dönemin mutfak mekânlarına ait arkeolojik veriler oldukça azdır. Mutfak sözcüğü ile tanımlanabilecek mekân örnekleri yalnızca Olynthos'da kesinlikle saptanabilmiştir.

Olynthos'daki mutfak mekanlarının genellikle 4.6 x 5.6 m. boyutlarındaydı. Bu geniş odalar bazen bir ocak veya kısa kenarında bir sıra direklerle ayrılmış bir veya iki küçük odaya da sahip bulunmaktaydı. Bu küçük olan oda sıklıkla taş döşelidir ve genellikle bir kapı ile avluya açılmaktaydı. Eğer ikinci bir küçük oda mevcut ise bu en küçük oda sıklıkla içinde küveti olan bir banyo olarak kullanılmıştır.

Batı Anadolu açısından baktığımızda ise Olynthos'dakiler kıyaslamak mümkün olmasa da Kolophon'daki konutlarda mutfak olduğu düşünülen mekânlardan kısaca bahsedebiliriz. Konutlar da Pişirme işleminin genelde avluda yapılmaktaydı. Güneyde avlusu ve kuzeyde ona bağlı odaları ile kare şeklinde olan Orta Ev'in (III) kuzey duvarı ile batıdaki ortak duvar arasında niş şeklinde 1,40 m² lik bir alanın mutfak olarak düşünülmüştür. Ancak bunların kesin olarak mutfak olarak nitelendirebilmemiz için elde ki veriler yetersizdir.

Yukarıda buraya kadar anlatılanları düşünöcek olursak mutfak mekanının Anadolu'da konut içerisinde donatılara sahip ayrı bir birim olarak ortaya çıkmasının M.Ö. 2. binlerin başlarına kadar gittiği anlaşılmaktadır. Hatta Çatalhöyük'de konutların güneyindeki yemek pişirilen yeri mutfak olarak kabul edecek olursanız bu tarihi Neolitik Dönem'e kadar bile çekmek mümkündür. Ancak Hellenistik ve Roma Dönem'lerine gelindiğinde Anadolu'da geçmişi bu kadar eskiye giden mutfak mekanları hakkında elde çok az bilginin olduğu görölmektedir. Modern araştırmalarda genellikle yemeklerin prostaslarda veya atriumların mutfak olarak kullanıldığı ileri sürölmüştür.

Ancak Anadolu'daki geçmişi bu kadar eskiye giden mutfak mekanı olarak genelde avluların kullanılması çok da kabul edilir bir açıklama gibi gelmemektedir. Bundan dolayıdır ki "Metropolis Buluntuları Işığında Batı Anadolu'daki Hellenistik-Roma Dönemi Mutfak Kültürü" adını taşıyan tez çalışması ile Batı Anadolu'da Hellenistik ve özellikle de Roma Dönemi'de avlulu konutlarda bulunan mutfak örnekleri hakkında bilgi toplanarak Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde özellikle avlulu konutlarda ayrı bir birim olarak mutfak mekanlarına yer verilip verilmediği, eğer verilmişse de hangi şartlar tahilinde verildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla Roma Dönemi'nde triclinium olarak adlandırılan yemek odası ile olan organik ilişkisi araştırılarak özellikle Roma vilları içerisindeki triclinium ve mutfak mekanları arasında ki yapısal bağ ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunun için öncelikle Batı Anadolu'daki Priene, Erytrai ve Pergamonda ki konutlar ve mutfak mekanları incelenmiş daha sonra Ephesos, Smyrna ve Antadros antik kentlerindeki mutfak mekanları incelenmiştir.

Ancak, Batı Anadolu Bölgesi'nde Priene gibi Hellenistik Dönem'e ait konutlara baktığımız zaman, tam bir mutfak mekanından söz etmek mümkün gözükmemektedir. Priene'de yemeklerin piştiği yer olarak konutların prostası işaret edilmektedir. Ancak XXXI. No'lu evde oecus'un giriş holünde el değirmenleri, mermer küvetler ve pithos buluntusu belirtilmiştir. Bu mekanda belki de oecus'un girişi bir mutfak olarak kullanılmıştı. Günümüzde Priene'deki konut alanında

bulunan kalıntılardan bunu anlamak oldukça güçtür. Çünkü bu alan Priene'nin diğer taraflarında olduğu gibi çam ağaçları ile kaplıdır. XIV No'lu evde bulunan gösterişli bronz kline ve diğer konutlarda ki mozaik döşemeler, Priene konutlarında düzenlenen symposionların görkemi hakkında ipuçları vermektedir.

Pergamon'a baktığımız zaman buradaki büyük peristyli konutlarda kuzeyde bulunan üç büyük kabul ve ziyafet odasının Pergamon evlerine özgü Üç Oda Grubu'nu oluşturduğu söylenmektedir. Attalos evinde mutfak mekanın yemek odalarının da bulunduğu konutun kuzey köşesinde bulunabileceği belirtilmiştir. Orta Kentte ki II. No'lu peristyli evde ise mutfağın, kuzeyde bulunan Üç Oda Grubu'nun yanında konutun kuzeybatısında ki kısım mutfak olarak adlandırılmaktaydı, Mutfak olarak düşünülen yerin hemen yanında ki yere de geç dönemde bir banyo eklenmiştir. Orta Kentte ki VII No'lu konutta ise 6 nolu büyük oda mutfak olarak düşünülmüştür konut içerisinde içerisinde mozaik zeminli sarı, kırmızı, beyaz rekli duvarlara sahip bir triclinium da mevcuttur.

Hellenistik Dönem'den sonra Roma Dönem'inde Ephesos antik kentinde Batı Anadolu'nun en sağlam kalabilmiş ve mimari olarak tüm ayrıntıları ile okunabilir bir mutfak mekanı bulunmuştur. Yamaç Evleri II'de II. No'lu konutta bulunan SR 27a olarak adlandırılan mutfak mekanı 3,70 x 2. 20 m. büyüklüğündeydi. Batı tarafında duvara dayalı bir fırın bulunmaktaydı. Fırın 0.70-0.80 m. yüksekliğe, 2.08 m genişliğe ve 1.20 m derinliğe sahipti. Fırının üstünde batı ve kuzey duvarında beş adet niş bulunmaktaydı. Hemen altından bir kanalizasyon kanalı geçtiği mutfak yapısı atriumun güney ucunda yer almaktaydı. Konutun kuzey tarafında zemini mozaik döşeli ve duvarları mermerden SR 24 olarak adlandırılan oldukça lüks bir triclinium yapısı bulunmaktaydı bu mekanın hemen yanına bulunan SR 28 No'lu mekanda yine zemininde mozaik döşemesi ile evin en gösterişli odalarından birini oluşturmaktaydı.

II No'lu konutta SR 30 olarak adlandırılan mekanın daha öncesinde içinde fırını olan bir mutfak olarak kullanıldığı ancak daha sonradan bunun yıkılarak depo

olarak kullanılmıştı. Bu mutfak mekanından günümüze duvarda ki fırının izleri dışında pek bir şey kalmamıştır.

Bunların dışında son olarak Ephesos'da Yamaç Evleri II'de IV nolu konutta SR 9 d olarak adlandırılan bir mutfak mekanına sahipti. SR 27a'daki ne benzer bir fırına sahipti ancak I ve II nolu konutların üzerine koruma çatısı kurulurken bu fırın kaldırılmıştır.

Diğer bir mutfak örneği de Smyrna antik kentinde bir temel kazısı sırasında bulunmuştur. M.S. 1. yüzyılda inşa edilmiş ve M.S.3. yüzyıla kadar kullanılmış içinde tezgâhı olan bir mutfak mekanı bulunmuştur. Konut kısmen kazıldığı için bütünü ortaya çıkarılamamıştır.

Roma Dönemi'ne ait bir mutfak örneği de Antandros kazısı sırasında bulunmuştur. Yamaç ev olarak adlandırılan görkemli mozaiklere sahip "Sıralı Ev Tipi" olarak adlandırılan bir mimari üslupta inşa edilmiş bir Roma villasında bulunmuştur. 32. 90 m. uzunluğunda portiko üzerine yan yana dizilmiş altı odası bulunan evin ana mekanlarını oluşturmaktadır. Yamaç Evi içinde iki mutfak olabileceği belirtilmiştir. Bunlardan biri latrinanın hemen doğusunda bulunan 2 m. genişliğinde ve 2.60 m.uzunluğundaki mekandır. Diğeri, konutun güney tarafından, peristasis olarak düşünülen alanın hemen batısında 1.75m x 2.40m boyutlarında ki mutfak yapısıdır. Kuzeyde korunmuş mekanlardan gösterişli mozaiklere ve duvar resimlerine sahip olan odası kışlık triclinium ve 3 nolu odanın da yazlık triclinium olarak kullanılmıştı.

Tüm bunlardan sonra Metropolis örneğine baktığımız zaman belki de Ephesos 'daki mutfak örneğinden sonra Batı Anadolu'nun en iyi korunmuş mutfak mekanlarından biridir desek yanlış olmasa gerek. Orta kentte latrinanın hemen altında Ada-5 olarak adlandırılan mekanın içerisinde yer alan 3.15 x 3. 48 m boyutlarında ki mutfak mekanının da taban korunmamıştı. Hellenistik Dönem'e ait yapının duvarları üzerine inşa edilmiş Roma villasının güneyinde ki girişin hemen yanında kanalizasyon kanalı bulunmaktaydı. Mekanın içinde biri kuzeydoğu

köşesinde 1.05 m. x 1.62 m ebatlarında 54 cm yüksekliğinde, diğeri güneybatı köşesinde 2.60 m. uzunluğunda 76 cm. genişliğinde 66 cm. yüksekliğinde iki tezgah yapısının ve bir öğütme taşının bulunmuş olması sebebi ile burasının mutfak mekanı olduğu düşünülmektedir. Bulunan sikkeler ve seramikler ışığında yapının M.S. 3. yüzyıla kadar kullanıldığı anlaşılmıştır. Konutun hemen kuzeyinde içten içe 5, 38 x 5. 57 m. boyutlarında ki triclinium batı tarafında bir servis tablası mevcuttur. Girişten, triclinium a kadar üzerinde yazının ve kantaros resminin bulunduğu bir mozaik döşemesi uzanmaktaydı.

Bunun dışında Resepsiyon salonu olarak adlandırılan konutun içerisinde girişi doğuya bakan mekanların içerisinde en büyüğü olan 97-1 olarak adlandırılmış 7.00 x 8.25 m. boyutlarında ki bir mekanın ve ona daha sonra dan eklenendirilmiş çeşitli yapıların bulunduğu yer collegium (meslek kuruluşunun) ziyafet mekanı olarak değerlendirilmiştir.Üzerinde Dionysos'a ait çeşitli tasvirlerin yer aldığı bir mozaikli salonun hemen arkasında bulunan 97-6 a Mekanı kiler ve mutfak olarak nitelendirilmiştir. Kazılar sırasında bulunan yiyecek ve içecek maddelerinin bulunduğu küpler ve kaplar bu savı destekler niteliktedir.

Batı Anadolu'da konutlar içerisinde ki mutfak mekanlarını inceledikten sonra sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki: Batı Anadolu'da özellikle Roma Dönemi'nde tricliniuma sahip olan avlulu konutlarda mutfak mekanı olmalıdır. Konut içerisinde ki konumu olarak da genelde kanalizasyon sistemini ortak kullanabileceği latrina veya banyo gibi mekanlara yakın olarak inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra konut içerisinde çeşitli ziyafetlerin sunulduğu triclinium mekanları ile organik bağımlı korumuş olmalıdır.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

APĪCIUS. **Apicius Cookery and Dining in Imperial Rome**, Dover Publication, New York, 1977.

ATHENAEUS. **The Deipnosophists**, Cilt: 1-7, çev. Carles Burton Gulick, Loeb Classical Library, Cambridge, Mass, 1996.

CATO, **On Agriculture** (De Agri Culture), çev. W.D. Hooper, Loeb Classical Library, Cambridge, Mass, 1979.

COLLUMELLA. **De re Rustica**, Cilt: 1-3, çev. A.B. Ashetal, London 1941.

HESĪODOS, **Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, çev. A. Erhat- A. Kadir, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977.

HOMEROS. **Odyseia**, çev. A. Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 1978.

HOMEROS. **İliada**, çev. A. Erhat- A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul 1978.

HORATIUS. **Satires**; Epistles and Ars Poetica, çev. H.R. Fairclough, Loeb Classical Library, Cambridge, Mass, 1978.

IUVENALĪS, **Yergiler-Saturae**, çev. Çiğdem Dürüşken-Alova, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

KSENOPHON. **Anabasis** (On Binlerin Dönüşü), çev. Tahju Gökçül, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998.

KSENOPHON. **Şölen**, **Spartalıların Anayasası**, çev. Bilge Umar, Sergi, İzmir, 1984.

MARTIALİS. **Epigramlar**, çev. Güngör Varınlıoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

PETRONİU. **Satyricon**, Ed. Michael Heseltine, Loeb Classical Library, Cambridge, Mass, 1969.

PLATON. **Şölen**, çev. Cüneyt Çetinkaya, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2003.

PİLİNİUS THE ELDER. **The Natural History**, çev. John Bostack vd. (<http://www.perseus.tufts.edu>) (15.10.2010)

Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası**, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

XENOPHON, **Cyropaedida**, Ed. Walter Miller, Harvard University Pres, Cambridge, 1914.

VARRO, Marcus Terentius. **On Agriculture** (Res rusticae), çev. W.D. Hooper, Loeb Classical Library, Cambridge, 1979.

VİTRUVİUS. **Mimarlık üzerine On Kitap (De Architectura)**, çev. S. Güven, İstanbul, 1990

Modern Kaynaklar

AKURGAL, Ekrem, **Erythrai**, İzmir, 1979.

ALBAYRAK, Asuman, Ülkü M. Solak, Ahmet Uhri. **Hitit Mutfağı**, Metro Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Antandros Kazısı Resmi İnternet Sitesi. <http://www.antandros.org/sektorler/yamac-ev.html> (05.09.2010).

ANABOLU, M. U. “Herakles’in Lobutu Biçimindeki İki Masa Ayağı”, **Arkeoloji ve Sanat**, Cilt: 56–57, İstanbul, 1992.

AYBEK, Serdar. **Metropolis İonia I Heykel**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2009.

AYBEK, Serdar, M. Tuna, M. Atıcı, **İzmir Tarih ve Sanat Heykel Müzesi Kataloğu**, Ankara, 2010.

ATALAY, Erol. **Hellenistik Çağ’da Ephesos Mezar Stelleri Atölyeleri**, Hitit, İstanbul, 1988.

ATİK, Sema. “Marcus Gavius Apicius ve Garum”, **III. ve IV. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu**, Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Arkeoloji Bölümü Dergisi, Ek Dizi No: 2, Ankara, 2008.

Avusturya Arkeoloji Enstitüsü ve Efes Müzesi, **Efes Rehberi**, Ege Yayınları, İstanbul, 2000.

BAKIR, Tomris. vd. “Daskyleion 2007 Yılı Kazıları”, **30. KST**, Cilt: 2, Ankara, 2009, s. 16.

BALSDON, John Percy Vyvian Dacre. **Life and Leisure in Ancient Rome**, Bodley Head, London, 1969.

BOBER, P.P. **Sanat, Kültür ve Mutfak**, Çev. Ülkün Tansel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

BOUDAN, Christian, **Mutfak Savaşı**, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.

BROTHWELL, Don and Brothwell Patricia. **Food in Antiquity**, The Johns Hopkins University Pres, Baltimore and London 1998.

CAHILL, Nicolas, “Lydian Houses, Domestic Assemblages and Household Size”, **The Annual of American Schools of Oriental Research**, Vol.57, Boston, MA, 2000, s. 174, (2000).

CAHILL, Nicholas. **Household and City Organization at Olynthus**, Yale University Pres, London, 2002.

CAHILL, Nicolas, “Lidyalılar ve Dünyaları”,Çev. Gürkan Ergin ve diğerleri, İstanbul, 2010, s.87, (2010).

DEONNA, Waldemar, **Le mobilier délien**, Exploration archéologique de Délos, XVIII, Paris, 1938, pp. 22.

DEIGHTON, J. D. **Eski Roma Yaşantısında Bir Gün**, Çev. Hande K. Ersoy, Homer, İstanbul, 1999.

DELEMEN, İ. **Antik Dönemde Beslenme**, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2001.

EİCHLER, F. “Die österreichischen Ausgrabungen in Ephesos im Jahre 1962”, **AnzWien**, Cilt 100, 1963, ss. 45-59.

ELİA, Olga, Pitture Murali e mosaici nel Museo nazionale di Napoli, Roma, La Libreria dello stato, 1932.

ERSOY, Ersoy, **Batı Anadolu Hellenistik Dönem Stoaları Işığında Metropolis Stoası**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1998.

ERSOY, Akın. 2008 yılı Symyrna Antik Kenti Kazısı, 31. KST, Cilt: 2, Denizli, 2009, ss. 418–421.

ERSOY, Akın. İzmir Konak İlçesi Şifa Parseli Kazıları, **Arkeoloji Dergisi**, İzmir, 2009, Cilt: , ss.7-

EVANS, E. “Dining with the Ancients”, **Archaeology**, Cilt: 43-6,1990, 54-61.

FORBES, R. J. **Studies in Ancients Technology III**, Leiden, 1955. Petr Barr Reid

FORBES, Robert Browning, Nigel Guy Wilson, Julius Pollux Biography, <http://biography.jrank.org/pages/5280/Julius-Pollux.html> (25.10.2010)

FOSS, P.W. “Kitchens and dining-rooms at Pompeii: the spatial and social relationship of cooking to eating in the Roman household” (Ph.D. thesis, University of Michigan 1994)

FLEİSCHER, Robert. Skulpturenfunde, Öjh, Cilt: L, Rudolf M. Rohrer Verlag Baden Bei Wien, (1972–1975), ss. 423-468.

GASSNER, V. “Das Südtor der Tetragonos-Agora Keramik und Kleinfunde”, Forschungen in Ephesos XIII/1/1, ÖAI, Wien, 1997.

GREENEWALT, Crawford, H., Ritual Dinners in Early Historic Sardis, University of California Publications, Los Angeles, 1978.

GOWERS, Emily. The Loaded table: representations of food in Roman literature, Clarendon Pres, Oxford, 1993.

GÜRLER, Binnur. Metropolis'in Hellenistik Dönem Seramiği, E.Ü., SBE, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1994.

GÜRLER, B. Anadolu'da Roma Dönemi Evleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1987.

HAYES, J. W. "The Villa Dionysos Excavations, Knossos: The Pottery" BSA 78, 1983, 97-170, Pls 5-7.

HELLSTRÖM, Pontus. Labraunda, Ege Yayınları, İstanbul, 2007.

HUGO, A. "Triclinium", RE 7 A1, 1939. 97-98,100

JOBST, Werner. "Römische Mosaiken Aus Ephesos I", Forschungen in Ephesos VIII/2, 1977.

KILIÇ, Murat. "Metropolis'de Konut Mimarisi", Basılmamış D.E.Ü. Edebiyat Fak. Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2004.

KNIBBE, Katharina, Die Götter von Metropolis in İonien, Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie, eingereicht an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien (Yayınlanmamış tez), Wien, 1989.

KULELİ, A. Esin. "Efes Yamaçevleri 2'de 1, 2 ve 4 Nolu Evler Örneğinde Roma Dönemi Harçları Araştırması", (Yayınlanmamış Doktora Tezi) D.E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir,2005

KRINZINGER, Friedrich. "Ephesos 2006", **29. KST**, Cilt: 3, Kocaeli- 2007, ss.55–72.

LANG- AUINGER, Claudia. **Hanghaus 1 in Ephesos**, Forschungen In Ephesos VIII/3, Verlag Der Osterreichischen Akademik Der Wissenschaften, wien,1996.

MARSHALLI, F.H. "Some Recent Acquisitions of the British Museum", JHS, XXIX, London, 1909, s. 151-167.

MENDEL, Gustav. **Catalogue des Sculptures Grecques, Romanies Tome 1. Catalogue of Imperial Museum Constantinople**, Constantinople, 1912.

MERİÇ, Reçep. **Metropolis in İonien: Ergebnisse einer Survey- Unternehmung in den Jahren 1972-1975, Königstein/ Ts: Hain, 1982.**

MERİÇ, R. **Metropolis Ana Tanrıça Kenti**, Mas, İstanbul, 1996.

MERİÇ, Reçep. "Späthellenistisch-römische Keramik und Kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatmarkt in Ephesos", Forschungen in Ephesos IX/3, ÖAI, 2002.

MERİÇ, Reçep vd. "Metropolis 2000 Yılı Kazı Raporu", **23. KST, 1. cilt**, Ankara, 2002, ss. 87-98.

MERİÇ, Reçep. **Metropolis**, İzmir, 2005.

MERİÇ, Reçep vd. "Metropolis 2004 Yılı Kazı Sonuçları", **27. KST**, Cilt: 1, Ankara-2006, ss.249-260.

MERİÇ, Reçep vd. "Metropolis 2006 Yılı Kazıları", **29. KST**, 2. cilt, Ankara-2008, ss.369-378.

NORDMEYER, - A. Sommer, Rekonstruktion der Ausstattung des Raumes SR 24 der Wohneinheit 2 im Hanghaus 2 von Ephesos, *Forum Archaeologiae* 44/IX/2007 (<http://farch.net>), (04 09. 2010).

ÖZGÜÇ, Tahsin. **Kültepe / Kaniš / Neša**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 53–72.

ÖZTÜRK, İlknur, Jean Öztürk, “The Lydian Treasure: Heritage Recovered”, Published by Uğur Okman for the Republic of Turkey, Ministry of Culture, İstanbul, 1996.

ÖZTAN, Aliye. “1994 Acemhöyük Kazıları”, XVII. KST, Cilt:1, Ankara, 1995, ss. 209–214.

POLAT, Gürcan, Yasemin Polat, Kahraman Yağız. “Antandros 2005 Yılı Kazıları”, **28. KST, 2. cilt**, Ankara–2007, ss. 45–46.

POLAT, Gürcan. “Antandros 2001 Kazıları”, **24. KST**, Cilt:2, Ankara, 2002, s.21-30.

PRITCHETT, W. K. “Attic Stelai”, **Hesperia**, XXV, 1956, ss. 178-328.

RADT, W., Die Stadtgrabung, **AvP XV/ 3**, DAI, Berlin, 1999.

RADT, W. **Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, Çev. Suzan TAMMER, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

RADT, W. “Pergamon Vorbericht Über die Kampagne 1976”, **AA**,1977. ss.297-319.

REMBART, L. Küchen und Wirtschaftsräume im Hanghaus 2 von Ephesos, **Forum Archaeologiae**, 44/IX/2007, <http://farch.net>, 04.09.2010.

RİCHTER, G. M. A. **The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans**, London 1966.

ROBINSON, H. S. **Pottery of the Roman Period Chronology The Athenian Agora**, Vol. V, New Jersey 1959.

RANSOM, Caroline L. **Couches and Beds of The Greeks, Etruscans and Romans**, Studies in Ancient Furniture I, The University of Chicago Press, Chicago, 1905.

RUMSCHEID, Frank, Wolf Koenigs. **Küçük Asya'nın Pompeisi Priene Rehberi**, çev. Selma Bulgurlu, Ege Yayınları, İstanbul, 2000.

SLATER, W. J. **Dining in a Classical Context**. Ann Arbor, 1991.

SMITH, A. H. **The Sculptures of the Parthenon, British Museum. Dept. Of Greek and Roman Antiquities**, London: British Museum, 1910.

SMITH, R.R.R. **Hellenistik Heykel**, çev. Ayşin Yoltar Yıldırım, İstanbul, 2002.

SPARKES, B.A. "The Greek Kitchen", **JHS**, 82, 1962, 121-137.

STROCKA, Volker Michael. "Die Wandmalerei Der Hänghäuser in Ephesos", **Forschungen in Ephesos VIII/1**, 1977.

ULUŞANS, Gözde., **Metropolis Hamam-Gymnasium Kompleksi Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üni. Fen Bil. Enstitüsü, İzmir, 2003.

TANAÇ, Mine, **Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekân Kurgusu Araştırması** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), D.E.Ü. Fen Bil. Enstitüsü, İzmir, 2000, s. 192.

WEINBERG, G.D. “Arachne of Lydia at Corinth”, **The Aegean and the Near East: studies presented to Hetty Goldman on the occasion of her 75th birthday**, 1956, s. 262, Res. I, pl. XXXIII.

WIEGAND, Theodor und Hans Schrader. **Ergebnisse Der Ausgrabungen und Untersuchungen in Den Jahren 1895-1898**, Georg Reimer, Berlin, 1904.

WINNEFELD, Hermann. Die Friese des grossen Altars, AvP III, 2, Berlin, 1910.

YEŞİLTEPE, Ahmet. Anadolu Ustaları”, **NTV Tarih**, Sayı: 17, 2010.

YILDIZ, Nuray. **Antikçağ Kütüphaneleri**, Arkeoloji ve Sanat, İstanbul, 2003.

ZEYREK, H. “Grek ve Roma Evleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bil. Ens., İstanbul, 1991.

Şekil 1 Silpium ticaretini gösteren resim (Şahin, s.77, Res.1).

Şekil 2. M.Ö. 431-420'ye ait Kyrene sikkesi (Şahin, s.77 res.3)

Şekil 3. Efes Macellumu'nun üstten görünümü, (Atik, 2002, s.54, Resim 1).

Şekil 4. Metropolis mezar steli, (Aybek, 2009, Levha 56, 226).

Şekil 5. Ephesos mezar steli (Atalay, s. 122, Lev. 36, Kat. No. 59).

Şekil 6. Çift taraflı Amphora (Richter, 312-313).

Şekil 7. Bir kylix üzerinde symposion sahnesi ve masanın altındaki köpek tasviri, (Richter, 363).

Şekil 8. Üç ayaklı bronz masa Candelabrum, (Richter, s. 468).

Şekil 9. Bir krater üzerinde dört ayaklı masa taşıyan hizmetkâr betimlemesi, (Richter, 265).

Şekil 10. Mısır, XVIII Sülale Dönem'ine ait bir stelin üzerinde ki resmin bir parçası, (Richter, 37).

Şekil 11. Campanian'da bir krater üzerinde Symposion, (Richter, 368).

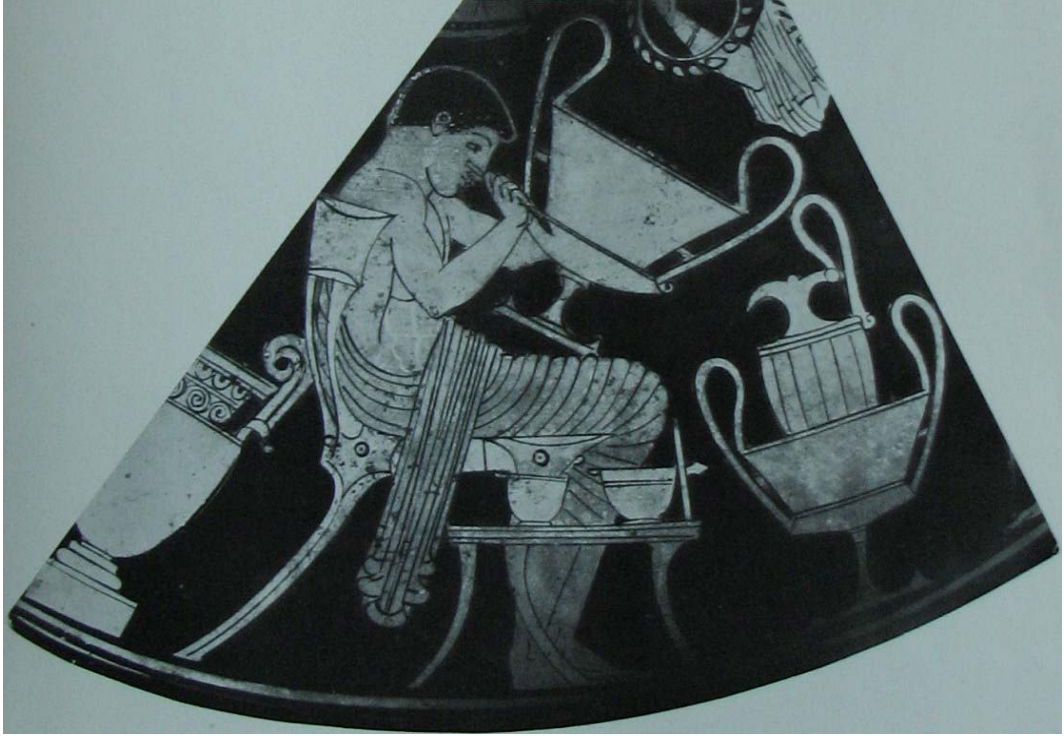
Şekil 12. Pergamon'da bulunmuş yatay destekli masa, (Richter, 378).

Şekil 13. Pompeii, Vettii'nin evindeki duvar resmi üzerinde şarap yapan Eros figürleri, (Richter, s. 379).

Şekil 14. Priene'de bulunmuş yatay destekli masa, (Wiegand-Schnader, s. 176, Abb. 169).

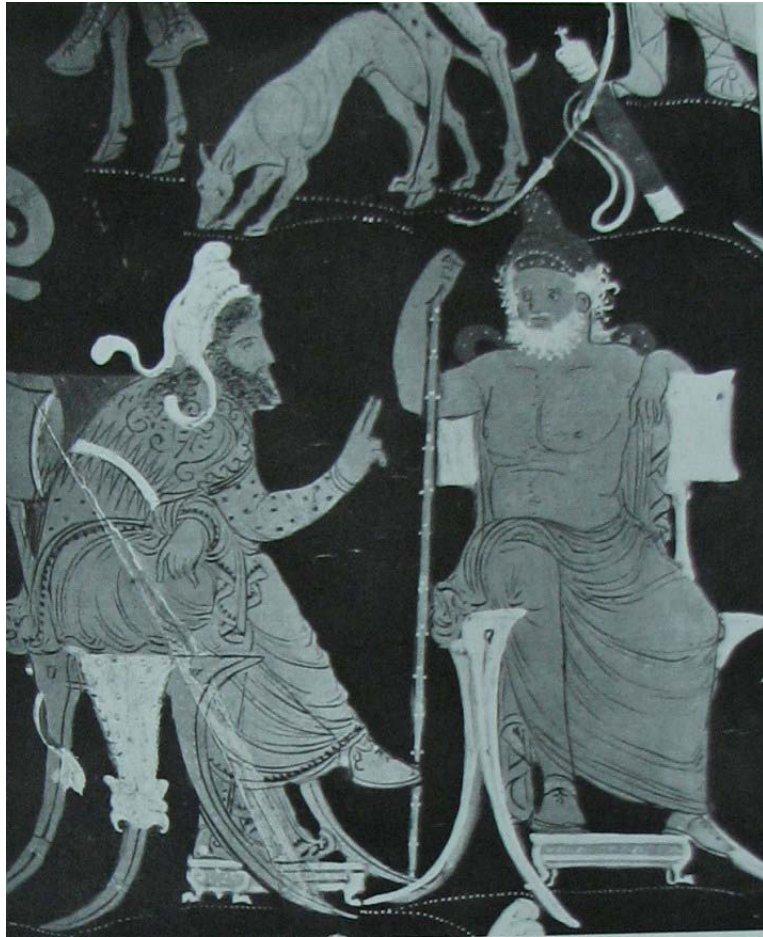
Şekil 15. Bir Hydra üzerinde sandalye tasviri, (Richter, 276)

Şekil 16. Bir levha üzerinde cenaze tasviri. (Richter, 166).

Şekil 17. Bir Melian kabartması üzerinde flüt çalıcısı. (Richter, 169).

Şekil 18. Darius vazosu üzerindeki Pers consülleri, (Richter, 190).

Şekil 19. Poseidippos'un mermer heykeli, (Richter, 194).

Şekil 20. Eski Mısır ağaç oturağı, (Richter, 199).

Şekil 21. Geometrik bir vazo üzerinde cenaze sahnesi, (Richter, 615).

Şekil 22. Parthenon doğu frizi üzerinde oturan Tanrı tasviri, (Richter, 204).

Şekil 23. Siphnian hazine binası üzerindeki tanrı tasvirleri, (Richter, 213).

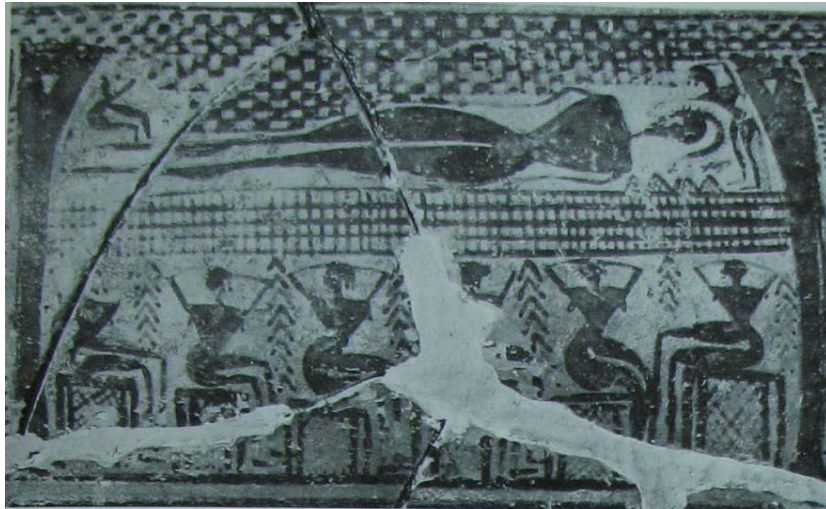
Şekil 24. Bir amphora üzerinde yün eğiren kadın tasviri, (Richter, 222).

Şekil 25. Amphora üzerinde oturan yargıç tasviri, (Richter, 42).

Şekil 26. Oturak üzerinde Poseidon tasviri, (Richter, 230).

Şekil 27. Geometrik vazo üzerinde cenaze sahnesi, (Richter, 330).

Şekil 28. Bir tabure taşıyan heykelcik figürü, (Richter, 233).

Şekil 29. Pompeii’de duvar resmi üzerinde Asklepios figürü, (Richter, 251).

Şekil 30. Ayna tutan kadın tasviri, (Richter, 256).

Şekil 31. Bir Apulian Volütlü Krater'i üzerinde bir tabure'ye oturmuş, ayna tutan kadın tasviri, (Richter, 264).

Şekil 32. Korinth krateri üzerinde Symposion, (Richter, 616).

Şekil 33. Bulgaristan Kassenlik’de mezardaki duvar resmi tizerinde oturan kadın tasviri, (Richter, 79).

Şekil 34. Mutfakta (?) iki Satyr tasviri, (Richter, 411).

Şekil 35. Bir boyunlu amphora üzerinde ayakkabıcı dükkanı tasviri, (Richter, 362).

Şekil 36. Bir pelike üzerinde ayakkabıcı dükkanı tasviri, (Richter, 412).

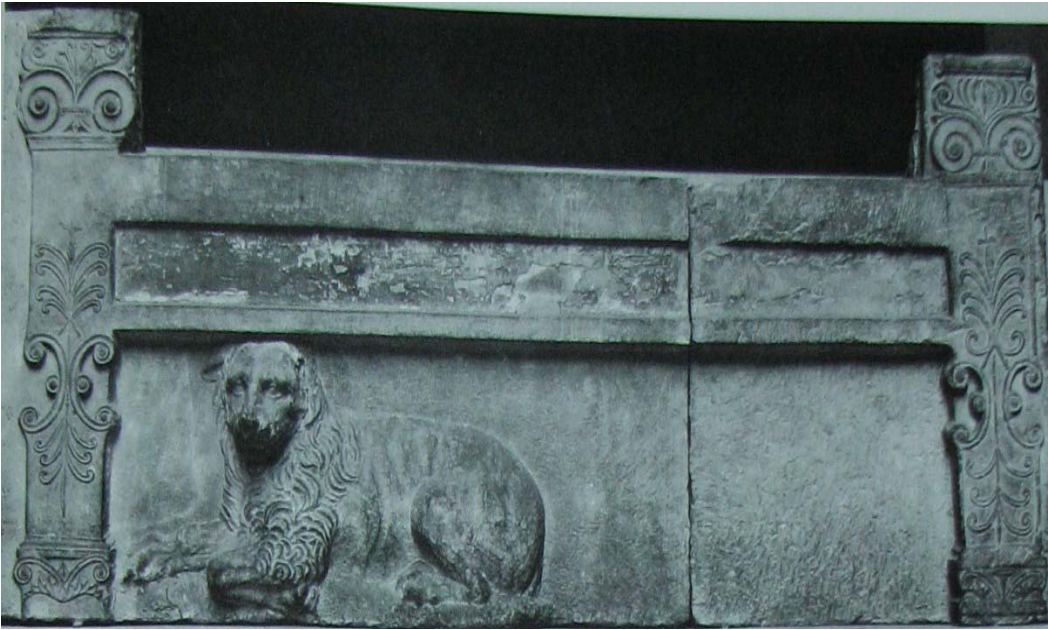
Şekil 37. Bir mermer cenaze steli üzerinde raf tasviri, (Richter, 414).

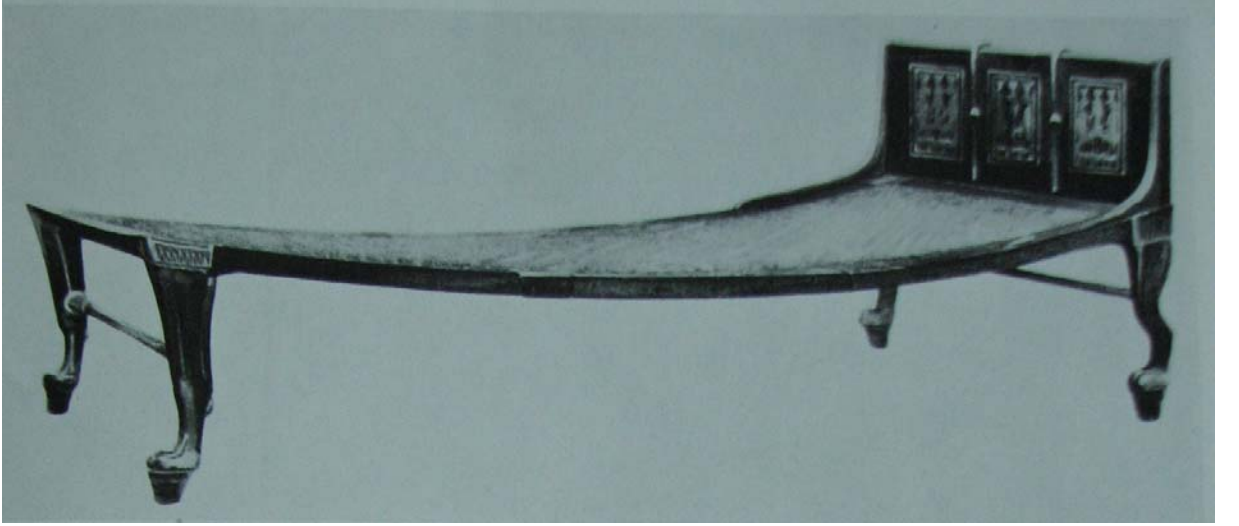
Şekil 38. Bir cenaze steli üzerinde raf tasviri, (Richter, 415).

Şekil 39. Teos'dan bir cenaze steli üzerinde raf tasviri, (Richter, 416).

Şekil 40. Makedonya, Pydna'dan mermer cenaze kline örneği, (Richter, 322).

Şekil 41. Antik Mısır'dan ahşap yatak, (Richter, 287).

Şekil 42. Bir kylix üzerinde lir çalan adam tasviri, (Richter, 390).

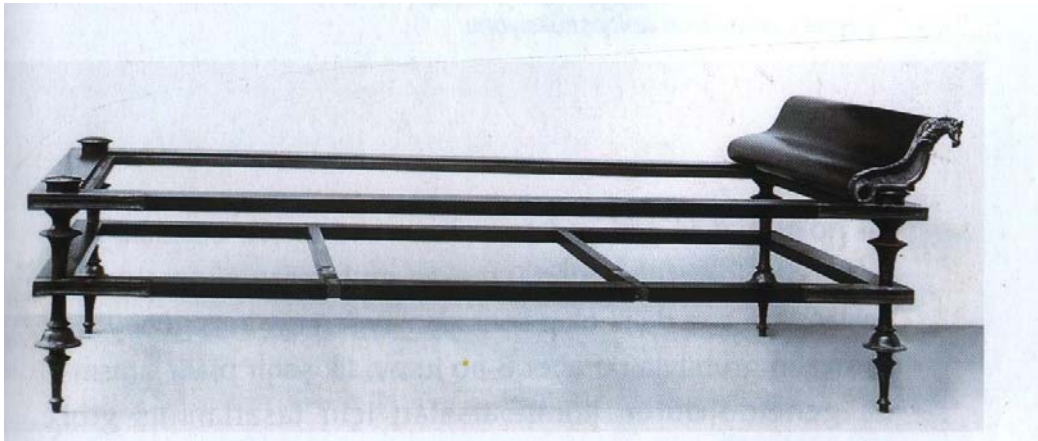
Şekil 43. Sarveis'de bulunan taş yatak, (Richter, 389).

Şekil 44. Geometrik vazo üzerinde cenaze tasvirindeki kline örneği, (Richter, 293).

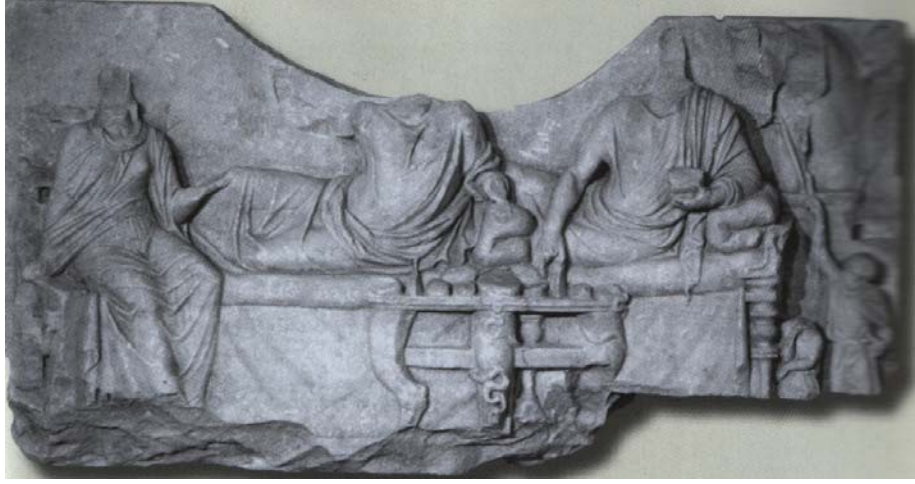
Şekil 45. Erken Korinth vazonu üzerinde symposion sahnesi (Richter, 294).

Şekil 46a. Priene'de 14 No'lu evde bulunmuş parçalardan canlandırılmış bronz kline (Rumscheid-Koenigs, s. 103, Res. 87)

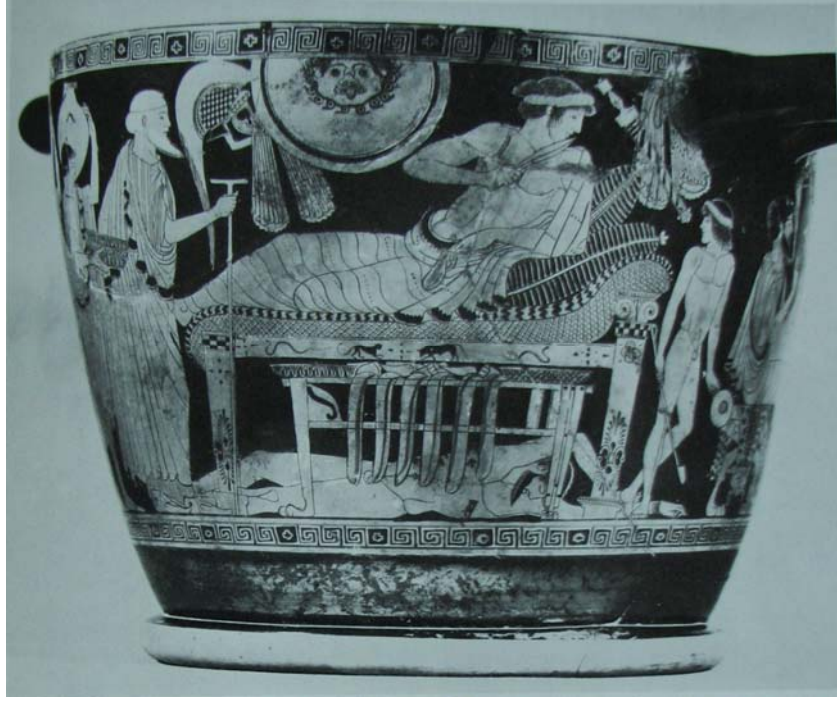
Şekil 46b. Bronz kolçak, (Richter, 306).

Şekil 47. Bergama da bulunmuş, bir cenaze kabartması üzerinde torna ayaklı kline tasviri. (Aybek, 2010, s. 161).

Şekil 48. Thasos'dan mermer cenaze kabartması, (Richter, 317).

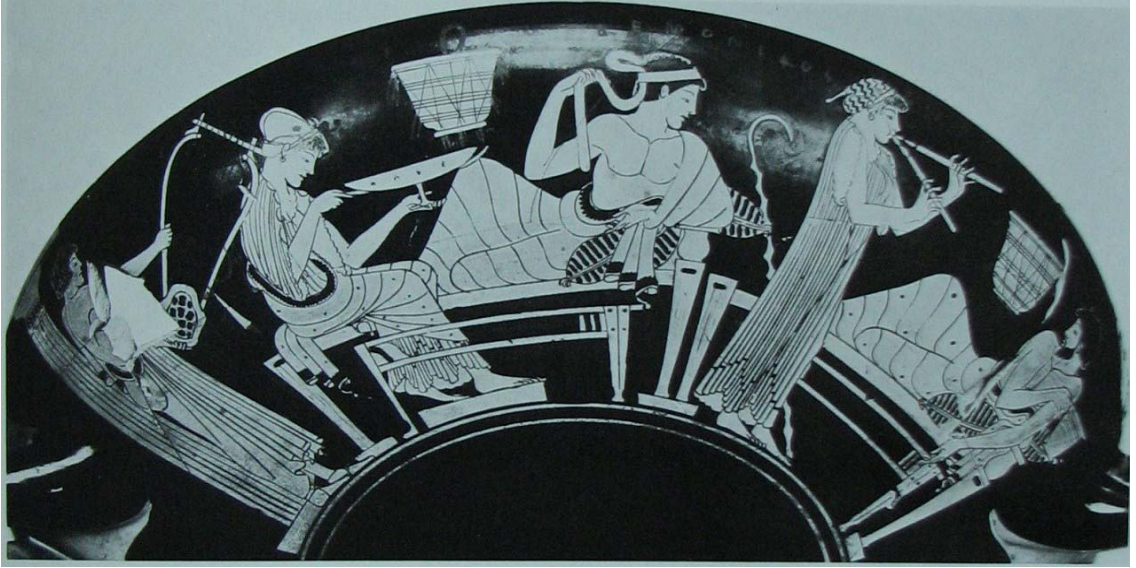
Şekil 49. Bir vazo üzerinde Akhilleus, Priamos ve ölü Hektor tasviri, (Richter, 316).

Şekil 50. Ephesos yakınlarındaki Belevi Mausoleion' dan cenaze klinesi, (Richter, 325).

Şekil 51. Pergamon'dan Telephos frizi üzerinde bir klinenin ucu, (Richter, 326).

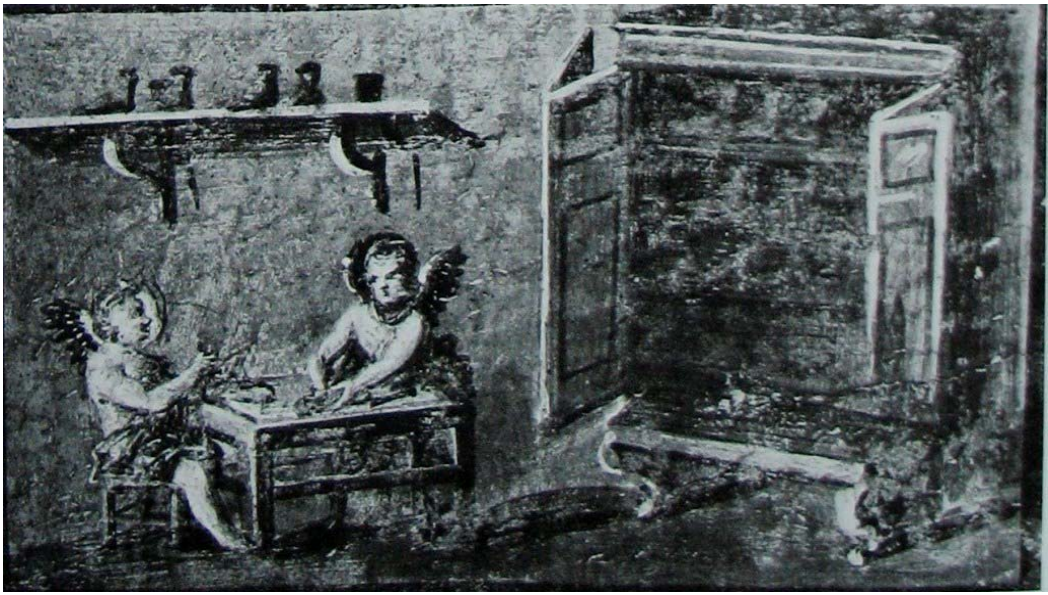
Şekil 52. Bir kylix üzerinde symposion, (Richter, 332)

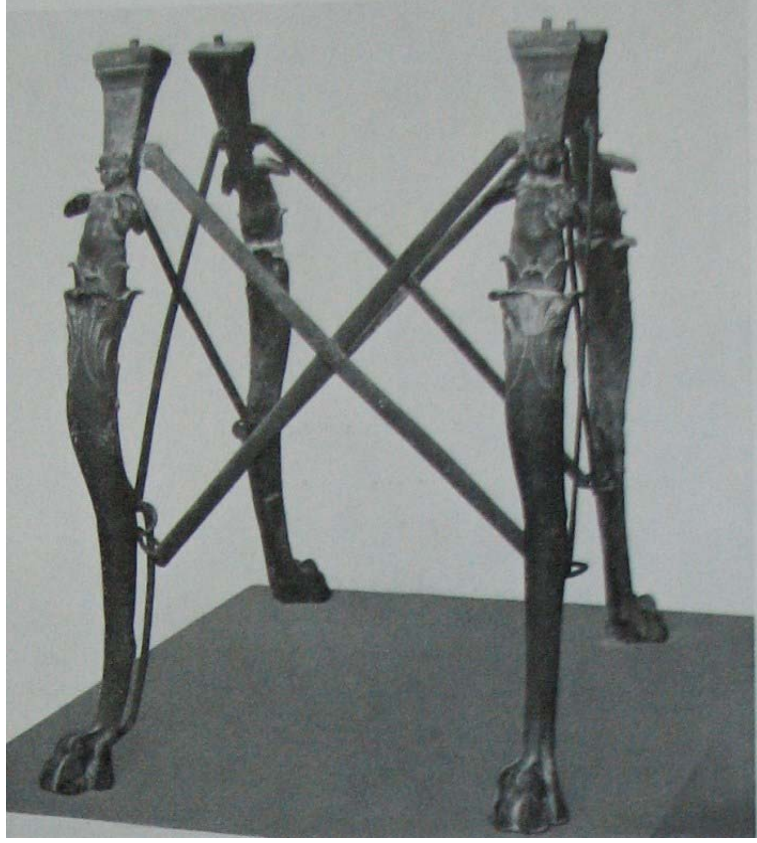
Şekil 53. Pişmiş topraktan uyuyan kadın heykelciği, (Richter, 335).

Şekil 54. Mermer masa ayakları, (Richter, 574).

Şekil 55. Herculaneum'dan bir duvar resmi üzerinde ayakkabı dükkanı, (Richter, 420).

Şekil 56. Bronz masa, Naples, (Richter, fig. 563).

Şekil 57. Cenaze kabartması, İstanbul, (Richter, 568).

Şekil 58. Bronz masa, Naples, (Richter, 567).

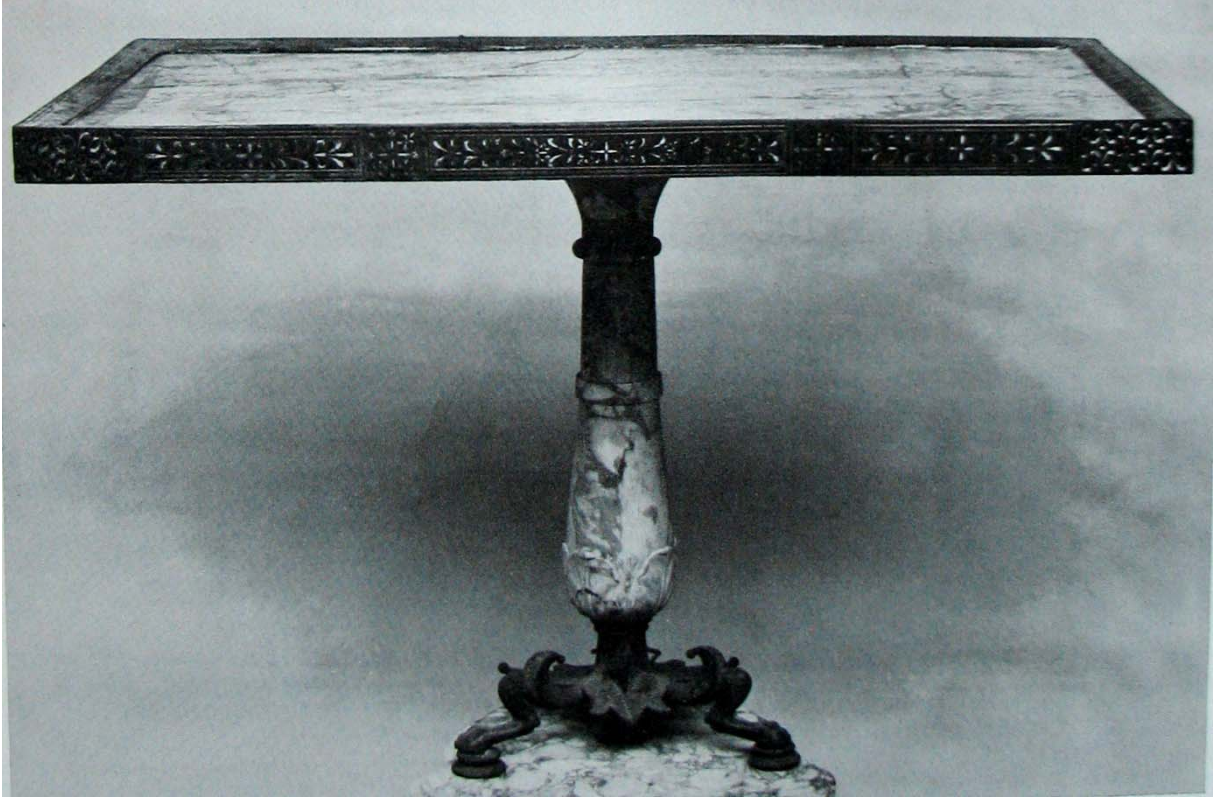
Şekil 59. Aslan başı şeklinde masa ayağı

Şekil 60. Griphon pençesi, Metropolis.

Metropolis, (Aybek, 2009, s. 207, Lev. 63, 249).

(Aybek, 2009, s. 207, Lev. 63, 252).

Şekil 61. Bronz donanımlı mermer masa, (Richter, 566).

Şekil 62. Mermer masa desteği, Vatikan, (Richter, 573).

Şekil 63. Mermer masa desteği, Vatican, (Richter, 578)..

Şekil 64. Rhamnous'da Apollo Zoster'in kutsal alanında mermer sandalyeler, (Richter, 196).

Şekil 65. Pompeii'de bulunan bir duvar resmi üzerinde sandalye tasviri, (Richter, 510).

Şekil 66. Pompeii, Villa dei Misteri'de bulunan duvar resminden bir detay, (Richter, 515).

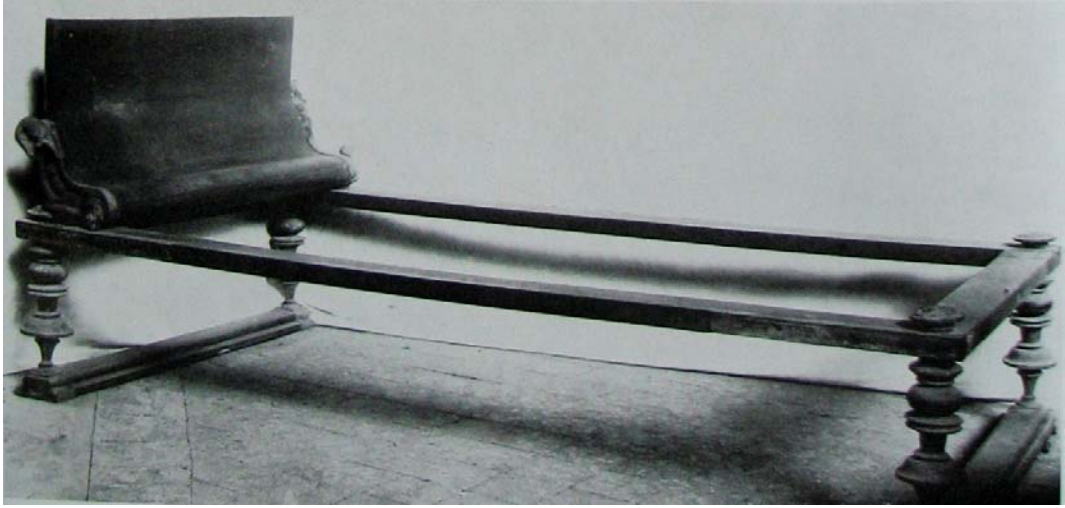
Şekil 67. Ostia'dan bir mermer kabartma üzerinde ayakkabı dükkânı, (Richter, 585).

Şekil 68. Porto Ostia'dan bir kabartma, (Richter, 523).

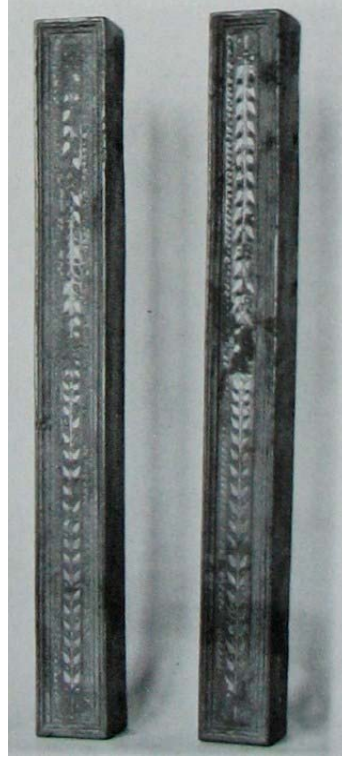
Şekil 69. Bir sikke üzerinde, tabure tasviri, (Richter, 525).

Şekil 70. Pompeii'den Bronz Kline, Naples, (Richter, 532).

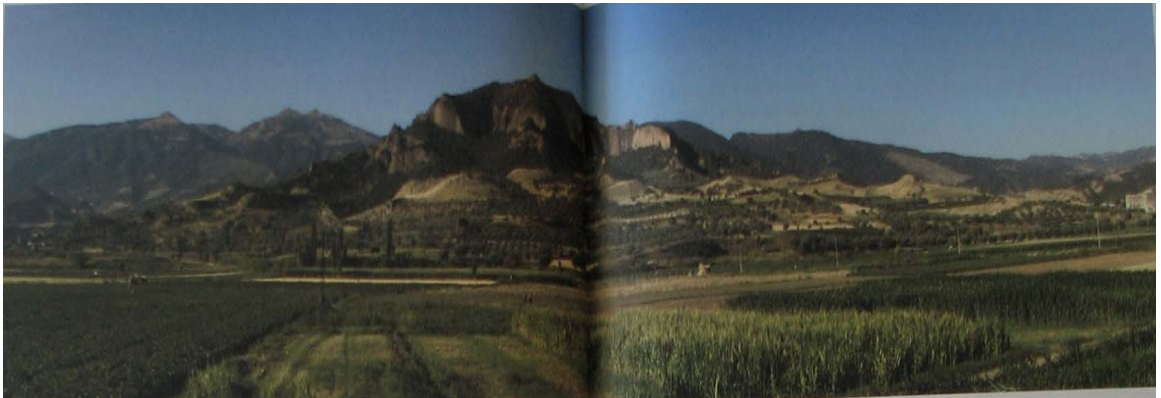
Şekil 71. Şekil 70'deki klineden bir detay, (Richter, 534).

Şekil 72. Bronz Kline Parçaları, (Richter, 545).

Şekil 73. Suriye’den bir lahit üzerinde, kline tasviri, (Richter, 551).

Şekil 74. Sardis’in Hermos Ovası’ndan görünümü, (Cahill, 2010, s. 76-77, Res. 2).

Şekil 75. Yerel Lidya evinin planı, (Cahill, 2010, s.91, Res.23).

Şekil 76. Lidya evinin kalıntıları, Sardis.

Şekil 77. Sardeis yüksek tutamaçlı pişirme kapları, (Cahill, s.95, Res. 28).

Şekil 78. Sardeis'den metal süzgeç, (Özgen-Öztürk, s. 109, Cat. 64).

Şekil 79. Sardeis'den bronz kepçe, (Özgen-Öztürk, s. 84, Cat.28)

Şekil 80. Lidya evinden taş havan ve tokmak, (Cahill, 2010, Res.2).

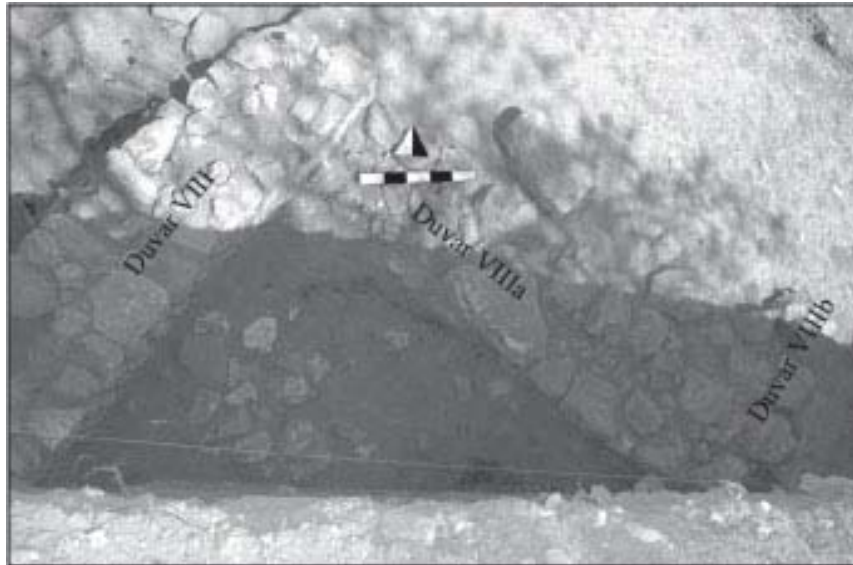
Şekil 81. Lidya, yüksek ayaklı tabaklar (Cahill, 2010, s. 96, Res. 30)

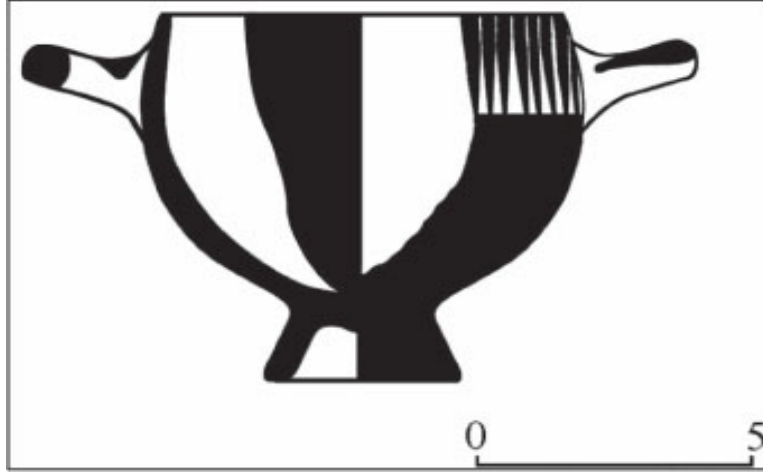
Şekil 82. Sardeis’de Lidya evinde bulunan öğütme taşları, (Cahill, s. 126, Res. 1).

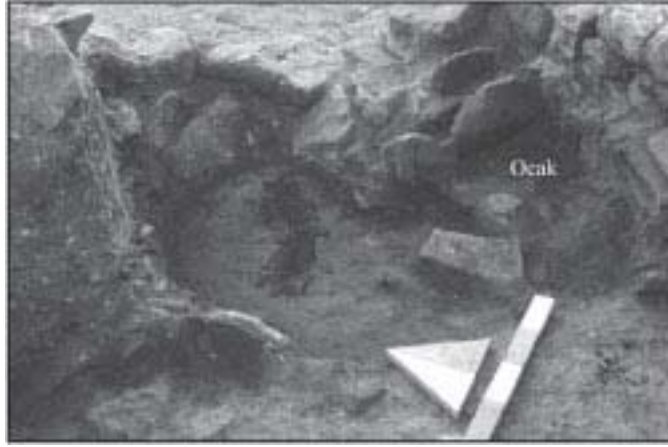
Şekil 83. Sardeis, ritüel yemek sunularına ait mutfak gereçleri, (Cahill, 2010, Res. 4).

Şekil 84. Daskleion, duvar VIIIa ve duvar VIIIb (Bakır vd. 2007, Res.6)

Şekil 85. M.Ö 6. yy. Lydia skyphosu (Bakır vd. 2007, Res.7)

Şekil 86. VIII No'lu duvarın batısındaki ocak (Bakır vd. 2007, Res.8)

Şekil 87. Açma'nın genel görüntüsü (Bakır vd. 2007, Res.5).

Şekil 88. Kolophon konut alanından genel görünüm (Holland, s.126).

Şekil 89. Kolophon ev kalıntıları ve sokak görünümü (Holland, s.129).

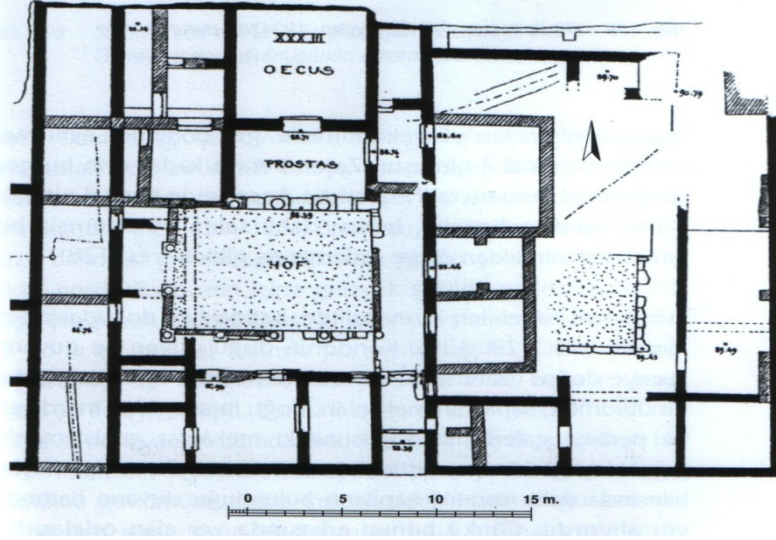
Şekil 90. Priene konut alanının günümüzdeki görünümü.

Şekil 91. Priene 23 No'lu ev, kabartma şeklinde yarın sütuna sahip renkli stüko duvar canlandırması, (Rumscheid - Koenigs s. 150, Res. 133).

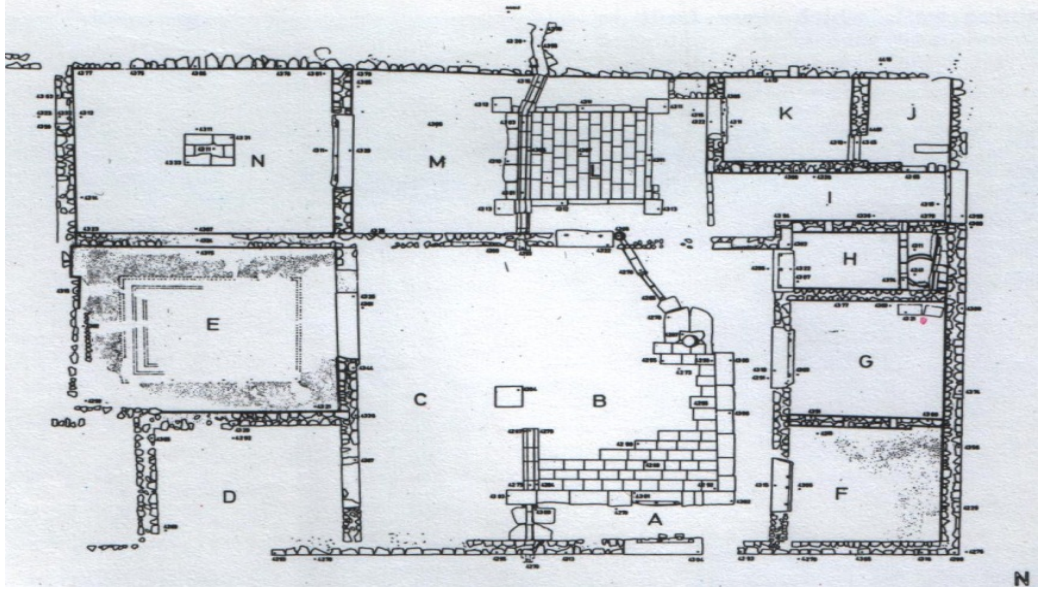
Şekil 92. 8 No'lu Güney Evi'nin andronu, (Rumscheid – Koenigs, s. 102, Res. 85).

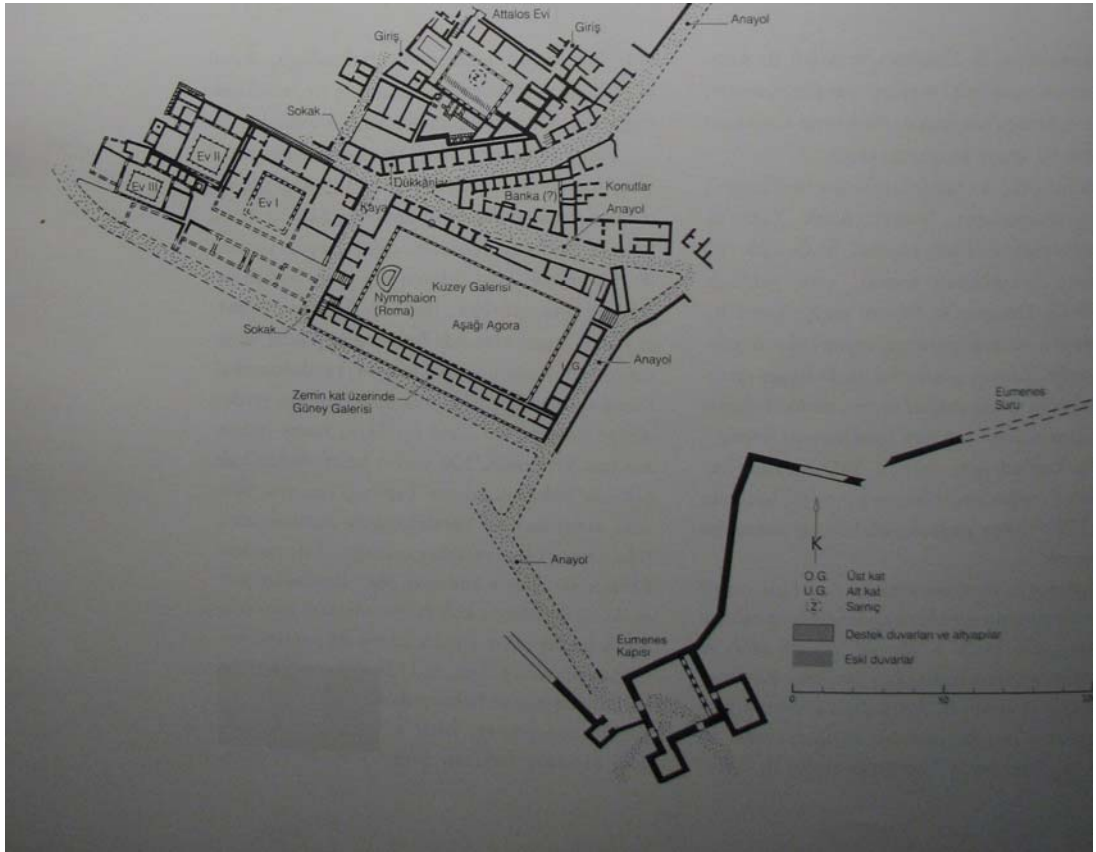
Şekil 93. Priene, 33 No'lu evin planı (Rumscheid – Koenigs, s.141, Res.124)

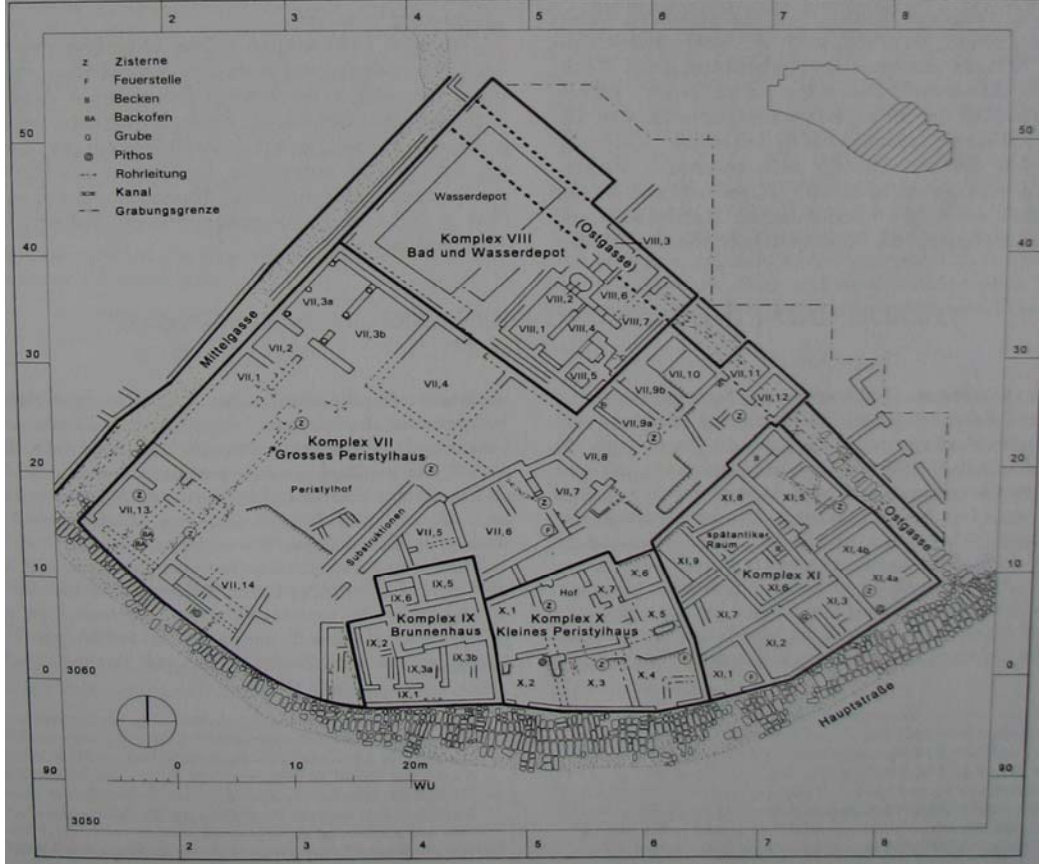
Şekil 94. Erythrai, Hellenistik Dönem villasının kuzeydoğudan görünümü, (Akurgal, s.17, Res. 23).

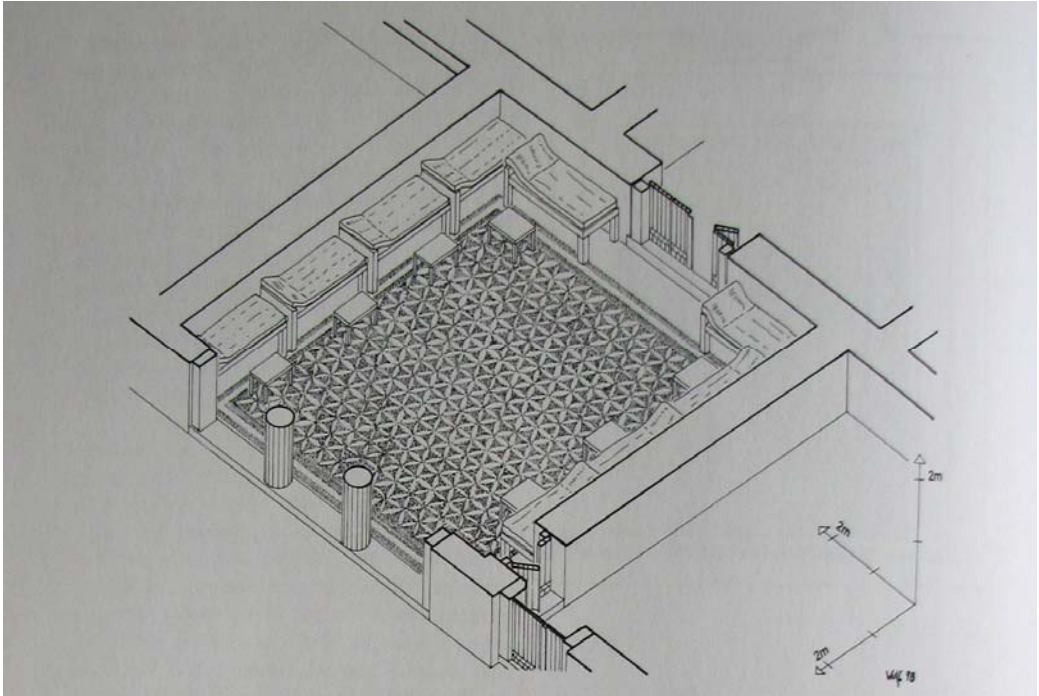
Şekil 95. Erythrai, Hellenistik Dönem villasının planı (Akurgal, s.18, Res. 24)

Şekil 96. Antik Pergamon Aşağı Kent'te bulunan konutlar, (Radt, 2002, s.78, Res.29).

Şekil 97a. Demeter kutsal alanının kuzeyindeki konutların planı, (Radt, AvP XV/3, s.3).

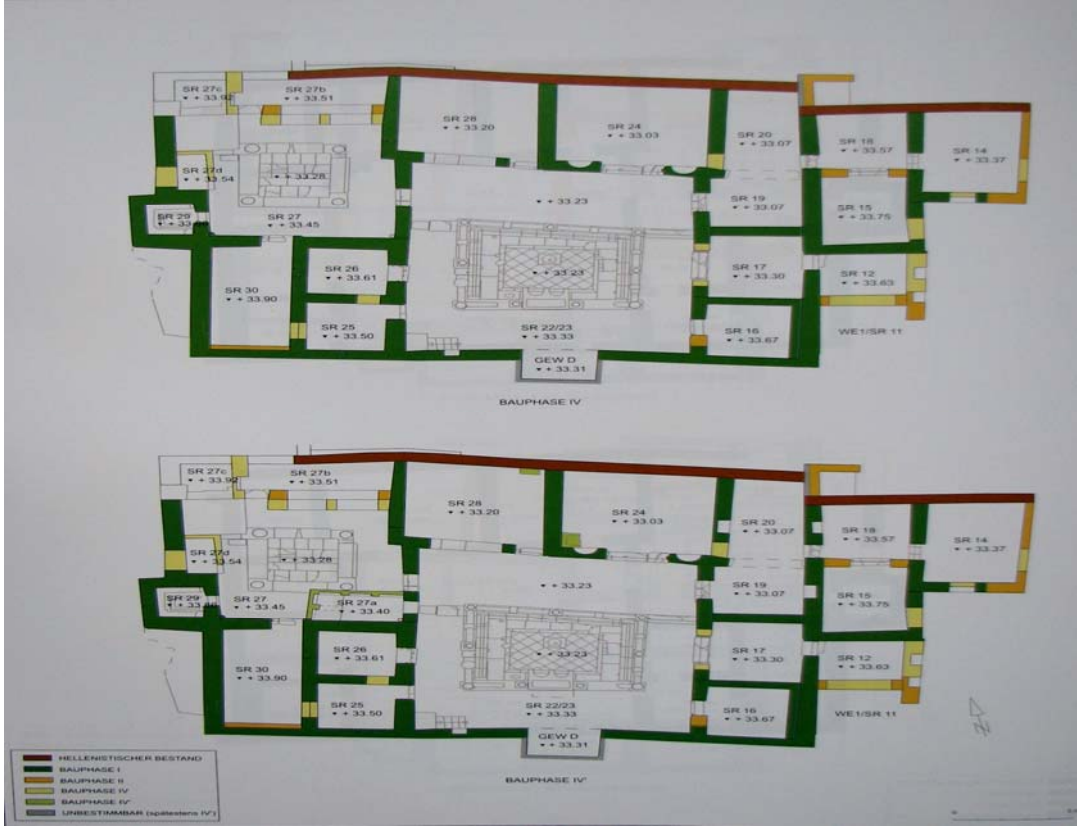
Şekil 97b. Konut VII, 4 No'lu odanın M.Ö. 1. yüzyıla ait klineli canlandırması (Radt, AvP XV/3, s. 54, Abb. 31).

Şekil 98. Ortakent’de ki mermer salonun günümüzde ki görüntüsü.

Şekil 99. Ortakent, lokantadan görünüm, (Radt, AA 1976, s. 313, abb.12).

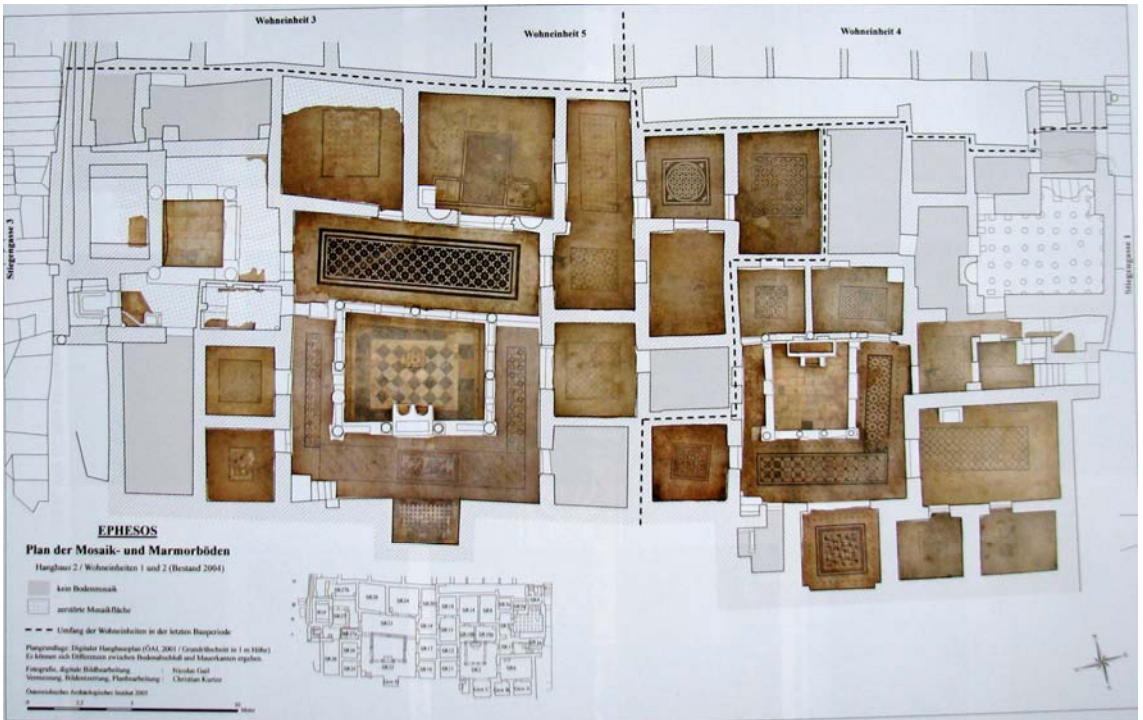
Şekil 100. 2 No'lu Yamaç evinin genel planı, (Krinzinger FiE VIII, Taf.384).

Şekil 101a. Ephesos Yamaç evi 2'de bulunan SR 27a No'lu mutfağın doğudan, genel görünümü.

Şekil 101b. Ephesos Yamaç evi 2’de bulunan SR 30 No’lu odanın günümüzdeki genel görünümü.

Şekil 102. Ephesos 2 No’lu Yamaç evinin mozaikli genel planı (Krinzinger FiE VIII, Taf.408).

Şekil 103a. II No'lu konut, SR 24 No'lu Triclinium'un doğudan görünümü.

Abb. 2: Modell des Raumes SR 24 (Foto: E. Hüter)

Şekil 103b. II No'lu konut, SR 24 No'lu Triclinium'un canlandırması, (Nordmayer-Sommer, Forum Archaeologiae 44/IX/2007, <http://farch.net>).

Şekil 104. II No'lu konut, SR 28 No'lu mekânın günümüzde ki iç görünümü

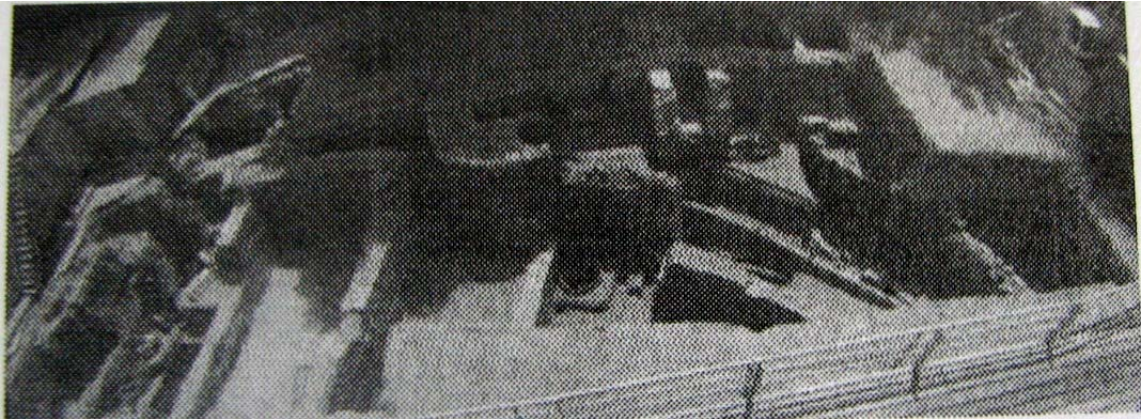
Şekil 105. II No'lu yamaçevleri, IV. Konutta bulunan SR 9d mutfağın görünümü (Rembart, <http://farch.net>, 04.09.2010).

Şekil 106. A Mekanı, üst seviyedeki toprak dolgulu sokak ve taş döşeli cadde izleri (Akın, Şifa parseli kazıları, res.18) .

Şekil 107. A Mekanı kuzey bölme duvarı ve tezgah izleri, (Akın, Şifa parseli kazıları, res.10).

Şekil 108. Şifa parselinin kazı sonrası durumu (Akın, Şifa parseli kazıları, res.26).

1. Kışlık Kabul Salonu (Triclinium)	7. Soyunma Odası (Apodyterium)
2. Yazlık Kabul Salonu (Triclinium)	8. Ilık Oda (Tepiderium)
3. Portikoda yer alan diğer mekanlar	9. Sıcak Oda (Caldarium)
4. Portiko	10. Cehennemlik (Praefurnium)
5. Tuvalet (Latrina)	11. Kanalizasyon
6. Büyük Salon	12. Kripto-portiko

Şekil 109. Antandros, Roma villasının genel planı, (www.antandros.com).

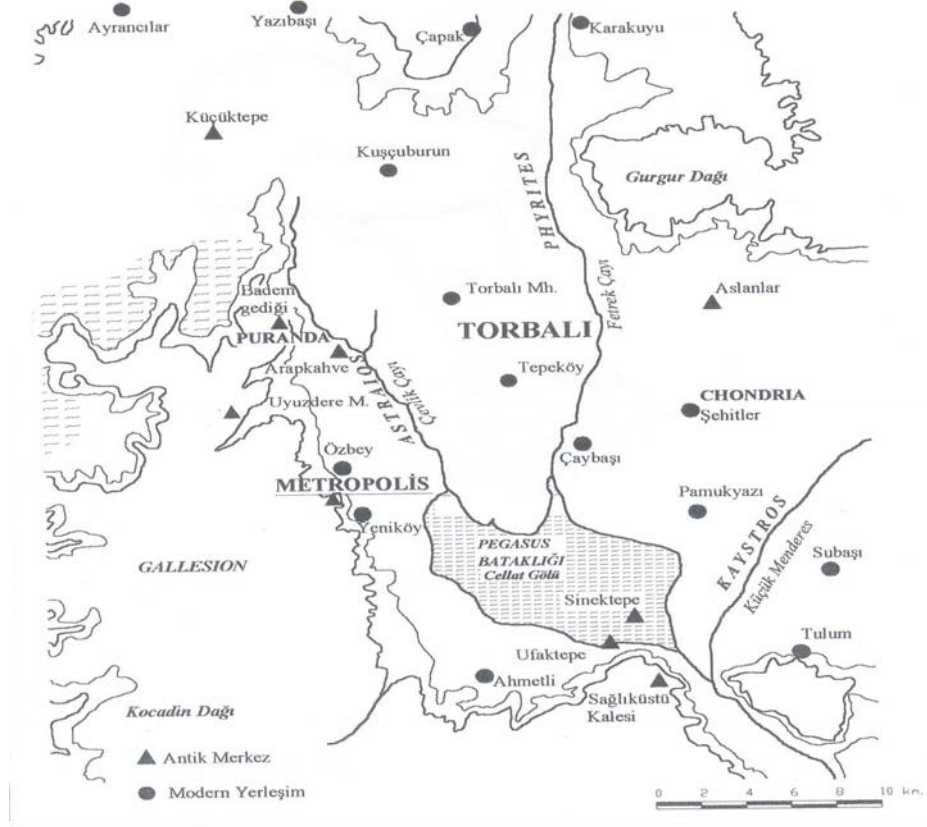
Şekil 110. Antandros, Roma villasında latrinanın yanındaki mutfağın(?) genel görünümü (Antandros kazı arşivi).

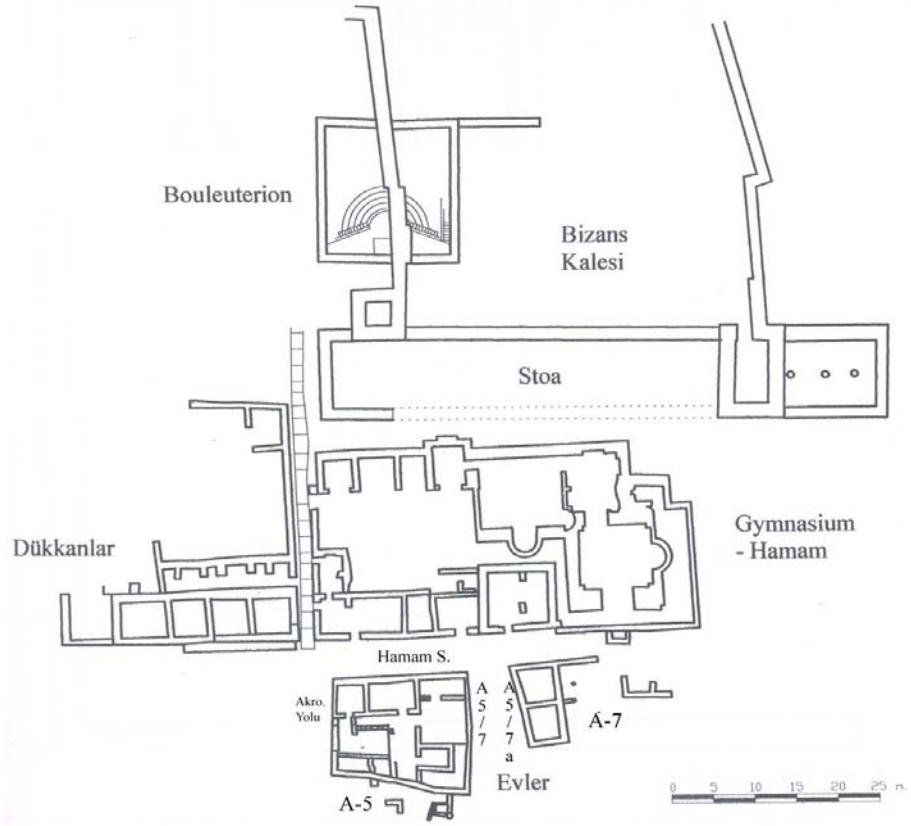
Şekil 111. Antandros, Roma villasında geç dönem mutfak (?) mekanının genel görünümü (Antandros Kazı Arşivi).

Şekil 112. Antrandos, Roma villası içerisindeki ekmek fırınının görünümü (Antandros Kazı Arşivi).

Şekil 113. Metropolis ve çevresi haritası (Kılıç, 2003; Harita 3.2).

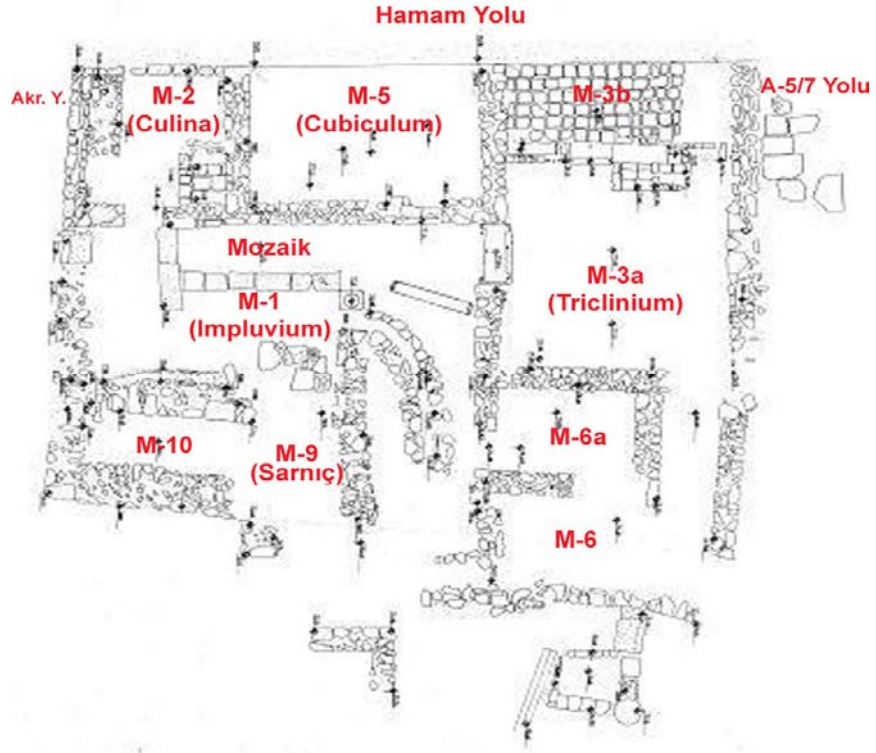
Şekil 114. : Orta Kent Planı (Kılıç; Şekil 108).

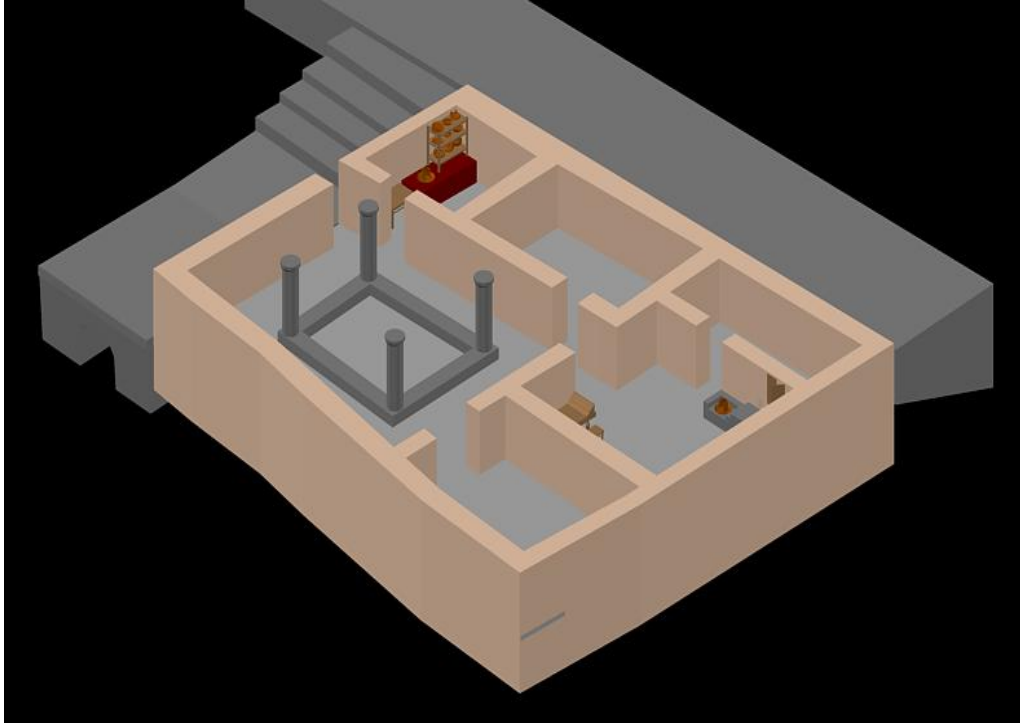
Şekil 115: Metropolis Antik Kenti (Kılıç, Şekil 107).

Şekil 116. Metropolis kent planı önerisi (Kılıç, Şekil 111).

Şekil 117. Tüccar Evi planı (Ölçek: 1/125), (Kılıç, Şekil 112b).

Şekil 118. Metropolis, Tüccar evinin 3 boyutlu genel planı (Çizim: Ali Kazım Öz).

Şekil 119. Tüccar Evi, M-1, Mozaikli hol (İyi şanslar mozaïği) (Kılıç, Şekil 116).

Şekil 120. Tüccar Evi, M-1, Mozaikli Hol, BONA FORTUNA (Kılıç, Şekil 119).

Şekil 121. Tüccar Evi, M-1, Mozaikli Hol, ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ (Kılıç, Şekil 120).

Şekil 122. Tüccar Evi, M-5 (Kılıç, Şekil 136)

Şekil 123. Tüccar Evi, *Culina*'nın kuzeydoğusunda ki tezgahın görünümü, 2010.

Şekil 124. Tüccar Evi, mutfağın üstten genel görünümü

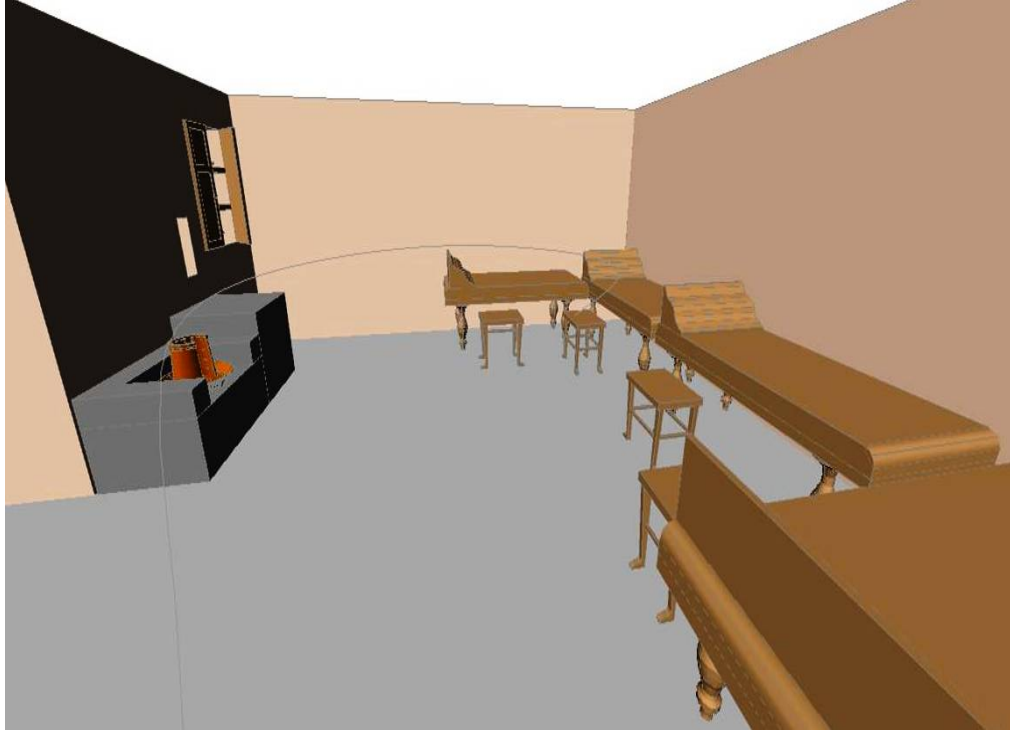
Şekil 125. Tüccar Evi, mutfağın 3 boyutlu canlandırması, (Çizim: Ali Kazım Öz).

Şekil 126. Tüccar Evi, M-5, ölçü taşı, (Kılıç, şekil.142).

Şekil 127. Tüccar Evi, M-3a ve M-3b (Kılıç, Şekil 143)

Şekil 127b. M-3a, triclinium mekanın üç boyutlu canlandırması, (Çizim: Ali Kazım Öz).

Şekil 128. Triclinium'un doğudan görünümü.

Şekil 129. Tüccar Evi, M-3a, seki (Kılıç, Şekil 147).

Şekil 130. Tüccar Evi, M-3a, mermer kaplamalı tezgah (Kılıç, şekil.148).

Şekil 131. Tüccar Evi, M-3a, mermer ölçü taşı (Kılıç, Şekil.149).

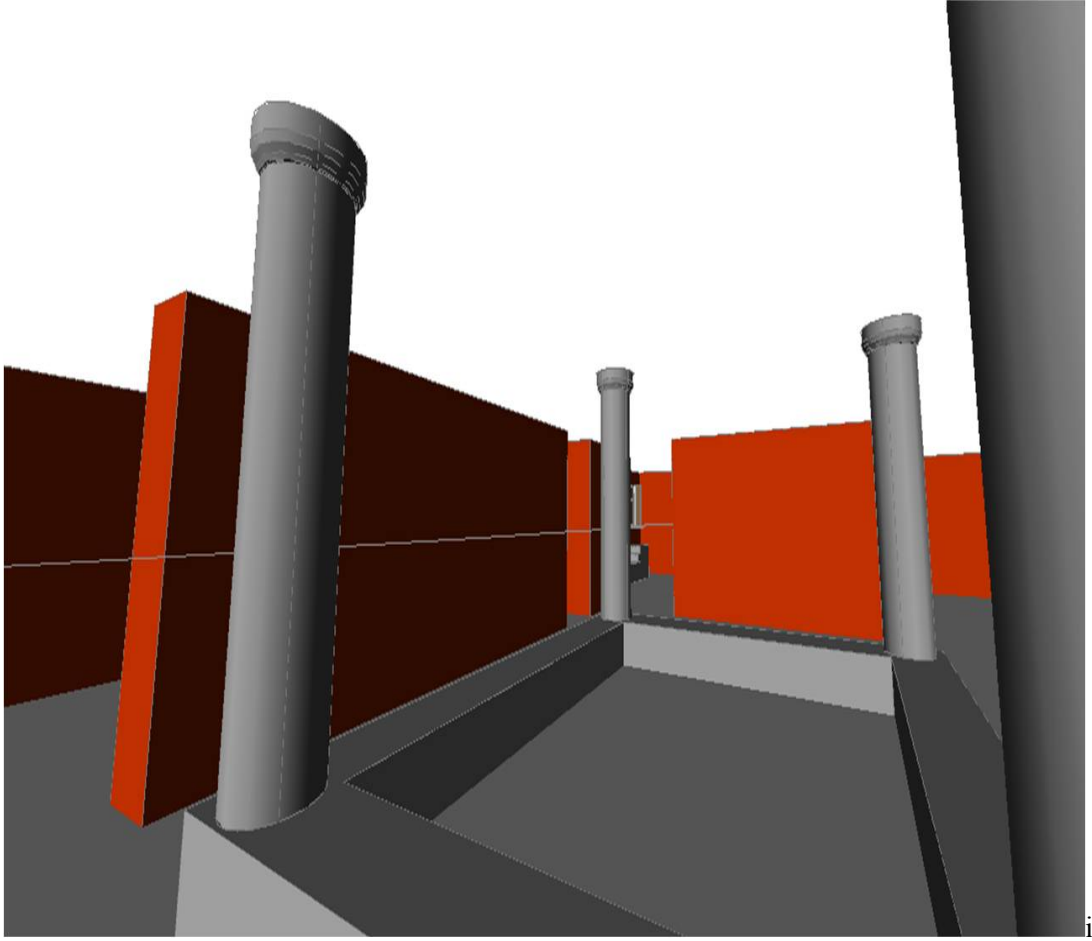
Şekil 132. Tüccar Evi, M-3b, kapı eşiği

Şekil 133. Tüccar Evi, M-3b duvarları.

Şekil 134. Tüccar Evi, M-1, Impluvium, (Kılıç, Şekil. 123).

Şekil 135. Tüccar Evi, impluvium'un 3 boyutlu canlandırması, (Çizim. Ali Öz).

Şekil 136. Tüccar Evi, M-9, Sarnıç, (Kılıç, Şekil 122).

Şekil 137. Tüccar Evi, M-1, Mermer Masa Ayağı, (Kılıç, Şekil 127).

Şekil 138. Ephesos Yamaçevler, Mermer Masa Ayağı, (Kılıç, Şekil 128).

Şekil 139. Tüccar Evi, Restitüsyon, beşik çatı, (Kılıç, Şekil 160b).

Şekil 140. Tüccar Evi, Restitüsyon, atrium tetrastylum, (Kılıç, Şekil 162a).

Şekil 141: Tüccar Evi, M-1, Mozaikli Hol, Yıldız Motifi, (Kılıç, Şekil 172).

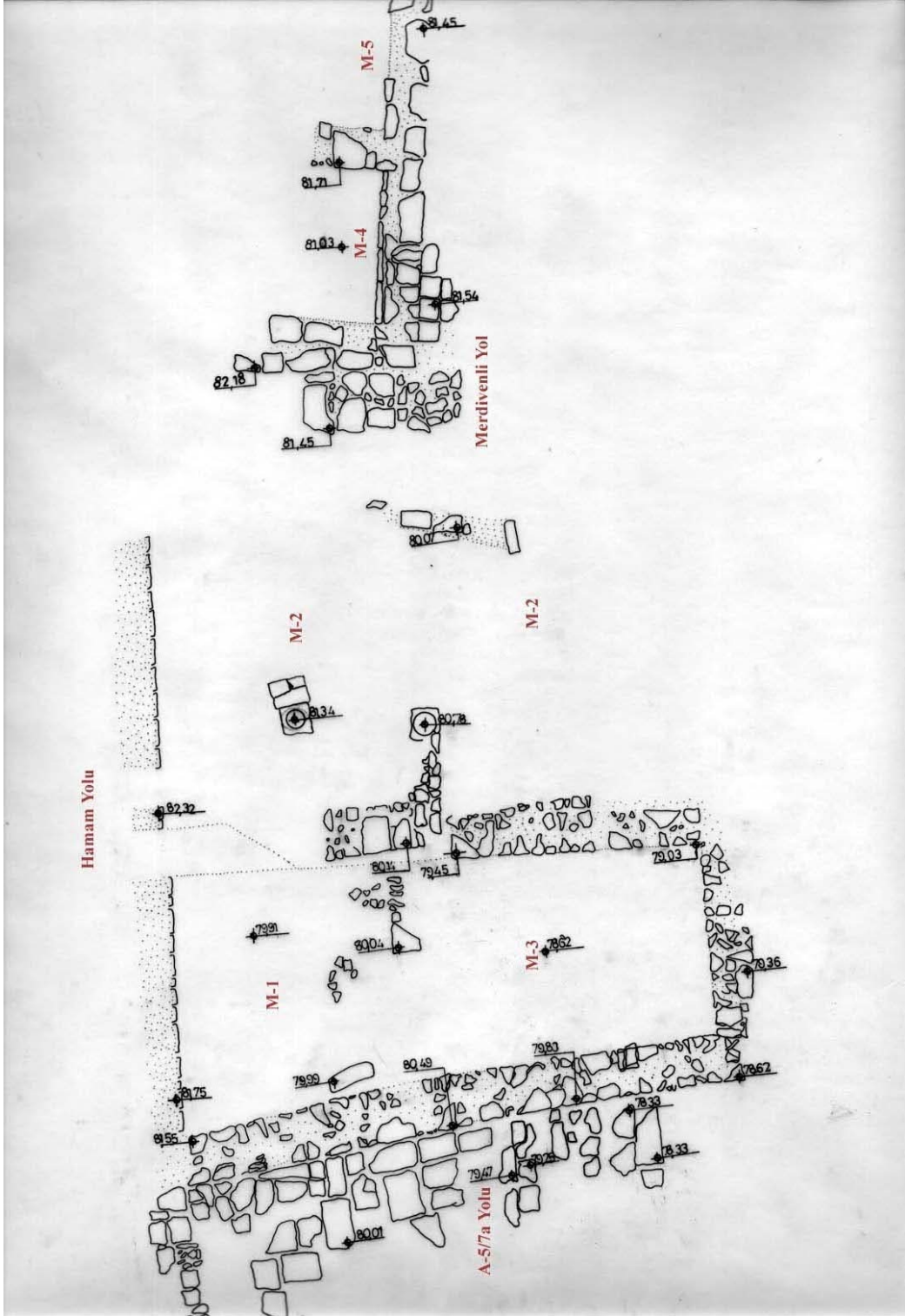
Şekil 142. Resepsiyon Salonu mozaikli taban, (Kılıç, Şekil 173).

Şekil.143 Tüccar Evi, M-1 Mozaikli Hol, detay, (Kılıç, Şekil. 176).

Şekil. 144 Tüccar Evi, M-1, Mozaikli Hol, kantharos, (Kılıç, Şekil 175).

Şekil. 145 A-7 Yapı Adası (Ölçek 1/450), (Kılıç, Şekil 178).

Şekil. 146 A-7, ön planda M-2, arka planda M-1 ve M-3, (Kılıç, Şekil 179).

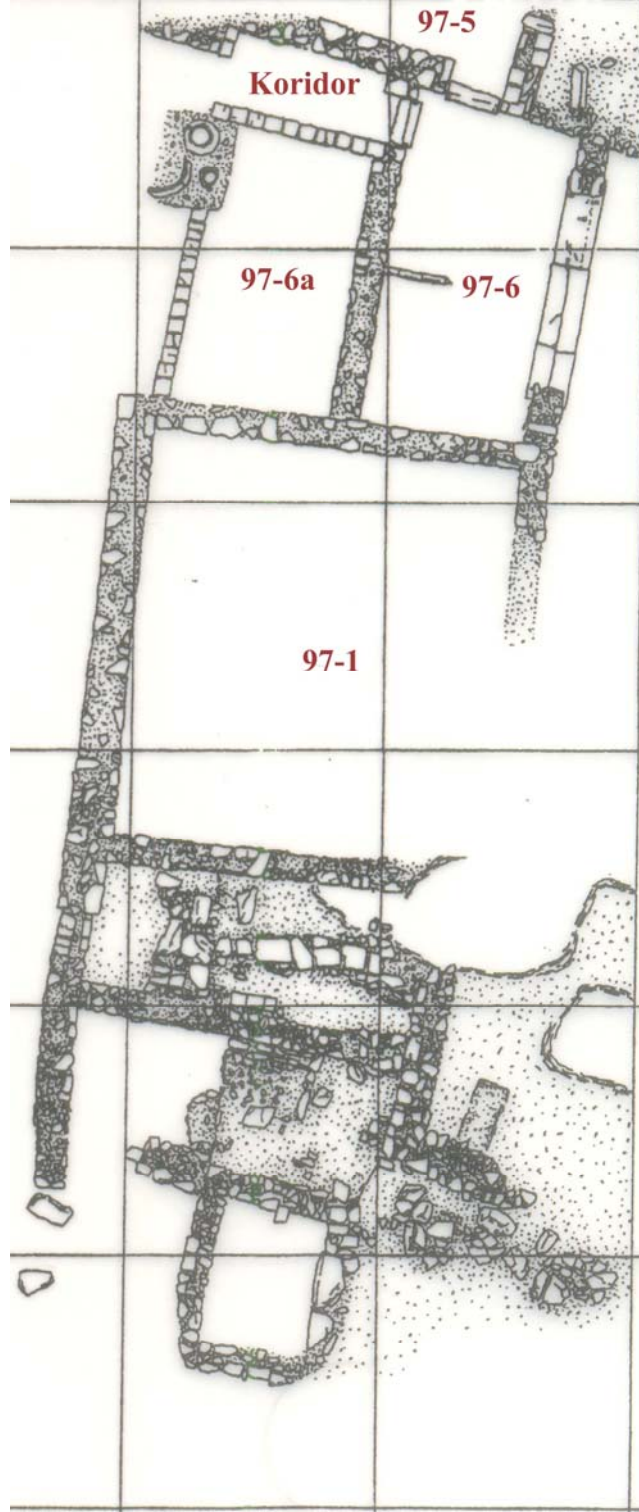
Şekil 147. A-7, M-1, Ocak, (Kılıç, Şekil 184).

Şekil 148. A-7, M-3 (Kılıç, Şekil. 185)

Şekil 149. A-7, Merdivenli Yol, (Kılıç, Şekil 188).

Şekil 150. Resepsiyon Salonu, Plan, (Ölçek: 1/100), (Kılıç, Şekil 194).

Şekil 151: Resepsiyon Salonu, 97-1 Mekanı (Kılıç, Şekil 195).

Şekil 152a: Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, Dionysios (Kılıç, Şekil 196a)

Şekil152b: Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, Ariadne (Kılıç, Şekil 196b)

Şekil 152 c: Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, (Kılıç, Şekil 196a).

Şekil 153a: Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, masklar, av kuşları ve geometric desenler (Kılıç, Şekil 197a)

Şekil 153 b: Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, geometrik desenler içinde balıklar, av kuşları ve sahnenin ortasında bir mask. (Kılıç, Şekil 197b)

Şekil. 153c. Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, 1. Nolu balık resmi.

Şekil 153d. Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, 2. No'lu balık resmi.

Şekil 153e. Resepsiyon Salonu, mozaikli taban, 3. No'lu balık resmi.

Şekil 153f. Resepsiyon Salonu, mozaikli taban üzerindeki keklik tasviri.

Şekil 153g. Resepsiyon Salonu, mozaikli taban üzerindeki keklik tasviri.

Şekil 153h. Resepsiyon Salonu, mozaikli taban üzerindeki sülün tasviri.

Şekil 153i. Resepsiyon Salonu, mozaikli taban üzerindeki 2.güvercin tasviri.

Şekil 154. Resepsiyon Salonu, batı ve kuzey duvarı, M.S. 2. yüzyıla tarihlenen duvar resimleri (Kılıç, Şekil 198).

Şekil 155. 97-6 ve 97-5 Mekanları (Kılıç, Şekil 199).

Şekil 156. 97-6a Mekanı (Kılıç, Şekil 200).

Şekil 157.97-6a Mekanı, giriş, (Kılıç, Şekil 202).

Şekil 158. 97-6a Mekanı'nın kuzeyinde uzana hol, (Kılıç, Şekil 203).

Şekil 159. 97-5 Mekanı, (Kılıç, Şekil 204).

Şekil 160. 97-5'in kuzeyindeki mekân, (Kılıç, Şekil 205).